

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM
VAZIRLIGI**

GULISTON DAVLAT UNIVERSITETI

**KASBIY PEDAGOGIKA FANDAN
MA'RUZA MATNI**

Guliston-2016

MA'RUZA MASHG'ULOTLARINING MAZMUNI

1-Mavzu: "Kasbiy pedagogika" fan sifatida.

Reja:

1. "Kasb ta'limi pedagogikasi" fanining maqsad va vazifalari.

2. Uzlüksiz ta'lim tizimida kasb-hunar ta'limiga qo'yiladigan talablar.

3. "Kasb ta'limi pedagogikasi" fanining boshqa fanlar bilan aloqasi.

1. "Kasb ta'limi pedagogikasi" fanining maqsad va vazifalari.

Kasbiy ta'lim uzoq davrlar mobaynida har tomonlama rivojlangan shaxsni tarbiyalashga yo'nalgan bo'lsada, ushbu tadbir bitiruvchilarning kasbiy mahoratini shakllanish darajasini pasayishi hisobiga amalga oshirilgan. Bu holat kasbiy mahoratni va layoqatni oshirish, insonning butun umri davomida o'zi bilimini takomillashtirib borish va o'z-o'zini tarbiyalash ehtiyojini oshirishga xizmat qilmas edi. Mustaqillikka erishgandan keyin Respublikamizda amalga oshirilayotgan ta'lim tizimidagi islohotlar natijasida kasbiy ta'lim ishchi kasblariga maxsus tayyorlash masalasiga, ta'lim oluvchi shaxsida kasbiy mahorat va layoqat sifatlarini shakllantirishga alohida e'tibor berilmoqda.

Kasbiy mahorat deyilganda bitiruvchining yuqori darajadagi kasbiy ko'nikma va malakalarini egallaganligi tushuniladi, u shaxsning mehnat bozorida egallayotgan kasbi bo'yicha raqobatbardoshlik darajasida o'z aksini topadi. Kasbiy mahorat ishchi kuchlarining yuqori darajada moslashuvchanligini va yangiliklarni tez o'zlashtirishi, yangi ishlab chiqarish sharoitlariga oz vaqt ichida o'ta olishi, faoliyat sohasini mustaqil tanlay olishi kabi sifatlar bilan belgilanadi.

Kasbiy mahorat va layoqat shaxsning shunday sifatlariki, ular bo'lajak mutaxassisning hayotiy va mehnat muvaffaqiyatlarini belgilab beradi. Mustaqil Respublikamizda ta'limni rivojlantirishning yangi bosqichida kasb ta'limi pedagogikasi fanining asosiy vazifasi sifatida jahon talablari darajasida yangilanib borayotgan ishlab chiqarish sharoitlariga moslasha oladigan, mamlakatimiz iqtisodiyotini buyuk davlat darajasiga ko'taradigan mutaxassislarni tayyorlash, va bu jarayonda asosiy omil sifatida beriladigan axborotlar hajmini emas, balki ijodiy yondoshuvni shakllantirish, mustaqil fikrlash va tadbiriq qilish sifatlarini tarbiyalashga e'tibor qaratish lozim. Shu sababli bugungi kunda barcha fan sohalari bo'yicha, jumladan kasb ta'limiga oid darsliklar, o'quv qo'llanma va tavsiyalarning yangi avlodini yaratish muhim ahamiyatga ega bo'lmokda. Bu o'rinda kasb ta'limiga bo'lgan e'tiborning ortib borayotganligini quyidagilar bilan izohlash mumkin:

- ta'lim islohotlari natijasida lisey, kollej va boshqa shu kabi yangi turdagi o'quv muassasalarining shakllantirilishi va rivojlanishi;

- oliy o'quv yurtlarida kasb ta'limi bo'yicha alohida bo'lim va fakultetlarning tashkil etilishi;

- kasbiy ta'lim pedagogikasining boshqa fanlar bilan yanada jipsroq bog'lanib borishi, istiqbolda amalga oshirilishi ko'zda tutilgan, bilim sohalari tutashuvida yangi konsepsiya va nazariyalarning yuzaga kelishi;

- kasbiy ta'lim muassasalarining aholiga ta'lim xizmatlarini ko'rsatish turlarining ortib borishi, o'z bazasida tayyor mahsulot ishlab chiqarish va unga xizmat ko'rsatishni yo'lga qo'yishi;

- mehnatni tashkil qilishning ilg'or shakllarini joriy etishi va boshqalar.

Kasbiy ta'lim pedagogikasi kasb-xunar ta'limi o'quv yurtlari o'quvchilarining ta'limi, tarbiyasi, o'qishi hamda rivojlanish qonuniyatlarini o'rganadi, ta'lim va tarbiya, pedagogik va axborot texnologiyalarini qo'llash mezonlarini ishlab chiqadi, kasb ta'limi muassasalari turlarini va ularni boshqarish tizimiii asoslaydi. U pedagogik nazariyalar to'g'risidagi bilimlarni, innovasion texnologiyalarni loyihalash uslublarini umumlashtiradi. Kasbiy ta'lim pedagogikasi fani insonni kasbiy faoliyatga tayyorlash, yangi avlodni kasbiy tarbiyalash, malakali ishchi kuchini yangi talablar darajasiga moslab borishni ko'zda tutadi.

Kasbiy ta'lim pedagogikasi jahon miqyosida tan olingan eng ilgor metodlar va yo'nalishlar bilan boyib bormoqda. Bugungi kunda o'zining keng tadbiriqini kutib yotgan, fannshg boshqa sohalari bilan bog'liq ravishda ishlab chiqilgan yangi konsepsiyalar va nazariyalar rivojlantirilmoqda.

Kasbiy ta'lim pedagogikasi umumiy pedagogika fanining tarmog'i sifatida kasbiy - texnik ta'lim tizimining takomillashish jarayonida shakllanib boradi. U nisbatan yangi fan sohasi sanalib,

bugungi kunda ko'plab tushunchalari shakllanib, rivojlanib kelmoqda. Har qanday fan sohasida bo'lgani kabi kasbiy ta'lim pedagogikasi o'z kategoriyalari va tushunchalariga, sifat ko'rsatkichlariga egaki, bular fanning asosini tashkil qiladi.

Kasbiy ta'lim pedagogikasi fani boshqa faylar bilan birgalikda kasbiy ta'limning turli tizimlarida quyidagi vazifalarni bajarishi mumkin:

- * o'quvchilarning yangi, yanada murakkab vazifalarni amalga oshirishlarini ta'minlash uchun ularning kasbiy mahoratini oshirishi;

- * kasbiy-texnik ta'limning yangi konsepsiyalarini amalga oshirish vosita va yo'llarini yaratishga e'tiborni qaratish, faol-ijodkor shaxsni tarbiyalash;

- * pedagogik bilimlarni egallashga yangicha yondoshuvlarni ishlab chiqish;

2. Uzluksiz ta'lim tizimida kasb-hunar ta'limiga qo'yiladigan talablar.

O'zbekistan Respublikasi Oliy Majlisining 1997 yil 29 avgustdagi IX sessiyasida qabul ilingan «Ta'lim to'g'risida»gi qonun va «Kadrlar tayyorlash Milliy dastur»i asosida O'zbekistan Respublikasi taraqqiyotida xalqning boy ma'naviy salohiyati va umuminsoniy kadriyatlariga xamda xozirgi zamon madaniyati, itisodiyoti, ilmi, texnikasi va texnologiyasining so'nggi yutuqlariga asoslangan mukammal ta'lim tizimi barpo etilmoqda. Ta'limning «O'zbek modeli» dunyoga keldi, bu model xalqaro miqyosda eng obro'li mutaxassislar tomonidan tan olinmoqda.

O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi olish maqsadida xar kim umumiy o'rta ta'lim asosida akademik liseyda yoki kasb-xunar kollejida o'qishning yo'nalishini ixtiyoriy ravishda tanlash xuquqiga ega.

Akademik liseylar va kasb-xunar kollejlari egallangan kasb-hunari bo'yicha ishlash xuquqini beradigan, xamda ta'limni navbatdagi bosqichda davom

yettirish uchun asos bo'ladigan o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi beradi.

Akademik lisey o'quvchilarning intellektual qobiliyatlarini jadal o'stirishni, ularning chukur, tabaqalashtirilgan va kasblarga yo'naltirilgan bilim olishlarini ta'minlaydigan uch yillik o'rta maxsus o'quv yurtidir.

Kasb-xunar kolleji o'quvchilarning kasb-hunarga moyilligi, maxorat va malakasini chuqur rivojlantirishni, tanlangan kasblari bo'yicha bir yoki bir necha ixtisos olishni ta'minlaydigan uch yillik o'rta kasb-hunar o'quv yurtidir.

«Ta'lim trisida»gi qonun va «Kadrlar tayyorlash Milliy dastur» ni amalga oshirishning asosiy maqsadi: O'rta maxsus, kasb-hunar talimi o'quv yurtlarida tubdan islox qilingan, o'tmishdan qolgan mafkuraviy qarashlar va sarqitlardan to'la xalos etilgan ta'lim asosida, rivojlangan demokratik davlatlar darajasida, yuksak ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlar tayyorlash.

Ushbu maqsadni, amalga oshirish quyidagi vazifalarni xal etish orqali bajariladi:

- «Ta'lim to'g'risida» gi O'zbekistan Respublikasi qonuniga muvofiq, o'rta maxsus, kasb-hunar talimi tizimini islox qilish, davlat va nodavlat o'rta maxsus, kasb-hunar ta'lim muassasalari xamda o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi va kadrlar tayyorlash soxasida raqobat muxitini shakllantirish negizida o'rta maxsus, kasb-hunar ta'lim tizimini yagona o'quv - ilmiy - ishlab chiqarish majmui sifatida izchil rivojlantirish orqali ishchi-mutaxassislar tayyorlashni ta'minlash;

- o'rta maxsus, kasb-hunar ta'lim va o'rta maxsus ma'lumotga ega bo'lgan mutaxassislar tayyorlash tizimini jamiyatda amalga oshirilayotgan yangilanish, rivojlangan demokratik xuquqiy davlat kurilishi jarayonlariga moslash;

- o'rta maxsus ma'lumotga ega bo'lgan mutaxassislar tayyorlash tizimi muassasalarini oliy ma'lumotli, yuqori malakali mutaxassislar bilan ta'minlash, pedagogik faoliyatning nufuzi va ijtimoiy maqomini ko'tarish;

- o'rta maxsus ma'lumotga ega bo'lgan mutaxassislar tayyorlash tizimi va mazmunini mamlakatning ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyoti istiqbollaridan, jamiyat extiyojlaridan, fan, madaniyat, texnika va texnologiyaning zamonaviy yutuklaridan kelib chiqqan xolda qayta qurish ;

- uzluksiz ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimiga byudjetdan tashqari mablag'lar, shu jumladan chet el investisiyalari jalb etishning real mexanizmlarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish;

- kadrlar tayyorlash soxasida o'zaro manfaatli xalqaro xamkorlikni rivojlantirish.

Kasb-xunar kollejlari jixozlanganlik darajasi, pedagogik tarkibning tanlanganligi, o'quv jarayonining tashkil etilishi jixatidan yangi tipdagi ta'lim muassasalari xisoblanadi. Ular bir yoki bir necha zamonaviy kasb-xunarni egallash xamda tegishli o'quv fanlaridan chuqur nazariy bilim olish imqonini beradi.

Akademik liseylar va kasb-xunar kollejlarida ta'lim olish o'quvchilarga o'z bilimlarini chuqurlashtirish va tanlagan ixtisosliklariga ega bo'lishni ta'minlaydi.

Uzluksiz ta'lim tizimida o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi qo'yidagi talablar asosida tashkil etiladi va rivojlantiriladi:

- akademik liseylar va kasb-hunar kollejlari faoliyat ko'rsatishining normativ bazalarini ishlab chiqish va joriy etish;

soxa uchun oliy ta'lim muassasalarining, ishlab chiqarish, fan va madaniyat soxasining mutaxassislarini jalb etgan xolda yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash va qayta tayyorlashni, shu jumladan chet ellarda tayyorlash va qayta tayyorlashni tashkil etish;

- o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi o'quv muassasalari uchun ta'lim va kasb-xunar dasturlari, o'quv-uslubiy majmualar ishlab chiqish;

- akademik liseylarning o'quvchilari mehnat faoliyati ko'nikmalarini egallashlari uchun ixtisoslashtirilgan dasturlar ishlab chiqish va joriy yetish;

- kasb-hunar kollejlarida tayyorlanadigan mutaxassislarga nisbatan ixtisos va kasb-hunar, malaka talablarining ro'yxatini ishlab chiqish.

3. "Kasbiy ta'lim pedagogikasi" fanining boshqa fanlar bilan aloqasi.

O'zbekiston Respublikasida kasb ta'limi o'qituvchilarini tayyorlash pedagogika institutlari va universitetlari hamda boshqa barcha oliy o'quv yurtlarining kasb ta'limi fakultetlarida amalga oshiriladi.

Kasb ta'limi o'qituvchilarini tayyorlash o'quv rejasida gumanitar va ijtimoiy-iqtisodiy, matematik va tabiiy-ilmiy, umumkasbiy, ixtisoslik, qo'shimcha va tanlov fanlari bloklaridagi fanlarni o'qitish orqali amalga oshirish nazarda tutilgan. Umumkasbiy fanlar blokini **psixologik-pedagogik, loyihalash - konstruktorlik - texnologik, ekspluatasion (Xizmat ko'rsatish), konstruktorlik kurslariga** ajratish mumkun.

Kasb ta'limi o'qituvchilarining **psixologik-pedagogik** jixatdan tayyorgarligi **psixologik-pedagogik turkumdagi** yoshlar fiziologiyasi va gigiyena, psixologiya, pedagogika kasb ta'lim pedagogikasi, pedagogik mahorat, pedagogik texnologiyalar, kasb ta'limi metodikasi, kasb tanlashga yo'llash kabi fanlarni o'zaro bog'liqliqda o'rganishda amalga oshadi.

Kasb ta'limi o'qituvchisini tayyorlashda «Kasb ta'lim pedagogikasi» ixtisoslashtiruvchi fanlardan biridir. Bu fan boshqa fanlar (pedagogika, psixologiya, kasb ta'limi metodikasi, kasb tanlashga yo'llash va xokazolar)ni takrorlamaydi, balki ular bilan yaqin bog'lanishda bo'ladi. Shu sababli «Kasb ta'lim pedagogikasi» fanini boshqa **psixologik-pedagogik turkumdagi** fanlarsiz u fanlarda olgan bilimlarsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Ayrim **psixologik-pedagogik turkumdagi** fanlarni o'rganmasdan, ulardagi bilimlarni egallamasdan turib «Kasb ta'lim pedagogikasi» fanini chuqur o'zlashtirib bulmaydi.

Bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchisi «Kasb ta'lim pedagogikasi» fanini o'rganar ekan, u quyidagi bir qator fanlarni o'rgangan, u fanlardan chuqur bilimga ega bo'lgan bo'lishi kerak:

- umumiy psixologiyaning obyekti, vazifalari. Psixologiya tabiiy va ijtimoiy fan sifatida. Psixika, haqida tushuncha, psixikaning oriyentirovka qiluvchanlik va boshqaruvchanlik vazifasi. Bosh miya va psixika. Psixika va ong. Psixologiya va falsafa. Sharq mutafakkirlarining psixologik qarashlari.

Muloqot psixologiyasi va nutq. Diqqat va uning turlari. Sezgi va idrok. Xotira va xayol. Tafakkur. Muammoli vaziyat va uni hal qilish. Temperament, uning o'ziga xos xususiyatlari kabi masalalarni o'rganuvchi umumiy psixologiya faninini;

- yosh va pedagogik psixologiyaning predmeti, uning rivojlanish tarixi, Sharq mutafakkirlarining qarashlari. yosh psixologiyasidagi maktablar. yosh psixologiyasini o'rganish metodlari. Ta'lim mazmuni va psixik taraqqiyot. yoshning umumiy xarakteristikasi. yosh taraqqiyotini davrlashtirish.

Maktabgacha yosh davri xarakteristikasi. Kichik maktab yoshi davri psixologiyasi. O'smir psixologiyasi, o'spirin psixologiyasi. Ta'limni va bilimlarni o'zlashtirishni boshqarish psixologiyasi. Ta'lim va aqliy taraqqiyot. Tarbiya metodlari va formalari. Bo'lg'usi o'qituvchi shaxsi sifatлари. Pedagogik qobiliyat: nazariya va amaliyot kabi masalalarni o'rganuvchi yosh va pedagogik psixologiya fanini;

- pedagogika fani, uning predmeti, metodologiyasi, ilmiy-tadqiqot obyekti, metodlari.

«Ta'lim to'grisidagi Qonun» va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi». Ta'limning uzviyligi va uzluksizligi. Uzluksiz ta'lim. Pedagog kadr tavsifnomasi. Pedagogika fanining maqsadiga ko'ra tarmoqlari, boshqa fanlar, shu jumladan falsafa, psixologiya fanlari bilan aloqasi. Pedagogik antropologiya. Shaxs, ta'lim va tarbiya. Xorijiy mamlakatlardagi tarbiyaga qisqacha izoh. Yagona pedagogik jarayon. Didaktika – ta'lim nazariyasi. Didaktikaning vazifalari. Ta'limning rivojlanish yo'nalishlari (konsepsiyasi): uzluksiz ta'lim konsepsiyasi, texnologizatsiya konsepsiyasi, ta'lim paradigmatlari.

Didaktik prinsiplar(tamoyillar). O'qitish jarayoni, o'qitishning ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi vazifalari. Ta'limning psixologik, fiziologik asoslari. Ta'limda ilmiylik, izchillik, muvofiqlik, ijodiylik va boshqa prinsiplar. Ta'lim jarayonida motivatsiya.

Ta'lim metodlari, vositalari va texnologiyalari. Umumiy va xususiy metodlar. O'quvchilarni mustaqil fikrlashga qaratilgan metod va texnologiyalar. Metod tanlash va motivatsiya. O'quv adabiyotlari va ularning turlari. Elektron o'quv adabiyotlari.

Ta'lim turlarining o'ziga xos xususiyatlari. Pedagogik texnologiyalar. Ta'lim shakllari. Ta'limni tashxis etish.

Tarbiya nazariyasi. Tarbiya jarayoni, muhiti(sosium), tarbiya prinsiplari, tarbiyaga qo'yiladigan talablar. Tarbiya metod va texnologiyalari. Milliy tarbiya masalasi. Tarbiya turlari. Tarbiya va milliy g'oya. Tarbiya va ma'naviyat. Oila tarbiyasi.

O'zbekistonda maktab, maorif, ta'lim va tarbiyaning rivojlanish tarixi. Mustaqillik davrida ta'lim va tarbiya. Jahonning rivojlangan mamlakatlarida pedagogik fikrlarning xususiyatlari kabi masalalarni o'rganuvchi pedagogika nazariyasi va tarixi fanini;

- **kasbiy ta'limda pedagog faoliyatining umumiy tavsifi:** maqsadga yo'naltirilganlik, o'quv motivatsiya va rag'batlantirish; yangi bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish; pedagogik loyihalarni amalga oshirishda shakl, metod va vositalarni optimallashtirish;

pedagogik mahorat va pedagogik bilimdonlik tushunchasi: o'qituvchi shaxsining shakllanish jarayoni;

mulokatini asosini egallash; kasbiy-pedagogik mulokat texnologiyasi;

pedagogik vaziyatlar: pedagogik vaziyatlarni va pedagogik masalalarni hal qilish texnologiyasi; tarbiya faoliyati texnologiyasi;

kasbiy ta'lim pedagogining ixtisoslik tavsifi: kasbiy maktab pedagogining faoliyati: mohiyati, funksiyasi, tuzilishi, mazmuni; kasbiy ta'limda tarbiyaviy ish mazmuni va uni amalga oshirish; o'quvchilarning tarbiyaviy faoliyatini rejalash; sinf rahbarining ishini rejalash;

tarbiya jarayonini boshqarish: kasbiy ta'lim tizimida innovatsion tarbiya tizimlarining tavsifi; zamonaviy kasbiy maktabda shaxsiy pedagogik tajribani orttirish tizimi, zamonaviy pedagogik g'oya va tajribalarni rivojlantirish va ularni qo'llash yo'llarini egallash kabi masalalarni o'rganuvchi pedagogik mahorat faninini;

- **pedagogik texnologiya haqida tushuncha:** o'quv jarayoni tuzilishida pedagogik texnologiya; an'anaviy pedagogik texnologiya;

zamonaviy pedagogik texnologiyalarning afzalliklari, ularning qo'llanilishi va tavsifi: shaxsiy-yo'naltiruvchi pedagogik texnologiya, o'quvchi shaxsiga va faoliyatini oshirishga yo'naltirilganlik; zamonaviy va an'anaviy texnologiyani taqqoslovchi tahlil;

o'zlashtirish nazorati va tuzilishi: ma'nosi, nazoratga qo'yilgan talablar va vazifalar, nazorat instrumentlarini ishlab chiqish, faoliyatni baholash va tahlil: pedagogik texnologiyani samaradorligini baholash – bu o'qituvchi pedagogik mahoratining ko'rsatgichi;

ta'limda axborot texnologiyalari: kompyuterlar-o'quv tarbiya jarayonlarni boshqarish va tashkil qilish vositasi; dasturlashtirilgan pedagogik vositalar, masofadan o'qitish tushunchasi;

elektron o'qitish vositalari va ularga o'quv jarayonida qo'llashda asosiy talablar kabi masalalarni o'rganuvchi pedagogik texnologiyalar fani va shu kabi fanlarni.

Shu tariqa "Kasbiy ta'lim pedagogikasi" fanining boshqa fanlar bilan o'zaro aloqasi ta'minlanadi.

2-Mavzu: Kasb ta'limining shakllanish bosqichlari.

Reja:

- 1. Insoniyat rivojlanishi tarixining turli davrlarida kasbiy ta'lim.**
- 2. Yevropa olimlarining asarlarida kasbiy ta'limi.**
- 3. O'rta Osiyo hududida kasbiy ta'lim tizimi, O'rta Osiyo mutafakkir olimlari kasbiy ta'lim haqida.**

1. Insoniyat rivojlanishi tarixining turli davrlarida kasbiy ta'lim.

Mamlakatimiz o'z mustaqilligini qo'lga kiritganidan keyingi qisqa vaqt ichida bosib o'tgan taraqqiyot yo'li asrlarga tatigulik mazmun va samara kasb etmoqda. Shu boisdan ham mamlakatimiz Prezidentining «O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligining yigirma yilligini nishonlashga tayyorgarlik ko'rish va uni o'tkazish to'g'risida»gi Qarorida ta'kidlanganidek, yurtimizda «demokratik davlat, fuqarolik jamiyatini barpo etish, iqtisodiyotimizni bozor munosabatlariga o'tkazish va rivojlangan davlatlar qatoridan munosib joy olish yo'lida erishgan marralarimiz jahon ahlini haqli ravishda hayratda qoldirmoqda»¹.

Haqiqatan ham, bundan 20 yil oldin xalqimiz o'zining mard va donishmand rahbari boshchiligida mustaqillikka erishdi. Bu mustaqillik mamlakatimizda siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy hayot va milliy ma'naviyat sohalarida yangi bir davrni boshlab berdi. U ta'lim tizimini rivojlantirish sohasida ham tub buyuk islohotlarga yo'l ochdi.

Mustaqillikkacha bo'lgan davrda yagona mafkura hukmronligi ostidagi pedagogik tizim sharoitida yashadik, faoliyatimizni sobiq markazdan yuborilgan tavsiyalar asosida tashkil etdik. Natijada shaxs manfaatlari va ularning ma'naviy ehtiyojlari maktab devorlari ortida qoldi. Amalda maktab bitta yo'nalishga - kommunistik mafkurani mustahkamlashga xizmat qildi. Pedagogik ijod, ona tili va Vatan tarixi, geografiyasi, tabiati, milliy urf-odatlar, an'analar, ma'naviyat va qadriyatlarni o'z o'quvchilariga o'rgatishdan deyarli mahrum etilgan o'qituvchi unga buyurilganlarnigina o'rgatuvchiga aylandi. Ta'lim-tarbiya ishlarining 70 yil davomida shakllanib qolgan ana shu illatlardan xalos qilish ta'limdagi islohotlarning tub mohiyatini tashkil qildi.

2. Yevropa olimlarining asarlarida kasbiy ta'limi.

Buyuk chex pedagogi Y.A. Komenskiy «Kishilik jamiyati ishlarini yaxshilash haqida hammaga taluqli maslahat» nomli 7 jildli katta asar yozdi (U hayot ekanligi vaqtida hammasi bo'lib 2 jildi bosilib chiqdi, qolgan jildlari esa faqat 1935 yilda topildi va Chexoslovakiyada chop qilindi). Bu asarida «Hammani va hamma narsada har tomonlama tuzatish»ning insonparvarlik va demokratik dasturini belgilab chiqdi va kishilik jamiyatini isloh qilish rejasini ilgari surdi.

«Buyuk didaktika» asarida «pan sofiya g'oyasini» (*pan* gerkcha — butun, hamma, *sofiya* — donolik, aqllilik) hamma narsani bilish, hamma uchun bilim berish» demakdir. Pan sofiyada u tabiat va jamiyat bilimlarining yig'indisini beradi. Maktab — bu muassasa, u yerda «Hammani har narsaga o'rgatmoq kerak» degan fikr ko'p marta takrorlanishini ko'ramiz.

Komenskiy o'z asarlarida tarbiyaning maqsadini ko'rsatadi. Tarbiyaning maqsadi kishini mangulik dunyosiga tayyorlashdan iboratdir. Buni uch xil tarbiya orqali amalga oshirish mumkin:

1. Aqliy tarbiya.
2. Axloqiy tarbiya.
3. Diniy tarbiya.

Bu maqsad bolaning tug'ilganidan to 24 yoshigacha amalga oshadi, bu davr ichida bola to'rt maktabni o'qib tugatishi, har birida 6 yil o'qishi kerak, deb hisoblaydi.

K.D. Ushinskiyning pedagogika nazariyasi xalqchilik g'oyasi asosida qurilgandir. «Har bir mamlakatda bolalarni tarbiyalash tizimi,— deb aytgan edi u, — xalqning rivojlanish sharoitlari, uning ehtiyoj va talablari bilan belgilangan». «Hamma uchun umumiy bo'lgan birgina tug'ma

moyillik borki, tarbiya hamisha shunga tayanishi mumkin; bu biz xalqchilik deb atagan narsadir. Xalqning o'zi tomonidan yaratilgan va xalqchilik asosiga qurilgan tarbiya shunday tarbiyaviy kuchga egaki, bunday kuch abstrakt g'oyalarga asoslangan yoki boshqa xalqlardan olingan eng yaxshi tizimlarda ham yo'qdir»

Ushinskiy xalqchilik deb har bir xalqning o'ziga xosligini tushunar ediki, bu o'ziga xoslik o'sha xalq yashashi va mehnat qilishi lozim bo'lgan tarixiy taraqqiyot, geografik va tabiiy sharoitlar bilan ifodalanadi.

Uning fikricha «agar tarbiya kishini baxtli qilmoqchi bo'lsa, uni baxt uchun tarbiyalamaslik kerak, balki hayotdagi mehnat uchun tayyorlashi lozim». Tarbiya kishida mehnatga muhabbat va odatni o'stirish kerak. Ushinskiy kishi o'z faoliyatida jismoniy mehnat bilan aqliy mehnatni birlashtirsa, juda foydali bo'lur edi, deb hisoblaydi. U o'quvchilar mehnati haqida gapirib, «O'qish mehnatdir va mehnat bo'lib qolishi, ammo to'la ma'noli mehnat bo'lishi lozim», — deydi.

3. O'rta Osiyo hududida kasbiy ta'lim tizimi, O'rta Osiyo mutafakkir olimlari kasbiy ta'lim haqida.

Zardushtiylarning muqaddas kitobi «Avesto»da ham kasb-hunar ta'lim-tarbiya masalalariga katta ahamiyat berilgan. Unda: «tarbiya xayotining eng muxim tirgagi, tayanchi bo'lib hisoblanishi lozim. Har bir yoshni shunday tarbiyalash lozimki, u avval yaxshi o'qishni, keyin esa yozishni o'rganish bilan eng yuksak pog'onaga ko'tarilsin» deyilgan.

Imom al-Buxoriyning tarbiya xaqidagi qarashlarida jaxolat kishiga o'lim keltiruvchi fojea sifatida qoralanadi. U odamlarni to'g'ri so'zli bo'lishga, va'daga vafo qilishga da'vat etib, munofiq kishining uchta belgisini ko'rsatadi, ular yolg'on gapirish, va'daga vafo qilmaslik va omonatga xiyonat qilishdan iboratligini aytgan Imom al-Buxoriyning ta'lim-tarbiya xususidagi ta'limotida axloqiy qarashlar muxim o'rin tutadi.

Yoshlarimizni tarbiyalash ularga kasb-hunar o'rgatish uchun birinchi galda sharq mutafakkirlarining duru-javhariga teng ma'naviy meroslari misol bo'lla oladi. Abu Nasr Farobiy, Axmad Yassaviy, Baxouddin Naqshbandiy, Imom al-Buxoriy, Abu Rayxon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Al-Xorazmiy, Al-Farg'oniy, Firdavsiy, Amir Temur, Navoiy va Bobur singari jahonga taniqli va shular singari boshqa aql egalarining ijtimoiy-siyosiy, falsafiy ta'limotlariga tayanib ish ko'rilsa tarbiya ta'sirchanligi yanada mukammallik kasb etadi.

O'rta asr ijtimoiy-falsafiy fikr taraqqiyoti mutafakkir Abu Nasr Farobiy nomi bilan bog'liq bo'lib uning inson kamoloti haqidagi ta'limoti ta'lim-tarbiya sohasida katta ahamiyatga ega. Mashhur Yunon faylasufi Arastotel keyin Sharkda o'z bilimi, fikr dorasining kengligi bilan nom chiqargan yirik mutafakkir Farobiyni «muallim us-soniy» («ikkinchi muallim») deb ataydilar. Farobiy o'z asarlarida ta'lim-tarbiyaning muximligi, o'qituvchi kasb-hunar i, unda nimalarga e'tibor berish zarurligi, ta'lim-tarbiya berish usullari haqida fikr yuritadi.

«Fozil odamlar shahri», «Baxt va saodatga erishuv to'g'risida», «Ilmning kelib chiqishi», «Aql ma'nolari to'g'risida» kabi asarlarida kasb-hunar qilish asosida ijtimoiy-tarbiyaviy qarashlari o'z ifodasini topgan.

Sharqda mashhur bo'lgan allomalardan biri Abu Ali ibn Sinodir. Ibn Sino bolalarni maktabda o'qitish zarurligini qayd etar ekan, ta'lim-tarbiyada quyidagi tamoyillarga rioya qilish zarurligini ta'kidlaydi.

- yoshlarga ta'lim berishda birdaniga kitobga band qilib qo'yimaslik;
- ta'limda yengildan og'irga borish orqali bilim berish;
- olib boriladigan mashqlar bolalar yoshiga mos bo'lishi;
- jamoa bo'lib maktabda o'qishga e'tibor berish;
- bilim berishda bolalarning mayli, qiziqishi va qobiliyatini xisobga olish;
- o'qishni jismoniy mashqlar bilan qo'shib olib borish.

3 – Mavzu: O'zbekiston respublikasi kasb-hunar ta'limining rivojlanish bosqichlari.

Reja:

1. Hozirgi O'zbekiston hududida kasb-hunar ta'limining tub asoslari.

2. 1960-1980-yillar kasb-hunar ta'limining evalyusion rivojlanish davrida kasb-hunar o'quv yurtlar tarmog'i bevosita va nisbatan barqaror ortib borgani to'g'risida.

1.Hozirgi O‘zbekiston hududida kasb-hunar ta’limining tub asoslari.

Hozirgi zamon kasb-hunar ta’limi tizimi faqatgina XX asr oxiri ilmiy-pedagogik tafakkurining natijasiga bo‘lmay, balki uning poydevori insoniyat jamiyatining uzoq tarixi davomida to‘plangan tajribasiga hamda olimlar, mutafakkirlar, pedagoglar ishlab chiqarishning turli sohalaridagi mutaxassislarning mehnatlariga asoslangan. Markaziy Osiyoda, hozirgi O‘zbekiston hududida kasb-hunar ta’limining tub asoslari bundan uch ming yil avval Avestoda bayon etilgan desak xato qilmaymiz. Lekin bu boradagi tajribalar bizda yetarli darajada o‘rganilmagan. Shu bois, bugun butun dunyo, xususan Sharq xalqlarining tarixiy merosini zamonaviy kasb-hunar ta’limi mazmuni va tuzilmasiga singdirilishini davr o‘zi taqozo etmoqda.

Sharq mutafakkirlari o‘z asarlarida yoshlarning kasb-hunar ta’limi va tarbiyasiga katta ahamiyat berib,. kasb-hunar o‘rganishni jismoniy, aqliy va ma’naviy kamolotga erishishning asosiy vositasi deb bilganlar.

Buyuk ajdodlarimiz aqliy, jismoniy va ma’naviy tarbiya kasb-hunar sir-sinoatlarini egallashning asosiy omili deb talqin etganlar. Ular uchun inson timsoli kamolotga yetgan, ilmi yoki kasb-hunarga ega ijobiy fazilatlar sohibi bo‘lgan. Misol uchun Kaykovus o‘z farzandiga qarata:

“Ey farzand, ogoh bo‘lki, hunarsiz kishi hamisha foydasiz bo‘lur va hech kishiga naf yetkurmas.Bilursanki,xori mug‘ilonning tani bordur, ammo soyasi yo‘qdur. Hunarsiz kishi ham xori mug‘ilon yanglig‘ na o‘ziga va na o‘zgaga foyda berur.

Agar kishi har qanchaki oliy nasab va asl bo‘lsa, ammo hunari bo‘lmasa, xaloyiqning izzat va hurmatidin noumid bo‘lur. Agar kishida ham nasab gavhari va ham hunar zevari bo‘lmasa, undan batarroqdur. Jahd qilg‘il, agar gavharing har nechakim asl bo‘lsa, unga g‘arra bo‘lmag‘il, nedinkim tan gavhari hunar zevari bila muayyan bo‘lmasa, u hech narsaga arzimagusidur.

Andoqkim debdurlar: “Ulug‘lik aql va donishlik birladur, gavhar va nasab birla bo‘lmas”.

Otni ota va onang qo‘ymishlar,sen unga g‘arra bo‘lmag‘il, nedinkim,ul otmazhi bir nishondin o‘zga narsa emasdur.Ammo sen hunar bila bir nomga ega bo‘lg‘il. O‘zingni “Jafar”, “Muhammad”, “ustod”, “xo‘ja”, “fozil” oti bila atab, ammo unga loyiq bo‘lmasang, u ot ermasdur. Agar kishida nasab gavhari bo‘lsa,ammo hunar zevari bo‘lmasa,u hech kishining suhbatiga loyiq bo‘lmag‘usidur. Garchi bu ikki gavhar hosil qilg‘on kishi topsang, etagini mahkam tutg‘il va undin ilkingni chekmag‘il, bilki u barcha kishilarning mushkulin oson qilg‘ay.

Barcha hunardin so‘z hunari yaxshiroqdur, nedinkim,... hamma maxluqotdin odam yaxshiroq yaraldi va o‘zga jonivorlardin odam o‘n daraja ziyodadur va bu o‘n daraja odamning badanida hamisha bordur. Beshi tashida zohirdur, beshi ichida pinhondur.Ul pinhon narsalar: biri, bir narsani yod olmoq; biri, hamisha esda saqlamoq, biri taxayyul (xayolga keltirmoq); biri tahavvur(g‘azab va shiddat bilan hujum etish);biri takallum(so‘zlash). Ammo ul beshtakim tashida zohirdur: bu zavq. yani eshitmoq. ko‘rmoq,, hid bilmoq,, totmoq, siypalamoq,, yani sezuv “ [45;31-32].

Ajdodlarimizning barkamol shaxs haqidagi g‘oyalari mohiyatini anglash uchun Abu Nasr Forobiy tomonidan hozirgi paytda komil inson deb yuritilayotgan fozil odamning o‘n ikki muhim fazilati yoki Alisher Navoiyning Farhod obrazi orqali talqin etgan:

“Hunarni asrabon netkumdir oxir,

Olib tuproqqamu ketgumdir oxir”.

Fikrlarini tahlil etishning o‘zi kifoY. Ular ma’naviy barkamollikka inson o‘z mehnati bilangina erishishi mumkinligini baralla kuylaganlar, mehnat va kasb-hunarni inson hayoti va baxtining moddiy va ma’naviy asosi, deb bilganlar.

Burxoniddin az Zarnujiy ilm, kasb-hunar o‘rganish uchun eng avvalo o‘quvchida jiddiy xohish, qat’iyat bo‘lishi lozimligini, shundan keyin yaxshi ustoz hamda yetarlicha vaqt zarurligini ko‘rsatgan. Ibn Sino ilmu amalning birligi, ya’ni nazariya bilan amaliyotni uzviy bog‘lash, dual ta’lim g‘oyasini ilgari surgan.

Suqrotona savol-javob usuli (zig-zag, arra usulining asosi) bo‘lib mantiqiy fikrlashga, ziyraklikka, aniq va to‘g‘ri so‘zlashga, nutqning mantiqiyliigi va ravonligiga hamda tanqidiy, ijodiy fikrlashga o‘rgatgan.

Tibetdagi lamaizm ta'limoti asosida alohida sohalarga ixtisoslashgan ibodatxonalarda ta'lim-tarbiya ishlari amalga oshirilgan. Bunda o'quvchi tomonidan uzluksiz, qayta takrorlash vositasida material to'liq yod olingan va uning natijasi o'ziga xos sinov ishlari, ya'ni o'quvchini bir necha vaqt davomida alohida ajratib qo'yib, o'zlashtirgan axborotlarini xotirasiga asoslanib yozib berish talab etilgan. Demak, ularning ruhiy, jismoniy irodalari qattiq sinovdan o'tkazilib, muvaffaqiyatga erishgan shogirdlargagina mustaqil faoliyat ko'rsatishlari uchun ruxsat berilgan.

Kasbiy ta'lim berish, kasb-hunar sirlarini o'rgatish juda qadim zamonlarda paydo bo'lgan. Kasbiy malaka bevosita mehnat faoliyati jarayonida berilgan. Ishlab chiqarish kuchlarining rivojlanishi, hunarmandchilikning ixtisoslashib borishi, mehnat murakkablashuvi to'plangan mehnat tajribasi, jumladan tizimlashgan bilim, malakalarini ma'lum bir tarzda avloddan avlodga o'tkazish zaruriyatini tug'dirdi. Bu ehtiyoj dastlab ustoz - shogird yo'li bilan tartibsiz, ya'ni xaotik tarzda amalga oshirildi. Sanoat ishlab chiqarishining rivojlanishi bilan turli darajadagi va sohadagi kasb-hunar o'quv yurtlari paydo bo'ldi. Kasb-hunar ta'lim tizimi mustaqil tarmoq sifatida dastlab Yevropada, so'ng Amerikada shakllandi.

XI asrda Gugo Sen Viktorskiy (1096 - 1141) mexanikani san'at deb bilib, buyumlar tayyorlashda yetti san'at turi mavjudligini ko'rsatdi ular: qurol va asboblarni ishlab chiqish, tikuvchilik, navigasiya, agromadaniyat, medisina, badiiy san'at.

Gumanistik utopiya tarafdorlari. T. Mor (1478 - 1535) va T. Kompanellalar (1568 - 1639) asarlarida yoshlar ta'limini ishlab chiqarish mehnati bilan bog'lash (qo'shib olib borish) g'oyalari ilgari surildi. Ishlab chiqarish munosabatlarining rivojlanishi, fan-texnika taraqqiyoti kasbiy ta'limga bo'lgan qiziqishni kuchaytira bordi. Eng avvalo bolalarni mehnatga jalb etishning ijtimoiy va iqtisodiy jihatlarga katta ahamiyat berildi.

Ingliz iqtisodchisi va pedagogi DJ.Bellers (1634 - 1725)ning "Ishlab chiqarish muassasalarida hamkorlik haqida tavsiyalar" asari dastlabki kasbiy ta'limga oid loyihalardan biri sanaladi. Unda ijtimoiy pedagogik masala sifatida kambag'alchilikdan qutilish yo'llaridan biri yoshlarni kasb-hunar sir-sinoatlarini o'zlashtirishga o'rgatish, ta'limni ishlab chiqarish mehnati bilan bog'lash g'oyasi ilgari surilgan edi.

Ingliz faylasufi va pedagogi Dj. Bellers (1632 - 1704) "Jentlmen" tarbiyalash tizimini ishlab chiqib, unda kasb-hunarga o'rgatishga alohida e'tibor berdi. D. Lokk "Ishchilar maktabi haqida bitiklar"ida davlat ishchilar maktabi tashkil etish g'oyasi ilgari surilgan.

Fransiyalik ijtimoiy arbob K.A. Korbonning (1808 - 1881) "Kasb ta'limi haqida" asarida ilk bor ustoz-shogird tizimi holati tahlil etilib, erkin kasb tanlashning shaxs va jamiyat uchun muhimligi ko'rsatildi, shuningdek, umumiy va kasbiy tayyorgarlik, kasbiy maktab tuzish, umumiy kasbiy ta'limni uyg'unlashtirish, aqliy va jismoniy mehnatni o'zaro aloqadorligi kabilarga ham alohida to'xtalib o'tilgan.

K. Marks (1818 - 1883) politexnik ta'lim zarurligini asosladi va ta'limni ishlab chiqarish mehnati bilan qo'shib olib borish masalasini ilgari surdi.

Tizimli tahlil prinsipi respublikamiz kasb-hunar ta'limining butun rivojlanish yo'liga yangicha nazar tashlashni talab etadi. Bu holat o'z navbatida ushbu ta'limning rivojlanish yo'li va turli bosqichlarini tarixiylik nuqtai nazaridan tahlil etib, qonuniyatlari va o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash imkonini beradi.

Respublikamiz kasb-hunar ta'limida miqdor ko'rsatkichlari va tashkiliy shakllaridagi o'zgarishlar dinamikasining tahlili bizga shartli ravishda tabiatiga ko'ra kasb-hunar ta'limi tizimining farqlanuvchi quyidagi rivojlanish bosqichlarini ajratib ko'rsatish imkonini berdi.

1924-1940 –yillarda ta'lim tizimi sifatida vatanimiz kasb-hunar ta'limining tarkib topishi va rivojlanishi barqaror bo'lmagan davri;

1941-1959 yillarda safarbarlik davri.

1960-1980 yillar evolyusion rivojlanish davri;

1981-1986-yillar – sakrashesimon o'zgarishlar inqirozoldi davri;

1987-1990-yillar – rivojlanishdagi sifat o'zgarishlar (inqiroz) davri;

1991-1996-yillar inqirozdan asta-sekin chiqish va barqarorlik (moslashish) davri;

1997-2002-yillar – kadrlar tayyorlash milliy modelini amalga joriy etishning birinchi bosqichi (yangitdan rivojlanish) davri;

2003 yildan hozirgi davrgacha bo'lgan davri.

Zikr etilgan bosqichlarga ajratish mezonini sifatida kasb-hunar ta'limi tizimining quyidagi ko'rsatkichlariga asoslandik: o'quv muassasalari miqdori va har yilgi bitiruvchilarining soni; shuningdek, yangi o'quv yurtlariga aylanishi va ularning turli darajalarga bo'linishi. Tarixiy manbalarni o'rganish bizga o'tgan asrning 20-yillaridan boshlab respublikada kasb-hunarga o'qitish bo'yicha maxsus kurs va maktablar tashkil etila boshlanganligidan darak berib, ular tugallangan bilimlar berishni emas, balki ma'lum ish o'rinlarida ishlash uchungina zarur bo'lgan tor doiradagi bilim, kunikma va malakalarni berishni maqsad qilib qo'ygan edi.

Dastlab barcha yirik korxonalar qoshida fabrika-zavod o'quvchilari (FZU) kurslari va sanoat-texnika o'quv yurtlari tashkil etila boshladi, ularda maxsus o'quv predmetlari bilan bir qatorda umumta'lim o'quv predmetlari o'qitilgan. O'sha davrda korxonalarning texnik jihozlanishi past darajada bo'lganligi bois o'quv yurtlarining ham jihozlari ularga mos ma'lum ma'noda chegaralangan darajada edi. Respublikamizda katta sanoat korxonalari mavjud bo'lmaganligi sababli XX asrning 30- yillarigacha texnikumlar, zavod fabrika o'quv kurslari, hunar texnika maktablari, o'quv ishlab chiqarish ustaxonalari va turlicha hunar- texnika bilim yurtlari muntazam ko'paya bordi. Lekin kasb -hunar ta'limiga ajratilgan davlat byudjetining miqdori yaxlit holda yetarli darajada bo'lmaganligi sababli o'quvchilarni ovqatlantirish va kiyim-kechak bilan ta'minlash darajasi past edi. Shuningdek, yotoqxona masalasi ham asosiy muammolardan biri bo'lib, kasb-hunar ta'limi xodimlariga juda kam ish haqi to'lanar edi. Shu bois 1930-yillardan boshlab bunday o'quv yurtlari tarmog'i kamaya boshladi. 1938 yilga kelib 1932-1933 - o'quv yiliga nisbatan o'quv yurtlari va ularda o'qiydigan o'quvchilar soni 3 barobar kamaygan.

1930-yillarning oxiri 40-yillarning boshlarida respublikada sanoat korxonalari tashkil etila boshladi. Tarixiy manbalar tahlili 1940- yilda O'zbekistonda, 1445 ta yirik sanoat korxonalari mavjud bo'lganligi haqida guvohlik beradi. Bu sanoat korxonalarida zamonaviy texnika va ilg'or texnologiyalarning amalga joriy etilishi ommaviy ravishda texnik jihatdan savodxon ishchi kadrlar tayyorlash zaruratini kun tartibiga qo'ydi. Ana shunday malakali kadrlar tayyorlash vazifasi 1940-yilda tashkil etilgan davlat mehnat zahiralarini tizimiga yuklatildi. Davlat mehnat zahiralarini tizimida asosan quyidagi uch turdagi: hunarmandchilik o'quv yurtlari, temir yo'l o'quv yurtlari va fabrika-zavod o'quvchilar maktablarini o'ziga qamrab oldi. Shunday qilib, yana ishchi mutaxassis kadrlar tayyorlashga diqqat e'tibor kuchaytirildi. Lekin 1941-yilda boshlangan ikkinchi jahon urushi kasb-hunar ta'limi tizimiga ham bevosita o'z ta'sirini ko'rsatmay qo'ymadi. Mamlakatdagi urush holati barcha ishchilarni frontga safarbar etish bilan bir vaqtda sanoatni to'liq harbiy qurol - aslaha ishlab chiqarishga o'tkazishni talab etdi. Shu bois nisbatan qisqa vaqtda yoshlardan ishchi mutaxassislar tayyorlashga talab ortdi. Shuning uchun yangi o'quv yurtlari tashkil etish bilan bir qatorda, vaqtinchali fabrika- zavod o'quvchilar maktablari tashkil etildi. Mamlakatning g'arbidan evakuasiya qilingan o'quv yurtlari qisqa muddatlarda qayta tiklanib ishga tushirildi. Natijada faqat urush yillarining o'zida respublikamiz mehnat zahiralarini tizimida 70 mingga yaqin malakali ishchilar tayyorlanib, ulardan 30 mingga shu yerlarda qoldirilib, qolganlari mamlakatning boshqa rayonlariga jo'natildi. Urushdan so'nggi yillarda xalq xo'jaligini tiklash uchun zarur mahsulotlar ishlab chiqarishga kirishildi. Demak, bu davrda mexanizatsiyalashgan ishlab chiqarish sharoitida mehnat qiluvchi murakkab kasblar sohibi bo'lgan malakali mutaxassislar tayyorlash zarurati kelib chiqdi.

2. 1960-1980-yillar kasb-hunar ta'limining evalyusion rivojlanish davrida kasb-hunar o'quv yurtlari tarmog'i bevosita va nisbatan barqaror ortib borgani to'g'risida.

3. Bu davrning asosiy o'ziga xos xususiyatlari quyidagi 1-jadvalda o'z ifodasini topgan.

1-jadval

Yillar	O'quv muassasalarining soni	O'quvchilar soni (ming hisobida)	Qabul qilingan o'quvchilar (ming kishi)	Tayyorlangan (bitirgan) malakali ishchilar (ming kishi)
1960	75	18,0	14,1	10,1
1965	84	25,4	22,7	21,1

1970	126	47,9	45,4	41,8
1975	275	117,4	102,9	74,7
1980	488	223,1	142,5	115,2

Jadvaldan yaqqol ko‘rinib turibdiki, o‘quvchilar sonining ortib borish maromi (tempi) o‘quv yurtlari soniga nisbatan yuqori darajaga ega. Bu, o‘z navbatida yangi o‘quv yurtlari va majmualari tashkil etishni talab etganligi tabiiy hol. Shu sababli 1961-1964-yillar davomida respublikadagi barcha mehnat zahiralari o‘quv yurtlari yagona shahar va qishloq hunar-texnika bilim yurtlariga aylantirilib, ularning har biri ma‘lum sohalar bo‘yicha ixtisoslashtirilib, malakali ishchilar tayyorlashga kirishildi. 1970-yillarning oxiridan boshlab ommaviy ravishda o‘rta ma‘lumotli ishchilar tayyorlashga o‘tildi. Ana shu davrga kelib, hunar-texnika ta‘limi sohasiga ilmiy-tadqiqot va ilmiy-metodik ishlar olib borish faoliyati faollashdi. Kasb-hunar ta‘limi bu davrda respublika xalq xo‘jaligining barcha sohalariga talab etilgan ixtisosliklar bo‘yicha mutaxassis kadrlar tayyorlab bera oldi. Uning meyoriy, moddiy-texnik, o‘quv-uslubiy bazasi kengaytirildi va mustahkamlandi.

1981-1986 yillar sakrashsimon o‘zgarishlar inqirozoldi davrini o‘ziga qamrab olgan bosqich hisoblanadi. 80-yillarning birinchi yarmidan boshlab respublika kasb-hunar ta‘limi rivojlanishida kadrlar tayyorlash miqdori bilan ijtimoiy va xalq xo‘jalik talablari orasida mos kelmaslik holatlari, ya‘ni ziddiyatlar ko‘zga tashlana boshladi. Shuningdek, bu davrda salbiy an‘analar to‘plana boshlab, hunar-texnika bilim yurtlari soni asoslanmagan holda ko‘paytirildi. Natijada tayyorlanayotgan ishchilar sifati ishlab chiqarish talablariga javob bermay qoldi, masalan, “Qishloqda yashaysanmi, texnikani bilish shart” shiori yuritilib, barcha qishloq yoshlaridan ommaviy ravishda mexanizatorlar tayyorlashga kirishildi. Buning natijasida respublikamiz faqat xom ashyo bazasi sifatida qolaverdi. Demak, bu davrda ta‘lim sohasidagi inqiroz jamiyatning siyosiy va iqtisodiy inqiroziga mos tushdi.

1981-1986 yillarda hunar-texnika ta‘limi rivojlanishining asosiy ko‘rsatkichlari quyidagi 2- jadvalda keltirilgan.

2-jadval

Yillar	O‘quv yurtlarining soni (yil oxiridi)	Ularda o‘quvchilar soni (ming kishi)	Qabul qilingan o‘quvchilar soni (ming kishi)	Tayyorlangan malakali ishchilar (ming kishi)
1981	519	225,1	159,7	158,7
1982	557	246,0	167,8	159,1
1983	590	259,5	172,0	142,8
1984	567	276,8	181,9	151,7
1985	568	290,6	192,5	166,1
1986	565	303,2	191,4	169,5

1987-1990-yillarni o‘ziga qamrab olgan inqiroz davri. Bundan oldingi bosqichdagi salbiy holatlar yanada aniq kuchayib borib, hunar-texnika ta‘limi tizimi haddan tashqari obro‘sizlandi. Natijada umumta‘lim maktablarida o‘qishni xohlamagan va o‘zlashtirmaydigan o‘quvchilarni hunar-texnika talimi tizimiga ommaviy ravishda majburan yuborilishi odat tusiga aylandi. Korxonalarda ishchilarga bo‘lgan talabga nisbatan tayyorlangan ishchilarning tayyorgarlik darajasi orasida keskin farqlar sezila boshladi. Iqtisodiy tanglik holati sharoitida hunar –texnika ta‘limiga ajratilgan mablag‘ hajmi ham tabiiy ravishda kamaydi. Bir so‘z bilan aytganda, jamiyat hayotidagi siyosiy va iqtisodiy o‘zgarishlar hunar-texnika ta‘limidagi o‘ziga xos o‘zgarishlarga sabab bo‘ldi. Tez o‘zgaruvchan ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarga moslasha oladigan ishchi kadrlar tayyorlash yo‘nalishlarini qayta ishlab chiqish zarurati kun tartibiga qo‘yildi. O‘quv muassasalarining o‘zlari yetishmayotgan mablag‘larni topish yo‘llarini izlay boshladilar. Natijada turli sohalarga tegishli o‘quv - ishlab chiqarish markazlari tashkil etila boshlandi. Bular alohida o‘quv yurtlarining moslashishiga imkon bergan bo‘lsada, yaxlit kadrlar tayyorlash tizimini o‘zgartira olmadi. Bozor

iqtisodiyoti munosabatlariga o'tish hunar-texnika ta'limini boshqarish, uni rejalashtirish va oldindan bashorat etish metodlari, qo'shimcha mablag' bilan ta'minlash manbalarini izlab topishni talab etadi. Shuning uchun u ham yaxlit moslashuvchan tavsifga ega tadbirlar tizimini ishlab chiqish zaruriyatini keltirib chiqardi.

1991-1996-yillarni o'ziga qamrab olgan moslashuvchanlik davri. 90-yillarning boshlarida hunar-texnika ta'limi tizimining ko'plab miqdor ko'rsatkichlarining kamayishi sekinlasha bordi. Demak, bu tanglik davri bosib o'tilganligidan guvohlik berar edi, 1992-yilga kelib sekin-asta tayyorlangan mutaxassis kadrlar va o'quv yurtlari soni ham barqarorlasha boshladi. 1993-yilga kelib hunar-texnika ta'limiga qabul qilishda ortish ko'rsatkichlari qayd etildi.

Respublikamizda 1990-1996-yillarda hunar-texnika ta'limining asosiy ko'rsatkichlarini rivojlantirish quyidagi 3- jadvalda o'z ifodasini topgan:

3-jadval

Yillar	O'quv yurtlarining soni (yil oxiridi)	Ularda o'quvchilar soni (ming kishi)	Qabul qilingan o'quvchilar soni (ming kishi)	Tayyorlangan malakali ishchilar (ming kishi)
1991	450	211,6	111,5	113,4
1992	445	210,7	111,9	104,1
1993	439	219,0	125,4	100,8
1994	437	212,5	126,2	115,6
1995	439	218,2	132,4	118,7
1996	442	220,0	128,4	122,0

Bu davrda davlatning asosiy vazifasi fuqarolar huquqi va qiziqishlarini himoyalash, eng avvalo yoshlarning konstitusiyaviy bilim olish, kasb egallash huquqlarini himoya etishdan iboratligiga qat'iy amal qilindi. Mustaqillik qo'lga kiritilgan ilk kunlardan boshlab "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun loyihasi ustida ishlar olib borildi.

Natijada 1992 va 1997-yillarda "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunlar qabul qilinib, hozirgi kunda uning yangi tahriri ustida ishlar olib borilmoqda. Bu holat qonun qotib qolgan dogma emas, balki zamon bilan hamnafas ekanligidan dalolatdir. Shuningdek, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to'g'risida"gi Qonun ham 1997 yil 29 avgustda qabul qilindi.

1997-yil boshida respublikada umumiy 221 ming o'quvchilari bo'lgan 442 kasb-hunar ta'limi o'quv yurtlari faoliyat ko'rsatar edi. Ularning tarkibi 209 ta kasb-hunar maktablari 180 kasb-hunar liseylari va 55 ta biznes maktabdan iborat edi.

Moslashish davri kasb-hunar ta'limi tuzilmasi o'quv yurtlarining turlari bilangina emas, balki o'qish muddati va qabul kilish shartlari bilan ham yetarli darajada murakkab ekanligi quyidagi 4- jadvalda o'z aksini topgan:

4-jadval

O'quv yurtining nomi va mablag' bilan ta'minlanish manbai	O'qish muddati	Qabul qilish shart-sharoiti	Bitiruvchilarga beriladigan hujjat nomi
1. Kasb –hunar maktab davlat byudjeti	1,5	9-sinf negizida	Kasb haqida attestat
	2	9-sinf negizida, suhbat	Kasb haqida attestat
	3	9-sinf negizida, suhbat	O'rta ma'lumot va kasb haqida diplom
	1	11-sinf negizida, test asosida	Kasb haqida diplom
2. Kasb –hunar liseylari davlat byudjeti	1 bosqichli, 2 yillik	9-sinf negizida, test asosida	To'liq o'rta va kasbiy ta'lim to'g'risida diplom

	Ikki bosqichli to'rt yillik	Birinchi bosqichdan so'ng	O'rta maxsus ta'lim haqida diplom
3. Biznes- maktab davlat byudjeti	Uch yil	9-sinf negizida tebst asosida	To'liq o'rta ma'lumot haqidagi diplom
4. Fuqarolarning to'lov vositalari hisobidan	1 yil	11-sinf negizida test asosida	Tadbirkorlik asoslari bo'yicha kasb-hunar diplomi

1996-yildan boshlab hunar-texnika bilim yurtlarining moliyalashtirish asosan joylarning byudjetiga o'tkazildi. Yuqorida zikr etilgan tadbirlar ma'lum ma'noda hunar-texnika ta'limining barqarorlashishiga imkon berib, uning imkoniyatlarini saqlab qoldi. Lekin barcha muammolari yechimini topa olmadi.

Bunday muammolar qatoriga quyidagilarni kiritish mumkin:

- o'quv jarayonining moddiy - texnika va axborot negizining yetarli darajada emasligi;
- yuqori malakali pedagog-kadrlarning yetishmasligi;
- o'quv-metodik, ilmiy adabiyotlar va didaktik materiallar bilan sifatli va yetarli darajada ta'minlanmaganligi;
- kadrlar tayyorlash tizimida fan va ishlab chiqarish orasida uzviy o'zaro ta'sir va manfaatli integrasiyaning mavjud emasligi va hokazolar.

Bu muammolarning yechimini topish maqsadida 1997-yil 29 avgustda "Ta'lim to'g'risida"gi va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to'g'risida"gi Qonunlar qabul qilingan bo'lib, ular vatanimiz kasb-hunar ta'limini yangi sifat bosqichiga ko'tarishga imkon berdi. 1997- yildan shu paytgacha bo'lgan davr ichida o'qish muddati uch yil bo'lgan yangi o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi tizimi yaratildi. Bu tizim akademik liseylar va kasb-hunar kollejlarni o'ziga qamrab olib, ixtiyoriy majburiy ta'lim turi deb ataldi.

Ma'lumki, insonning har bir xatti-harakati ongli ravishda amalga oshadi. Ana shu ongli xatti-harakatlar psixolog olim P.Y. Galperin va uning maslakdoshlari fikricha quyidagi uch asosiy bosqichni o'ziga qamrab oladi:

Birinchi bosqich mo'ljalgacha olish deb nomlanib, unda shaxs o'z oldiga qo'ygan maqsadini belgilab oladi, ya'ni bajaradigan ishlarini rejalashtiradi, maqsadga erishish omillarini modellashtiradi.

Ikkinchi asosiy bosqich. Amalga oshirish bosqichida o'z imkoniyati, shart-sharoit, mavjud bo'lgan ko'plab boshqa omillarni hisobga olgan holda xatti-harakatlar amalga oshirilib, ma'lum natijaga erishiladi.

Uchinchi bosqich nazorat qilish va o'zgartirish kiritish (takomillashtirish) bosqichi hisoblanib, unda ko'zlangan maqsad bilan olingan natija qiyoslanadi va kerakli xulosa chiqarilib, zarur bo'lsa, rejalashtirish va amalga oshirish bosqichlarining mazmuni, tuzilmasi, shakli va kechishiga o'zgartirishlar kiritiladi.

Kishilar (inson) tomonidan amalga oshiriladigan barcha jarayonlar kabi ta'lim-tarbiya ishi ham ushbu yuqoridagi qonuniyatga to'liq bo'ysunadi. Demak, ta'lim-tarbiya ishi ma'lum meyorlar doirasida amal qiladi. Bu meyorlarsiz ta'lim-tarbiya ishi mazmun, shakl, zamon, makon hamda natijalar nuqtai nazarida samarasiz bo'ladi. Aslini olganda, maxsus ta'lim muassasalarida amalga oshiriladigan ta'lim-tarbiyaviy ishlar aniq maqsadni ko'zlab reja asosida kechadi.

Ma'lumki, respublikamizda kasb-hunar ta'limi: elementar; o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi bosqichlarida amalga oshiriladi va maxsus belgilangan hujjat bilan tasdiqlanadi. O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi kasb-hunar kollejlarda amalga oshiriladi.

"Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonunida "Kasb-hunar kollejlari jihozlanganlik darajasi, pedagogik tarkibining tanlanganligi hamda o'quv jarayonining tashkil etilishi jihatidan yangi tipdagi ta'lim muassasalari hisoblanadi. Ular bir yoki bir necha zamonaviy kasb-hunarni egallash hamda tegishli o'quv fanlaridan "chuqur nazariy bilim olish imkonini beradi"² deb ko'rsatilgan.

Kasbiy tayyorgarlik iqtisodiyotning muayyan sohasida muvaffaqiyatli kasbiy faoliyat ko'rsatishga imkon beradigan maxsus bilim, ko'nikma, malaka va mehnat tajribalari kabilar majmuasidir.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi amaldagi Qonunining 13-moddasida "O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi olish maqsadida har kim umumiy o'rta ta'lim asosida akademik lisey yoki kasb-hunar kollejlari o'qishning yo'nalishini ixtiyoriy ravishda tanlash huquqiga ega.

Akademik liseylar va kasb-hunar kollejlari egallagan kasb-hunar bo'yicha ishlash huquqini beradigan hamda bunday ish yoki ta'limning navbatdagi bosqichida davom ettirish uchun asos bo'ladigan o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi beradi.

Akademik lisey o'quvchilarning intellektual qobiliyatlarini jadal o'stirishni, ularni tabaqalashtirilgan va kasb-hunarga yo'naltirilgan bilim olishlarini ta'minlaydigan uch yillik o'rta maxsus o'quv yurtidir.

Kasb-hunar kolleji o'quvchilarining kasb-hunarga moyilligi, mahorat va malakasini chuqur rivojlantirishni, tanlangan kasblar bo'yicha bir yoki bir necha ixtisos olishni ta'minlaydigan uch yillik o'rta maxsus kasb-hunar o'quv yurtidir" – deb ko'rsatilgan.

Kasb-hunar kolleji tegishli davlat ta'lim standartlari doirasida o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi beradi.

Akademik lisey va kasb-hunar kollejlarining bitiruvchilariga davlat tomonidan tasdiqlangan namunadagi diplomlar beriladi. Bu diplomlar, yuqorida zikr etilganidek, ta'limning keyingi bosqichlarida o'qishni davom ettirish yoki egallagan ixtisoslik va kasb-hunar bo'yicha mehnat faoliyati bilan shug'ullanish huquqini beradi.

Kasb-hunar ta'limi tizimining o'ziga xos xususiyatlaridan biri – kasb-hunar kollejlarining ishlab chiqarish korxonalari bilan uzviy aloqada bo'lishidadir. Kasb-hunar kollejlari uchun baza bo'lgan korxonalar o'quvchilar uchun kerakli jihozlar, asbob- uskunalar ajratadi, korxona sexlarida ishlab chiqarish amaliyotini o'tish uchun imkoniyat yaratadi.

Shunday qilib, yuqorida zikr etilgan fikr- mulohazalarga asoslanib, kasb-hunar pedagogikasining vazifasi yoshlar tomonidan kasb-hunar sir-sinoatlarini egallash qonuniyatlarini o'rganish hamda pedagogik amaliyotga qo'yilgan maqsadlarga maqbul erishish omillarini ko'rsatishdan iboratdir, deb xulosa chiqarish mumkin.

Ko'p asrlik kishilik jamiyatining amaliy tajribalari, falsafa, jamiyatshunoslik, pedagogika va psixologiyaga oid g'oyalar, dunyo miqyosida kechayotgan ta'lim-tarbiyaga oid bilimlar, maxsus pedagogik tadqiqotlar natijalari, izlanuvchi pedagog novatorlar tajribalari va shu kabilar Kasb-hunar ta'limi pedagogikasini rivojlantiruvchi manbalardir.

Shunday qilib, kasb-hunar pedagogikasi nisbatan yangi va rivojlanuvchi fandır. U kasb-hunar ta'limi tizimining takomillashuvi jarayonida umumiy pedagogikadan maxsus soha sifatida ajralib chiqdi. Kasb-hunar ta'limi pedagogikasining o'z obekti, predmeti, prinsiplari, maqsadi, mazmuni, tashkiliy shakllari, metod va vositalari, o'ziga xos kategoriyalari mavjud bo'lib, ular fanning asosini tashkil etadi.

Zamonaviy kasb-hunar ta'limining asosiy xususiyati-uning integrasiya yo'nalishi (tendensiyasi) hisoblanib, bu holat ichki va tashqi bo'lishi mumkin. Agar tashqi integrasiya umumjahon ta'lim makonini qurish bilan bog'liq, ya'ni turli mamlakatlarda to'plangan tajribalardan foydalanishni ko'zda tutgan bo'lsa, ichki integrasiya predmetlararo yondashuv asosida integrativ kurslar tuzishni ko'zda tutadi. Ana shunday integrativ o'quv predmetlaridan biri kasb-hunar pedagogikasining o'zi hisoblanadi. Chunki u kichik mutaxassislar tayyorlashning zaruriy va yetarli mazmunining darajasini belgilovchi Davlat ta'lim standartlariga binoan yaratilmoqda.

Kasbiy ta'limning shakllanishi: yosh avlodni mehnat faoliyatiga tayyorlash muhim ijtimoiy pedagogik vazifa bo'lib, insoniyat jamiyati o'z tarixida bu masalani turlicha yechimini topishga harakat qilgan. Dastlabki paytlarda bolalarni mehnatga tayyorlash bevosita mehnat faoliyati jarayonida amalga oshirilgan. Dehqonchilik, chorvachilik va hunarmandchilikning paydo bo'lishi yoshlarni hayot faoliyatiga maxsus tayyorlash zarurligini muhim masala sifatida kun tartibiga

qo'ydi. Shunday qilib, aqliy va jismoniy mehnat ajraldi. Uzoq o'tmish tarixda ustoz- shogird tizimi paydo bo'ladi.

Yuqoridagilarga xulosa qilib, takidlash joizki, hozirgi jadal sur'atli fan-texnika taraqqiyoti natijasida kasbiy mehnat mazmuni va xarakteri jadal ravishda o'zgarmoqda, texnika sohasidagi yangiliklar ishlab chiqarish jarayoniga tezkorlik bilan joriy etilib, insoniyat jamiyatining tinchligi, farovonligi ta'minlanmoqda. Bunga ko'plab rivojlangan mamlakatlarni misol sifatida ko'rsatish mumkin. Ana shunday yetakchi mamlakatlar orasidan o'ziga munosib o'rin egallayotgan respublikamiz uchun yuqori malakali, keng ixtisosli, mehnat bozorida raqobatlasha oladigan mutaxassis kadrlarga talablar qo'yilgan (5-jadvalga qarang).

Mutaxassis kadrlarga qo'yilgan talablar

5-jadval

Asoslar	Kadrlar tayyorlashga qo'yilgan talablar
Sanoatlashgan jamiyatga o'tish, xalqaro o'zaro ta'sirlar masshtabini kengayishi	Kommunikabellik, tolerantlik, ijtimoiy moslashuvchanlik, axborot texnologik madaniyat, moslashuvchan tafakkur.
Xalqaro hamkorlikda yechimini topish mumkin bo'lgan global muammolarning paydo bo'lishi va rivojlanishi	Dunyoqarash va tafakkurni global, tizimli, axborot texnologik loyihalash.
Iqtisodni dinamik rivojlanishi, raqobatning kuchayishi, malakasiz mehnatning qisqarishi, bandlik sohasidagi chuqur tuzilmaviy o'zgarishlar	Kasbiy kompetentlik va mobillik, muntazam ravishda malaka oshirish va qayta tayyorlashga talab, raqobatbardoshlik
Ishbilarmonlikning rivojlanishi, individual-xususiy faoliyat, mehnat bozorini tuzish. Kadrlar tayyorlashga talab va taklif	Ishbilarmonlik, raqobatbardoshlik, o'z kasbiy mahoratini oshira borish, mustaqillik, Ijodkorlik
Tez, to'g'ri, mustaqil ravishda qabul qilish, dinamik ravishda ishlab chiqarish texnologik jarayonlarining o'zgarishi. O'zi va kasbiy faoliyat natijalarini tahlil eta bilish.	Kasbiy mustaqil, javobgarlik, krayetivlik, adekvat o'z-o'zini baholash kabilar.

Dunyo miqyosidagi ijtimoiy, iktisodiy va ishlab chiqarishdagi texnik va texnologik o'zgarishlar kadrlar tayyorlashga yangi talablar qo'ymoqda. Rossiyalik olim E.F. Zeyer tomonidan K.K. Platonov g'oyalariga asoslangan holda, to'rt komponentli mutaxassis tuzilmasi ishlab chiqilgan bo'lib, unda kasbiy fazilatlar shaxsning ijtimoiy-psixologik va psixofiziologik komponentlari, talab etiladigan ixtisosliklar kabilarni o'ziga qamrab oladi (6 va 7-jadvallarga qarang)

Mutaxassis tuzilmasi

6-jadval

TG'r	Kasbiy fazilatlar	Shaxsning ijtimoiy psixologik va psixofiziologik komponentlari	Talab etilgan kasbiy muhim Ixtisosliklar
1.	Kasbiy yo'nalganlik	Moyillik, qiziqishlar, munosabatlar, kutayotgan natijalar	Ijtimoiy kasbiy qobiliyatlar: hamkorlik qilishga tayyorligi, yutuqlarga intilish, kasbiy jihatdan o'sishga tayyorlik, ijtimoiy javobgarlik, ishonchlilik
2.	Kasbiy kompetentlik	Kasbiy bilim, malaka va ko'nikma, ixtisoslik	Ijtimoiy- huquqiy va iqtisodiy kompetentlik, maxsus kompetentlik, shaxsiy kompetentlik, (bir kasb) doirasidan tashqari bilim, ko'nikma va

			malakaga ega bo'lish kabilar
3.	Muhim kasbiy fazilat	Diqqat-e'tiborlilik, kuzatuvchanlik, qat'iyatlilik, kirishuvchanlik, mustaqillik, o'zini nazorat qila olishlik	Kasbiy mustaqillik, ijtimoiy kasbiy intellekt, texnologik jarayonlarni rejalashtira olish qobiliyati, tashhislash qobiliyati, kasbiy moslashuvchanlik va shu kabilar.
4.	Muhim kasbiy psixologik-fiziologik fazilatlar	Ekstravertivlik, chamalash, reaktivlik	Umumlashgan kasbiy qobiliyatlar: ish- harakatlaridagi muvofiqlik, tezkor reaksiya, chamalay olish, chidamlilik, sabr-toqatlilik, qat'iyatlilik kabilar.

Muhim kompetentlik mazmuni

7-jadval

Kompetensiya	Kompetentlik mazmuni
Ijtimoiy	O'ziga javobgarlikni olish, oldiga qo'yilgan maqsadga erishish yo'lida o'z qiziqishlarini ishlab chiqish va jamiyat talablariga uyg'unlashtira olish
Kommunikativ	Og'zaki va yozma muloqot texnologiyalarini o'zlashtirganlik, shuningdek, kompyuter dasturlari va internet tizimi bilan ishlay olish
Axborotchilik	Axborot resurslari, texnologiyalari, olingan axborotlarga o'z munosabatini bildirga olish yoki pedagogik ishlov berib o'quvchilarga tushunarli holga yetkaza olish
Maxsus	Kasbiy vazifalarni mustaqil va ijodiy bajarishda o'zi va o'zgalar ishini obyektiv baholash.
Kognitiv	Muntazam ravishda o'zining kasbiy mahoratini oshirishga tayyorgarlik, shaxsiy imkoniyatlarini dolzarblashtirish va amalga joriy etish, mustaqil ravishda bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish qobiliyati, o'zini doimo rivojlantirishga intilishi va shu kabilar.

Professionalizm (kasbiy yetuklik)ning eng yuqori darajasi kasbiy mahorat hisoblanib, u kasbiy faoliyatning mohirlik cho'qqilarini zabt etishni ko'zda tutadi.

Boshlang'ich (elementlar) kasb-hunar ta'limi umumiy o'rta ta'lim maktablarida, qisqa muddatli maxsus o'quv kurslarida ma'lum tor ixtisoslikni egallashga imkon beradi. O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi umumiy o'rta ta'lim negizida o'quvchilarning kasb-hunarga moyilligi, tanlagan kasbi bo'yicha bir yoki bir necha ixtisoslikni egallashni ta'minlaydigan o'qish muddati uch yillik ta'limdir.

Oliy kasb-hunar ta'limi - yuqori malakali mutaxassislarni ikki (bakalavriat va magistratura) bosqichda tayyorlaydi.

Kasb-hunar ta'limining tarixan vujudga kelishi va rivojlanishi quyidagi omillar bilan asoslanadi:

- mehnat sohalarining bo'linishi, jismoniy va aqliy kasblar sonining ortishi;
- urbanizasiya, ya'ni jamiyat rivojlanishida shaharlar rolining oshishi;
- fan-texnika taraqqiyoti va ilg'or ishlab chiqarish texnologiyalarining yaratilishi hamda tezkorlik bilan amaliyotga joriy etilishi kabilar.

Ijtimoiy institut sifatida kasb-hunar ta'limi tizimi quyidagi uch asosiy vazifani bajaradi, bular: ta'limiy (ta'lim, tarbiya berish, shaxsni rivojlantirish), iqtisodiy (mehnat bozorida raqobatlasha oladigan kichik mutaxassis kadrlar tayyorlash) va ijtimoiy-madaniy (ijtimoiy faol, mustaqil holda izlanuvchan faoliyat ko'rsatuvchi ma'naviy yetuk shaxsni shakllantirish). Bu vazifalar kasb-hunar ta'limining rivojlanish tarixida minglab yillar davomida shakllangan. Sharq

pedagogik tafakkuri antologiyasi, Markaziy Osiyo xalqlari madaniyati va xalq hunarmandchiligi tarixiga oid manbalar tahlili bunga misol bo'la oladi.

Bu haqda X.X. Tllashev, A. Ismoilov, M.M. Hayrullayev, I. Xusanxo'jayev, N. Boboyev, B.G. G'ofurov A.X. Qosimjonov, M.X. Xursandov, X.F. Rashidov, D.A. Zohidova, X. Homidiy va ko'plab shu kabilar vatandosh olimlar tomonidan nashr ettirilgan ishlarda muhim ma'lumotlar keltirilgan. Shu o'rinda Rossiyada tashkil etilgan dastlabki ta'lim muassasalari qatoriga Pyotr I tomonidan tashkil etilgan navigasiya maktabi, artilleriya maktabi (1712), harbiy feldsherlik maktabi (1754), san'at bilim yurti (1783), o'qituvchilar seminariyasi (1786) kabilarni ko'rsatish mumkinligi rus pedagog olimi V.D. Purin tomonidan ta'kidlangan.

Shunday qilib, XIX asrning o'rtalariga kelib, bir qancha rivojlangan mamlakatlarda ta'limning mumtoz (klassik) umumiy va oliy turiga qo'shimcha yangi yo'nalishini shakllantirish muammosi kelib chiqdi. Y.A. Komenskiy, Djon Lokk, J.J. Russo va D. Didro kabilar ham maktab o'quv rejalariga amaliy bilimlarni kiritish zaruriyatini ko'rsatib o'tganlar zero, hozirgi paytda kasb-hunar ta'limi global, umumjahon xarakterga ega bo'lgan hodisa sifatida e'tirof etilmoqda.

Shuningdek, yaxlit kasb-hunar ta'limi tizimining paydo bo'lish tarixi mehnat qurollari ishlab chiqishga tirikchilik buyumlari, talablarini ortib borishi bilan bog'liq.

4-Mavzu: O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimi islohotlari.

Reja:

1. Ta'lim tizimi islohotlarini muvaffaqiyatli amalga oshirish shart-sharoitlari.

2. Ta'lim tizimi islohotlarining moiysi.

3. "Ta'lim to'g'risida"gi qonun va Kadrlar tayyorlash milliy dasturi.

4. O'zbekistonda «Uzluksiz ta'lim» tushunchasi. Uzluksiz ta'lim tuzulishi. Uzluksiz ta'lim tizimi va turlari.

1. Ta'lim tizimi islohotlarini muvaffaqiyatli amalga oshirish shart-sharoitlari.

Istiqlolga erishgan mamlakatimizda yuz berayotgan tub o'zgarishlar ta'lim mazmunini davr nuqtai nazaridan yangilashni taqozo etmoqda. Bunday yangilanish O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" asosida amalga oshirilmoqda.

Jumladan, «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» talablari asosida shakllantirilayotgan uzluksiz ta'lim tizimi doirasida kasb ta'limiga alohida o'rin berilishining samarasi sifatida kasb-hunar kollejlari va akademik liseylar tizimi shakllandi.

Bugungi kunda kasbiy pedagogika jahon miqyosida tan olingan eng ilg'or metodlar va yo'nalishlar bilan boyib bormoqda. Ayni vaqtda o'zining keng tadbiqini kutayotgan, fanning boshqa sohaları bilan aloqadorlikda ishlab chiqilgan yangi konsepsiya va nazariyalar rivojlantirilmoqda.

Respublika xalq ta'limi tizimida olib borilayotgan islohotlar natijasida kasbiy ta'limni samarali tashkil etish, ishchi kasblariga maxsus tayyorlash, ta'lim oluvchi shaxsida kasbiy mahorat va layoqat sifatlarini shakllantirish masalalariga alohida e'tibor berilmoqda.

2. Ta'lim tizimi islohotlarining moiysi.

Bugungi kunda barcha fan sohaları, jumladan, kasb ta'limi bo'yicha yangi o'quv darsliklari, qo'llanma va tavsiyalarni yaratish muhim ahamiyatga ega bo'lmoqda. Bu o'rinda kasb ta'limiga bo'lgan e'tiborning ortib borayotganligini quyidagilar bilan izohlash mumkin:

* ta'lim islohotlari natijasida akademik lisey, kasb-hunar kollejlari va boshqa turdagi o'quv muassasalarining shakllantirishilishi va rivojlanishi;

* oliy o'quv yurtlarida kasb ta'limini o'qitilishning yo'lga qo'yilayotganligi, bu borada alohida fakultet va bo'limlarning tashkil etilishi;

* kasbiy pedagogikaning boshqa fanlar bilan yanada jipsroq bog'lanib borishi, istiqbolda amalga oshirilishi ko'zda tutilgan bilim sohaları tutashuvida yangi konsepsiya va nazariyalarning yuzaga kelishi;

kasbiy ta'lim muassasalarining aholiga ta'lim xizmatlarini ko'rsatish borasidagi faoliyat turlarining ortib borishi, o'z bazasida tayyor mahsulot ishlab chiqarishning yo'lga qo'yilishi; mehnatni tashkil qilishning ilg'or shakllarini joriy etishi va boshqalar.

3. "Ta'lim to'g'risida"gi qonun va Kadrlar tayyorlash milliy dasturi.

1997 yil 29 avgustdagi O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining IX sessiyasida O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida» qonunining va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» ning qabul qilinishi mamlakatda amalga oshirilayotgan demokratik va iqtisodiy o'zgarishlarni hisobga olgan holda kadrlar tayyorlash tizimini keng ko'lamda isloh qilishning ibtidosi bo'ldi.

Milliy dasturning maqsad va vazifalari

«Kadrlar tayyorlash milli dasturi» «Ta'lim to'g'risida» gi O'zbekiston Respublikasi Qonunining qoidalariga muvofiq holda milliy tajribaning tahlili va ta'lim tizimidagi jahon miqyosidagi yutuqlari asosida tayyorlangan hamda yuksak umumiy va kasb-hunar madaniyatiga, ijodiy va ijtimoiy faollikka, ijtimoiy-siyosiy hayotda mustaqil ravishda mo'ljalni to'g'ri ola bilish mahoratiga ega bo'lgan, istiqbol vazifalarini ilgari surish va hal etishga qodir kadrlarning yangi avlodini shakllantirishga yo'naltirilgandir.

Mazkur dasturning maqsadi – ta'lim sohasini tubdan isloh qilish, uni o'tmishdan qolgan mafkuraviy qarashlar va sarqitlardan to'la xalos etish, rivojlangan demokratik davlatlar darajasida, yuksak ma'naviy va ahloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlar tayyorlash Milliy tizimini yaratishdir.

Ushbu maqsadni ro'yobga chiqarish qo'yidagi vazifalar hal etilishini nazarda tutadi:

«Ta'lim to'g'risida» gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga muvofiq ta'lim tizimini isloh qilish, davlat va nodavlat ta'lim muassasalari hamda ta'lim va kadrlar tayyorlash sohasida raqobat muhitini shakllantirish negizida ta'lim tizimini yagona o'quv-ilmij-ishlab chiqarish majmui sifatida izchil rivojlantirishni ta'minlash;

4. O'zbekistonda «Uzluksiz ta'lim» tushunchasi. Uzluksiz ta'lim tuzulishi. Uzluksiz ta'lim tizimi va turlari.

1. Uzluksiz ta'lim kadrlar tayyorlash tizimining asosi, O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotini ta'minlovchi, shaxs, jamiyat va davlatning iqtisodiy, ijtimoiy, ilmiy-texnikaviy va madaniy ehtiyojlarini qondiruvchi ustuvor sohadir.

Uzluksiz ta'lim ijodkor, ijtimoiy faol, ma'naviy boy shaxs shakllanishi va yuqori malakali ra-qobatbardosh kadrlar ildam tayyorlanishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratadi.

Uzluksiz ta'lim tizimining faoliyat olib borishi davlat ta'lim standartlari asosida, turli dara-jalardagi ta'lim dasturlarining izchilligi asosida ta'minlanadi va quyidagi ta'lim turlarini o'z ichiga oladi:

- maktabgacha ta'lim;
- umumiy o'rta ta'lim;
- o'rta-maxsus, kasb-hunar ta'limi;
- oliy ta'lim;
- oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim
- kadrlar malakasini oshirish va ularni kayta tayyorlash;
- maktabdan tashqari ta'lim.

Kadrlar tayyorlash milliy modelining o'ziga xos xususiyati mustaqil ravishdagi to'kkiz yillik umumiy o'rta hamda uch yillik o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limini joriy etgandan iboratdir. Bu esa, umumiy ta'lim dasturlaridan o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi dasturlariga izchil o'tishini ta'minlaydi.

Umumiy ta'lim dasturlari: maktabgacha ta'lim, boshlang'ich ta'lim (I—IV sinflar), umumiy o'pra ta'lim (I—IX sinflar), o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limini qamrab oladi.

2. Kasbiy ta'lim turi va tizimi. Kasbiy ta'lim rivojlanishining asosiy omillari.

Uzluksiz ta'limning faoliyat ko'rsatish prinsiplari quyidagadardan iborat:

- ta'limning ustuvorligi — uning rivojlanishining birinchi darajali ahamiyatga ega ekanligi, bilim, ta'lim va yuksak intellektning nufuzi;
- ta'limning demokratlashuvi — ta'lim va tarbiya uslublarini tanlashda o'quv yurtlari mustaqilligining kengayishi, ta'limni boshqarishning davlat-jamiyat tizimiga o'tilishi;

ta'limning insonparvarlashuvi inson qobiliyatlarining ochilishi va uning ta'limga nisbatan bo'lgan turli-tuman ehtiyojlarining qondirilishi, milliy va umumbashariy qadriyatlar ustuvorligining ta'minlanishi, inson, jamiyat va atrof-muhit o'zaro munosabatlarining uyg'unlashuvi;

ta'limning ijtimoiylashuvi — ta'lim oluvchilarda estetik boy dunyoqarashni hosil qilish, ularda

yuksak ma'naviyat, madaniyat va ijodiy fikrlashni shakllantirish;

• ta'limning milliy yo'naltirilganligi — ta'limning milliy tarix, xalk. an'analari va urf-odat-lari bilan uzviy uyg'unligi, O'zbekistan xalklarining madaniyatini saqlab qolish va boyitish, ta'limni milliy tarakkiyotning o'ta muhim omili sifatida e'tirof etish, boshqa xalklarning tarixi va madaniyatini hurmatlash;

* ta'lim va tarbiyaning uzviy bog'liqligi, bu jarayonning har tomonlama kamol topgan insonni shakllantirishga yo'naltirilganligi;

* iqtidorli yoshlarni anglash, ularga ta'limning eng yuqori darajasida, izchil ravishda fundamental va maxsus bilim olishlari uchun shart-sharoitlar yaratish.

3. Uzluksiz, kasb-hunar ta'limi tizimida O'rta maxsus ta'limining o'rni va ahamiyati.

Umumiy o'rta ta'lim negazida o'qish muddati uch yil bo'lgan majburiy o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi uzluksiz ta'lim tizimidagi mustaqil turidir. O'rta maxsus kasb-hunar ta'limi yo'nalishi akademik lisey yoki kasb-hunar kolleji o'quvchilar tomonidan ixtiyoriy tanlanadi.

Akademik lisey davlat ta'lim standartlariga muvofiq o'rta maxsus ta'lim beradi. O'quvchilarning im-koniyatlari va qizikishlarini hisobga olgan holda ularning jadal intellektual rivojlanishi chuqur, so-halashtirilgan, tabaqalashtirilgan, kasbga yo'naltirilgan ta'lim olishini ta'minlaydi.

Akademik liseylarda o'quvchilar o'zlari tanlab olgan ta'lim yo'nalishi bo'yicha (gumanitar, texnika, agrar va boshqa soxalar) bilim saviyalarini oshirish xamda fanni chuqur o'rganishga qaratilgan maxsus kasb-xunar ko'nikmalarini o'zlarida shakllantirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu ko'nikmalarni o'qishni muayyan oliy ta'lim muassasalarida davom ettirish yoki mehnat faoliyatida ro'yobga chiqarishlari mumkin.

Kasb-xunar kolleji tegishli davlat ta'lim standartlari doirasida o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi beradi; o'quvchilarning kasb-hunarga moyilligi, bilim va ko'nikmalarini chuqur rivojlantirish, tanlab olingan kasb-hunar bo'yicha bir yoki bir necha ixtisosni egallash imkonini beradi.

Kasb-hunar kollejlari jihozlanganlik darajasi, pedagogik tarkibning tanlanganligi, o'quv jarayonining tashkil etilishi jihatidan yangi tipdagi ta'lim muassasalari hisoblanadi. Ular bir yoki bir necha zamonaviy kasb-hunarni egallash hamda tegishli o'quv fanlaridan chuqur nazariy bilim olish imkonini beradi.

Akademik liseylar va kasb-hunar kollejlarda ta'lim olish o'quvchilarga o'z bilimlarini chuqurlashtirish va tanlagan ixtisosliklariga ega bo'lishni ta'minlaydi. Akademik liseylar va kasb-hunar kollejlarning bitiruvchilariga davlat tomonidan tasdiqlangan namunadagi diplomlar beriladi. Bu diplomlar ta'limning keyingi bosqichlarida o'qishni davom ettirish yoki egallangan ixtisos va kasb-hunar

bo'yicha mehnat faoliyati bilan shug'ullanish huquqini beradi.

O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limini tashkil etish va rivojlantirish uchun quyidagilar zarur:

• akademik liseylar va kasb-hunar kollejlari faoliyat ko'rsatishining normativ bazalarini ishlab chiqish va joriy etish;

• soha uchun oliy ta'lim muassasalarining, ishlab chiqarish, fan va madaniyat sohasining mutaxassislarini jalb etgan holda yuqori malakali: mutaxassislarni tayyorlash va qayta tayyorlashni, shu jumladan chet ellarda tayyorlash va qayta tayyorlashni tashkil etish;

• o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi o'quv muassasalari uchun ta'lim va kasb-hunar dasturlari, o'quv-uslubiy majmualar ishlab chikish;

akademik liseylarning o'quvchilari mehnat faoliyati ko'nikmalarini egallashlari uchun ixtisoslash-tirilgan dasturlar ishlab chikish va joriy etish;

•kasb-hunar kollejlari tayyorlanadigan mutaxassislariga nisbatan ixtisos va kasb-hunar, malaka talablarining ro'yxatini ishlab chiqish;

xududlarning jug'rofiy va demografik shart-sharoitlarini va tegishli sohadagi mutaxassislariga bo'lgan maxalliy ehtiyojlarni hisobga olgan holda o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi tizimi ta'lim muassasalarining tashkil etilishini va ular oqilona joylashtirilishini ta'minlash, ularga o'quvchilarni imkon qadar oilasidan ajratmagan holda qamrab olish;

•akademik liseylar va kasb-hunar kollejlari moddiy-texnika va axborot bazalarini mustahkamlash.

5 –Mavzu: Kasbiy ta'limning dolzarb pedagogik muammolari. va ularni tadqiq etish metodlari

Reja:

1. Kasbiy ta'limning dolzarb pedagogik muammolari.

2. Olimlar tomonidan ilmiy pedagogik tadqiqotlar uch guruhga bo'linishi.

3. Pedagogik tadqiqot metodlari amalda nazariy va empirik turlarga bo'linishi.

1. Kasbiy ta'limning dolzarb pedagogik muammolari.

Ta'lim-tarbiya jarayoni samaradorligini oshirish muammosi shu paytgacha pedagogik jarayonning alohida elementlarini takomillashtirish, o'qish muddatini oshirish, o'quv guruhida o'quvchilar sonini kamaytirish, tor ixtisosliklarini kiritish, yangi shakl, metod va vositalardan foydalanish yo'lidagi izlanishlar kabi yo'llar bilan amalga oshirilgan.

Kasb-hunar kollejlari ta'lim-tarbiyaviy ishlarini ilmiy tashkil etish quyidagilarni nazarda tutadi:

- o'quvchilar, o'qituvchilar va muhandis-pedagoglar ishlashi uchun imkon qadar yaxshi shart-sharoit yaratish;

- o'quv kabinetlari, laboratoriyalar va ustaxonalarini tashkil etish, ularni davr va istiqbol talablari darajasida jihozlash;

- o'quv ustaxonalari, laboratoriya, mashq maydonlari va kabinetlarni zamon fani, texnikasiga mushtarak jihozlar, priborlar, mexanizmlar, moslamalar, asbob-uskunalar, ko'rsatmali qo'llanmalar, texnik vositalar bilan jihozlash;

- zamonaviy fiziologik, sanitariya-gigiyena va estetik talablar asosida o'quv xonalari, laboratoriyalar, ustaxonalar uchun mebellar tayyorlash;

- har bir o'quv kabineti, ustaxona, laboratoriyalarda o'qituvchi, muhandis-pedagoglar va o'quvchilar uchun barcha zaruriy asbob-uskunalar ega ishchi o'rinlarini tashkil etish;

- oqilona mehnat va dam olish, shuningdek sanitariya-gigiyena shart-sharoitlarini yaratish;

- ta'lim-tarbiya jarayonini o'z vaqtida sifatli materiallar, asbob-uskunalar, o'quv-meyoriy, texnik-texnologik hujjatlar va o'quv ma'lumotnoma adabiyotlari bilan ta'minlanishini yo'lga qo'yish, laboratoriya amaliy ishlarini oldindan tayyorlab qo'yish va h.k. Shu sohadagi ko'p yillik amaliy faoliyatimiz, kasb-hunar ta'limi nazariyasi va amaliyotini tahlil etish, soha mutaxassislari bilan o'tkazgan suhbatlarimiz bu sohada quyidagi majmuaviy xarakterga ega bo'lgan muammolar mavjudligini ko'rsatdi:

kadrlar tayyorlash milliy dasturida kasb-hunar ta'limi tizimida kadrlar salohiyatini tubdan yaxshilash, tarbiyachi, o'qituvchi, muallim va ilmiy xodimning kasbiy nufuzini oshirish masalasi, uzluksiz ta'limni isloh qilishning asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan, biroq uni amalga oshirish bo'yicha tegishli chora-tadbirlar yetarli darajada ishlab chiqilmaganligi sababli yuqori salohiyatli pedagog kadrlarning boshqa sohalarga ketib qolish hollari kuzatilmoqda, natijada ta'lim-tarbiya jarayoni samaradorligi pasayib ketmoqda va bu holat o'z navbatida kadrlar tayyorlash sifatiga ham salbiy ta'sir ko'rsatmoqda;

rahbar kadrlar tayyorlash bo'yicha maxsus kurslarning mavjud emasligi;

rahbar va boshqaruv kadrlari tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishga bo'lgan ehtiyojlarning muntazam ravishda va tizimli o'rganilmasligi;

rahbar va boshqaruv kadrlar tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish muammolari bo'yicha ilmiy-tadqiqot va loyiha ishlarining yetarli darajada olib borilmayotganligi;

joylarda kadrlar zahirasini tayyorlash tizimining yo‘lga qo‘yilmaganligi;

mavjud malaka oshirish kurslarining kasb-hunar kollejlari tayyorlov yo‘nalishlari bo‘yicha ixtisoslashtirilmaganligi;

malaka oshirish jarayonida zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalaridan yetarli darajada foydalanilmayotganligi;

muhandis-pedagog kadrlar tayyorlashda sohalar bo‘yicha hududlarda kadrlarga bo‘lgan ehtiyoj, ularning malaka darajasiga bo‘lgan mehnat bozori talablari yetarli darajada o‘rganilmaganligi;

oliy ta‘lim muassasalarining o‘quv reja va dasturlari mazmuni bilan kasb-hunar kollejlaridagi ta‘lim mazmuni orasida nomutanosibliklar mavjudligi;

O‘MKHT muassasalari muhandis-pedagogik kadrlarining malakasini oshirish maqsadida tegishli oliy ta‘lim muassasalarida tashkil etilgan malaka oshirish fakultetlari va markazlarining aksariyat qismi yetarli darajada zamonaviy modiy - texnika bazasiga va o‘quv-uslubiy ta‘minotga ega emasligi;

ta‘lim muassasalari va o‘qituvchilar sifatiga baho beruvchi tizim mexanizmi ishlamayotganligi;

O‘MKHT tizimida faoliyat ko‘rsatayotgan pedagog va muhandis-pedagoglari orasida nafaqat pedagogik ma‘lumotga ega bo‘lmagan kadrlar, balki, diplom bo‘yicha mutaxassisligi mos kelmaydiganlar sonining ko‘pligi;

O‘MKHT tizimi uchun davlat ta‘lim standartlari, o‘quv rejaları va dasturlari, o‘quv-uslubiy adabiyotlar, huquqiy-meyoriy hujjatlar, darslik va o‘quv qo‘llanmalarini o‘z vaqtida va sifatli yaratish ishlarini amalga oshiruvchi va muvofiqlashtiruvchi ixtisoslashtirilgan metodik markaz mavjud emasligi;

kadrlar tayyorlash milliy dasturi bajarilishini nazorat qilishning jamoat nazorati mexanizmi yaratilmaganligi.

o‘qituvchi va o‘quvchilar bilimi, malaka va ko‘nikmalarini baholashning barcha ta‘lim turlari uchun yagona va sodda reyting tizimi yaratilmaganligi;

ta‘lim xizmatlari ko‘rsatish bozorini shakllantirishda davlat ta‘lim muassasalari bilan raqobatga kirishi mumkin bo‘lgan nodavlat ta‘lim muassasalarining tashkil etilishi sust darajada ekanligi;

kasb-hunar kollejlari o‘quv rejalaridagi umumta‘lim fanlarining hajmi yildan-yilga ko‘payib borayotganligi tufayli bitiruvchilarning kasbiy mahoratlari pasayib ketayotganligi;

uzluksiz ta‘lim tizimini ishlab chiqarish bilan integrasiyalashning puxta mexanizmi ishlab chiqilmaganligi;

oliy va o‘rta maxsus, kasb-hunar ta‘limi muassasalarida tayyorlanayotgan kadrlarning amaliy ko‘nikmalari yetishmayotganligi;

mehnat va aholini ijtimoiy himoya qilish vazirligi tomonidan kichik mutaxassislarning mehnat bozoridagi o‘rni hanuzgacha aniq belgilab berilmaganligi;

kasb-hunar kollejlari faoliyatining ishlab chiqarish amaliyoti bilan bevosita bog‘liq bo‘lganligi, har qanday amaliyot uchun esa xom ashyo va materiallar zarurligi, lekin ular uchun alohida byudjet mablag‘lari ko‘zda tutilmayotganligi;

O‘rta maxsus, kasb-hunar ta‘limi muassasalarida kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarining olib borilishi yetarli darajada emasligi;

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1998y. 23.sentabr dagi 406-sonli qarori bilan qishloq xo‘jalik tayyorlov yo‘nalishlariga ixtisoslashtirilgan kasb-hunar kollejlariga o‘quv xo‘jaliklari uchun yer maydonlari ajratib berilishi kerak edi, amalda bu qarorning joylarda yetarli darajada amalga oshirilmayotganligi;

yer maydoni va muayyan ishlab chiqarish bazasiga ega bo‘lgan kasb-hunar kollejlarida mahsulot ishlab chiqarishni tashkil qilish uchun boshlang‘ich kapital mablag‘larining manba‘larining aniqlanmaganligi;

ta‘lim muassasalari o‘quvchilarini ta‘lim-tarbiya jarayonidan tashqari ishlarga (qishloq xo‘jaligi ishlari, metall yig‘ish, majburiy obuna va x.k) jalb etilayotganligi;

umumiy o'rta ta'lim maktablarini bitirib, lisey va kollejlarga kirgan o'quvchilar o'zlari uchun butunlay yangi bo'lgan ta'lim muassasasidagi ijtimoiy muhitga tez kirisha olmaganliklari;

umumiy o'rta ta'lim maktablarini bitirib, kasb-hunar kollej-lariga o'qishga kirgan o'quvchilarning shaxsiy, individual psixofiziologik xususiyatlari, umumiy o'rta ta'lim dasturlarini o'zlashtirish darajasi, ijtimoiy sharoitlari, istak - xohishlarining turli - tumanligi kasb - hunar kollejlari ta'lim dasturlarida hisobga olinmaganligi;

o'quv - uslubiy majmualarning hamda ta'lim jarayoni didaktik va axborot ta'minotini ishlab chiqish va joriy etish sekinlik bilan amalga oshirilayotganligi;

o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi uchun zarur moddiy - texnika, o'quv - uslubiy va kadrlar bazasini tayyorlash tugallanmaganligi;

tabaqalashtirilgan ta'limga o'tish to'liq amalga oshmayotganligi;

ta'lim muassasalarini maxsus tayyorlangan malakali pedagog kadrlar bilan ta'minlash, ularning faoliyatida raqobatga asoslangan muhitni vujudga keltirish to'liq amalga oshmayotganligi;

Ta'lim xizmatlari ko'rsatish bozorini shakllantirish mexanizmlari to'liq yaratilmaganligi va shu kabi ko'p sonli majmuaviy muammolar mavjudligidan darak bermoqda.

Har qanday pedagogik tadqiqot maxsus dastur asosida o'tkaziladi. Tadqiqot natijalari ilmiy yangilik va amaliy ahamiyatga ega bo'lishi zarur. Tadqiqot mantiqi turli bosqichlarni ko'zda tutadi.

Ilmiy pedagogik tadqiqot amaliyot uchun yangi muhim bilimlarni olishga yo'naltirilgan ilmiy faoliyat jarayoni va natijasidir. Ilmiy pedagogik tadqiqot natijalari ta'lim-tarbiya tuzilmasi, mazmuni va texnologiyasi, tashkil etish shakllari, metodlari va vositalarini takomillashtirishga imkon beradi.

2. Olimlar tomonidan ilmiy pedagogik tadqiqotlar uch guruhga bo'linishi.

1. Fundamental ilmiy tadqiqotlar. Bu umumlashtiruvchi konsepsiyalar natijasida buyuk yutuqlarga erishiladi, avval noma'lum bo'lgan qonuniyatlar bog'liqlik asosida o'z yechimini topadi.

II. Amaliy (tajriba-sinov) harakteridagi tadqiqotlar ta'lim-tarbiya jarayonining alohida qirralarini chuqur o'rganish, avval shakllantirilgan qonun va nazariyalardan amaliy foydalanish shart-sharoitlarini aniqlashga yo'naltiriladi.

III. Metodik ishlanmalar yoki amaliyotga yo'nalgan tadqiqotlar avvaldan ma'lum bo'lgan nazariy qoidalarni hisobga olgan holda aniq tavsiyalarni ilmiy uslubiy jihatdan asoslash. Bunday tadqiqotlar asosan alohida o'quv predmetlarini o'qitishni takomillashtirish sinfdan va ta'lim muassasasidan tashqari tarbiyaviy tadbirlarni imkon qadar samarali o'tkazishni ko'zda tutadi. Har qanday pedagogik tadqiqotlar eng kamida quyidagicha to'rt bosqichni o'ziga qamrab oladi:

1. Tayyorgarlik bosqichi (tadqiqot dasturini tuzish, maqsad va vazifalarni belgilash, muammolarning nazariy va amaliy holatini aniqlash maqsadida manbalar bilan tanishish, o'z farazini ilgari surish, tadqiqot bosqichlarini belgilab olish);

2. Asosiy tadqiqotchilik tanlangan metodik majmuani qo'llash;

3. Miqdoriy va sifat tahlili bosqichi- olingan ma'lumotlarni qayta ishlash;

4. Yakuniy bosqich - tadqiq etilayotgan pedagogik jarayonning kechishini tavchiflovchi sabab, omil shart - sharoitlari o'rnatiladi, tushuntiriladi va umumlashtiriladi.

Pedagogik tadqiqot prinsiplari: obyektivlik, ilmiylik; tizimlilik, tarixiylik, uzviylik, umuminsoniy qadriyatlarining ustuvorligi.

Pedagogik tadqiqotlar metodlari: ma'lumki, har qanday ilmiy bilish jarayoni quyidagicha uch o'zaro aloqador tarkibiy qismlardan tashkil topadi; bilish obyekti, o'rganuvchi subyekt va bilish metodi, ya'ni tadqiq etish instrumetariysi.

Metod (grekcha nimagadir erishish yo'li) maqsadga erishish usuli, ma'lum ma'noda tartibga keltirilgan faoliyat kabi umumiy ma'nolarni anglatadi.

Pedagogik tadqiqotlar metodlari, tadqiqotchi tomonidan real pedagogik voqelik haqidagi dalil va ma'lumotlarni to'plash, ularga ishlov berish va tahlil etish usullaridir. Pedagogik

tadqiqot metodikasi deganda metodlar yig'indisi, aloqadorligi va ulardan foydalanish ketma-ketligi tushuniladi. Tadqiqot metodlaridan majmuaviy foydalanish bizni subyektiv ta'sirdan xalos etadi.

3. Pedagogik tadqiqot metodlari amalda nazariy va empirik turlarga bo'linishi.

1. Nazariy metodlar: ilmiy pedagogik manbalarni tahlil qilish, tahlil va sintez, induksiya va deduksiya, turlash (shajaralash), analogiya, taqqoslash kabilar.

2. Empirik metodlarga ma'lumotlar olish va yig'ish (kuzatish, suhbat, anketa so'rovnomasi, test so'rovnomasi va shu kabilar); ma'lumotlarga ishlov berish (matematik, statik, grafik, jadval); baholash metodlari (o'zini-o'zi baholash, reyting, pedagogik konsilium); pedagogik tadqiqot natijalarini amaliyotga joriy etish (tajriba-sinov ishlari, tajribaviy o'qitish, ommaviy o'qitish) kabilar. Tadqiqotchilarning aniq shart-sharoit va vaziyatga binoan maqbul metodlar uyg'unligini tanlaydi. Ilmiy tadqiqotchilik faoliyatining prinsiplari, metod va usullarini bilish fanning metodologik asoslarini bilishni anglatadi.

Pedagogik jarayon yaxlit hodisa bo'lib, unda biologik, ijtimoiy, individual va jamoaviy jihatlar murakkab o'zaro munosabat hamda ta'sirda bo'ladi. Ta'lim-tarbiya jarayonini harakatlantiruvchi kuch shaxsning o'z-o'zini rivojlantirishi va takomillashtirishi hisoblanadi.

Pedagogik jarayon ta'lim, tarbiya va shaxsni rivojlantirish qonunlari haqidagi bilimlar asosida qo'yilgan maqsadga uyg'un holda o'quvchilar faoliyatini tashkil etishdir. Pedagogik jarayon boshqa ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ma'naviy – axloqiy va shu kabi jarayonlar bilan bevosita bog'liq. Bo'lib, u bevosita uning maqsadi, vazifasi, mazmuni, ishtirokchilarining hamkorlik faoliyati va natijalarida o'z ifodasini topadi.

Pedagogik jarayonga tashqi: tabiiy geografik, ijtimoiy, ishlab chiqarish, madaniy va shu kabi shart-sharoitlar ta'sir qiladi. Pedagogik jarayon o'zining maqsadi, vazifalari, mazmuni, metodlari ishtirokchilarining o'zaro ta'siri, erishilgan natijasi bilan tavsiflanadi.

Pedagogik jarayonning yaxlitligi maxsus o'quv dasturiga binoan ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlar birligini ta'minlash bilan amalga oshiriladi. Pedagogik jarayonning mazmun komponenti ma'lum o'quv dasturlari bilan aniqlanib, insoniyat jamiyatining ijtimoiy munosabatlar, g'oyalar, ishlab chiqarish, mehnat, fan va madaniyat sohalaridagi tajribalarini o'zida mujassamlashtiradi. Pedagogikaning muammolarini tadqiq etishga ko'p sonli ishlar bag'ishlanganligi bois ularga batafsil to'xtalib o'tmadik.

6-Mavzu: Kasb-hunar ta'limining huquqiy- meyoriy asoslari.

Reja:

1. Kasb-hunar ta'limining huquqiy-meyoriy asoslarini qamrab olishi.

2. O'zbekiston Respublikasining ta'lim tizimi, shu jumladan kasb-hunar pedagogikasining metodologik asoslari.

3. Tasniflagichdan quyidagi vazifalarni hal etishda foydalanish.

1. Kasb-hunar ta'limining huquqiy-meyoriy asoslari qamrab olishi.

Ta'lim - bilim berish, malaka va ko'nikma hosil qilish jarayoni, kishini hayotga, mehnatga tayyorlashning asosiy vositasidir. Ta'lim jarayonida ma'lumot o'zlashtiriladi va tarbiya amalga oshiriladi.

Ta'lim tor ma'noda o'qitish tushunchasini anglatadi. Lekin u faqat turli o'quv yurtlarida o'qitish jarayonigina emas, balki hayot, oila, mahalla, ishlab chiqarish jamoasi va shu kabi sohalarda ham ma'lumot o'zlashtirish jarayonidir.

Kasb-hunar ta'limining metodologik asosini dialektik bilish nazariyasi tashkil etadi. Shu o'rinda kasb-hunar ta'limi pedagogikasida keng ko'lamda qo'llaniladigan ba'zi bir asosiy tushunchalarga baholi qudrat izoh berib o'tish lozim. Chunki ishlatilayotgan tushuncha mohiyatini bilmasdan ta'lim-tarbiya ishida samaraga erishib bo'lmazligi hayotiy haqiqatdir.

Kasb – ish- faoliyatning ma'lum tajriba, tayyorgarlik talab etadigan turi, sohasi. Kasb-hunar sirlarini egallashga umumilmiy, umumkasbiy, maxsus ma'lumotlar hamda amaliy xatti-harakat usullari va shaxsiy fazilatlarini o'zlashtirish orqali erishiladi.

Kasb o'ziga mehnat faoliyatining tor doirasi bilan tavsiflanuvchi ixtisosliklarni mujassamlashtiradi. Ba'zi kasblar o'ziga bir qancha ixtisosliklarni qamrab olishi ham mumkin. Masalan, o'qituvchilik kasbi o'qitiladigan o'quv predmetlariga binoan: umumta'lim, umumtexnik,

maxsus fanlar bo'yicha o'qituvchiliklariga bo'linishini ko'rsatishning o'zi kifoY. Kasb va ixtisoslik shaxsning muntazam ravishda ma'lum turdagi ish bilan shug'ullanish metodlarini o'zlashtirib borishni ifodalaydi.

Metod iborasi (yunoncha – methodas – tadqiqot yoki bilish yo'li, nazariya, ta'limot ma'nosini anglatib) voqelikni bilish, o'zlashtirish, o'zgartirish usullari majmuasidir. Metod aslida insonning amaliy faoliyati negizida vujudga kelgan.

Metodika - pedagogikaning o'qitish qonuniyatlari, qoidalar, tashkil etish shakllari, amalga oshirish va natijalarini nazorat qilib baholash metod hamda vositalarini o'zida mujassamlashtiruvchi fan tarmog'idir. N.S. Sayidaxmedov fikricha, "metodika o'quv jarayonini tashkil etish va o'tkazish bo'yicha tavsiyalar majmuasidir. Metodikadan ko'zlangan maqsad predmet mavzulariga oid nazariyalarni, aniq hodisalar tekisligiga ko'chirishdir"³

Metodologiya – "metod" va "logiya" iboralarining birligida bilish faoliyati usuli, vositalari va mantiqiy tartibi haqidagi ta'limot ma'nosini anglatadi. Demak, metodologiya har qanday faoliyatning zaruriy tashkiliy komponentidir. Shu jihatdan metodologik bilimlar, eng avvalo, muayyan faoliyat turlarining mazmuni va izchilligini o'ziga qamrab olib, odat hamda meyorlar shaklida, ikkinchidan, amalda bajariladigan faoliyatning ta'siri sifatida yuzaga chiqadi. Har ikkala holda ham bilimning asosiy vazifasi bilish jarayonini tartibli ravishda amalga oshirish yoki biror obyektga amaliy o'zgartirishdan iborat.

Demak, kasb-hunar ta'limi pedagogikasi ijtimoiy hayotning ma'lum sohasida faoliyat ko'rsatish uchun zarur bo'lgan bilim, amaliy va shaxsiy fazilatlarni shakllantirish qonuniyatlari, qoidalar, shakl, metod va vositalari hamda mazmuni haqidagi pedagogikaning muhim tarmog'idir.

Ta'lim ilm berish va tarbiyalashni o'ziga qamrab olib, respublikaning aql--zakovat va ilm borasidagi kuch- quvvatini rivojlantirish, jamiyat, oila va davlat oldidagi o'z mas'uliyatini anglaydigan, har jihatdan barkamol, erkin shaxsni shakllantirish maqsadini ko'zlaydi. Shuning uchun ham u ustuvor soha hisoblanadi.

2. O'zbekiston Respublikasining ta'lim tizimi, shu jumladan kasb-hunar pedagogikasining metodologik asoslari.

-O'zbekiston Respublikasining Konstitusiyasi;

-O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni;

-O'zbekiston Respublikasining "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to'g'risida"gi Qonuni.

Shuningdek, buyuk mutafakkirlar va olimlarning ta'lim-tarbiya haqidagi g'oyalari, hukumat qarorlari, farmon va farmoyishlar kabilar.

takomillashib boruvchi hujjat ekanligini e'tirof etish zarur. Konstitutsiya mohiyati va mazmuni boshqa ijtimoiy fanlarni o'rganish davrida chuqur o'rganganilishi bois, uning bevosita ta'lim-tarbiya bilan

Mustaqil O'zbekistonning "Ta'lim to'g'risida"gi ilk Qonuni 1992 yil 2 iyuldan amalga joriy etilgan bo'lib, u VII bo'lim 44 moddadan iborat edi.

Amaldagi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun 1997 yil 29 avgustda qabul qilingan bo'lib, 34 ta moddadan iborat. Bu qonunga binoan respublikamizda shu paytgacha hech bir mamlakatda avval ishlab chiqilmagan va amalga joriy etilmagan "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasining qonuni ham O'zbekiston Respublikasi Oliy majlisi 1X sessiyasida 1997- yil 29-avgust kuni qabul qilindi. Bu qonun quyidagi bo'lim va fasllardan tashkil topgan.

Bo'lim. Umumiy qoidalar. Muammolar va kadrlar tayyorlash tizimini tubdan isloh qilish omillari:

rivojlanishning erishilgan darajasi;

kamchiliklar va muammolar;

isloh qilish omillari.

Milliy dasturning maqsadi vazifalari va uni ro'yobga chiqarish bosqichlari:

2.1. Dasturning maqsad va vazifalari;

2.2. Dasturni ro'yobga chiqarish bosqichlari.

Kadrlar tayyorlashning milliy modeli.

3.1. Shaxs;

3.2. Davlat va jamiyat

3.3. Uzlüksiz ta'lim;

3.3.1. Uzlüksiz ta'limni tashkil etish va rivojlantirish prinsiplari;

3.3. 2. Uzlüksiz ta'limni isloh qilish yo'nalishlari;

3.3. 3. Uzlüksiz ta'lim tizimi va turlari: maktabgacha ta'lim; umumiy o'rta ta'lim; o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi; oliy ta'lim; oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim; kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash; maktabdan tashqari ta'lim;

3.4. Kadrlar tayyorlash tizimida fan;

3.5. Kadrlar tayyorlash tizimida ishlab chiqarish;

IV. Kadrlar tayyorlash tizimini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari:

4.1. Ta'limning uzluksizligini ta'minlash;

4.2. Pedagog va ilmiy pedagog kadrlar tayyorlash, qayta tayyorlash va ularni malakasini oshirish;

4.3. Ta'lim jarayonini mazmunan isloh qilish;

4.4. Ma'naviy axloqiy tarbiya va ma'rifiy ishlar;

4.5. Iqtidorli bolalar va iste'dodli yoshlar;

4.6. Ta'lim tizimini boshqarish;

4.7. Kasb ta'limi tizimi sifatini nazorat qilish tizimini shakllantirish;

4.8. Ta'lim tizimini moliyalash;

4.9. Moddiy-texnika ta'minoti;

4.10. Ta'lim tizimini yaxlit axborot makoni monitoringini vujudga keltirish;

4.11. Ta'lim xizmati ko'rsatish bozorini rivojlantirish;

4.12. Ta'lim sohasida ijtimoiy kafolatlarni ta'minlash hamda bu sohani davlat tomonidan qo'llab- quvvatlash;

4.13. Fan va ta'lim jarayonlari aloqalarini rivojlantirish;

4.14. Ishlab chiqarish va ta'lim tizimi integrasiyalashuvini rivojlantirish;

4.15. Ta'lim bilan kadrlar tayyorlash sohasidagi xalqaro hamkorlik;

V. Dasturni ro'yobga chiqarishga doir chora-tadbirlar.

Yuqorida keltirilgan qisqa jumlar mazmuni umuman respublikamiz ta'lim tizimi, shuningdek kasb-hunar ta'limining ham metodologik asosi ekanligiga ishoradir. Kasb-hunar ta'limining metodologik asoslarisiz uning maqsadi, vazifalari, mazmuni, tashkil etish shakllari, metod va vositalari, ishtirokchilari natijalari hamda bu jarayonga ta'sir etuvchi boshqa omillarni asosli o'rganish mumkin emas. Kasb ta'limining metodologik asoslari uning meyoriy hujjatlarini aniqlashga imkon beradi.

Ma'lumki, bo'lajak kichik mutaxassislarni tayyorlash ishi bevosita davlat va jamiyatning talab hamda ehtiyojlariga asoslanib, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'lim tizimidagi tayyorlov yo'nalishlari kasblar va ixtisosliklar tasniflagichida o'z ifodasini topadi. Amaldagi o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limidagi tayyorlov yo'nalishlari kasblar va ixtisosliklar umumiy davlat tasniflagichi (2006y) O'zbekiston Respublikasida texnikaviy, iqtisodiy va ijtimoiy axborotlarni tasniflash va kodlashtirish bo'yicha yagona tuzilma tarkibiga kiradi va Vazirlar Mahkamasining "Uzlüksiz ta'lim tizimi uchun davlat ta'lim standartlarini ishlab chiqish va joriy etish to'g'risida"gi 1998 yil 5- yanvardagi 5- sonli qarori asosida ishlab chiqilgan. O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalari tayyorlov yo'nalishlari kasblar tasniflagichining tasniflash obyektlari hisoblanib, unda tayyorlov yo'nalishlari nomi, kodi va shu tayyorlov yo'nalishlari turkumiga kiruvchi kasblar nomi va kodi hamda ixtisosliklar ro'yxati keltirilgan.

Tasniflagichda ta'lim haqidagi meyoriy hujjatlarni indeksasiyalash maqsadida foydalaniladigan ta'limning halqaro standart tasniflash kodlari ham keltirilgan.

O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limidagi tayyorlov yo'nalishlari kasblar va ixtisosliklar umumdavlat tasniflagichini joriy etish oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan O'zbekiston Respublikasi standartlari bilan birga tasniflagichlarni ishlab chiqish va yuritish tartibiga RST O'z. 6. 01.02 95 ga muvofiq ravishda amalga oshiriladi.

Tasniflagich o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi o'quv yurtlari bitiruvchilarini ish bilan ta'minlovchilar, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limida Davlat ta'lim standartlari o'quv rejalari, dasturlari va boshqa meyoriy hujjatlarni ishlab chiqaruvchilar ta'lim muassasalari rahbarlari, respublika va mahalliy boshqaruv tashkilotlar mutaxassislari, vazirliklar, muassasalar va boshqa respublikamiz xo'jaliklarini rivojlantirishda faoliyat ko'rsatayotgan subyektlar uchun mo'ljallangandir. Tasniflagich kasb-hunar kollejlari va boshqa tashkilot hamda muassasalarning qaysi vazirlikka, qarashliligidan va mulkchilik shaklidan qat'iy nazar aynan qo'llanilishi shart.

Tasniflagichda quyidagi tariflar qo'llanilgan: tayyorlov yo'nalishlari, kasblar va ixtisosliklarning umumdavlat tasniflagichi (TYKIUT), O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi o'quv muassasalarida kichik mutaxassislarni tayyorlash bo'yicha tayyorlov yo'nalishlari, kasblar va mutaxassisliklarning tizimlashtirilgan ro'yxati.

Malaka mutaxassisning kasbiy tayyorgarlik darajasi, undagi ma'lum ishni bajarish uchun zarur bo'lgan bilimning aniq, tez fursatda, talab darajasida bajarilishidir.

Mutaxassisning malakasini belgilovchi ko'rsatkich bo'lib, u haqida toifa yoki diplomning mavjudligi hisoblanadi.

- nazariy va amaliy bilimlar majmuasiga kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarga;
- mazkur jamiyatda o'zining muvaffaqiyatli hayot darajasini ta'minlaydigan umumiy va kasbiy madaniyat, ijtimoiy ahamiyatli xususiyatlar va shaxsiy fazilatlariga ega bo'ladi.

Kasbiy faoliyat sohasi (KFS) kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarning qo'llanish doirasidir, uning nomlanishi iqtisodiy sohalar nomlari bilan moslashtirilgan

O'MKHT ta'lim muassasalaridagi tayyorlov yo'nalishlari aniq kasbiy faoliyat sohasida mutaxassislarga kasbiy ta'lim berish doirasidir. Mutaxassislar kasbiy faoliyatining aniq sohasi bo'yicha tayyorlov yo'nalishlari nomi mehnat faoliyatining mazmuni va xususiyati orqali aniqlanadi.

Kasb – ish- faoliyatning ma'lum tajriba, tayyorgarlik talab etadigan turi, sohasi.

Ixtisoslik – ilm- fan, texnika, san'at sohalarida aniq bir mutaxassislik.

O'MKHT tayyorlov yo'nalishlari va kasblar kodi kasbiy faoliyat sohalariga muvofiq kasblar va ixtisosliklar bo'yicha tayyorlov yo'nalishlari ixtisoslashtirilgan ro'yxatining raqamli belgisidir.

Ikkinchi raqam-bilim sohasi kodi;

Uchinchi raqam-ta'lim sohasi kodi;

To'rtinchi va beshinchi raqamlar-tayyorlov yo'nalishi kodi;

Oltinchi va yettinchi raqamlar-mutaxassislik kodi

Uzluksiz ta'lim tizimidagi o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi tizimi va oliy ta'lim (bakalavriat)da uzviylikni ta'minlash maqsadida o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limidagi tayyorlov yo'nalishlari kodlari oliy ta'limning bakalavriat ta'lim yo'nalishlari kodlariga moslashtirilgan.

3. Tasniflagichdan quyidagi vazifalarni hal etishda foydalanish.

- hududiy bandlek dasturlarini ishlab chiqish;
- milliy va hududiy mehnat bozorlarida ijtimoiy mehnat sohasidagi jarayonlarini ta'minlash va tartibga solish;
- ish kuchining samaradorligini va ish kuchiga ketayotgan sarflarni aniqlash;
- mehnatga haq to'lashni tartibga solish va meyorlashtirishni takomillashtirish;
- xalq xo'jaligining kadrlarga bo'lgan ehtiyojini aniqlash va asoslangan uzluksiz ta'lim dasturini ishlab chiqish;
- mehnat statistikasi sohasida axborotning xalqaro miqyosda taqqoslanishini ta'minlash.

Tayyorlov yo'nalishlari, kasblar va ixtisosliklarning tasniflagich ro'yxati bo'lib, u qo'shimchalar va o'zgartirishlar kiritish uchun ochiqdir. Amaldagi tasniflagida zarur hollarda tasniflagichga o'zgartirishlar va qo'shimchalar kiritish O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta

maxsus ta'lim vazirligining o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi Markazi tomonidan amalga oshiriladi deb ko'rsatilgan.

Kichik mutaxassislar quyidagi lavozimiy vazifalarni bajarishlari ko'zda tutiladi:

- kompyuter va boshqa texnikalardan, texnikaviy va fizikaviy fanlar sohasida foydalanish usullarini qo'llash bilan bog'liq texnik - texnologik topshiriqlarni bajarish;
- texnik jihoz va transportlarni ishlatish.

Mashinalar, mexanizmlar, qurilmalar, moslamalar hamda muhandislikka oid texnik jihozlar va asboblarga texnik xizmat ko'rsatish hamda ta'mirlash, metall konstruksiyalarni o'rnatish, dastgohlarni o'rnatish va boshqa ishlarni amalga oshirish.

Xom ashyo qazib olish va qayta ishlash, metallurgiya, qurilish binolari va inshootlarni tamirlash va ularga texnik xizmat ko'rsatish sohasida o'z kasbiy bilimlarini tatbiq etish;

Bosish (qoliplash) ishlarini bajarish;

Oziq-ovqat, to'qimachilik mahsulotlari, yog'och va metall buyumlar, shu jumladan badiiy hunarmandchilik buyumlarini ishlab chiqarish va qayta ishlash.

Bolalar bog'chasi va boshlang'ich maktablarda ta'lim va tarbiya ishlarini amalga oshirish.

Sog'liqni saqlash, gigiyena, insonlarga g'amxo'rlik qilish, qishloq joylarda o'simlik va hayvonlarni parvarish qilish, yetishtirish bo'yicha zarur ishlarni amalga oshirish.

Kadrlarni tanlab olish, joy-joyiga qo'yish va ularning ijtimoiy ta'minoti, soliqqa tortish va turizmga aloqador davlat xizmatlari, buxgalteriya hisobi, huquqiy, statistik, ish yuritish korxonalarini boshqarish va tijorat. Moliya va savdo-sotiq sohasidagi bilimlarni texnik qo'llash bilan bog'liq ma'muriy va ishlab chiqarish vazifalarini bajarish.

Ijtimoiy masalalar bo'yicha yordam ko'rsatish va maslahat berish;

Sport va boshqa qiziqarli tadbirlarni tashkil etish va o'tkazish, madaniyat va san'at sohasida ijodiy faoliyat ko'rsatish, diniy marosimlarni o'tkazishda aholiga yordam ko'rsatish va shu kabilar. Bu vazifalarni bajarish uchun tabiiyki, kichik mutaxassis ma'lum hajmdagi va darajadagi bilim, (ko'nikma va malaka) hamda shaxsiy fazilatlarni o'zlashtirishi zarur bo'ladi. Mutaxassis egallagan lavozimidagi vazifalarni talab darajasida bajarishi uchun zarur va yetarli bilim, hamda shaxsiy fazilatlar davlat ta'lim standartlarida o'z ifodasini topadi.

Amaliyotga kasb-hunar ta'limining davlat standartini kiritishdan asosiy maqsad uni yangi huquqiy va tashkiliy metodik asosda reintegrasiya etishdir. Kasb-hunar ta'limini standartlashtirishning nazariy asosi akademik S.Y. Batishev tomonidan ishlab chiqilgan:

bosqichli ta'lim nazariyasi; tayyorlov yo'nalishlari, kasblar va ixtisosliklarni guruhlash nazariyalari tashkil etadi.

Kasb-hunar ta'limi davlat standarti yaqin kelajakda o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi tizimida faoliyat ko'rsatishi va rivojlanishini majmuaviy belgilab beruvchi yechim sifatida xizmat qiladi. Pedagogik manbalarda kasb-hunar ta'limi davlat standarti quyidagicha talqin etiladi: bo'lajak kichik mutaxassislar egallashi zarur va yetarli bo'lgan mazmun darajasi va ko'lam; o'quvchilarning maksimal o'quv yuklamasi hajmi, bitiruvchilarning kasbiy tayyorgarlik darajasiga qo'yilgan talablar va hokazo.

Kasb-hunar ta'limi davlat standartining mohiyati uning ichki va tashqi aloqalari tahlil etilsagina to'liq ochilishi mumkin, standartlarning tashqi aloqalari eng avvalo ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarda o'z ifodasini topadi, bundan standart ijtimoiy buyurtmani talablar shaklida o'zida ifodalovchi me'riy hujjat ekanligi kelib chiqadi. Kasb-hunar ta'limi standartining ichki aloqadorligi esa uni o'zaro aloqador va ta'sirdagi elementlardan tashkil topgan mustaqil tizim sifatida qaralganda namoyon bo'ladi. Standartni tashkil etuvchi elementlarning xususiyatlari, o'zaro aloqadorligi uning mohiyatini ochib berishga imkon beradi. Ijtimoiy-iqtisodiy tizimda standartning rolini tushunish uchun uning vazifalarini bilish muhimdir. Lo'nda qilib aytganda, standart nima uchun va kimga kerak? Birinchidan, o'qituvchilar va o'quvchilar uchun o'zlarining hamkorlikdagi faoliyatlarini tashkil etish uchun, ikkinchidan, kasb-hunar ta'limi tizimi rahbarlari va nazorat qilish mexanizmini shakllantirish uchun; uchinchidan, bandlik idoralari xodimlari uchun, ishga joylashtirish va qayta tayyorlash ishlarini rivojlantirish maqsadida; to'rtinchidan, ijtimoiy hamkorlar uchun, ya'ni ish beruvchilar, kasaba uyushmalari va barcha mehnat munosabatlari bilan shug'ullanuvchilar uchun; beshinchidan, yaqin va uzoq chet el hamkorlarimiz

uchun, xalqaro mehnat bozorida inson huquqlarini erkin o‘zaro ta’sirini ta’minlash uchun zarur. Shunday qilib, kasb-hunar ta’limi davlat standarti o‘ziga xos kasbiy ta’lim sifatini boshqarish mexanizmi bo‘lib xizmat qiladi. Buning uchun u kasbiy ta’lim sifati bilan bog‘liq ko‘plab komponentlarni qamrab olishi kerak. Keng ma’noda kasb-hunar ta’limining sifati jamiyatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish vazifalariga qanchalik mos kelishi bilan aniqlanadi. Fan-texnika taraqqiyoti bilan bog‘liq holda kasb-hunar ta’limi o‘quv-meyoriy hujjatlari tez o‘zgaruvchanlik xususiyatiga ega. Malaka darajasi aniq shaxsning kasbiy mahoratini xarakterlaydi. Malaka darajasi shaxsning o‘qib o‘rganganligiga bog‘liq, demak, uni obyektiv ravishda baholash mumkin bo‘lgan o‘lchamlar: hajmi, sifat daraja ko‘rsatkichlariga ega bilim, va shaxsiy fazilatlar bo‘lishi mumkin. Kasb qanchalik murakkab bo‘lsa, unga mos holda kasb-hunar sirlarini o‘zlashtirish uchun shuncha ko‘p vaqt talab etadi. Mehnatning intellektual darajasi aqliy va manual (jismoniy) faoliyatning o‘zaro munosabatini ko‘rsatadi. Ilmiylik darajasi esa mehnat faoliyatining texnik-texnologik jihatlari bilan bevosita bog‘liqligini ko‘rsatadi. Ko‘p funksiyalilik mehnatning murakkabligi, turli xildagi vazifalarni bajarishi bilan xarakterlanadi. Mehnat faoliyati algoritmining murakkabligi faqatgina turlicha emas, balki bir paytning o‘zida parallel ravishda aqliy va manualni bajarilishi bilan xarakterlanadi. Stereotip kasb-hunar darajasida mahsulli va mahsulsiz faoliyatlarning o‘zaro nisbatida namoyon bo‘ladi.

Boshqacha qilib aytganda, Davlat ta’lim (tarmoq) standarti (DTS) mutaxassisliklarning yozma modeli bo‘lib, kasbiy tayyorgarlik darajasiga qo‘yilgan talablarni hamda shaxsiy fazilatlarini o‘ziga qamrab oladi. Uni quyidagicha tasvirlash mumkin (1-chizmaga qarang).

Rasmdan ko‘rinib turibdiki DTS va TTS ko‘p vazifali hujjat bo‘lib, ish beruvchilar, bandlik xizmati, vazirlik va tashkilotlar, ilmiy metodik tashkilotlar, o‘quv muassasalari, fuqarolar uchun mo‘ljallanadi. DTS asosida quyidagilar amalga oshiriladi:

- ta’lim mazmuni tanlab olinadi va shakllantiriladi;
- o‘quv dasturlashtirish va metodik hujjatlar, ta’lim vositalari ishlab chiqiladi;
- ta’lim natijalariga qo‘yilgan talablar shakllantiriladi;
- kasbiy tayyorgarlik sifatini nazorat qilish tizimi ishlab chiqiladi;
- ta’lim muassasasi attestasiya qilinadi;

Ta’lim standartlari iste’molchilari

1-chizma

kasbiy maslahat, kasbga yo‘naltirish, kasbiy tanlash ishlari tashkil etiladi; mutaxassislarning malakasini oshirish shakllari aniqlanadi;

DTS ning o‘zi esa tasniflagich asosida ishlab chiqiladi;

DTSni ishlab chiqishni tashkil etish. DTSning amaliy muhimligini hisobga olib, uni quyidagi tartibda ishlab chiqish tavsiya etiladi:

mualliflik jamoalarini tuzish;

alohida bo‘limlarni ishlab chiqish, ularni dastlabki baholash va o‘zgartirishlar kiritish;

DTS loyihasini tuzish uni ekspert baholash;

yakuniy ishlov berish, tahrirlash, rasmiylashtirish va tasdiqlash;

DTSni ishlab chiqish bo‘yicha mualliflar jamoasiga amaliyotchilar, soha va pedagogika fani namoyondalari, mehnat bo‘yicha mutaxassislar, psixologlar, fiziologlar kiritilishi maqsadga muvofiq. DTS ustida ishlashning asosiy bosqichi ekspert baholash bosqichidir. Ekspert baholashning asosiy vazifasi xatolarni aniqlash mohiyati, mazmuni, terminologik noaniqliklarini aniqlash va ularni kelgusida tuzatish yo‘llarini ko‘rsatishdir.

DTSning mazmuni quyidagilar asosida aniqlanadi:

Davlat va soha meyoriy, texnik va texnologik hujjatlarni tahlil etish;

mehnat bozori talablari;

mutaxassis mehnat faoliyati mazmuni:

ilmiy texnik taraqqiyot va bozor munosabatlarining rivojlanishi ta’sirida ushbu sohadagi mehnatlarini rivojlanishi;

mavjud tarifikasiya va attestasiya tuzilmalari;

chet el kasbiy ta’lim standartlarini o‘rganish, tahlil etish va shu kabilar. Tahlil o‘z navbatida quyidagilar asosida amalga oshiriladi:

hujjatlarni bevosita o‘rganish;

intervyu olish;

maslahat berish, ekspert so‘rovnomasi o‘tkazish, mutaxassislar amaliy faoliyatini kuzatish.

Bunda quyidagilar tahlil obyektlari bo‘lib xizmat qilishi mumkin: mehnat qurollari, mehnat vositalari, mehnat mahsuloti, mehnat jarayoni, vazifalari, shart- sharoitlari va uni tashkil etish shakllari.

O‘quv rejasi

O‘quv rejasi ta’lim oluvchi bilimi va kasbiy tayyorgarlik mazmunining yetarli va zarur darajasini ta’minlaydigan o‘quv jarayoni va o‘quv yuklamalari hajmi, muddatlari va tayyorlanuvchi mutaxassis sifati, nazorati shakllarini belgilab beruvchi huquqiy-meyoriy hujjatdir.

Kasb-hunar kollejlari va akademik liseylar uchun mo‘ljallangan yangi o‘quv rejalarini quyidagi 7 ta blokdan iborat qilib tuzilgan (bloklar va ularga ajratilgan vaqt miqdori ish beruvchilarning talablari, fan-texnika taraqqiyoti, ilg‘or ishlab chiqarish texnologiyalari, talim muassasalarining mustaqillik darajalari va boshqa shu kabi omillarga ko‘ra o‘zgarishi mumkin):

Kasb-hunar kollejlari uchun (100 % q 6480G’4560 soat):

Umumta’lim fanlari(43.7 % q 2833G’2020 soat);

Umumkasbiy fanlar(7 % q 452G’316 soat);

Maxsus fanlar(20 % q 1346G’946 soat);

Uquv amaliyoti(10.1 % q 661G’465 soat);

Ishlab chiqarish amaliyoti(14.2 % q 921G’648 soat);

Davlat attestasiyasi(1.6 % q 102G’72 soat);

Kasb-hunar kolleji ixtiyoridagi vaqt (2.5 % q 165G’80 soat).

Akademik liseylar uchun (100 % q 6480G’4560 soat):

Umumta’lim fanlari (25.8 % q 1673G’1178 soat);

Chuqurlashtirilgan fanlar (42.6 % q 2760G’1942 soat);

Qo‘shimcha chuqurlashtirilgan fanlar (16.2 % q 1053G’740 soat);

Maxsus fanlar (3.3 % q 210G’148 soat);

Fakultativ kurslar (5 % q 324G’228 soat);

Yakuniy va davlat attestasiyasi (5.5 %q358 x 252 soat);

Kasbiy tayyorgarlik amaliyoti (1.6 % q 102G’72 soat vaqt).

Bizning fikrimizcha o‘quv rejalaridagi bloklarga qat’iy emas, balki malum oraliqdagi vaqt miqdorini belgilash maqsadga muvofiq bo‘lar edi.

Davlat ta'lim standartlari asosida o'quv rejalari ishlab chiqiladi. O'quv rejasi har bir yo'nalish uchun alohida tuzilib, vazirlik tomonidan tasdiqlanadi. Unda quyidagilar o'z ifodasini topadi:

Tayyorlov yo'nalish (ixtisoslik) kodi va uning nomlanishi;

O'quv muddati;

Tugatgandan so'ng olinadigan akademik darajasi;

Ta'lim shakli;

O'quv davrining taqsimoti (jadvali);

O'quv jarayonining rejasi;

O'rganiladigan o'quv predmetlari: har bir o'quv predmetini o'rganish uchun ajratilgan umumiy vaqt miqdori;

O'rganish uchun ajratilgan vaqtni ma'ruza, amaliy mashg'ulot, laboratoriya ishlari, seminarlar, kurs loyihalari va mustaqil ta'limga qanday nisbatda taqsimlanganligi;

O'quv predmetini qaysi bosqichda, semestrlarda haftasiga qancha soatdan o'rganish tartibi;

Davlat attestatsiyasi.

Tanlov fanlarining ro'yxati;

Izohlar kabilar. Shu o'rinda o'quv rejalarining tayanch, namunaviy va ishchi turlari bo'lishi mumkinligini yodda tutib, ularni bir-biridan farqlay olish zarur. O'quv rejalari o'z navbatida o'quv dasturlarini ishlab chiqishga asos bo'lib xizmat qiladi.

O'quv dasturi shu nom bilan nomlangan o'quv predmetiga tegishli bo'ladi. O'quv predmeti ta'lim muassasasida o'rganish uchun fan- texnika, san'at ishlab chiqarish faoliyatini muayyan sohasidan tanlab olingan bilim, ko'nikma, malaka va shaxsiy fazilatlar haqidagi ma'lumotlar tizimidir.

Dastur o'quv predmetining mazmuni, uni o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilishining eng maqbul usullari, axborot manbalarini o'zida mujassamlashtiruvchi meyoriy hujjatdir. O'quv dasturlari namunaviy va ishchi turlarga bo'linadi. Namunaviy o'quv dasturi shu o'quv predmetiga oid ishchi o'quv dasturi, taqvimiy-mavzular rejasi, darslik va o'quv-metodik qo'llanmalar didaktik materiallar ishlab chiqish uchun asos hisoblanadi.

7 - Mavzu: O'zbekiston xalq xo'jaligining asosiy tarmoqlari.

Reja:

1. Xalq xo'jaligi tarmoqlari (sanoat - qishloq xo'jaligi) kichik korxonalar, kichik biznes.

2. O'MKHT dagi tayyorlov yo'nalishlari, kasblar va ixtisosliklar umumdavlat tasniflagichi.

3. O'MKHT da kichik mutaxassis tayyorlash tizimi.

1.Xalq xo'jaligi tarmoqlari (sanoat - qishloq xo'jaligi) kichik korxonalar, kichik biznes.

Xalq xo'jaligi mamlakatimizda ishlab chiqarish vositalariga mulkchilik asosida vujudga kelgan ijtimoiy ishlab chiqarish tizimidir.

Ijtimoiy mehnat taqsimotiga muvofiq xalq xo'jaligi ikki katta sohasini – ishlab chiqarish (moddiy ishlab chiqarish) va noishlab chiqarish sohaslarini o'z ichiga oladi.

Ana shu sohalarning tarkibi o'zaro munosabati va bir-biriga bog'liqligi mamlakatimiz xalq xo'jaligi strukturasi tashkil etadi.

Moddiy ishlab chiqarish sohasiga moddiy boyliklarni ishlab chiqaradigan yoki iste'molchilarga yetkazib beradigan hamma tarmoqlar kiradi. Sanoat, qishloq xo'jaligi va qurilish jamiyat uchun zarur ishlab chiqarish vositalari (mashinalar, materiallar, inshoot va hokazolar) hamda iste'mol mollari (ozuq-ovqat mollari, kiyimlar, poyabzal va hokazolar) yaratiladi.

Yuk transporti, ishlab chiqarishga xizmat ko'rsatish bo'yicha aloqa, savdo, umumiy ovqatlanish, moddiy texnika ta'minoti tayyorlanish va sotish hamda moddiy ishlab chiqarish

sohasiga kiradi, chunki bular mahsulotlarni yaratishda yordam beradi va ularning qayta qurilishini ta'minlaydi.

Moddiy ishlab chiqarishning yetakchi tarmog'i – sanoatdir. Mamlakatimiz iqtisodiy qudratining asosi og'ir sanoat bo'lib, u ishlab chiqarish vositalarining (materiallar, mashinalar, asbob-uskunalar, priborlarning) ishlab chiqarishni ta'minlaydi. Yengil va oziq-ovqat sanoatda iste'mol mollari (oziq-ovqat mahsulatlari, gazlama, poyabzal, kiyim va hokazolar) tayyorlanadi. Aholi uchun maishiy madaniy va xo'jalikka mo'ljallangan xilma-xil tovarlarni tayyorlash bilan asosiy mahsulot chiqarishdan tashqari sanoatning iste'nosiz barcha tarmoqlari shug'ullanadi.

Qishloq xo'jaligi sanoatni xom ashyo bilan aholini oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta'minlaydi. U o'simlikshunoslik (dalachilik, sabzavotchilik, mevachilik, yem-xashak tayyorlash va hokazolar) hamda chorvachilik (qoramolchilik, cho'chqachilik, qo'ychilik, parrandachilik, baliqchilik va hokazolar)ni o'z ichiga oladi.

Qurilishning vazifasi ishlab chiqarish binolari, inshootlar, turar joylar, yo'llar, kasalxonalar, maktablar va boshqa obyektlarni qurish va qayta qurishdir. Transport, sanoat, qishloq xo'jaligi va boshqa qurilishlar bir-biridan farq qiladi.

Transport xalq xo'jaligi va aholini xilma-xil yuklarni tashish ehtiyojini uzluksiz hamda o'z vaqtida ta'minlaydi.

Aloqa jamiyatning ishlab chiqarish xo'jalik faoliyatida, aholining madaniy maishiy ehtiyojlarini qondirishda muhim rol o'ynaydi. U axborotlarning uzatilishini ta'minlaydi va pochta, telegraf, telefon, radio, televideniyaning o'z ichiga oladi.

Xalq xo'jaligi tarmoqlari strukturasi to'xtovsiz takomillashmoqda. Masalan, sanoatda atom energetikasi va atom mashinasozligi kabi yangi tarmoqlar, elektron, mikrobiologiya sanoati va hokazolar vujudga keldi.

Xalq xo'jaligini rivojlantirishning eng muhim yo'nalishi uning tarmoqlar tarkibini takomillashtirish – tarmoqlararo xalq xo'jaligi komplekslarini vujudga keltirishdir. Bunday komplekslarning bir nechta tulari bor.

Mashinasozlik kompleksi mamlakat xalq xo'jaligining barcha tarmoqlarini mehnat vositalari bilan ta'minlaydi, shunga ko'ra ularning rivojlantirish sur'atini va ishlab chiqarish samaradorligini ham ko'p darajada belgilaydi. Bu kompleksga energetika, og'ir mashinasozlik va transport, kimyo va neft, qurilish, yo'l mashinasozligi, stanoksozlik va asbobsozlik, elektrotexnika, elektron sanoat, priborsozlik, avtomobil sanoati va boshqa ayrim tarmoqlar kiradi. Bu kompleksga energetika, og'ir mashinasozlik va transport, kimyo va neft, qurilish, yo'l mashinasozligi, stanoksozlik va asbobsozlik, elektrotexnika, elektron sanoat, priborsozlik, avtomobil sanoati va boshqa ayrim tarmoqlar kiradi.

Mashinasozlik kompleksini, birinchi navbatda stanoksozlik, hisoblash texnikasi ishlab chiqarish, priborsozlik kabi tarmoqlarni, elektrotexnika va elektron sanoatni jadal rivojlantirish mo'ljallangan. Fan texnika taraqqiyoti eng avvalo mana shularning rivojlanish darajasiga bog'liqdir.

Konstruksion materiallar ishlab chiqarish kompleksiga qora va rangli metallurgiya, kimyo va neft, selluloza va yog'ochni qayta ishlash, qurilish materiallari kiradi.

Xalq xo'jaligi kompleksini dinamik va proporsional rivojlantirish, ishlab chiqarishni intensivlashtirish tomon keskin burilish yo'liga o'tish, uning sifati va samaradorligini oshirish vazifasini qo'ydi. Bu vazifani amalga oshirishning asosiy vositalari fan texnika taraqqiyoti jamiyatning ishlab chiqaruvchi kuchlarini tubdan o'zgartirish, fan va texnikaning eng yangi yutuqlari bazasida xalq xo'jaligini chuqur rekonstruksiyalashdir. Bunday rekonstruksiyalash barcha tarmoqlar va xalq xo'jaligi komplekslariga, birinchi navbatda mamlakat iqtisodiyotining poydevori – og'ir sanoatga taalluqli bo'lib, mashinasozlikning rivojlanishi birmuncha tezlashtirish chiqarilayotgan mahsulotlarning texnikaviy darajasini tubdan yuksaltirish talab qilinmoqda.

Agrosanoat kompleksi tarmoqlarini jadal va proporsional rivojlantirish qishloq xo'jaligini industrial bazasiga o'tishini tugallash, barcha tarmoqlarini xo'jalik ekinlarini hosildorligini va chorvachilik mahsuldorligini ta'minlashga mo'ljallangan.

Yengil sanoat va bevosita aholi ehtiyojlarini qondirish uchun ishlaydigan tarmoqlarni, transport va aloqani jadal rivojlantirish zarur. Kapital qurilishni sifat ihatdan yangi industrial va

tashkiliy darajaga ko'tarish rejalashtirilmoqdaki, busiz xalq xo'jaligini texnik rekonstruksiyalash mumkin emas.

Ishlab chiqarishni intensivlashtirishda, xo'jalik masalalarini oqilona hal qilishda rejalashtirish katta rol o'ynaydi. Rejalashtirish – zamonaviy sharoitda xalq xo'jaligini boshqarishning markaziy zvenosidir. Xalq xo'jaligi rejalarining bir qancha turlari mavjud bo'lib, besh yillik va yarim yillik rejalaridir. Har qanday korxona faoliyati rejaga asoslanadi. Yuqori tashkilotlar (vazirliklar, idoralir)korxonalar rejalarining faqat eng zarur ko'rsatkichlarini: mahsulot ishlab chiqarish hajmi va muddati, buyumlarining asosiy turlari hamda boshqa ba'zi narsalarni tasdiqlaydi.

Qishloq xo'jaligi korxonalari uchun qishloq mahsulotlarini xarid qilishda erkinlik va davlat rejaları belgilanadi. Xo'jalik va turli ekiladigan maydonlarini, chorva mollari boshini, har xil ishlarini amalga oshirish muddatlarini o'zlari mustaqil holda rejalashtiriladi.

Korxona xo'jalik hisobi sharoitida muvaffaqiyatli ishlashi uchun mehnatni yaxshi tashkil etish, tejamkorlikning g'oyat jiddiy rejimi zarur. Bunday vazifa xom-ashyo, materiallar, yoqilg'i, elektro-energiya, yer-mulk va ishchilardan kam miqdorda foydalanib ko'p mahsulot olishdan iborat bo'lib, ishlab chiqarishdagi tejamkorlik rejimining ma'nosiham shundadir. Bu rejim oddiy narsalardan vujudga keladi.

Ishlab chiqarishda buyumlarni kam material ketadigan qilish, qimmat tabiiy materiallar o'rniga sun'iy materiallar ishlatish, buyumlarning chidamliligini oshirish, kam chiqindiligi, resurslari iqtisod qiladigan texnologiyani joriy etish orqali materiallarni tejashga erishiladi.

Har bir ishchining ish vaqtidan rasional va to'liq foydalanish – ishlab chiqarishdagi tejamkorlik rejimini kuchaytirishning asosiy shartlaridan biridir. Ish vaqti bunday foydalanish bir yo'la ko'p mahsulotlar tayyorlash, shu orqali uning tan narxini arzonlashtirish va korxonaning foydasini ko'paytirish imkonini beradi.

Ish vaqti mehnat sarflanishning eng muhim o'lchovidir. Mehnat sarflashning samaradoligi – mehnat unumdoligidir. U vaqt birligi ichida tayyorlangan buyumning miqdorida o'z ifodasini topadi.

Mehnat unumdorligi anchagina omillarga, ya'ni texnika va ilg'or texnologiyani joriy etishga, ishlarni sifatli tashkil qilishga, mehnat intizomini mustahkamlash, ishchilarni malakasini oshirish va hokazolar orqali sarflanadigan ish vaqtini qisqartirishga bog'liq. Mehnat unumdorligini oshirish iqtisodiy o'sish va xalq farovonligini yuksalishining asosiy omillaridir.

Kichik biznesning davlat tomonidan qo'llab – quvvatlanishi quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi: byudjet orqali bevosita yordam puli. Pul hajmi kichik biznes sug'urta qilinmagan zararlarni qoplash uchun belgilangan bo'lishi kerak. Yordam puli innovasiyaning xavfli loyihalarini qoplaydi va katta biznes talab qilmaydigan mahsulot turlarini ishlab chiqarishni kuchaytiradi.

Davlat bank kreditlarni olishda kafil sifatida chiqadi. Shuning uchun mayda biznesga kredit olish ancha yengilroq kichik biznes soliq imtiyozlariga ega bo'lishi kerak. Agar firma ijtimoiy tarmoqqa yoki ishlab chiqarish rivojlanishiga ajratilgan mablag'ini ko'paytirsas, soliq solinadigan ulushni qisqartirishi mumkin.

2. O'MKHT dagi tayyorlov yo'nalishlari, kasblar va ixtisosliklar umumdavlat tasniflagichi

Tasniflagich loyihasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi Markazining Davlat ta'lim standartlari bo'limi va O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limini rivojlantirish instituti tomonidan ishlab chiqildi. Mazkur tasniflagich loyihasi:

O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyot, moliya, qishloq va suv xo'jaligi, mehnat va aholini ijtimoiy muhofaza qilish, xalq ta'limi, madaniyat ishlari bo'yicha, ichki ishlar, favqulotda holatlar va adliya vazirliklarida;

O'zbekiston Respublikasi tadbirkorlarni qo'llab-quvvatlash va davlat mulkini boshqarish, statistika, raqobatchilikni rivojlantirish va monopoliyadan chiqarish, soliq, davlat chegaralarini qo'riqlash qo'mitasi, tabiatni muhofaza qilish davlat qo'mitasi, mineral manbalar va geologiya, qurilish va arxitektura, jismoniy va sport, davlat kadastri va kartografiya, geodeziya, yer resurslari davlat qo'mitalarida;

O'zbekiston Respublikasi tashqi aloqalari bo'yicha, iqtisodiy aloqalar, O'zbekiston Respublikasi axborotlashtirish va aloqalar, axborotlar va matbuot standartlashtirish, metrologiya va

sertifikatlashtirish, O'zkomxizmat, avtomobil va daryo transport vositalari «O'zarxiv» agentliklari va O'zbekiston Respublikasi mualliflik huquqlari agentliklarida;

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Hidrometeorologiya xizmati markazida;

O'zbekiston Respublikasi: uchish xavfsizligini nazorat qilish, elektroenergiyani nazorat qilish, tog' va sanoat xavfsizlik ishlarini olib borishini nazorat qilish, yuklarni temir yo'l orqali tashish xavfsizligini nazorat qilish bo'yicha Davlat inspeksiyalari Vazirlar Mahkamasi huzuridagi katta va muhim suv xo'jalik obyektlarini va nazorat qilish O'zbekiston Respublikasi Davlat inspeksiyasi, gaz va neft mahsulotlaridan foydalanishni nazorat qilish, Davlat non inspeksiyalarida ko'rib chiqilgan va ma'qullangan.

O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalari, tayyorlov yo'nalishlari, kasblar va ixtisosliklari Tasniflagichning tasniflash obyektlari hisoblanadi.

Mazkur Tasniflagichda tayyorlash yo'nalishlari nomi, kodi va shu tayyorlov yo'nalishlari turkumiga kiruvchi kasblar nomi va kodi hamda ixtisosliklar ro'yxati keltirilgan.

Qo'llanish sohasi

Mazkur Tasniflagich o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi mutaxassislarini ish bilan ta'minlovchilar, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limida davlat ta'lim standartlari, o'quv rejalari, dasturlari va boshqa meyoriy hujjatlarni ishlab chiquvchilar, ta'lim muassasalari rahbarlari, Respublika va mahalliy boshqaruv tashkilotlari mutaxassislari, vazirliklar, muassasalar va boshqa respublikamiz xo'jaliklarini rivojlantirishda faoliyat ko'rsatayotgan subyektlar uchun mo'ljallangan.

Tasniflagichda quyidagi to'qqizta bilim sohasi nazarda tutilgan:

100000 – ta'lim;

200000 – gumanitar fanlar va san'at;

300000 – ijtimoiy fanlar;

400000 – fan;

500000 – muhandislik, ishlov berish va qurilish tarmoqlari;

600000 – qishloq xo'jaligi;

700000 – sog'liqni saqlash va ijtimoiy ta'minot;

800000 - Xizmatlar;

Tasniflagichdan quyidagi vazifalarni hal etishda foydalaniladi

Hududiy bandlik dasturlarini ishlab chiqish.

Milliy va hududiy mehnat bozorlarida ijtimoiy mehnat sohasidagi jarayonlarni taxminlash va tartibga solish.

Ish kuchining samaradorligini va ish kuchiga ketadigan sarflarni aniqlash.

Mehnatga haq to'lashni tartibga solish va meyorlashtirishni takomillashtirish.

Xalq xo'jaligining kadrlarga bo'lgan ehtiyojini ta'minlash va asoslangan uzluksiz ta'lim dasturini ishlab chiqish.

Mehnat statistikasi sohasida axborotning xalqaro miqyosda taqqoslanishini ta'minlash.

«Kichik mutaxassis» malakasi toifasiga kirmaydigan shaxslarni mutaxassisliklarining belgilanishi

Tasniflagichning 4-ustunida intellektual layoqati(aqliy rivojlanish xususiyatlari) buzilgan shaxslarni o'qitish mumkin bo'lgan birdan-bir ixtisosliklar bitta yulduzcha (*) bilan ko'rsatilgan. Ushbu mutaxassisliklar O'zbekiston Respublikasi mehnat va ijtimoiy ta'minot vazirligi tomonidan tasdiqlangan aqliy va jismoniy jihatdan kamchilikka ega shaxslarni o'qitish mumkin bo'lgan kasblar va mutaxassisliklar asosida belgilangan. O'qish muddati kasallik darajasiga qarab 1 yildan 2 yilgacha.

Tasniflagichning 4-ustunida ikkita yulduzcha (**) bilan jismoniy rivojlanish o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan va imkoniyatlari cheklangan shaxslarni o'qitadigan birdan-bir ixtisosliklar ko'rsatilgan. Mazkur mutaxassislar O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi tomonidan tasdiqlangan, jismoniy rivojlanishida kamchiligi bor va bolalikdan nogiron shaxslar uchun mo'ljallangan maxsus maktablarning bitiruvchilari uchun tuzilgan hamda kasblar va mutaxassisliklar ko'rsatilgan ro'yxat asosida belgilangan. O'qish muddati 2 yil.

Tasniflagichning 4-ustunida uchta yulduzcha (***) bilan akademik liseylarning bitiruvchilari egallaydigan kasbga yo'naltiruvchi ixtisosliklar belgilangan. O'qish muddati 3 yil (chuqurlashtirilgan umumta'lim tayyorgarligi bilan qo'shib olib borilgan holda).

Tasniflagichning 4-ustunida to'rtta yulduzcha (****) bilan 11 yillik umumta'lim maktab-larining bitiruvchilari oliy o'quv yurtiga kirolmagan hollarda, yangi bozor munosabatlariga o'tish davrida ularni ijtimoiy himoya qilish maqsadida mo'ljallangan ixtisosliklar ko'rsatilgan. Tasniflagich bunday shaxslar toifasiga nisbatan to'qqiz yillik ta'limga to'liq o'tgunga qadar amal qiladi. O'qish muddati 1 yil.

O'qishni tugatadigan bitiruvchilarga O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan belgilangan namunada tasdiqlangan diplomlar va sertifikatlar beriladi.

3. O'MKHT da kichik mutaxassis tayyorlash tizimi.

Hozirgi ishlab chiqarishga kelayotgan mutaxassislarning uchdan bir qismi avval maktabda mehnat va kasbgacha tayyorlanmokdalar, keyin kasb- hunar kollej tizimida kichik mutaxassis darajasigacha tayyorgarlik ko'rmokdalar. Buning vazifasi va sababini shu bilan izohlash mumkinki, jamiyatimiz rivojlanishining hozirgi bosqichida fan-texnika taraqqiyotining jadallashuvi kichik mutaxassislarning turli soha va ularning tarmoqlari bo'yicha madaniy texnik-texnologik saviyasini oshirishga, ularning tayyorgarligini tubdan yaxshilashga e'tiborni kuchaytirishga taqozo etmoqda. "Ta'lim to'g'risida"gi qonun va qarorlar, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" xalq xo'jaligining barcha tarmoqlaridagi har bir kichik mutaxassis mehnatining mazmunini tubdan o'zgartirishni talab qilmokda. Ularning aqliy va jismoniy faoliyati elementlari o'rtasidagi nisbat ancha o'zgarmokda. Hozirgi zamon kichik mutaxassis mehnati intellektual mazmun bilan tobora boyimoqda va ilmiy asosda tashkil topmokda. Aqliy hamda amaliy ishlarning o'zaro uzviy bog'lanishi bilan xarakterlanmoqda. Kichik mutaxassis o'z vazifalarini bajarishlari uchun shuningdek, ishlab chiqarishni amalga oshirishda ommaviy ravishda qatnashayotganlarida nazariy izlanishlari uchun chuqur va puxta bilimlarga ularni amalda qo'llab olish mahoratiga ega bo'lishlari kerak.

Shunga ko'ra, kichik mutaxassislarning hozirgi ishlab chiqarishda ishtirok etishlari murakkab va tez o'zgaradigan aniq mehnat sharoitlarida chuqur bilimlarini ijodiy qo'llashlarini talab qilmokda. Shuning uchun umumta'limiy va keng politexnik asosdagi kasb tayyorgarlikka ega bo'lish majburiyati vujudga kelmokda. Bularning hammasi maktabdan boshlab kasb-hunar kollej tayyorgarchilikka kadrlar ta'limi tizimini jiddiy qayta qurish jarayoni o'tmokda. Shuningdek, bu ish faqat bizda muayyan bilimlar majmuasini o'zlashtirgan kishi sifatida emas, balki eng avvalo g'oyaviy maqsadga, yuksak axloq va mehnat madaniyatiga ega bo'lgan O'zbekiston mustaqil davlat va jamiyat fuqarosi hamda faol quruvchisi sifatida tarbiyalangan insonning o'zini umumiy kamol toptirish bilan ham bog'likdir.

Bu borada kasb ta'limi o'kituvchisi mehnat ta'limi va kichik mutaxassisi tayyorgarlikning o'zaro bog'lanishining takomillashtirishning muhim yo'nalishlaridan biri tayyor metodik tavsiyalar bo'yicha ishlashdan metodik qo'llanmalarining optimal variantlarini ongli ravishda tanlashga o'tishdir.

Tavsiya shaklidagi ana shu tajriba sinov qo'llanma olimlar bajargan tadqiqotlarning, so'nggi yillarda to'plagan ilg'or pedagogik tajribalarni umulashtirishning natijalari asosida tuzilgan. Mehnat va kichik mutaxassislik tayyorgarlik ta'limidagi o'zaro bog'lanishning maqsadga muvofiqqligini kuchaytirish uchun har bir darsda ta'limning, O'zbekistonning mustaqillik mafkura asosida shakllanayotgan ta'lim- tarbiyaning va ularni rivojlantirishning eng muhim vazifalari majmua hal qilishni ta'minlash kerak. Bu ish har bir darsning mazkur yo'nalishdagi vazifalarini bosqichma-bosqich hal qilishni izchil yo'lga qo'yishni to'g'ri xulosalar chiqarishni taqozo qiladi.

O'zaro bog'lanish qonunlari bo'yicha tashkil etilgan dars mazmunida axborotlar hajmini oshirish uchun umumlashtirish natijalaridan foydalanish, o'quvchilarni asosiy tushunchalarni ajratishga nazariy qoidalarni tuzishga, qo'yilgan vazifalarni hal qilishning to'g'ri yo'llarini izlashga yo'naltirish kerak.

Mehnat va kichik mutaxassislik tayyorgarlik ta'limidagi o'zaro bog'lanish bo'yicha o'quv operatsiyalarini bajarish suratini tezlashtirish uchun ularni har bir mavzuda ishning har bir turida

mustaqil ishlashda, o'quvchilarning ham yoshiga, ham aqliy rivojlanishiga bog'liq rasionalizatorlik faoliyatida anglab borish lozim.

8-Mavzu: Kadrlar tayyorlash milliy dasturining o'ziga xosligi

Reja:

1. Kadrlar tayyorlash milliy dasturining maqsad va vazifalari.

2. Kadrlar tayyorlash milliy dasturini amalga oshirish bosqichlari.

3. Kadrlar tayyorlash milliy modelning tarkibiy qismlari.

1. Kadrlar tayyorlash milliy dasturining maqsadi va vazifalari.

«Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» «Ta'lim to'g'risida»gi Qonunining qoidalariga muvofiq holda milliy tajribaning tahlili va ta'lim tizimidagi jahon miqyosidagi yutuqlari asosida tayyorlangan hamda yuksak umumiy va kasb-hunar madaniyatiga, ijodiy va ijtimoiy faolikka, ijtimoiy-siyosiy hayotda mustaqil ravishda mo'ljalni to'g'ri ola bilish mahoratiga ega bo'lgan, istiqbol vazifalarini ilgari surish va hal etishga qodir kadrlarning yangi avlodini shakllantirishga yo'naltirilgandir.

Mazkur dasturning maqsadi – ta'lim sohasini tubdan isloh qilish, uni o'tmishdan qolgan mafkuraviy qarashlar va sarqitlardan to'la xalos etish, rivojlangan demokratik davlatlar darajasida, yuksak ma'naviy va ahloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlar tayyorlash Milliy tizimini yaratishdir.

Ushbu maqsadni ro'yobga chiqarish quyidagi vazifalarni hal etilishini nazarda tutadi:

«Ta'lim to'g'risida» gi Qonunga muvofiq ta'lim tizimini isloh qilish, davlat va nodavlat ta'lim muassasalari hamda ta'lim va kadrlar tayyorlash sohasida raqobat muhitini shakllantirish negizida ta'lim tizimini yagona o'quv-ilmiy-ishlab chiqarish majmui sifatida izchil rivojlantirishni ta'minlash;

ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimini jamiyatda amalga oshirilayotgan yangilanish, rivojlangan demokratik huquqiy davlat qurilishi jarayoniga moslash;

kadrlar tayyorlash tizimi muassasalarini yuqori malakali mutaxassislar bilan ta'minlash, pedagogik faoliyatning nufuzi va ijtimoiy maqomini ko'tarish;

kadrlar tayyorlash tizimi va mazmunini mamlakatning ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyoti istiqbollariidan, jamiyat ehtiyojlaridan, fan, madaniyat, texnika va texnologiyaning zamonaviy yutuqlaridan kelib chiqqan holda qayta qurish;

ta'lim oluvchilarni ma'naviy-ahloqiy tarbiyalashning va ma'rifiy ishlarning samarali shakllari hamda uslublarini ishlab chiqish va joriy etish;

ta'lim va kadrlar tayyorlash, ta'lim muassasalarini attestasiyadan o'tkazish va akkreditasiya qilish sifatiga baho berishning xolis tizimini joriy qilish;

yangi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarda ta'limning talab qilinadigan darajasi va sifatini, kadrlar tayyorlash tizimining amalda faoliyat ko'rsatishi va barqaror rivojlanishining kafolatlarini, ustuvorligini ta'minlovchi normativ, moddiy-texnika va axborot bazasini yaratish;

ta'lim, fan va ishlab chiqarish samarali integrasiyalashuvini ta'minlash, tayyorlanayotgan kadrlarning miqdori va sifatiga nisbatan davlatning talablarini, shuningdek nodavlat tuzilmalari, korxonalar va tashkilotlarning buyurtmalarini shakllantirishning mexanizmlarini ishlab chiqish;

uzluksiz ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimiga byudjetdan tashqari mablag'lar, shu jumladan chet el investisiyalari jalb etishning real mexanizmlarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish;

kadrlar tayyorlash sohasida o'zaro manfaatli xalqaro hamkorlikni rivojlantirish.

2. Kadrlar tayyorlash milliy dasturini amalga oshirish bosqichlari.

Milliy dasturning maqsad va vazifalari bosqichma-bosqich ro'yobga chiqariladi.

Birinchi bosqich (1997-2001 yillar)-mavjud kadrlar tayyorlash tizimining ijobiy salohiyatini saqlab qolish asosida ushbu tizimni isloh qilish va rivojlantirish uchun huquqiy, kadrlar jihatidan, ilmiy-uslubiy, moliyaviy-moddiy shart-sharoitlar yaratish.

Ushbu bosqichda quyidagilarni amalga oshirishi zarur:

«Ta'lim to'g'risida»gi Qonunga muvofik, ta'lim tizimi mazmunini tarkibiy qayta ko'rish va tubdan yangilash;

- pedagog va ilmiy-pedagog kadrlar tayyorlash hamda ularning malakasini oshirishni zamon talablariga javob beradigan darajada tashkil etish;

- ta'lim oluvchilarning yuksak tayyorgarlik darajasi, malakasi, madaniy va ma'naviy-ahlokiy saviyasining sifatiga nisbatan qo'yiladigan zarur talablarni belgilab beruvchi davlat ta'lim standartlarini yaratish va joriy etish;

- o'quv-uslubiy majmualarning hamda ta'lim jarayoni didaktik va axborot ta'minotining yangi avlodini ishlab chiqish va joriy etish;

- o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi uchun zarur moddiy-texnika, o'quv-uslubiy va kadrlar bazasini tayyorlash;

- ta'lim va kadrlar tayyorlashga byudjetdan tashqari mablag'lar jalb etishning mexanizmlarini takomillashtirish, davlat ta'lim muassasalari bilan birgalikda nodavlat ta'lim muassasalarini rivojlantirishni ham nazarda tutgan holda ta'lim xizmati ko'rsatish sohasida raqobatga asoslangan muhitni vujudga keltirish;

- ta'lim muassasalari faoliyatiga baho berishning reyting tizimini, kadrlar tayyorlash sifati va ularga bo'lgan ehtiyojning monitoringini olib borish tizimini ishlab chiqish va joriy etish;

- xalqaro aloqalarni kengaytirish va kuchaytirish, kadrlar tayyorlashda xalqaro donorlik tashkilotlari fondlari faoliyatiga tegishli sharoitlar yaratish, shuningdek respublika ta'lim sohasiga chet el investisiyalarini jalb etish bo'yicha real chora-tadbirlar ishlab chiqish va ularni amalga oshirish;

- Kadrlar tayyorlash milliy dasturini ro'yobga chiqarishning monitoringini olib borish.

Ushbu bosqichda bolalarni olti-yetti yoshdan maktabga qabul qilish, ularning jismoniy va aqliy jihatdan rivojlanganligini e'tiborga olgan holda amalga oshiriladi. Taqozo etilayotgan, o'quvchi o'rinlari zarur moddiy-texnika shart-sharoitlari va pedagog kadrlar bilan ta'minlangan holda izchil tayyorlanadi.

Ikkinchi bosqich (2001-2005 yillar)-Milliy dasturni to'liq ro'yobga chiqarish, mehnat bozorining rivojlanishi va real ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarni hisobga olgan holda unga aniqliklar kiritish.

Majburiy umumiy o'rta va o'rta-maxsus, kasb-hunar ta'limiga, shuningdek o'quvchilarning qobiliyatlari va imkoniyatlariga qarab, tabaqalashtirilgan ta'limga o'tish to'liq amalga oshiriladi.

Ta'lim muassasalarini maxsus tayyorlangan malakali pedagog kadrlar bilan to'ldirish ta'minlanadi, ularning faoliyatida raqobatga asoslangan muhit vujudga keltiriladi.

Ta'lim muassasalarining moddiy-texnika va axborot bazasini mustahkamlash davom ettiriladi, o'quv-tarbiya jarayoni yuqori sifatli o'quv adabiyotlari va ilg'or pedagogik texnologiyalar bilan ta'minlanadi. Uzluksiz ta'lim tizimini axborotlashtirish amalga oshiriladi.

Uchinchi bosqich (2005 va undan keyingi yillar)-to'plangan tajribani tahlil etish va umumlashtirish asosida, mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish istiqbollari muvofiq kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish va yanada rivojlantirish.

Ta'lim muassasalarining resurs, kadrlar va axborot bazalari yanada mustahkamlanadi, o'quv-tarbiya jarayoni yangi o'quv-uslubiy majmualar, ilg'or pedagogik texnologiyalar bilan to'liq ta'minlanadi. Milliy (elita) oliy ta'lim muassasalarini qaror toptirish va rivojlantirish amalga oshiriladi. Kasb-hunar ta'limi muassasalarining mustaqil faoliyat yuritishi va o'zini o'zi boshqarishi shakllari mustahkamlanadi.

"Ta'lim jarayonini axborotlashtirish, uzluksiz ta'lim tizimi jahon axborot tarmog'iga ulanadigan kompyuter axborot tarmog'i bilan to'liq qamrab olinadi.

3. Kadrlar tayyorlash miliy modelining tarkibiy qismlari.

Ular quyidagilardan iborat: shaxs, davlat va jamiyat, uzluksiz ta'lim, fan va ishlab chiqarish.

Shaxs-kadrlar tayyorlash tizimining bosh subyekt va obyekti, ta'lim sohasidagi xizmatlarning iste'molchisi va ularni amalga oshiruvchi;

Davlat va jamiyat – ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimining faoliyatini tartibga solish va nazorat qilishni amalga oshiruvchi kadrlar tayyorlash va ularni qabul olishning kafillari;

Uzluksiz ta'lim – malakali raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning asosi bo'lib, ta'limining barcha turlarini, davlat ta'lim standartlarining kadrlar tayyorlash tizimi tuzilmasi va uning faoliyat ko'rsatish muhitini o'z ichiga oladi;

Fan–yuqori malakali mutaxassislar tayyorlovchi va ulardan foydalanuvchi ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalarini ishlab chiquvchi;

Ishlab chiqarish-kadrlarga bo'lgan ehtiyojini, shuningdek ularning tayyorgarlik sifati va saviyasiga nisbatan qo'yiladigan talablarni belgilovchi asosiy buyurtmachi, kadrlar tayyorlash tizimini moddiy-texnika jihatidan ta'minlash jarayonining qatnashchisi.

Davlat va jamiyat uzluksiz ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimi barcha uchun ochiq bo'lishini va hayot o'zgarishlariga moslanuvchiligini ta'minlaydi.

Shaxs-kadrlar tayyorlash sohasidagi davlat siyosati insonni intellektual va ma'naviy-ahlokiy jihatdan tarbiyalash bilan uzviy bog'liq bo'lgan uzluksiz ta'lim tizimi orqali har tomonlama barkamol shaxs fuqaroni shakllantirishni nazarda tutadi. Shu tarzda fuqaroning eng asosiy konstitutsiyaviy huquqlaridan biri bilim olish, ijodiy qobiliyatni namoyon etish, intellektual jihatdan rivojlanish, kasbi bo'yicha mehnat qilish huquqi ruyobga chiqariladi.

«Ta'lim to'g'risida»gi Qonun umumiy o'rta va O'rta-maxsus, kasb-hunar ta'limi standartlari orqali sifatli ta'lim olish, shuningdek ta'lim va kasb-hunar jihatdan tayyorgarlikning shakllari va turlarini tanlashni, uzluksiz malaka oshirib borish, zarurat taqozo etsa, tegishli qayta tayyorgarlikdan o'tish huquqini va keng imkoniyatlarini nazarda tutadi.

Ta'lim xizmatlarining iste'molchisi sifatida shaxsga davlat ta'lim olish va kasb-xunar tayyorgarligi qurish kafolatlanadi. Ta'lim olish jarayonida shaxs davlat ta'lim standartlarida ifoda etilgan talablarni bajarishi shart.

Shaxs ta'lim xizmatlarining yaratuvchisi sifatida tegishli malaka darajasini olgach, ta'lim, moddiy ishlab chikarish, fan, madaniyat va xizmat ko'rsatish sohasida faoliyat ko'rsatadi va o'z bilimi va tajribasini o'rgatishda ishtirok etadi.

Davlat va jamiyat-kadrlar tayyorlash tizimi amal qilishi va rivojlanishining kafillari, yuqori malakali raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlash bo'yicha ta'lim muassasalarining faoliyatini uyg'unlashtiruvchi sifatida faoliyat ko'rsatadi.

Davlat va jamiyat quyidagilarga, chunonchi:

- fuqarolarning bilim olish, kasb tanlash va o'z malakasini oshirish huquqlari ro'yobga chiqarilishiga;

- majburiy umumiy o'rta ta'lim hamda akademik lisey yoki kasb-hunar kollejida ta'lim olish yo'nalishini tanlash huquqi asosida majburiy o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi olishga;

- davlat grantlari yoki pullik-shartnomaviy acosda oliy ta'lim va oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim olish huquqga;

- davlat ta'lim muassasalarini mablag' bilan ta'minlashga;

- ta'lim oluvchilarning o'qishi, turmushi va dam olishi uchun shart-sharoitlar yaratish borasidagi vazifalar hal etilishida jamoatchilik boshqaruvini rivojlantirishga ta'lim jarayoni qatnashchilarini ijtimoiy jihatdan qo'llab-quvvatlashga;

- sog'liq va rivojlanishda nuqsoni bo'lgan shaxslar ta'lim olishiga kafolat beradilar.

Uzluksiz ta'lim-kadrlar tayyorlash tizimining asosi, O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotini ta'minlovchi, shaxs, jamiyat va davlatning iqtisodiy, ijtimoiy, ilmiy-texnikaviy va madaniy ehtiyojlarini qondiruvchi ustuvor sohadir.

Uzluksiz ta'lim ijodkor, ijtimoiy faol, ma'naviy boy shaxs shakllanishi va yuqori malakali raqobatbardosh kadrlar tayyorlash uchun zarur shart-sharoitlar yaratadi.

Uzluksiz ta'lim tiziminin faoliyat olib borishi davlat ta'lim standartlari asosida, turli davrlardagi ta'lim dasturlarining izchilligi asosida ta'minlanadi va quyidagi ta'lim turlarini o'z ichiga oladi:

maktabgacha ta'lim;
umumiy o'rta ta'lim;
o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi;
oliy ta'lim;
oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim;
kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash;
maktabdan tashqari ta'lim.

Kadrlar tayyorlash tizimida fan-kadrlar tayyorlash milliy modeli salmoqli element sifatida fanni o'z ichiga oladi, bu sohada:

tabiat va jamiyat taraqqiyoti qonuniyatlari to'g'risidagi yangi fundamental va amaliy bilimlar shakllanadi, kadrlar tayyorlash tizimida ommalashtirish, o'rganish va foydalanish uchun kerakli ilmiy natijalar jamlanadi:

oliy malakali ilmiy va pedagog kadrlar tayyorlash amalga oshiriladi;

kadrlar tayyorlash jarayonini ilmiy-tadqiqot jihatidan ta'minlash infrastrukturasi vujudga keltiriladi, ta'limning axborot tarmoklarida foydalanish maqsadida bilimning turli sohalari bo'yicha axborot bazasi shakllantiriladi;

mamlakatimiz ilm-fanning jahon ilm-faniga integrasiyasi sodir bo'ladi, zamonaviy ilm-fan va texnologiyalarning eng muhim muammolarini hal etish uchun ilmiy yutuqlar va kadrlarni xalqaro miqyosda almashinuv amalga oshiriladi.

Kadrlar tayyorlash tizimiga ilm-fanning uzviy ravishda kirib borishi uchun quyidagilar zarur:

ilg'or pedagogik texnologiyalarni yaratish va o'zlashtirish yuzasidan maqsadli innovasiya loyihalarini shakllantirish va amalga oshirish yo'li bilan ilm-fanning ta'lim amaliyoti bilan aloqasini ta'minlash chora-tadbirlarini ishlab chiqayti;

ilg'or axborot va pedagogik texnologiyalarni joriy etish uchun eksperimental maydonchalar barpo etish orqali ilmiy tadqiqotlar natijalarini o'quv-tarbiya jarayoniga o'z vaqtida joriy etish mexanizmini ro'yobga chiqarish;

Kadrlar tayyorlash milliy dasturini samarali tarzda bajarishni ta'minlash yuzasidan ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borish;

yuqori malakali kadrlar tayyorlash sifatini oshirish, yoshlarning ilmiy ijodiyotini har tomonlama qo'llab-quvvatlash;

ta'lim muassasalarida ilmiy-tadqiqot va ilmiy-pedagogik ishlar darajasini baholashga zamonaviy yondashuvni ro'yobga chiqarish, ilmiy tadqiqotlar va texnologik ishlanmalar natijalari tijoratlashuvi asosida olimlarning obro'-e'tibori va ijtimoiy maqomini oshirish;

mamlakat ilm-fanning xalqaro ilmiy hamjamiyatga integrasiyasini faollashtirish, ta'lim sohasi va kadrlar tayyorlashni takomillashtirish maqsadida ilmiy yutuqlar va olimlar bundan o'zaro; almashinuv jarayonini kuchaytirish;

fan va texnologiyalar sohasidagi faoliyatni ma'naviy va moddiy rag'batlantirish tizimini ishlab chiqish, talabalar va yosh olimlarning ilmiy yutuqlari uchun maxsus mukofotlar va sovrinlar ta'sis etish, maxsus stipendiyalar sonini ko'paytirish, yoshlar ilmiy-texnika ijodiyotining doimiy ishlaydigan ko'rgazma va ekspozitsiyalarini tashkil etish.

Kadrlar tayyorlash tizimida ishlab chiqarish-ishlab chiqarishning talab-ehtiyojlari kadrlar tayyorlash tizimining yo'nalishi, darajasi va miqyoslarini shakllantiradi, kasb tayyorgarligining maqsadi, vazifalari va mazmunini belgilaydi, malaka talablarini ilgari suradi, ta'limning muvoziy texnologiyalari va shakllarini tanlashni taqozo etadi. Ishlab chiqarish pirovard natijada kadrlarning sifati va raqobatbardoshligiga baho beradi.

Ishlab chiqarishning kadrlar tayyorlash tizimidagi vazifalari quyidagilar bilan belgilanadi, chunonchi u:

turli saviya va malakadagi mutaxassislariga bo'lgan talab-ehtiyojni shakllantiradi;

o'z ixtiyoridagi moddiy-texnika, moliya, kadr resurslari hamda kadrlarni o'tish, malakasini oshirish va qayta tayyorlash uchun zarur boshqa resurslarni berish bilan uzluksiz ta'lim tizimiga ko'maklashadi;

muassis, vasiy, donor, homiy tariqasida ayrim mutaxassislarni va guruxlarni maqsadli tayyorlashni, shuningdek turli tip va darajadagi o'quv yurtlarini moliyalashda qatnashadi;

- ta'lim va ilm-fanning turli shakllardagi integrasiyasini (muvaqqat ijodiy jamoalar, o'quv-ilmiy-ishlab chiqarish majmualari, markazlari, texnoparklar, texnopolislar) rivojlantiradi.

Ishlab chiqarishning kadrlar tayyorlash tizimidagi mavqeini kuchaytirish quyidagi yo'llar bilan ta'minlanadi:

ta'limni korxonadagi unumli mehnat bilan, shu jumladan ishlab chiqarish amaliyoti jarayonidagi mehnat bilan qo'shib olib borish asosida yuqori malakali kadrlar tayyorlash;

kadrlar tayyorlash hamda birgalikda ilmiy-texnologiya ishlanmalarini olib borishda korxonalarning ishlab chiqarish salohiyatidan foydalanish;

ta'lim oluvchilarni mehnat jamoalarida tarbiyalash (mehnat, ma'naviy va jismoniy tarbiyalash);

ishlab-chiqarishning talab-extiyojlarini inobatga olib, texnika va texnologiyalarni rivojlantirishning yangi yo'nalishlari bo'yicha kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish;

ishlab chiqarishning iqtisodiy va texnologiya muammolarini hal etish uchun oliy ta'lim muassasalari va ilmiy tashkilotlarning ilmiy salohiyatini jalb etish;

pedagog kadrlarning ilg'or texnologiyalar sohasidagi malakasini bevosita ishlab chiqarishda muntazam oshirib borish;

ishlab chiqarishning yuqori malakali kadrlarini ta'lim jarayoniga va pedagogik faoliyatga jalb etish;

ishlab chiqarish amaliyotini o'tish uchun ta'lim oluvchilarni ish joylari bilan ta'minlash;

o'zaro integrasiyalangan ta'lim muassasalarini zamonaviy uskunalar, apparatlar va asboblarni bilan jihozlash.

9-Mavzu: Ta'limni standartlashtirish.O'rta maxsus kasb-hunar ta'limi mazmuni, maqsad va vazifalari.

Reja:

1.O'rta maxsus kasb-hunar ta'limi mazmuni (davlat ta'lim standartlari, o'quv rejalari va dasturlari).

2.Kasb-hunar ta'limi mazmunini tanlash mezonlari.

3.O'rta maxsus kasb-hunar ta'limi o'quv muassasalari turlari va ulardagi ta'lim - tarbiya jarayoni.

1.O'rta maxsus kasb-hunar ta'limi mazmuni (davlat ta'lim standartlari, o'quv rejalari va dasturlari).

«Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» qabul qilingandan keyin uni amalga oshirish bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining birinchilar qatorida qabul qilgan qarori 1998-yil 5-yanvardagi «Uzluksiz ta'lim tizimi uchun davlat ta'lim standartlarini ishlab chiqish va joriy etish to'g'risida» gi 5 sonli qaroridir.

O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonunning

7-moddasiga, Kadrlar tayyorlash milliy dasturiga muvofiq respublikada idoraviy bo'ysunishi va mulkchilik shakllaridan qat'iy nazar ta'lim muassasalarining barcha turlari uchun majburiy bo'lgan davlat ta'lim standartlari (DTS) belgilanadi.

- DTS kadrlar tayyorlash sifatiga, ta'lim mazmuniga nisbatan qo'yiladigan talablarni;

- ta'lim oluvchilar tayyorgarligining zarur va yetarlicha darajasini hamda ta'lim muassasalarini bitiruvchilarga nisbatan qo'yiladigan malaka talablarini;

- o'quv yuklamasining zarur hajmini; ta'lim muassasalari faoliyatini va kadrlar tayyorlash sifatini baholash tartibi va mexanizmini belgilaydi.

DTS ta'lim jarayonini va ta'lim muassasalari faoliyatini baholashni tartibga soluvchi boshqa meyoriy hujjatlarni yaratish uchun asos hisoblanadi.

Davlat ta'lim standartlarining maqsad va vazifalari. Davlat ta'lim standartlari joriy etilishi quyidagi maqsadlarni nazarda tutadi:

- ta'limning yuksak sifatini hamda mamlakatda amalga oshirilayotgan chuqur iqtisodiy va ijtimoiy islohotlar, rivojlangan demokratik davlat barpo etish talablariga javob beruvchi kadrlar tayyorlanishini ta'minlash;

- mamlakatning ijtimoiy va ijtimoiy taraqqiyoti istiqbollaridan, jamiyat ehtiyojlaridan, fan, texnika va texnologiyaning zamonaviy yutuqlaridan kelib chiqib kadrlar tayyorlash mazmunini tartibga solish;

- ta'limning demokratiyalashuvi, insonparvarlashuvi va ijtimoiylashuvi, ta'lim oluvchilarning huquqiy iqtisodiy bilimlari darajasini, shuningdek ta'lim jarayoni samaradorligini oshirish;

- sifatli ta'lim xizmatlarini ko'rsatish, ta'lim va kadrlar tayyorlash sohasida shaxsning, jamiyat va davlatning manfaatlarini himoya qilish;

- kadrlar tayyorlash sifatini va ta'lim faoliyatini baholash mezonlarini va tartibini belgilash;

- ta'lim jarayoni va kadrlar tayyorlashning izchilligi va uzluksizligini ta'minlash, ta'limning barcha turlari va bosqichlarida o'quv-tarbiya jarayonini maqbullashtirish;

- mehnat va ta'lim xizmatlari bozorida raqobatbardoshlikni ta'minlash.

Davlat ta'lim standartlarining vazifalari:

- ta'lim sifatiga va kadrlar tayyorlashga, ko'rsatiladigan ta'lim xizmatlari nomenklaturasiga nisbatan qo'yiladigan maqbul talablarni belgilash;

- ta'limga va uning pirovard natijalariga, ta'lim oluvchilarning bilimi va kasbiy malakasi darajasini vaqti-vaqti bilan baholash tartibi va tartibotiga, shuningdek ta'lim faoliyati sifati ustidan nazorat qilishga nisbatan qo'yiladigan tegishli talablarni belgilovchi meyoriy bazani yaratish;

- xalqning boy ma'naviy merosi va umuminsoniy qadriyatlar asosida ta'lim oluvchilarning ma'naviy-axloqiy tarbiyalashning samarali shakllari va usullarini joriy etish;

- ta'limning barcha turlarida ular mazmunini hamda olib boriladigan ta'lim va tarbiyani kelishib olish ularning o'zaro bog'liqligini, uzluksiz ta'lim tizimida va kadrlar tayyorlashda izchillikni ta'minlash;

- o'quv-tarbiya va ta'lim jarayoniga, uzluksiz ta'lim tizimining pedagogik texnologiyalariga va axborot bilan ta'minlanishiga, ta'lim darajasini nazorat qilishga, ta'lim muassasalarida ta'lim oluvchilar va ularni bitiruvchilarning malakasiga nisbatan meyorlar va talablarni belgilash;

- ta'lim va kadrlar tayyorlash sifatiga baho berishning holis tizimini, ta'lim muassasalarini attestatsiyadan o'tkazish va akkreditasiya qilishni joriy etish;

- kadrlarni maqsadli va sifatli tayyorlash uchun ta'lim, fan va ishlab chiqarishning samarali integrasiyasini ta'minlash;

- milliy standartlar talabining ta'lim sifati va kadrlar tayyorlashga nisbatan xalqaro talablarga muvofiqligini ta'minlash;

Ta'limning standartlashtiriladigan turlari.

DTS-ta'limning quyidagi turlari uchun belgilanadi:

- Umumiy o'rta ta'lim, shu jumladan boshlang'ich ta'lim;

- O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi (akademik liseylar, kasb-hunar kollejlari);

- oliy ta'lim (bakalavriat, magistratura).

Maktabgacha, maktabdan tashqari, oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim, kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash uchun davlat boshqaruvining vakolatli organlari tomonidan davlat talablari belgilanadi.

O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi davlat ta'lim standartlarining vazifalari:

- O'MKHT sifatiga va kadrlar tayyorlashga, ko'rsatiladigan ta'lim xizmatlari turlariga nisbatan qo'yiladigan maqbul talablarni belgilash;

O'quv jarayoni rejasi

T G' r	O'QUV FANLARI	Jami Soat	Soatlarning kurslar bo'yicha taqsimoti		
			1 kurs	2 kurs	3 kurs
Umumta'lim fanlari					
1.	Nutq madaniyati va Davlat tilida ish yuritish	80		40	40
2.	Ona tili va adabiyot	120	80	40	
3.	Rus (o'zbek) tili	120	80	40	
4.	Xorijiy til	160	80	40	40
5.	Tarix	160	80	60	20
6.	Shaxs va jamiyat	40			40
7.	Matematika	200	80	60	60
8.	Informatika	120	80	40	
9.	Fizika	160	80	80	
10.	Astronomiya	40			40
11.	Kimyo	80	80		
12.	Biologiya va ekologiya	80	80		
13.	Iqtisodiy geografiya	40	40		
14.	Yoshlarni chaqiriqqa tayyorlash (YOCHT)	140		70	70
15.	Jismoniy tarbiya	160	80	40	40
16.	Davlat va huquq asoslari	80			80
17.	Ma'naviyat asoslari	40	40		
18.	Axborot texnologiyalari	40		20	20
19.	Estetika	40	40		
20.	Oila psixologiyasi	40	40	20	20
21.	O'zbekiston konstitusiyasi	40		20	20
22.	Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar	40		20	20
23.	Iqtisodiy bilim asoslari	40		20	20
	JAMI:	1994	920	530	490
Kasbiy ta'lim fanlari (umumkasbiy va maxsus fanlar)					
	JAMI:	1300	480	370	450
	O'quv amaliyoti:	480	120	180	180
	Ishlab chiqarish amaliyoti	648		360	288
	JAMI:	1128	120	540	468
	Diplom ishi	76			76
	J A M I:	4444	1520	1440	1484
	Haftalik yuklama		38	36-38	36-38
	Kollej ilmiy-uslubiy kengashi qarori bilan kiritiladigan fanlar	116		80	36
	HAMMASI:	4560	1520	1520	1520

Izoh: Kasb-hunar kollejlarning o'quv rejalari tayyorlov yo'nalishlari, kasblar va ixtisosliklarning o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqqan holda alohida tuzilib, kasbiy ta'lim fanlari (umumkasbiy va maxsus fanlar)ga, o'quv va ishlab chiqarish amaliyotiga ajratilgan soatlar miqdori umumiy ajratilgan soatlar hajmiga nisbatan 10% gacha o'zgarishi mumkin.

DTS lari tasdiqlangan paytda umumta'lim blokida 20 ta fan mamvjud edi. Shuning uchun ham «Umumta'lim fanlari» DTS da 20 ta fan keltirilgan va bunga umumiy 1940 soat ajratilgan. Keyinchalik «Umumta'lim fanlar» blokiga yana 3 ta fan ya'niy «Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy

tushuncha va tamoyillar», «O‘zbekiston konstitutsiyasi» hamda “Iqtisodiy bilim asoslari” fanlari kiritildi va umumiy soat 1994 ga yetkazildi.

O‘quv dasturlarni ishlab chiqish

O‘quv dasturlari alohida o‘quv predmetlari bo‘yicha bilim, ko‘nikma va malakalar mazmuni va hajmini, ularni o‘rganish ketma-ketligini belgilaydi.

O‘quv meyoriy xujjatlardan biri o‘quv dasturidir.

O‘rta maxsu, kasb-xunar ta’limining tayanch o‘quv rejasi davlat ta’lim standartining tarkibiy qismi bo‘lib, u ta’lim soxalarini meyorlashga xamda o‘quv muassasasinng moliyaviy ta’minotini belgilashga asos bo‘ladigan davlat xujjatidir. Tayanch o‘quv rejasi o‘quv predmeti bo‘yicha beriladigan ta’lim mazmunini o‘quvchiga yetkazish uchun ajratilgan o‘quv soatlarining minimum xajmdagi miqdorini ifodalaydi. U muayyan o‘quv predmeti bo‘yicha davlat standartlariga muvofiq beriladigan ta’lim mazmunini aniqlashga asos bo‘ladi.

O‘quv dasturlarining tuzilish

Фаннинг номи:	1. Тушунтириш хати.	2. Фаннинг мақсади:
3. Фаннинг мазмуни.		5. Ўқитиш воситалари:

2.Kasb-hunar ta’limi mazmunini tanlash mezonlari.

Kasb-hunar ta’limi ta’lim muassasalaridagi pedagogik jarayon o‘quvchilarning imkoniyatlari va qiziqishlarini hisobga olgan holda ularning jadal intellektual kasbga yo‘naltirilgan ta’lim olishiga, kasb-hunarga moyilligi, bilim va ko‘nikmalarini chuqur rivojlantirish, tanlab olingan kasb-hunar bo‘yicha bir yoki bir necha ixtisosni egallash imkonini berishga qaratilgan o‘qituvchi va o‘quvchilarning birgalikdagi faoliyatini, ta’lim oluvchilarning bilim, amaliy ko‘nikma va malakalarni egallash hamda ularni amaliyotga qo‘llashni o‘z ichiga qamrab oladi.

Samarali o‘qitishning muhim shartlari: ta’lim oluvchilarning qiziqish faoliyatining aktivligini o‘quv jarayonining sifati deb qarash lozim. Bu esa o‘z navbatida ta’lim oluvchining o‘qishga bo‘lgan munosabatini, uni samarali o‘zlashtirishga, bilim va malakasini oshirishga intilishi, o‘z navbatida mehnat qilishga bo‘lgan irodaviy jihatlarni rivojlantirishga va olgan bilimlaridan estetik qoniqishga olib keladi.

Ta’lim oluvchining xarakteriga mos ravishda ularning bilim egallashga intilishi va aktivligi darajalari turlicha bo‘ladi. Lekin shu bilan birga ta’lim oluvchilar passiv bo‘lsa, o‘qitish jarayonini amalga oshirish qiyin kechadi.

Ta’lim oluvchining berilayotgan bilimlarni qabul qilish aktivligi uning shaxs sifatida shakllanishiga ham ta’sir ko‘rsatadi. Natijada ta’lim oluvchida o‘z-o‘ziga, mehnatiga, boshqa shaxslarga, jamiyatga, ishlab chiqarishga, atrof muhitga munosabati shakllanib boradi.

Talim jarayoni samaradorligiga ta’sir qiluvchi eng muhim omillardan biri o‘quv materialining ma’zmunini va uning to‘g‘ri tanlanishi.

Beriladigan bilim mazmuni o‘quv dasturi, Davlat ta’lim standartida belgilangan bo‘lib, uning tarkibini ijtimoiy – iqtisodiy maqsadlar, davlat buyurtmasi, pedagogik tizim belgilaydi. Pedagogik jarayon faqat ta’limning mazmunlilikiga emas, balki uning qonuniyligiga ham ta’sir ko‘rsatadi.

a) pedagogik jarayonning maqsadi va vazifalariga qarab mazmun belgilanmasa, ta’lim oluvchilarning o‘zlashtirishlari qiyin kechadi va pedagogik jarayondagi nazariya bilan amaliyot orasida bog‘liqlik yo‘qoladi.

b) guruhdagi o‘quvchilarning shaxsiy imkoniyatidan kelib chiqib o‘qituvchi pedagogik jarayonning o‘zaro bog‘liqligini buzmaganda dasturga mantiqiy o‘zgartirishlar kiritib ta’lim maqsadiga erishiladi. Ko‘pincha o‘quv jarayonining sifati butun pedagogik jarayonidan samaradorlikka bog‘liq.

Yangi demokratik jamiyat qurish jarayonida ta'limning mazmunini tanlashda jamiyat ehtiyojlaridan kelib chiqib quyidagilarga amal qilinadi:

- ♦ ilmiy bilimlarni yetakchi roli to'g'risidagi qoidaga;
- ♦ insoniyatning madaniy-ma'rifiy merosi boyliklarini, umuminsoniy qadriyatlarini egallab olish haqidagi «Milliy dastur» ko'rsatmalari;
- ♦ tarbiyalanuvchi shaxsni barkamol avlod qilib rivojlantirish, iymon-e'tiqodini, ilmiy dunyoqarashini tarkib toptirish;
- ♦ ilmiy hayot bilan, yangi demokratik jamiyat qurilishi tajribasi bog'liqligi haqidagi qoidaga;
- ♦ ta'limning bir maqsadga qaratilganligi;
- ♦ ta'lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy prinsiplariga va didaktik prinsiplarga muvofiqligiga.

Shu nuqtai nazardan ta'lim mazmunining tuzilishi quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

1. Ta'lim mazmunining davlat ijtimoiy-kasbiy rivojlanishi yo'nalishlariga bog'liqlik tamoyili.

2. Yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash tamoyili.

3. Fanlararo kompleks aloqalar tamoyili.

4. Kasblarga yo'naltirish tamoyili.

5. Ta'lim mazmunini tanlashda ustuvor va o'zgaruvchan qismlarga bo'lib tanlash tamoyili.

6. Ta'lim mazmunini unifikasialash va tabaqalashtirish tamoyili.

Yangi demokratik jamiyat qurayotgan respublikamizda ta'limning mazmuni quyidagi yo'llar bilan takomillashtirish nazarda tutiladi:

♦ Fan- texnika taraqqiyotidagi va tajribadagi eng yangi muvaffaqiyatlarni aks ettirish orqali;

♦ ikkinchi darajali va ortiqcha murakkablashtirilgan materialdan qutilish, yangi eng zarur materiallarni ta'lim mazmuniga kiritish orqali ;

♦ o'rganilayotgan fanlar ro'yxatini va materiallar hajmini aniqlash hamda o'quvchi-yoshlar, albatta, o'zlashtirib olishi kerak bo'lgan malaka va ko'nikmalarning optimal hajmini belgilash orqali;

♦ o'quv fanlariga oid asosiy tushunchalarni va yetakchi g'oyalarni juda ham aniq bayon qilish orqali;

♦ o'quvchilarni yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanib, kompyuter savodxonligi, zamonaviy texnika va texnologiyalar sohasidagi va boshqa bilimlar bilan qurollantirish hamda shu texnologiyalardan foydalanish ko'nikmalari hosil qilish orqali.

3.O'rta maxsus kasb-hunar ta'limi o'quv muassasalari turlari va ulardagi ta'lim - tarbiya jarayoni.

“Ta'lim to'g'risida” gi qonunning 6-moddasiga binoan ta'lim muassasalarining maqomi quyidagicha belgilangan:

- Ta'lim muassasasini akkreditasiyalash vakolatli davlat organi tomonidan attestasiyaga asosan amalga oshiriladi;

- Ta'lim muassasasi yuridik shaxs bo'lib, qonun xujjatlarida belgilangan tartibda barpo etiladi. Nodavlat ta'lim muassasasi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasi belgilagan tartibda davlat akkregasiyasidan, o'tgan paytdan boshlab yuridik shaxs dars va ta'lim faoliyati bilan shug'ullanish xuquqiga ega bo'ladi;

- Ta'lim muassasasi qonun xujjatlariga muvofiq ishlab chiqilgan ustav asosida faoliyat ko'rsatadi;

- Ta'lim muassasasi attestasiya natijalariga binoan davlat akkreditasiyasidan maxrum etilishi mumkin;

- Ta'lim muassasalari o'quv-tarbiya majmualariga hamda o'quv-ilmiy ishlab chiqarish birlashmalari va uyushmalariga birlashishga xaqli;

- Ta'lim muassasalari ustavda belgilangan vazifalariga muvofiq pulli ta'lim xizmatlari ko'rsatish, shuningdek tadbirkorlik faoliyatining boshqa turlari bilan shug'ullanishga xaqli.

O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi o'quv muassasalari ham yuqorida ko'rsatilgandek ta'lim muassasasi maqomiga ega. O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi tegishli tarmoq DTS lar asosida o'rta maxsus kasb-hunar ta'limi o'quv muassasalarida amalga oshiriladi. O'zbekiston Respublikasida o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi o'quv muassasalarining quyidagi turlari faoliyat ko'rsatadi.

1. Akademiy liseylar.
2. Kasb-hunar kolleji.

Bu ta'lim muassasalarida yoshlarga majburiy o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi beriladi.

Umumiy o'rta ta'lim negizida muddati uch yil bo'lgan majburiy o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi uzluksiz ta'lim tizimidagi mustaqil turdir. O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi yo'nalishi – akademik lisey yoki kasb-hunar kolleji o'quvchilar tomonidan ixtiyoriy tanlanadi.

Akademiy lisey – davlat ta'lim standartiga muvofiq o'rta maxsus ta'lim beradi. O'quvchilarning imkoniyatlari va qiziqishlarini hisobga olgan holda ularning jadal intellektual kasbga yo'naltirilgan ta'lim olishini ta'minlaydigan o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi o'quv muassasasi xisoblanadi.

Kasb-hunar kolleji - tegishli davlat ta'lim standartlari doirasida o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi beradiuvchi, o'quvchilarning kasb-hunarga moyilligi, bilim va ko'nikmalarini chuqur rivojlantirish, tanlab olingan kasb-hunar bo'yicha bir yoki bir necha ixtisosni egallash imkonini beradigan o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi o'quv muassasasi xisoblanadi. Kasb-hunar kollejlari jihozlanganlik darajasi, pedagogik tarkibini tanlanganligi, o'quv jaaryoniining tashkil etilish jihatidan yangi tipdagi ta'lim muassasalari hisoblanadi.

Akademiy lisey va kasb-hunar kollejlardagi o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi mazmuni.

Umumiy o'rta ta'lim negizida o'qish muddati uch yil bo'lgan majburiy o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi uzluksiz ta'lim tizimidagi mustaqil turdir. O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi yo'nalishi – akademik lisey va kasb-hunar kolleji o'quvchilar tomonidan ixtiyoriy tanlanadi.

Akademik lisey davlat ta'lim standartlariga muvofiq o'rta maxsus ta'lim beradi. O'quvchilarning imkoniyatlari va qiziqishlarini hisobga olgan holda ularning jadal intellektual rivojlanishi chuqur, sohashtirilgan, tabaqalashtirilgan, kasbga yo'naltirilgan ta'lim olishini ta'minlaydi.

Kasb-hunar kolleji tegishli davlat ta'lim standartlari doirasida o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi beradi; o'quvchilarning kasb-hunarga moyilligi, bilim va ko'nikmalarini chuqur rivojlantirish, tanlab olingan kasb-hunar bo'yicha bir yoki bir necha ixtisosni egallash imkonini beradi.

Ular bir yoki bir necha zamonaviy kasb-hunarni egallash hamda tegishli o'quv fanlaridan chuqur nazariy bilimi olish imkonini beradi.

Akademik liselar va kasb-hunar kollejlarda ta'lim olish o'quvchilarga o'z bilimlarini chuqurlashtirish va tanlagan ixtisosliklarga ega bo'lishini ta'minlaydi.

10-Mavzu: Kasbiy ta'lim tizimlarining qiyosiy tahlili (chet el tajribasi sifatida).

Reja:

1. Kasbiy ta'limga tegishli ilg'or chet el tajribasini o'rganish bo'yicha qiyosiy izlanishlar olib borishning maqsadi va mazmuni.

2. Germoniya, Fransiya, AQSH, Italiya va Yaponiya mamlakatlarida kasbiy ta'lim.

3. Hamdo'stlik mamlakatlarida kasbiy ta'lim.

1. Kasbiy ta'limga tegishli ilg'or chet el tajribasini o'rganish bo'yicha qiyosiy izlanishlar olib borishning maqsadi va mazmuni.

Butun dunyo miqqiyosidagi ayniqsa rivojlangan davlatlardagi ta'lim, jumladan kasbiy ta'lim sohasidagi ishlar, bu sohadagi yangiliklar, olib borilayotgan ilmiy tadqiqot ishlari barcha mamlakatlar qatori bizning mamlakatimizda ham o'rganilib, ular tajribasini o'z amaliyotimizga tadbiq qilib borilmoqda.

Kasbiy ta'limga tegishli ilg'or chet el tajribasini o'rganish bo'yicha izlanishlar olib borish natijalarini jahon ta'lim jarayoniga tadbiq etishda mazkur davlatlarning tegishli tashkilotlari bilan bir qatorda xalqaro tashkilotlar xam birqator ishlarni amalga oshirmoqda.

Jumladan, YUNESKO tashkilotining tashkil topishi va fan texnika taraqqiyotini, ta'lim sohasini rivojlantirish bo'yicha olib borayotgan ishlari diqqatga sazavordir.

YUNESKO Birlashgan Millatlar Tashkilotining ta'lim, fan, madaniyat masalalarini rivojlantirishga ixtisoslashtirilgan tashkiloti bo'lib, u 1946 yilda tashkil etilgan. BMT ikkinchi jahon urushidan keyin suveren davlatlarning ixtiyoriy birlashuvi asosida jahonda tinchlik va xavfsizlikni saqlash hamda davlatlar o'rtasida tinch hamkorlikni rivojlantirish maqsadida tuzilgan. BMT o'zining tuzilishiga ko'ra Bosh Assambleya (Yalpi majlis), Xavfsizlik kengashi, Xalqaro sudga ega. Bulardan tashqari BMTning doimiy amalda bo'lgan faoliyatini Kotibiyat olib boradi va uning ishini Bosh Assambleya saylab qo'ygan Bosh Kotib boshqarib boradi.

Bosh Assambleya har yili jahon siyosatining dolzarb muammolarini muhokama qiladi va bu masalalar bo'yicha BMTga a'zo bo'lgan davlatlarga yoki Xavfsizlik Kengashiga tavsiyalar beradi.

YUNESKO faoliyati o'ta xilma-xil va ko'p qirralidir. Uning ta'lim sohasidagi ishlari ko'p yo'nalishlarda olib boriladi. Jumladan, rivojlanayotgan mamlakatlarda savodsizlikni tugatish, jahon ta'limi rivojlanishidagi tendensiyalarni tahlil qilish va uni ommalashtirish, u yoki bu mamlakatda ta'lim bo'yicha olib borilayotgan siyosatni, ayrim ilmiy izlanishlarni ham moddiy ham ma'naviy rag'batlantirish va boshqalar.

Fan va texnologiyani rivojlantirish borasida YUNESKO bir qator davlatlararo dasturni amalga oshirdi. Bu dastur asosan, ekologik muhitni yaxshilash, atrof-muhitni muhofaza qilish, ta'lim sohasini rivojlantirishning dolzarb muammolari bilan bog'liqdir.

Xar bir jamiyatning kelajagi uning ajralmas kismi va hayotiy jihati bo'lgan ta'lim tizimining qay darajada rivojlanganligi bilan belgilanadi. Bugungi kunda mustaqil tarakkiyot yo'lidan borayotgan mamlakatimizning uzluksiz ta'lim tizimini isloh qilish va takomillashtirish, yangi sifat boskichiga ko'tarish, unga ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalarini joriy kilish hamda ta'lim samaradorligini oshirish davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. «Ta'lim to'g'risida»gi Qonun va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»ning qabul qilinishi bilan uzluksiz ta'lim tizimi orqali zamonaviy kadrlar tayyorlashning asosi yaratildi.

Ta'limga, jumladan kasbiy ta'limga tegishli ilg'or chet el tajribasini o'rganish bo'yicha qiyosiy izlanishlar olib borishning maqsadi quyidagilardan iborat:

- kasb-hunar ta'limi tarixi, metodologik asoslari va rivojlanish istiqbollari, ilg'or pedagogik tajribalarni tahlil etish va umumlashtirish talim jarayonida o'qitish vositalarini keng qo'llash, DTS'lari, rejalar va dasturlar mazmunini tahlil etish va boshqalar bo'yicha ilg'or chet el tajribasini o'rganish va ularni ta'lim tizimimizga qo'llash orqali o'z milliy ta'lim tizimiimizni takomillashtirish;

- «Ta'lim to'g'risida» gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga muvofiq ta'lim tizimini isloh qilish, davlat va nodavlat ta'lim muassasalari hamda ta'lim va kadrlar tayyorlash sohasida raqobat muhitini shakllantirish negizida ta'lim tizimini izchil rivojlantirishni ta'minlash;

- ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimini jamiyatda amalga oshirilayotgan yangilanish, rivojlangan demokratik huquqiy davlat qurilishi jarayoniga moslash va ta'lim tizimi muassasalarini yuqori malakali mutaxassislar bilan ta'minlash,

- kadrlar tayyorlash tizimi va mazmunini mamlakatning ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyoti istiqbollaridan, jamiyat ehtiyojlaridan, fan, madaniyat, texnika va texnologiyaning zamonaviy yutuqlaridan kelib chiqqan holda qayta qurish, uning amalda faoliyat ko'rsatishi va barqaror rivojlanishining kafolatlarini, ustuvorligini ta'minlovchi normativ, moddiy-texnika va axborot bazasini yaratish;

- ta'lim tizimiga chet- el investisiyalari jalb etishni amaliyotga joriy etish va o'zaro manfaatli xalqaro hamkorlikni rivojlantirish.

Kasbiy ta'limga tegishli ilg'or chet el tajribasini o'rganish bo'yicha qiyosiy izlanishlar olib borishning mazmuni.

O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limiga tegishli chet el tajribasini o'rganish bo'yicha izlanishlar quyidagi asosiy yo'nalishlarda olib borilishi mumkin:

- Kasb-hunar ta'limining uzluksizligini ta'minlash uni mazmunan isloh qilish va takomillashtirish;
- Kasb-hunar ta'limi tizimini oqilona boshqarish;
- Kasb-hunar ta'limi sifatini nazorat qilish tizimini shakllantirish;
- Kasb-hunar ta'limi tizimining yaxlit axborot makonini vujudga keltirish va xizmati ko'rsatish bozorini rivojlantirish;
- Kasb-hunar ta'limining fan, ishlab chiqarish bilan integrasiyasini rivojlantirish;
- Kasb-hunar ta'limi va kadrlar tayyorlash sohasidagi chet ellar bilan xalqaro hamkorlikni ta'minlash va boshqalar.

2.Rivojlangan xorijiy davlatlar (Germaniya, Fransiya, AQSH, Italiya va Yaponiya)dagi kasbiy ta'lim.

Rivojlangan mamlakatlarda pedagogik tadqiqotlarni amalga oshiradigan ko'p sonli ilmiy muassasalar ishlab turganligi, Germaniya, Fransiya, AQSH, Yaponiyada ta'lim tarbiya nazariyasi muammolari bilan yuzlab davlat va xususiy tashkilotlar, Universitetlar pedagogik tadqiqot markazlari shug'ulanayotganligi ko'pchiligining faoliyati o'quv dasturini takomillashtirish va qayta qurishga qaratilganligiga e'tibor qaratiladi.

O'quv dasturlarini qayta kurib chiqish, o'zgartirish ikki asosiy yo'nalishda: ekstensiv va intensiv usul bilan amalga oshirilgan bo'lib, talabalar ushbu yo'nalishlar mohiyatini o'rganishlari lozim.

Birinchi holatda o'quv muddati uzaytiriladi, o'quv materiallari hajmi ko'paytiriladi; ikkinchi holda esa mutlaqo yangi dastur yaratiladi. Bu o'rinda ikkinchi yo'l, ko'pchilik mutaxassislarning e'tiroficha maqbul hisoblanadi.

1961 yilda "Bosh yangi bazis" tamoyillari asosida AQSH o'rta maktablarni islohot qilish boshlangan edi.

Buning mohiyati shundaki, ingliz tili va adabiyoti (to'rt yil), matematika (to'rt yil), tabiiy bilimlar (uch yil), ijtimoiy fanlar (uch yil), kompyuter texnikasi (yarim yil) kabilardan iborat besh yo'nalishdagi majburiy ta'lim joriy qilindi.

Har bir yo'nalish o'z navbatida bir necha qismga bo'linadi. Masalan, matematika, algebra, trigonometriya, ish yuritish, kompyuter texnikasini qo'llashdan iborat barcha majburiy predmetlar tarkibiga yangi kurslar kiritildi. 1985 yildan etiboran barcha yuqori bosqich kollejlarning to'qson foizi shu besh bazisli tamoyillar asosidagi dasturlar bilan ish olib bormoqdalar. Natija: majburiy tayyorgarlik bo'yicha ta'lim hajmi qisqardi, shu bilan bir qatorda dastur chuqurlashtirilib o'rganiladigan kurslar hisobiga tig'izlashtirildi.

XX asrning 80- yillarida majburiy ta'lim hajmini qisqartirish jarayoni yanada chuqurlashtirildi. Xatto ayrim kollejlarda bu sohada uch yangi: ingliz tili va adabiyoti, matematika, ijtimoiy bilimlar bazislari asosida ish olib borilmoqda. Ta'limning boshqa turlari esa iqtisoslashtirish davrigacha amalga oshiriladigan bo'ldi.

80 yillardan boshlab AQSH da o'rganilishi majburiy bo'lgan fanlar doirasi kengaytirildi. Ingliz tili va adabiyoti, matematika va tabiiy fanlar o'quv setkasining yadrosini tashkil etadigan bo'ldi. Qolgan predmetlarni tanlab olish o'quvchilar va ota-onalar ixtiyorida qoldirildi.

Germaniya to'liqsiz o'rta maktablarida asosiy predmetlar bilan bir qatorda tanlab olinadigan ximiya, fizika, chet tillari kiritilgan o'quv dasturlari ham amalga oshirilayapdi. Bu o'quv dasturi tobora to'liqsiz o'rta maktab doirasidan chiqib, o'rta maktablar va gimnaziyalarni ham qamrab olmoqda.

Fransiya boshlangich maktablarida ta'lim mazmuni ona tili va adabiyoti hamda matematikadan iborat asosiy, tarix, geografiya, axolishunoslik, tabiiy fanlar, mexnat ta'limi, jismoniy va estetik tarbiya kabi yordamchi predmetlarga bo'linadi.

Yaponiya maktablari ikkinchi jahon urushidan keyinoq Amerika ta'limi yo'lidan bordi. Lekin shunga qaramay, bu ikki mamlakat o'quv dasturida qator farqlar ko'zga tashlanadi. Yaponiyada o'quv dasturlari jiddiy murakkablashtirilgan asosiy fanlar majmui ancha keng, bir qator yangi maxsus va o'quv fakultativ kurslar kiritilgan.

Aftidan, rivojlangan davlatlarda o'quv dasturining rivojlanishi mana shu yo'nalish asosida qurilmoqda. Rivojlangan xorijiy davlatlarda ta'limning mamlakat ichki siyosatiga faol ta'sir etadigan ijtimoiy jarayon ekanligi, e'tirof qilingan xaqiqatdir. Shu tufayoli ham chet mamlakatlarda maktab ehtiyojini iqtisodiy ta'minlashga ajratilayotgan mablag' miqdori yildan yilga - oshib bormoqda.

Ma'lumotlarga ko'ra, 80 yillarda AQSH o'quvchilarining 50 yillarga nisbatan reyting ko'rsatkichi 973 dan 893 ga tushib ketgan, Fransiyada ham 3 lisey bitiruvchilari va lisey sohasida faoliyat ko'rsatuvchidan biri muvoffaqiyatsizlikka uchrayotganligi ta'kidlanadi.

Ta'limda ro'y berayotgan bu salbiy holatni bartaraf etish to'ldiruvchi ta'lim zimmasiga tushadi.

To'ldiruvchi ta'lim maktabgacha tarbiya muassalarida, maktab va liseylarda amalga oshirilmoqda. AQShda bu xizmatga ommaviy axborot vositalarining imkoniyatlari ham safarbar etilgan, Milliy telekompaniya maxsus o'quv kanali orqali 130 soatlik o'quv ko'rsatuvlari tashkil etgan. O'quv jarayonlarini tabaqalashtirib olib borish bo'yicha chet mamlakatlarning ko'pchiligida tadqiqotlar davom ettirilmoqda.

Chet el amaliyotida o'quvchilarni tabaqalash odatda boshlang'ich ta'lim kursidan keyin amalga oshirilayotganligi, fransuz pedagoglari esa sinf o'quvchilarini uch tabaqaga:

1. Gomogenlar- matematika va gumanitar yo'nalishda ish olib bora bo'ladigan o'quvchilar;

2. Yarim gomogen- tabiiy sikldagi fanlarni o'zlashtira olishga moyil o'quvchilar;

3. Gegeron- barcha predmetlardan har xil saviyada o'zlashtiradigan o'quvchilarga ajratganlariga to'xtab o'tiladi.

Xulosa qilib aytganada, XX asrning 80-yillarida chet davlatlarda o'zlashtirmovchi va ulgurmovchi o'quvchilarning ko'payib ketishi tabaqalashtirilgan ta'limga ehtiyoj tug'ilganligiga olib keldi.

3. Hamdo'stlik mamlakatlarida kasbiy ta'lim.

1. Rossiyada umumiy o'rta ta'lim tizimi

2. Rossiyada kasbiy ta'lim

3. Oliy ta'limdan keyingi o'qish.

Rossiyada umumiy ta'lim o'z ichiga boshlang'ich, asosiy va o'rta (to'liq) ta'limni qamrab oladi. O'rta maktabda o'qish muddati 11 yilni tashkil etib, bundan 1-4-sinflar boshlang'ich, 5-9 sinflar-asosiy, 10-11-sinflar to'liq o'rta ta'lim dasturi asosida ta'lim oladilar. Ishchi yoshlar uchun kechki maktablar tizimi ham saqlanib qolgan. Keyingi yillarda bunday ta'lim ancha qisqargan. Shu bilan birga ikki yoki undan ortiq smenadagi maktablar ham qisqargan.

Rossiyada kasbiy ta'lim

Rossiyada kasbiy ta'limning uchta darajasi bor: Boshlang'ich daraja - boshlang'ich kasbiy ta'lim beruvchi o'quv yurtlari (PTU) kvalifikatsiyali ishchi va xizmatchilarni yetishtirib chiqaradi. Bularda o'qish muddati, o'quvchining ma'lumot darajasiga bog'liq. 9-sinfni tugatganlar 2-3 yil, 11-sinfni bitirib kelganlar 1 yoki 2 yil tahsil olishadi. Texnikum maqomiga teng bo'lgan 3-4 yillik o'quv yurtlari ham mavjud.

O'rta daraja - amaliyotchi mutaxassislarni tayyorlashga qaratilgan. U ikki asosiy ta'limiy dastur: bazaviy va oshirilgan darajada amalga oshiriladi. Bazaviy daraja dasturini egallagandan so'ng bitiruvchiga "texnik" ixtisosligi beriladi. Oshirilgan darajada yana 1 yil chuqurlashtirilgan holda o'qib chiqadi, unga "katta texnik" ixtisosligi beriladi. Bunday ixtisoslik beradigan o'quv muassasalari texnikum yoki kollejlardir.

11-Mavzu: Kasb-hunar ta'limining qonuniyatlari va tamoyillari.

Reja:

1. Kasb-hunar ta'limi jarayonining qonuniyatlari, tarkibiy qismlari.

2. Pedagogik jarayonning prinsiplari.

1. **Kasb-hunar ta'limi jarayonining qonuniyatlari, tarkibiy qismlari.** Umuman pedagogik, shu jumladan kasb-hunar ta'limi jarayonining qonuniyatlari ta'lim-tarbiya va o'quvchi shaxsini rivojlantirish jarayonida obyektiv ravishda mavjud aloqadorlik va o'zaro munosabatlarda o'z ifodasini topadi. Rus pedagog olimi L.D. Stolyarenko va uning maslakdoshlari tomonidan

quyidagi ta'lim qonuniyatlari e'tirof etilgan bo'lib, ular bevosita kasb-hunar ta'limiga ham tegishlidir.

Kasb-hunar ta'limi jarayonining tizim shaklida yaxlit va uzviy aloqador hamda ma'lum o'zaro munosabatda bo'lgan komponentlardan iborat ekanligi;

Ta'limning tarkibiy qismlari: maqsadi, mazmuni, metodlari, vosita va natijalarining ijtimoiy tuzumga bog'liqligi, ya'ni: ijtimoiy munosabatlar, jamiyatning mutaxassis kadrlarga bo'lgan ehtiyoji va talablari, fan-texnika taraqqiyoti, ishlab chiqarish texnologiyalari, madaniyat kabilarni pedagogik jarayonning barcha tashkil etuvchi komponentlarini shakllantirishga ta'siri;

- ta'limning tarbiyaviy va rivojlantiruvchi tavsifga ega ekanligi;
- ta'lim natijalarining o'quvchilarning ongli, faol o'quv-bilish faoliyatlariga bog'liqligi;
- kasbiy tayyorgarlik jarayonida pedagogik va ishlab chiqarish qonuniyatlarining hisobga olinishi, ularning birligi va o'zaro aloqadorligi;
- kasbiy tayyorgarlik jarayonining o'zaro bog'liq nazariy va amaliy ta'lim integrasiyasidan iboratligi;
- kasbiy tayyorgarlik jarayonida o'quvchilarning yakkama-yakka (individual) va jamoaviy faoliyatlarining tashkil etilishi kabilar.

Uzluksiz ta'lim, shu jumladan kasb-hunar ta'limi quyidagi pedagogik qonuniyatlarga asoslanadi:

- kasbiy ta'lim-tarbiya jarayonida o'qituvchi (muhandis-pedagog) va o'quvchilar hamda o'rganilayotgan obyektlarning o'zaro ta'siri;
- kasbiy ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilarning ongliligi, mustaqilligi va faolligi;
- kasbiy ta'lim-tarbiya jarayonida uning ishtirokchilari (o'qituvchi va o'quvchilari) maqsadlarining bir-biriga mushtarakligi;

- kasbiy ta'lim-tarbiya ishi natijalarining o'quvchilar, faol o'quv-bilish faoliyatiga bog'liqligi;

- kasbiy ta'lim-tarbiya, ya'ni pedagogik jarayonni tashkil etuvchi maqsad, mazmun, metod, vosita, shakl, natija va ishtirokchilar orasida o'zaro bog'liqlik hamda munosabatlarning mavjudligi;

- kasbiy ta'lim maqsadi, uning mazmuni va metodlari, metod va mazmuni maqsadga erishilganlik darajasini belgilashi;

- kasbiy ta'lim mazmuni (o'quv material)ning vaqt, o'quvchilar yoshi, tayyorgarlik darajasi va boshqa individual xususiyatlariga mos holda tashkil etilganda maqbul o'zlashtirilishi;

- kasbiy (ko'nikma va malakalar) ning asosi hisoblangan bilimlar mohiyatini anglagan holda ish-harakat operatsiyalarini takror bajarish orqali shakllanishi;

- o'quv materialini puxta o'zlashtirilishi avval o'zlashtirganlariga tayanganligi va muntazam ravishda takrorlanganligiga bog'liqligi;

- o'quv materialining maqsadga muvofiq holda shakllantirilganligi va o'quvchilarga yetkazilishi;

- o'zlashtirish sifat va darajasining o'quvchilar imkoniyatlari, qiziqishi, idroki, tafakkuri, qobiliyati, o'qituvchi tomonidan uning ahamiyatli jihatlarini yoritilishi kabilarga bog'liqligi;

- o'zlashtirish maromi va puxtaligini o'qituvchi tomonidan o'quv materialini aniq, lo'nda hamda qiziqarli yetkazilishiga bog'liqligi;

- o'quvchining aqliy rivojlanganligi, o'zlashtirgan bilim, hayotiy tajribalariga to'g'ri proporsional bog'liqligi;

- kasb-hunar ta'limining muvaffaqiyati, tezligi va natijalarining o'quvchilar individual xususiyatlariga bog'liqligi.

- o'quvchilarda mustaqil ijodiy faoliyat tajribalarini shakllantirish va rivojlantirishning ular oldiga muhim ahamiyatga ega hayotiy dolzarb muammolar yechimini topish vazifasining qo'yilganligiga bog'liqligi kabilar. Kasb-hunar ta'limi jarayonida ishlab chiqarishning quyidagi qonuniyatlarini hisobga olinishi zarur.

ishlab chiqarish munosabatlarning ishlab chiqarish kuchlari tavsifiga mosligi;

- mulkchilik munosabatlari;

- mehnat xarakteridagi o'zgarishlar;

- talab va ehtiyojning ishlab chiqarish darajasidan yuqoriligi;
- mehnatga yarasha taqsimot;
- ishlab chiqarish vositalarining ishlab chiqarishga nisbatan o'sishi;
- rejali, proporsional rivojlanish;
- moddiy ne'matlar yaratuvchi odamlar o'zlarining ongi, xulq-atvori va his-tuyg'ularini qayta ishlab chiqishi;
- yirik mashinasozlik sanoatining uzluksiz ortib borishi;
- ishlab chiqarish jarayonlarini tabaqalashtirish va integrasiyalashtirish;
- ishlab chiqarishni ixtisoslashtirish va kooperasiyalashtirish;
- ishlab chiqarishni majmuaviy mexanizasiyalash, avtomatlashtirish va robotlashtirish;
- ishlab chiqarishning intellektuallasuvi;
- mehnat resurslarining o'zaro taqsimlanish sur'atini ortishi;
- xo'jalik hisobi, o'zini-o'zi mablag' bilan ta'minlash;
- sanoat sohasi bilan mashg'ul mutaxassislar sonini qisqarishi;
- mehnatni jamoaviy tashkil etishning ortishi, demokratiyalash, o'zi-o'zini boshqarish va shu kabilar.

Kasb-hunar ta'limi didaktikasining asosiy masalalaridan biri – ta'lim prinsiplaridir. Biz o'z ishimizda ta'lim qoidalari, tamoyillari va prinsiplarini sinonim sifatida e'tirof etib, xalqaro ko'lamda prinsip deb yuritganligi bois ushbu iboradan foydalanamiz. Ta'lim prinsiplari – bu pedagogik jarayon ishtirokchilarining o'zaro hamkorlikdagi faoliyatlarini belgilovchi asosiy qoidalar tizimidir. Bu qoidalar tizimini bilmaslik yoki ularga asoslanishda no'noqlikka yo'l qo'yish butun yaxlit kasbiy ta'lim-tarbiya ishiga to'sqinlik qiladi.

Ta'lim prinsiplari tizimini birinchi bo'lib Y.A. Komenskiy ilmiy asosda ishlab chiqdi. U bu prinsiplarni o'quv jarayonini tashkil etilishi uchun asos bo'ladigan qoidalar deb atagan edi.

Pedagogik jarayon amal qilishi zarur bo'lgan qoidalar, ya'ni prinsiplarning mohiyatini bilish ushbu jarayon haqida aniq bilimga ega bo'lish imkonini beradi. Shu bois, biz quyida ularning ba'zi birlari haqida qisqacha to'xtalib o'tamiz.

2. Pedagogik jarayonning prinsiplari.

1. Pedagogik jarayonning tizimlilik (yaxlitlik, bir butunlik) prinsipi – ta'lim- tarbiya va shaxs rivojlanishi (kamoloti)ning uyg'unligi, muayyan tizimga ega ekanligini anglatadi.

Asoslanganlik prinsipi – turkum o'quv predmetlarini o'rganish obyekti (predmet, hodisa, jarayon, hatto tirik mavjudot sifatida inson)ning mohiyati, muhim xususiyatlari, aloqalari, obyektiv olam bilan muayyan munosabatlarini o'zida ifodalaydi. U har bir o'quv predmetini tegishli fan asoslari sifatida talqin etib, o'zi uchun “yadro” va “o'zak” hisoblangan ma'lumotlarga ega bo'ladi ushbu ma'lumotlarning shaxs tomonidan o'zlashtirilishi, uning aniq soha bo'yicha bilim, ko'nikma, malaka va shaxsiy fazilatlarga ega bo'lishida tayanch bo'lib xizmat qiladi. O'quv materialiga bunday yondashuv axborotlarning shiddatli oqimi sharoitida pedagogik jarayonni maqbullashtirish (Y.K. Babanskiy., M.M. Potashnik), jadallashtirish (R.X. Jo'rayev, F. Yuzlikayev, V.F. Shatalov, N.G. Dayri, M.I. Maxmutov) asosiy o'quv materialni mukammal o'zlashtirishga imkon beradi

3. Insonparvarlashtirish prinsipi–pedagogik amaliyotda insoniylashtirish bilan birgalikda qo'llaniladi. Bu har ikki tushuncha ham lug'aviy jihatdan yunoncha “humanus” insoniylik va “humanitas” insoniyat so'zidan olinib, bir o'zakka ega bo'lsada, ularning boshqa-boshqa ma'nolar anglatishi olimlar tomonidan e'tirof etilgan.

Insonparvarlashtirish ta'lim muassasalarida o'rganiladigan o'quv predmetlari mazmuniga inson omili, uning qadr qimmat, shani, or-nomusi, huquq va burchlarini hurmatlash g'oyalarini singdirish zarurligini nazarda tutadi.

Insoniylashtirish prinsipi – obyektiv olamdagi barcha ne'matlar, shart-sharoit inson kamoloti, kishilik jamiyati farovonligi, tinchligi uchun xizmat qilishi(qilishi shart) haqidagi g'oyani ilgari suradi. Mazkur g'oya, hozirgi zamon va istiqbol talablari pedagogik jarayonga yakka hokimlik (avtoritar) tarzda yondoshmay, uni ishtirokchilarining hamkorligi asosida tashkil etib amalga oshirish zarurligini asoslaydi.

4. Uzluksizlik prinsipi – fan-texnika taraqqiyoti, ilg‘or ishlab chiqarish texnologiyalarini amaliyotga keng ko‘lamda qo‘llash hozirgi zamon va istiqbolda mustaqil ravishda ijodiy faoliyat ko‘rsatish uchun shaxsga uning butun umri uchun yetarli bo‘lgan bilim,

va shaxsiy fazilatlarni belgilangan vaqt davomida berish mumkin bo‘lmay, balki u butun hayoti davomida takomillashtirilib borishini nazarda tutadi. Mazkur prinsip o‘qituvchidan ta‘lim-tarbiya ishida o‘quvchilarning mustaqilligini ta‘minlash uchun kerakli shart- sharoit yaratishni talab qiladi.

5. Nazariyaning amaliyot (hayot) bilan bog‘liqlik prinsipi – o‘quvchilar o‘zlashtirgan bilimlari ularning bevosita hayot faoliyatida qo‘llangan yoki dasturulamal bo‘lib xizmat qilgandagina ahamiyatli ekanligiga ishora qiladi. Amaliyotda qo‘llanmagan bilimlar asossiz bo‘lib, qisqa vaqt davomida unutiladi. Bunda bilim, ko‘nikma va malakalar ma‘lum tartibda shakllantirilib, amalga qo‘llashi ko‘zda tutiladi.

6. Ta‘limning ilmiylik prinsipi. Bizni qurshab turgan olamni bilish jarayoni murakkab va ziddiyatli. Ilmiy bilish hodisadan mohiyatga, narsaning tashqi ta‘siridan uning ichki tuzilishini tasvirlashga o‘tishdan iboratdir. Agar o‘quv materiali o‘quvchini qonunlar, tushunchalar, formulalar va teoremlar olami bilan tanishtirsa, bunday bilimlar ilmiy bilimlar deb ataladi. Ular aqliy rivojlanish uchun yetakchi ahamiyatga egadir. Faqat ana shunday bilimlarga o‘quv predmetining ilmiy mohiyatini anglab yetishga, kelgusida esa fan asoslarini chuqurroq egallab, mehnatda faol ishtirok etishga, sabab-oqibat munosabatlarini uzviy bog‘liq anglanishiga imkon beradi.

7. Tushunarlik prinsipi. Bilimlarni o‘zlashtirishning osonligi, malaka va ko‘nikmalarning hosil qilinishi ularning o‘quvchilarning rivojlanish darajasi, shaxsiy tajribasi bilan aloqasini ko‘rsatadi. Agar bunday aloqalarni aniqlab bo‘lmasa, bilimlar tushunarli deb hisoblanmaydi.

Olamda barcha narsalar o‘zaro bir-biriga bog‘liq, barcha narsalar hodisalar o‘rtasida aloqa mavjud. Shuning uchun barcha ilmlar, barcha o‘quv predmetlari o‘zaro bir-biri bilan bog‘liqdir. O‘quvchi o‘zlashtiradigan bilimlar insoniyat tajribasining bir zarrachasi hisoblanadi va shuning uchun ham yangi bilimlarni mavjud bilimlar bilan hamisha bog‘lash mumkin.

8. Ta‘limning ko‘rgazmalilik prinsipi. Kishilik jamiyati rivojlanishining ilk bosqichlarida o‘qitish bolalarning katta avlodga taqlid qilishlari, katta yoshdagi kishi bajargan amaliy xatti-harakatlarni qaytarish hisobiga olib borilardi. O‘qitishning bu sodda shakli o‘zining ishonarli va samarali bo‘lganligi tufayli hozirgi kungacha saqlanib qoldi. XVII asrda Y.A. Komenskiy ko‘rgazmalilik tamoyilini har qanday tarzda o‘qitishning muvaffaqiyatli bo‘lishi negizi sifatida tarfladi. I.G. Pestalossi bu tamoyilni o‘qitishning asosiy vositasiga aylantirdi. Bu prinsipga amal qilinganda eshitish organlari bilan bir qatorda ko‘rish organlari jalb etiladi. Shuning uchun ham xalqimizda “Yuz marta eshitgandan ko‘ra bir marta ko‘rgan ma‘qul” degan maqol o‘rinli qo‘llaniladi. Ko‘rgazmalilik zarur bo‘lgan joyda meyorida ishlatilsa samara beradi, meyor buzilsa esa o‘quvchilarning fikri asosiy materialdan yiroqlashadi. Ularning tafakkur doirasi torayadi, aksincha ko‘rgazmalilik kerakli joyda o‘rinli qo‘llanilsa o‘zlashtirilgan bilim, ko‘nikma va malakalar o‘quvchilar xotirasida uzoq vaqt davomida saqlanadi.

Ko‘rgazmalilik tamoyilining hozirgi izohi quyidagi asosiy qoidalarni o‘z ichiga oladi:

1. Ko‘rgazmalilik deganda o‘quvchining hissiy bilishini tashkil qilish tushuniladi.
2. Ko‘rgazmali qurollardan foydalanish o‘quv jarayonida hissiy bilishni tashkil etishning bir jihati hisoblanadi.

9. Ta‘limning onglilik va faollik prinsipi. Bu prinsip o‘quvchilarning o‘quv-bilish faoliyatiga psixologik jihatdan asos qilib olingan qoida sifatida quyidagi uchta muhim jihatni: o‘quvchilar tomonidan o‘quv materialining ongli ravishda tushunilishini, o‘quv mashg‘ulotlariga ongli munosabatda bo‘lishni, bilish faoliyatining shakllanishini o‘z ichiga oladi.

10. Ta‘limning puxtalik prinsipi. O‘quv materialini o‘zlashtirishning puxtaligi ko‘pgina omillarga: tushuntirishning ilmiyligi va tizimlilikiga, tushunishning ongliligiga; o‘quvchilarning bilish faolligiga, o‘qish sabablariga, o‘qituvchining mahorati va shu kabilarga bog‘liq.

11. Tarixiylik prinsipi. O‘quv materialini bayon qilishda tarixiy materiallardan foydalanish asosida mashg‘ulotlarni tashkil etishni nazarda tutadi. Ta‘lim jarayonida tarixiylik prinsipiga amal qilinsa dasturiy material boyitiladi, yangisi bilan bog‘lanadi, istiqbolda o‘rganiladiganlariga ishora

qilinadi va uni puxta o'zlashtirishga imkon yaratiladi. Shu yo'l bilan ta'limdagi ketma-ketlikni ifoda etish imkoniyati tug'iladi, natijada o'zlashtirilgan bilim, xatti-harakat usullarini yaxlitligi ta'minlanadi.

12. Ta'limni individuallashtirish prinsipi. Har bir o'quvchi umumiy xislatlaridan tashqari individual xislatlarga ham egadir. O'quvchining bilishi, irodasi, hissiyotiga oid xususiyati, shaxsiy xislatlari ta'limning borishiga ijobiy yoki salbiy ta'sir ko'rsatishi yoki betaraf qolishi mumkin. O'quvchilarning individual xususiyatlarini e'tiborga olgan holda mashg'ulot (dars) jarayonini tashkil qilish – o'qitishni individuallashtirish deb yuritiladi.

Kasb-hunar pedagogikasida kasbiy ta'limning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga oluvchi xususiy prinsiplar qo'llaniladi. Bu prinsiplar umumiy didaktik prinsiplar bilan bevosita aloqador bo'lib, ta'lim-tarbiya jarayoniga qo'yilgan talablar va u amal qilishi lozim bo'lgan qonuniyatlarni ifodalaydi.

13. Kasbiy mobillik prinsipi - insonni tez fursat ichida hayotga tatbiq etilayotgan yangi texnika va samarali texnologiyalarni o'zlashtirish qobiliyatini ko'zda tutadi. Mehnatning tezkor moslashuvchanligi, ijodiy tavsifi bevosita inson dunyoqarashi, bilimlar ko'lamining kengligi, kasbiy faoliyatda uchraydigan muammolarning yechimini tezkorlik bilan topishiga bog'liq psixolog olim L.S. Vigotskiy iborasi bilan aytganda "Amaliyotdan ilgari yurib, u uchun yo'l ochib beradigan ta'lim yaxshi hisoblanadi". Shuning uchun ham bugungi o'quvchi nimani bilishiga emas, balki nimani uddalay olishi va ertangi kunda nimalarga qodir bo'lishi mumkinligiga ahamiyat bermoq zarur.

14. Kasbiy ta'limning modullilik prinsipi – modulli ta'limning mohiyati shundan iboratki, o'quvchi o'ziga berilgan axborotlar banki va metodik ko'rsatmalardan iborat shaxsiy o'quv dasturiga asoslanib mustaqil holda didaktik maqsadga erishadi. Modulli ta'lim maqsadi, mazmuni va tashkil etish metodikasi quyidagilarni aniqlashga imkon beradi: ta'lim mazmunan o'ziga xos, dinamik o'zgaruvchan va tezkor bilimlarni ajratib olish; dasturning variativ xarakteriga ega; ijtimoiy buyurtmaga binoan mazmun o'zgaradi. Modulli ta'limdan foydalanish o'quv materiallarini, ya'ni uning bilimlari prinsipini tuzishga imkon beradi. Bu, o'z navbatida, yaxlitligini saqlab qolgan holda mazmunni o'zgartirish, unga qo'shimcha kiritish imkonini beradi.

Modullilik prinsipini amalga joriy etish quyidagilarni ta'minlaydi:

- subyekt maqsadlarga erishish uchun barcha faoliyat ko'rinishlarini integrasiyalashga va muntazam ravishda subyekt maqsadlariga yetishish borasida muqobil yechimlarni izlashga;
- istiqbolda subyektning kasbiy tayyorgarlik darajasini oshirishga yo'naltirishga;
- modullar hayotning barcha sohalaridagi, shu jumladan fan-texnika, texnologiyalardan o'zgarishlarni tezkorlik bilan hisobga olish imkoniyatini beradi.

15. Qulay muhit hosil qilish prinsipi - eng avvalo mehnat va hayot xavfsizligi, moddiy-texnik va o'quv uslubiy negiz, texnik, texnologik, ergonomik, iqtisodiy, pedagogik, sanitariya-gigiyena, ekologik va shu kabi talablarga amal qilishni ko'zda tutadi. Bunday muhitni hosil qilish quyidagicha ijtimoiy, psixologik, pedagogik tizimlarni ishlab chiqish va amalga joriy etishni talab etadi.

Meyoriy mehnat sharoitini yaratish, pedagogik ta'sirni Maqbullashtirish tizimi.

16. Politexnik prinsip - zamonaviy texnik va ishlab chiqarish texnologiyalarini umumiy asoslari bilan tanishtirish, tizimli bilim hosil qilish demakdir. Politexnik prinsipni amalga oshirish quyidagi shart-sharoitga amal qilishni talab etadi.

- ta'lim-tarbiya mazmunining fan-texnika taraqqiyoti asosiy yo'nalishlariga mosligi;
- o'quv materialini o'zaro aloqador yaxlit bilimlar shaklida tashkil etish;
- o'rganilayotgan materialni bo'lajak kasbiy faoliyat bilan bog'lash;
- o'quv materialining o'quvchilar yoshi va individual xususiyatiga mosligi;
- o'quvchilarning bilish qiziqishlarini qondirish imkoniyatlari;
- tayanch umumilmiy bilimlar va ko'nikmalarga tayanish;
- o'quv materiallarining barqarorligi va dinamik o'zgaruvchanligi;
- tizimlilik;
- ta'lim mazmunining moddiy-texnik bazaga mosligi;
- ishlab chiqarish mehnatiga ta'sir etuvchi omillarning hisobga olinishi;

17. Ta'limni ishlab chiqarish mehnati bilan qo'shib olib borish prinsipi. Nazariy ta'lim bilan amaliyotning bog'liqlik prinsipi. Nazariya va amaliyotning aloqadorligi ikki tomonlama jarayon. Ular bir-biri bilan organik aloqador. Bu prinsipning amalga oshirilishi quyidagi shart-sharoitlarga amal qilinishiga bog'liq:

Nazariy bilimlar amaliyotga nisbatan ilgari lab borishi ,amaliy mashg'ulotlarda uning to'g'riligi tekshirilishi lozim.

Har qanday mehnat jarayonida turli soha bilimlari va malakalari sintezlanishi zarur.

Malakali mutaxassis kadrlar tayyorlash samaradorligini oshirish uchun soha bilimlari sintezlanishi lozim. Shu jihatdan ta'lim mazmunini integrasiyalash quyidagi ikki yo'nalishda amalga oshirilishi kerak: birinchidan, yagona predmet doirasida kasbiy bilim va malakalarni birlashtirish, ikkinchidan, maxsus bilim va malakalarning o'zaro aloqadorligi gorizontali yo'nalishida.

18. O'quv jarayonida kasbiy faoliyatni modellashtirish prinsipi

19. Iqtisodiy maqsadga muvofiqlik prinsipi - ta'lim muassasalarida mutaxassislar tayyorlashning maqsadga muvofiqligi, ularga bo'lgan davlat va jamiyat

20. Ta'limda predmetlararo bog'liqlik prinsipi: ta'lim muassasalarida o'tilayotgan umumta'lim, maxsus va kasbiy turkum o'quv predmetlari boshqa o'quv predmetlari bilan o'zaro bog'liq holda olib borilishi lozim. Bunda o'quv predmetdagi mavzular takrorlanmasdan, balki bir-birini to'ldirib boradi.

21. Reduksiyalash prinsipi - fan-texnika taraqqiyoti, ilg'or ishlab chiqarish texnologiyalarining amaliyotga keng ko'lam va tezkorlikda joriy etilishi bilan bevosita bog'liq bo'lgan axborotlarning shiddatli oqimi sharoitida o'quv materialini imkoni boricha qisqartirish, ya'ni eng muhim tizim hosil qiluvchi qismini ajratib olishni ko'zda tutadi. Bu qisqartirish Davlat ta'lim standarti orqali belgilangan mazmunning yetarli va zarur darajasiga o'zining salbiy ta'sirini ko'rsatmasligi zarur.

22. Refleksivlik prinsipi – subyektning o'z shaxsiy faoliyatiga, o'zlashtirgan hayotiy tajribasiga baho berishi, o'zgalarning u haqidagi fikrlari va ular bilan hamkorlik muloqoti va munosabatlarini tavsiflaydi.

23. Maqbullik prinsipi - pedagogik shart-sharoitlarning qulayligi, mavjud imkoniyatning hisobga olinishi, oz vaqt, mabdag' va zo'riqish kuchlari sarflash evaziga samarali natijalarga erishishni tavsiflaydi.

24. Ta'lim-tarbiya jarayonida tabiiy rivojlanish va ijtimoiylashuv prinsipi – tabiiy jarayonlar mohiyatini bilish ta'lim-tarbiya jarayonini samarali, xususan o'quvchilarning yosh xususiyatlari, senzitiv rivojlanish davrlari, rivojlanishning keyingi bosqichlariga o'tish imkoniyatlarini hisobga olgan holda tashkil etishni ko'zda tutadi. Bir so'z bilan aytganda, ta'lim-tarbiyani ijtimoiylashtirish, o'quvchilar tomonidan ijtimoiy tajribaning individual qonuniyatlar asosida o'zlashtirilishini ko'rsatadi.

25. Ijtimoiy-iqtisodiy ta'minot prinsipi – pedagogik jarayonning ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan maqsadga muvofiqligini nazarda tutib, barcha turdagi ta'lim muassasalari faoliyatini bu jarayon ishtirokchilari imkoniyatlari, davlat va jamiyat talablari, fan taraqqiyoti, ishlab chiqarish ehtiyojlarini hisobga olish, ularni uyg'unlashtirish, integrasiyalash-tirishni ko'zda tutadi.

Xulosa qilib aytganda, kasb-hunar ta'limi pedagogikasida kasbiy ta'limning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga oluvchi xususiy prinsiplar qo'llaniladi. Bu prinsiplar umumiy didaktik prinsiplar bilan bevosita aloqador bo'lib, ta'lim-tarbiya jarayoniga qo'yilgan talablar va u amal qilishi lozim bo'lgan qonuniyatlarni ifodalaydi.

12-Mavzu: Kasb-hunar ta'limi jarayonining ishtirokchilari.

Reja:

1. Umumiy o'rta ta'lim, kasb-hunar ta'limining uzviyligi.

2. Kasb-hunar kollejlarida pedagogik jarayonni tashkil etish.

3. Kasb-hunar ta'limi o'qituvchisining muhim fazilatlari

1. Umumiy o'rta ta'lim, kasb-hunar ta'limining uzviyligi.

Ma'lumki, har qanday ta'lim-tarbiya ishida, shuningdek kasb-hunar ta'limida o'qituvchi va o'quvchilar ushbu jarayonning bevosita ishtirokchilari hisoblanadilar. Bu ishtirokchilarning o'zaro hamkorligi natijasida, ya'ni ularning o'zaro ta'sir, muloqot va munosabatlari tufayli ta'lim-tarbiya jarayoni amalga oshadi.

Ma'lumki, kasb-hunar kollejlari o'quvchilar umumiy o'rta ta'lim maktablarining to'qqizinchi sinflarini bitirganlar safidan qabul qilinadi. Odatda ularning yoshi 15-18 larda bo'lib, o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'ladilar. Vatandoshimiz yetuk psixolog olim E.G'oziyev va uning maslakdoshlari fikricha bu yoshdagi o'spirinlar quyidagi xususiyatlarga ega bo'ladilar:

- jismoniy barkamollikning ifodalanishi;
- ruhiy jihatdan muayyan ko'rsatkichga erishilganligi;
- xulq, faoliyat va muomala jarayonlarida individuallikning shakllanishi;
- e'tiqod, dunyoqarash va pozisiyada barqarorlikning mavjudligi;
- bilim, ko'nikma va malakalarni egallashda individuallik;
- faoliyatga oid individual uslubning paydo bo'lishi;
- kasbiy motivasiyaning ustuvorligi;
- ma'naviy ehtiyoj, barqaror qiziqishning qat'iy yetakchiligi;
- mutaxassislikka munosabatning shaxsiy pozisiyaga bo'ysundir-ilganligi;
- kollej va oliy maktab muhiti o'ziga xosligining ular shaxsiyatida ifodalanishi;
- amaliyot va muhitga moslashishning sifat jihatidan tafovutlanishi."

Yosh fiziologiyasi va psixologiyasi fani xulosalari kasb-hunar kollejlari o'quvchilar o'z xulqi va o'quv-bilish faoliyatini boshqara olmasligini ko'rsatadi. Bundan kasbiy ta'lim jarayonida o'qituvchining o'rni muhim ekanligi kelib chiqadi.

Pedagogik jarayonning mohiyati unda ishtirok etuvchi o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro hamkorlik faoliyati mazmunida o'z ifodasini topadi. Bunda o'qituvchining faoliyati o'quvchilarni yo'naltirish, safarbar etishdan iborat bo'lib, ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi vazifalar bilan belgilanadi, o'qituvchi o'quv materialini o'quvchining ongiga yetkazish uchun eng avvalo (so'z) nutqdan, shuningdek, shart- sharoit, vaziyat, shakl, metod, vositalardan foydalanadi.

2.Kasb-hunar kollejlari pedagogik jarayonni tashkil etish. Amalga oshirish va natijalarini nazorat qilishda faqat o'qituvchi emas, balki muhandis-pedagog, tajribali mutaxassis kabilar ham ishtirok etishi mumkin. Lekin, boshqa o'qituvchilardan farqli ravishda kasb ta'limi o'qituvchisi psixologik-pedagogik, sohaviy va ixtisoslik bo'yicha tayyorgarlikni o'zida mujassamlashtiruvchi tizimli ma'lumot oladi.

1. Psixologik-pedagogik tayyorgarlik bitiruvchiga o'quv predmetini mustaqil ravishda loyihalashtirish, mazmunini tanlab olish va uni o'qitish metodikasini ishlab chiqish malakalarini egallash imkoniyatini beradi.

2. Sohaviy tayyorgarlik esa ishlab chiqarish ta'limi va amaliyotini tashkil etish, amalga oshirishda rahbarlik qilish va natijalarini nazorat qilib baholash ishlarining mohiyatini anglab yetishga imkon beradi.

3. Kasb ta'limi o'qituvchisi yoki muhandis-pedagoglarning lavozimiy vazifalari esa ixtisoslikka oid bilim, ko'nikma va malaka hamda shaxsiy fazilatlarni talab etadi.

Rosssiyalik olimlar YE.I. Serkova va V.D. Simonenkolarning ko'rsatishicha kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarlik tarkibiy qismlari orasidagi maqbul munosabatning 60 foizini sohaviy tayyorgarlik, 27 foizini psixologik-pedagogik tayyorgarlik va 13 foizini ixtisoslik bo'yicha tayyorgarlik tashkil etadi.

Xulosa o'rnida shuni qayd etish mumkinki, pedagogik jarayonning markazida uning teng nufuzli ishtirokchilari - o'qituvchi va o'quvchilar turadi. Bu ishtirokchilarning birini ikkinchisiga nisbatan yuqori nufuzga ega deb e'tirof etish o'ziga xos bir yoqlamalikka olib keladi. Ular orasidagi ongli o'zaro hamkorlik, o'zaro muloqot, o'zaro munosabat, ularning bir-biriga ko'rsatadigan aks ta'sirlarini hisobga olish zarur.

Kasb ta'limi o'qituvchilarini tayyorlash bo'yicha ixtisoslik mazmuni bir-biridan 60 foizdan ortiq miqdorda farq qiladi. Shuning uchun ham oliy ta'lim tasniflagichiga mutaxassislikni sohalar bo'yicha turlashda alohida nom va kodlar kiritish talab etiladi.

Hozirgi paytda Respublikamizda ko‘p bosqichli kasbiy pedagogik ta‘lim tizimi mavjud. Ular mazmuni va o‘qish muddatlariga ko‘ra bir-biridan farqlanadi.

Kasb ta‘limi o‘qituvchisiga mehnat bozorida raqobatbardosh bo‘lish talabi ularning kasbiy tayyorgarlik darajasining yuqori bo‘lishiga ishoradir. Shu o‘rinda ijtimoiy pedagogik shart - sharoit, muhit bir vaqtning o‘zida kasbiy pedagogik rivojlanishni talab etuvchi motiv va rag‘bat bo‘lib xizmat qilishini yodda tutish zarur.

Barcha turdagi ta‘lim muassasalarida, shuningdek kasb-hunar kollejlarida ta‘lim-tarbiya jarayonini tashkil etuvchi, amalga oshiruvchi va uning natijalarini nazorat etib, baholovchi asosiy shaxs o‘qituvchi hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasi “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonunining 5-moddasida “Pedagogik faoliyat bilan shug‘ullanish huquqi tegishli ma‘lumot, kasbiy tayyorgarlik va yuksak axloqiy fazilatlariga ega bo‘lgan shaxslarga berilishi” ta’kidlangan. Bunda kasbiy tayyorgarlik tushunchasiga alohida e’tibor berish zarur. Chunki ma‘lum ma’noda barcha odamlar ta‘lim-tarbiyaviy faoliyat bilan shug‘ullanishadi, biroq faqat o‘qituvchilargina kasbiy pedagogik faoliyat bilan shug‘ullanadilar. Demak, o‘qituvchilar pedagogik qonuniyatlar asosida faoliyat ko‘rsatib, o‘z burch va vazifalarini sifatli bajarishga javobgar shaxs hisoblanadilar. Har bir o‘quvchi, yosh avlod jamiyat va davlat taqdiri uchun javobgarlik his – tuyg‘ulari o‘qituvchi vazifasini tavsiflaydi. O‘qituvchi mehnatining bugungi natijasi bilan jamiyatimizning ertangi istiqboli bevosita bog‘liq. Shuning uchun ham “Barkamol avlod O‘zbekiston taraqqiyotining poydevori”shiori prezidentimiz tomonidan shakllantirilib, xalqimiz tomonidan e’tirof etilgan.

Sabr-toqat va kelajakka ishonch o‘qituvchining muhim kasbiy fazilatidir. Kasb-hunar ta‘limi o‘qituvchisining ishi juda murakkab ko‘rinishdagi inson-inson; inson-texnika va texnologiya munosabatlariga tegishli. Chunki kasbiy pedagogik jarayon ishtirokchilari hamkorlik nuqtai nazaridan chegaralangan.

Pedagogik vazifa - kasbiy bilim va qo‘llash borasidagi faoliyatni amalga oshirishdir. Buning natijasi o‘laroq o‘quvchi ta‘lim oladi, tarbiyalanadi va ma‘lum ma’noda rivojlanadi.

O‘qituvchining bosh vazifasi ta‘lim-tarbiya, shakllantirish va rivojlantirish, jarayonlarini rejalashtirish, amalga oshirish, natijalarini nazorat etish hamda baholash hisoblanadi.

Zamonaviy o‘qituvchi faoliyati o‘qitish emas, balki o‘qib-o‘rganishga yo‘naltirish; tarbiyalash emas, balki tarbiyalash jarayonlarini boshqarishga qaratilgan. Shuning uchun ham pedagog-murabbiyni Suqrot - “fikrlar doyasi” deb atagan edi. O‘qituvchi tayyor ma‘lumotni yetkazishi emas, balki o‘quvchilar ongida tushuncha, tasavvur, xulosa hosil qilishi zarur.

O‘qituvchilar nima bilan shug‘ullanishi va ular mehnatining o‘ziga xos xususiyatlari ko‘p sonli tadqiqotchilar tomonidan bayon etilgan. Ulardan biriga, O‘qituvchining bosh vazifasi pedagogik boshqaruvchilik deb biluvchilarga e’tiborimizni qaratsak. Boshqaruv vazifasini aniqlashtirish uchun “pedagogik loyiha” tushunchasidan foydalanamiz, “Pedagogik loyiha” deganda har qanday o‘ylangan va oxiriga yetkazilgan o‘qituvchi faoliyati tushuniladi. Masalan, dars, mavzu yoki bilimni o‘rganish, viktorina tashkil etish, ekologik ekspedisiya uyushtirish va shu kabilar. Bu ishlarning barchasini o‘qituvchi bajaradi. Bunda boshqaruv qanchalik o‘ylab, sinchkovlik bilan amalga oshirilsa, shuncha xatolarga kam yo‘l qo‘yiladi va natijada yuqori samaradorlikka erishiladi.

Pedagogni birinchi vazifasi loyihani shakllantirish davridanoq paydo bo‘ladi va u ma‘lum maqsadni ko‘zda tutadi. Ma‘lumki, maqsad pedagogik faoliyatda muhim omil, bu jarayon ishtirokchilarini ma‘lum ma’noda hamkorlikdan umumiy natijaga chorlaydi va yo‘naltiradi.

Boshqarish jarayonining mohiyati ishtirokchilar xatti-harakatlarini maqsadga erishish yo‘lida muvofiqlashtirish minimum farqlarga yo‘l qo‘ygan holda maksimal natijaga erishishdan iborat. Ta‘lim - tarbiya ishida boshqarish, eng avvalo, o‘quvchilarning bilimlariga asoslanadi; ularning tayyorgarlik darajasi, imkoniyatlari, tarbiyalanganligi, rivojlanishiga tashhislash asosida erishiladi. O‘quvchilarning jismoniy o‘ziga xos jihatlari va ruhiy rivojlanganligi ularning aqliy va axloqiy tarbiyalanganlik darajasi, yashash shart-sharoitlari kabilarni bilmasdan turib, to‘g‘ri maqsad qo‘yib ham, unga erishish vositalarini tanlab ham bo‘lmaydi. Bu muhim qoidani o‘z vaqtida K.D. Ushinskiy payqab, “Pedagogika insonni barcha jihatlarida tarbiyalay olishi uchun uning barcha jihatlarini bilishi zarur”, - deb ta’kidlagan edi. Demak, o‘qituvchi pedagogik

vaziyatlarni tashhishtlash va bashorat etish metodlarini mukammal bilishi kerak. U metodlar odatda ilmiy tadqiqot etish metodlarini takrorlaydi. Bundan tashhishtlash bilan bashorat etishning uzviy bog'liqligi kelib chiqadi. O'qituvchidan aniq shart-sharoitga asoslangan holda faoliyat natijalarini oldindan ko'ra olish qobiliyati talab etiladi. O'zining faoliyati natijalarini oldindan ko'ra olmagan pedagogni tavakkaliga ish ko'radigan yo'lovchiga, ongsiz o'rgimchakka o'xshatish mumkin, xolos.

O'qituvchi o'zining hamkorlari, shart-sharoitini tashhishtlaydi hamda istiqbolni oldindan tasavvur etib, ta'lim-tarbiya faoliyatini loyihalashga kirishadi.

O'qituvchining loyihalovchilik vazifasi to'la amalga oshiriladigan faoliyatning modelini ko'rishdan, ushbu shart-sharoit hamda ajratilgan vaqt omillari hisobga olingan holda maqsadga eltuvchi yo'l va vositalarni tanlash, maqsadga erishtiruvchi aniq bosqichlarni ajratish, ularning har biri uchun xususiy vazifalarni belgilash, erishilgan natijani nazorat qilish va baholash ko'nikmalari hamda shakllarini aniqlash kabilardan iborat.

Haqiqiy o'qituvchi auditoriyaga rejaning barcha iker-chikirlarini batafsil, aniq bilmasdan, o'ylamasdan kira olmaydi. Bunda rejaning hajmi emas, balki mohiyati, ya'ni uning o'qituvchi ko'z o'ngida gavdalanishi muhimdir. Shu o'rinda aytib o'tish joizki, o'qituvchi faqat bitta emas, balki bir qancha reja variantlarini tuzishi zarur, chunki ko'z ilg'amas, hisobga olinmay qolgan omillar ham bo'lishi mumkin.

Tashhishtlash, bashorat etish, loyihalash, rivojlantirish har qanday ta'lim-tarbiya faoliyatida o'qituvchining tayyorgarlik ko'rish bosqichidagi asosiy vazifadir.

Ta'limiy-tarbiyaviy jarayonning navbatdagi ikkinchi bosqichida o'qituvchi tashkilotchilik, axborotchilik, nazoratchilik, baholovchilik va o'zgartirishlar kirituvchilik vazifalarini bajaradi.

O'qituvchining tashkilotchilik vazifasi ko'zlangan maqsadga erishish yo'lida o'quvchilarning diqqat-e'tiborini jalb etish, ular bilan hamkorlik faoliyatida ishtirok etishdan iborat.

O'qituvchini axborotchilik vazifasining mohiyati ayni makon va zamonda o'qituvchiga asosiy axborot manbai sifatida qarash (tasavvur etish)ni ko'zda tutadi. U takomil darajada hamma narsani, ya'ni o'qitadigan predmetini, psixologiyani, fiziologiyani, pedagogikani biladi, ularga asoslanib kasbiy-pedagogik faoliyatni amalga oshiradi, deb faraz qilinadi.

Ba'zi hollarda o'qituvchilarni baholashda nazoratchilik va o'zgartirishlar kirituvchilik vazifalari yaxlit olib qaraladi. O'qituvchi bunday vazifani eng avvalo, rag'batlantirish maqsadini ko'zda tutib, ta'lim-tarbiya jarayonini harakatlantiruvchi kuchi sifatida e'tirof etadi. Shuni aniq bilishi zarurki, ta'lim-tarbiyada zo'rlash va qistovlar bilan muvaffaqiyatga erishib bo'lmaydi. O'quvchilar bilan ishlashda ustalik bilan ularda o'qib o'rganishga istak va qiziqish uyg'otish yo'llarini topish zarur. Nazorat va baholash chog'ida faqatgina o'quvchilarning qanday o'zlashtirganlarigina emas, balki o'zlashtirmasliklariga sabab bo'lgan jihatlar ham ko'zga tashlanadi. Demak, bu bosqichda yig'ilgan axborotlar o'qituvchining istiqboldagi faoliyatini rejalashtirish, takomillashtirish, maqbullashtirish uchun asos bo'ladi. O'qituvchi bajaradigan vazifalarning ko'pligi uning ishida talaygina ixtisosliklar (aktyor, rejissyor, menedjer, tahlil etuvchi, tadqiqotchi va h.k.) asosiy xususiyatlari mujassamlashtirilganligidan dalolat beradi. O'qituvchi kasbiy pedagogik vazifalardan tashqari oilaviy, fuqarolik, jamoatchilik vazifalarini ham bajaradi.

Kishilik jamiyatida odamzod o'z-o'zini anglagandan boshlab, ustozlar mavjud bo'lgan. Quyosh olamni yoritar ekan, ular kelgusida ham bo'ladilar.

Bizning barcha muvaffaqiyatlarimiz hamda tushkunlikka tushganimizda eng yaqinlarimiz bo'lgan ota-onamiz va o'qituvchilarimiz yonimizda bo'ladilar. Shuning uchun ham xalqimizda "Ustoz otangdan ulug'" qabilidagi maqol keng ko'lamda qo'llaniladi.

Uzoq tarixdan ma'lumki, o'qituvchi ustozlar qanday bo'lsa, jamiyatning ham o'shanday temir qonuniyati mavjud.

Kasb-hunar kollejlari ta'lim-tarbiya jarayoni va uni loyihalashtirish.

"Loyihalash" iborasi pedagogikaga texnika sohasidan kirib kelgan bo'lib, reja tuzish ma'nosini anglatadi. Pedagogik faoliyatni loyihalashtirish zaruriyati uning mazmunini murakkabligi bilan bog'liq.

Pedagogik loyihalashtirish pedagog kasbiy faoliyatida muhim ahamiyat kasb etadi, u tashkilotchilik, bilish (gnostik), muloqotga kirishuvchanlik (kommunikativ) va boshqa vazifalar bilan uzviy bog'liq. V.S. Bezrukovning fikricha, kasb ta'limi o'qituvchilari pedagogik loyihalashtirish uchun 28 foizga yaqin ish vaqti sarflar ekanlar.

Pedagogik loyihalashtirishning vazifalari turlicha bo'lib, yangi pedagogik texnologiyalarni amalga joriy etishga imkon beradi. Loyihalashtirish hisobiga ta'lim-tarbiya jarayoni texnologiyalanuvchanlik xususiyatiga ega bo'ladi. Loyihalashtirish malakasini egallash pedagoglarga samarali omillarni izlab topish imkoniyatini beradi. Pedagogik loyihalashtirish vazifalarini chizma shaklida quyidagicha ifodalash mumkin (5-chizma).

Pedagogik loyiha eng avvalo, model bo'lib, ideal va pedagogik amaliyotda pedagogik faoliyatni qiyoslash yo'li bilan ilmiy bilishning samarali vositasidir. Loyihalash asosida kelgusida ta'lim jarayonining rivojlanishini ilmiy bashorat etish mumkin. Shuningdek, loyihalashtirish pedagogika nazariyasi bilan amaliyotni bog'lab turuvchi omildir. U ta'lim-tarbiya jarayonining barcha tarkibiy komponentlaridan, shu jumladan, pedagogning intellektual imkoniyatlaridan oqilona foydalanishga imkon beradi. Pedagogika nazariyasi pedagogik loyihalashtirishning asosi bo'lib xizmat qiladi. Loyihalar o'z o'rnida pedagogik amaliyotni takomillashtiradi.

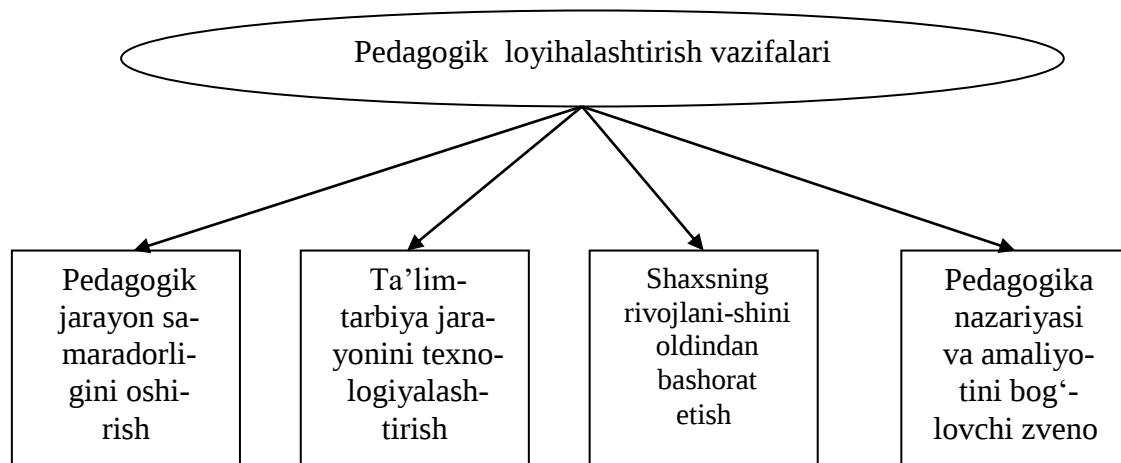
Pedagogik loyiha obyektlari-pedagogik tizimlar, pedagogik texnologiyalar, pedagogik jarayon, ta'lim-tarbiya muhiti, pedagogik vaziyatlar bo'lishi mumkin.

Pedagogik tizim markazida uning ishtirokchilari, maqsadi, vazifalari, mazmuni, metodlari, tashkil etish shakllari, vositalari va natijasini yaxlit holda mujassamlashtirilib, u ishtirokchilarning bevosita o'zaro bog'liq ta'siri natijasida tahsil oluvchilarni rivojlantirish maqsadida loyihalashtiriladi.

Pedagogik vaziyat pedagogik jarayon doirasida ma'lum vaqtda bu jarayonning holatini tavsiflovchi loyihalashtirish obyektidir. Pedagogik vaziyat bexosdan kelib chiqishi yoki maxsus loyihalashtirilishi mumkin.

Pedagogik loyihalashtirish vazifalari

5-chizma

Pedagogik vaziyat real shart-sharoitni hisobga olgan holda pedagogik jarayonni aniqlashtirish maqsadida loyihalashtiriladi.

Pedagogik texnologiyalar loyihalashtirish obyekti bo'lib, pedagog tomonidan turli metod, shakl va vositalardan foydalanilgan holda xatti-harakatlar ketma-ketligini belgilaydi.

Ta'limiy makonni loyihalashtirish yangi turdagi o'quv binolari qurish, ularni jihozlash va shu kabilar uchun amalga oshiriladi.

Pedagogik loyihalashtirish texnologiyasi pedagogik tizimlar, jarayonlar, texnologiyalarni loyihalashtirish murakkab va ko'p bosqichli faoliyatdir. V.S. Bezrukova fikricha u: 1) modellashtirish, loyihalashtirish va konstruksiyalashtirish bosqichlaridan iborat.

Pedagogik modellashtirish obyektning ideal obrazini shartli ravishda ishlab chiqish bo'lib, uning muhim jihatlarini o'zida mujassamlashtiradi. Modellar yozma, matn, grafik va faraziy

bo'lishi mumkin. Ularda pedagogik maqsadlar, vazifalar, samarali shart-sharoit, obyektning tarkibiy qismlari va ularning faoliyat ko'rsatish usullari o'z aksini topadi.

Loyihalashtirishning ikkinchi bosqichi loyiha tuzish bo'lib, bunda model pedagogik faoliyatda foydalanish mumkin bo'lgan darajaga yetkaziladi. Pedagogik loyihalashtirishning uchinchi bosqichi konstruksiyalash bo'lib, unda loyiha batafsil qismlarga bo'linadi, real shart-sharoitga yaqinlashtiriladi, ya'ni bunda asosan metodik ishlar bajariladi.

Pedagogik loyihalashtirishning asosiy prinsiplari: shaxsiy ustuvorlik prinsipi bo'lib, o'quvchi shaxsiga yo'nalganlik, ularning qiziqishi, qobiliyati va imkoniyatlari hisobga olinganligi bilan etiborga molikdir. Loyihada umumpedagogik, ya'ni tabiiylik, insonparvarlik kabi prinsiplar amalga oshirilishi zarur.

O'z-o'zini rivojlantirish prinsipi- dinamik rivojlanuvchan sharoitga moslashuvchan pedagogik obyektlar tizimini ko'zda tutadi.

Reallik prinsipi - amalda shunday obyektдан foydalanish mumkinligini anglatadi.

Pedagogik loyihalashtirishda quyidagi tartibdagi xatti-harakatlar bajariladi: I. Tayyorgarlik ishlari: loyihalanadigan obyektни tahlil etish, loyihalash shaklini tanlash, loyihalashtirishni nazariy va uslubiy ta'minlash, loyihalashtirishni makon, vaqt nuqtai nazaridan ta'minlash, loyihalashtirishni moddiy-texnik va huquqiy-meyoriy ta'minlash; II. Loyiha ishlab chiqish: tizim hosil qiluvchi omillar tanlashning tarkibiy qismlarining o'zaro uyg'unlashtirish, loyihalash hujjatlarini tuzish; III. Loyiha sifatini tekshirish: loyihani fikran tajriba – sinovdan o'tkazish. Loyihani ekspert baholash, o'zgartirishlar kiritish, loyihadan foydalanish mumkinligi haqida qaror qabul qilish kabilar. Yuqorida zikr etilgan har bir xatti-harakatlar o'z navbatida aniq maqsad va nisbatan kichik mantiqiy ketma-ket xatti-harakatlardan iborat bo'lishi tabiiy hol.

Loyihalash obyektini tahlil qilish. Eng avvalo uning tuzilmasini ko'rish, tarkibiy qismlarining har birini alohida qarab, holatini va o'zaro aloqalarini aniqlash kabi juda muhim bo'lgan amallar nazarda tutiladi.

O'qituvchiga qo'yilgan talablar: Kasb ta'limi o'qituvchisining vazifasini kasbiy pedagogik va ijtimoiy o'ziga xosligi har doim o'z shogirdlari, ota-onalar, keng jamoatchilik nigohida bo'lishi, ular shaxsiga, axloqiy qiyofasiga yuqori talablar qo'yadi. O'qituvchiga qo'yiladigan talablar qat'iy kasbiy sifatlar tizimi bo'lib, kasbiy pedagogik faoliyatning muvaffaqiyatini belgilaydi.

Eng avvalo, shuni unutmaslik zarurki, amaliy pedagogik faoliyatning faqatgina yarmi oqilona texnologiyaga asoslanib quriladi. Qolgan yarmisi esa, san'atdir. Shuning uchun ham pedagog kasbiga qo'yilgan birinchi talab pedagogik qobiliyatlarning mavjudligidir. Bunday yondashuvga asoslanib biz pedagogda maxsus pedagogik mahorat mavjudmi, degan savolni qo'yishga majbur bo'lamiz. Pedagogik qobiliyatlar bolalar bilan ishlashga moyillik, bolajonlik, ular bilan muloqot va munosabatda bo'lib, qoniqish hosil qilish kabilarning mujassamligini ko'rsatuvchi shaxsiy fazilatlaridir.

Ko'pchilik hollarda pedagogik qobiliyatni chiroyli gapirish, ashula ayta olish, rasm chizish, bolalarni tashkillashtirish kabi tor doiradagi xatti-harakatlarni bajarishga almashtiriladi. Olimlar tomonidan pedagoglarni quyidagi bosh qobiliyatlari ajratilgan:

1. Tashkilotchilik – o'quvchilarni o'zaro jipslashtirish, ularning shaxsiy burchlarini bilish, ishlarini rivojlantira olish, bajarilgan ishga yakun yasash kabi o'qituvchilik malakalarida ko'zga tashlanadi.

2. Didaktik – o'quv materiali, ko'rsatmali qurollar, jihozlarni tanlay olish va tayyorlash, aniq, lo'nda, tushunarli va ketma-ket bayon eta olish, o'qib-o'rganish va ma'naviy qoniqish hosil qilishga qiziqтира olish, o'quv-bilish faolligini oshirish kabilar.

3. Perseptiv – o'quvchilar qalbiga yo'l topa olish, ularning emosional holatlarini obyektiv baholay olish, psixikaning o'ziga xos jahatlarini aniqlay olish kabilarda namoyon bo'ladi.

4. Kommunikativ – o'qituvchining o'quvchilar, ularning ota-onalari, o'zining kasbdoshlari, ta'lim muassasalari rahbarlari bilan maqsadga muvofiq pedagogik munosabatlar o'rnatishda o'z aksini topadi.

5. Suggestiv – o'quvchilarga emosional irodaviy ta'sir ko'rsata olish.

6. Tadqiqotchilik – pedagogik vaziyat va jarayonlarni bilish va obyektiv baholay olish qobiliyati.

7. Ilmiy bilish – tanlagan sohadagi ilmiy bilimlarni o‘zlashtira olish qobiliyati.

Yuqorida zikr etilgan va shu kabi boshqa qobiliyatlar pedagogning amaliy faoliyatida birday muhimlik darajasiga egami? So‘nggi yillarda amalga oshirilgan ilmiy tadqiqotlar pedagogik qobiliyatlarning “asosiy” va “ikkinchi darajali yordamchi” turlarga ajratishga imkon beradi. Ko‘p sonli so‘rovlar natijasida muhim pedagogik qobiliyatlar sirasiga pedagogik kuzatuvchanlik, didaktik, tashkilotchilik, ekspressiv qobiliyat kabilarning kirishi haqida fikrlar bildirilgan.

Pedagogik ta‘lim muassasalariga qabul qilishda shu paytgacha pedagogik iste‘dod (qobiliyat, o‘quv) hisobga olinmay, umumiy tanlovga asoslanildi. Shuning uchun ham ta‘lim muassasalariga tasodifiy shaxslar kelib qolmoqda.

Albatta, ideal holatda pedagogik faoliyat bilan ma‘lum iste‘dodga ega bo‘lgan kishilar shug‘ullanishi zarur. Lekin pedagog kasbi ommaviy kasbga aylangan. Faqatgina O‘MKHT tizimi uchun zarur bo‘lgan 160000 nafar iste‘dodli pedagoglar qayerdan olinadi? Ko‘p sonli mutaxassislar fikricha, yorqin pedagogik qobiliyat mavjud bo‘lmagan holda, mehnatsevarlik, o‘z burchiga sodiqlik, o‘zi ustida muntazam ishlash kabi kasbiy fazilatlar ularning o‘rnini to‘ldirishi (qoplashi) mumkin.

Pedagoglik kasbini muvaffaqiyatli egallash uchun pedagogik qobiliyatning mavjudligi juda muhim, lekin bu hamma narsaning yechimi topilganligini anglatmaydi. Qanchadan-qancha fan nomzodi, professorlar amalda pedagogik mahorat cho‘qqisini egallay olmaganlar.

Ana shu bois ham, biz pedagogning muhim kasbiy fazilatlarini sifatida mehnatsevarlik, ishchanlik, tartib intizomlilik, javobgarlik, o‘z oldiga aniq maqsadlar qo‘ya olishlik, unga erishishda oqilona yo‘llarni tanlay olish, tirishqoqlik, kasbiy mahorat darajasini muntazam oshira borishlik, mehnati sifatini oshirishga intiluvchanlik kabi kasbiy fazilatlarini e‘tirof etamiz. Zikr etilgan talablar orqali pedagog o‘zi bajaradigan burchini ishchi sifatida amalga oshiradi. Ko‘z o‘ngimizda bozor munosabatlarining yo‘ldoshi hisoblangan o‘zgarishlar shu jumladan raqobatbardoshlik rivojlanmoqda. Bunday sharoitda pedagogning insoniy (odamiylik) fazilatlarini kasbiy muhim ahamiyat kasb etib, ta‘lim-tarbiya jarayonida ijobiy munosabatlarning vujudga kelishiga asos bo‘ladi. Ular: odamiylik, mehribonlik, sabr-toqatlilik, tartib-intizomlilik, halollik, to‘g‘rilik, poklik, javobgarlik, vijdoniylik, saxiylik, mehr-muruvvatlilik, yuksak axloqiylik, kelajakka ishonch, emosional bosiqlilik, muloqotchilik, o‘quvchilarga nisbatan qiziquvchanlik, oq ko‘ngillik, o‘z-o‘zini tanqid qilishlik, do‘stlik, o‘zini tuta bilishlik, prinsipiiallik, emosional madaniyatlilik va ko‘plab shu kabilardir.

O‘qituvchi uchun shart bo‘lgan fazilat insonparvarlikdir. O‘qituvchi har doim faol, ijodkor shaxs bo‘lishi zarur. A.S. Makarenko o‘zini tuta bilmaydigan o‘qituvchini tormozsiz mashinaga o‘xshatgan edi. Chunki bunday mashina albatta halokatga olib keladi.

Pedagogik takt o‘quvchilar bilan muloqotda bo‘lganda amal qilinadigan his-tuyg‘udir. O‘quvchi shaxsiga nisbatan hurmat uning o‘zagini tashkil etadi.

O‘qituvchining shaxsiy va kasbiy fazilatlarini bir-biridan ajratish mumkin emas. Chunki ular yaxlitlikni tashkil etadi. Bunday fazilatlar kasbiy tayyorgarlik jarayonida, ya‘ni o‘qitadigan predmetini, o‘qitish metodikasini bilish, keng ko‘lamda madaniy dunyoqarash, pedagogik mahorat, pedagogik mehnat texnologiyalarni bilishi, notiqlik san‘ati va boshqalar vositasida shakllanadi.

Kimlar o‘qituvchilik kasbini tanlashi mumkin?

Bolalarga nisbatan mehr-muhabbat o‘qituvchilik ishining asosidir.

Pedagogning fazilatlarini bir-biri bilan uzviy bog‘liq yaxlit, majmuaviy tizimdir. O‘qituvchilik mahoratining tizimlilik harakteri pedagogning kasbiy potensiali (imkoniyatlari) tushunchasida o‘z ifodasini topib, turli yo‘nalishlarda va darajalardagi faoliyat hamda tayyorgarlikni o‘zida mujassamlashtiradi.

Qandaydir kasbga nisbatan qo‘yiladigan fazilatlar ro‘yxati professiogramma deb atalishi qabul qilingan kasbiy imkoniyat (potensial-lotincha potencia umumlashgan qobiliyat, imkoniyat, kuch ma‘nosini anglatadi) pedagogning bosh tasavvuridir. Bu qobiliyat tabiiy va o‘zlashtirgan fazilatlarini tizimiga birlashtirilib, pedagogga berilgan shart-sharoitda o‘z burchini bajara olish qobiliyatini belgilaydi.

Kasbiy imkoniyat tizim sifatida kasbiy tayyorgarlik jarayonida quyidagi tenglik vositasida aniqlanishi mumkin.

Pedagogning kasbiy potentsiali (PKP) formulasiga binoan shaxsning o'zgarmaydigan tug'ma qobiliyatlari (tq) dan, qisman o'zgaradigan shaxsning maxsus qobiliyati (qo'mq) dan, maxsus tayyorgarlik jarayonida tarkib topadigan qobiliyatlar (mtjttq) dan va pedagogning amaliy faoliyatida o'zlashtiriladigan (afo'q) qobiliyatlar yig'indisi ekanligini ko'p sonli tadqiqotlar tasdiqlagan.

Kasbiy potensial tushunchasining umumiy tuzilmasi yetarli darajada murakkab va ko'p qirrali uni I.P. Podlasiy quyidagicha tasavvur etish mumkinligini ko'rsatadi.

Pedagogning kasbiy imkoniyatlari (potentsiali) tuzilmasi

12 - jadval

Kasbiy tayyorgarlik	Pedagogik ijodkorlik	Pedagogning kasbiy mahorati	Pedagogik madaniyat
Kasbga yo'naltirish	Pedagogik Intellekt	Innovasion faoliyat	Pedagogik tafakkur yuritish (fikrlash stili)
Kasbiy kamol topish	Kasbiy layoqat (kompetentlik)	Gumanistik (insonparvarlik) yo'nalishi	Pedagogik texnika
Kasbiy yo'nalganlik	Faoliyati jarayonida yangiliklarga intiluvchanlik	Kasbiy rivojlanish	Muloqot mahorati
Pedagogik mehnatga tayyorgarlik	Mehnatga ijodiy Munosabat	Kasbiy nuqtai nazar	Ijtimoiy faollik
Kasbiy moyillik	Ijodiy tashabbuskorlik	Kasbiy faollik	Metodik mahorat

Bir so'z bilan aytganda, professionalizm kasbiy nuqtai nazardan fikrlash va ta'sir ko'rsatish demakdir. Ideal pedagogning mutaxassis, ishchi, inson tekisliklarida quyidagicha tasavvur etish mumkin (13 jadvalga qarang).

Demak, o'qituvchilik mahorati integrativ fazilat (sifat) bo'lib, yuqori darajadagi madaniyat, bilim, malaka, amaliy qobiliyatlarni o'zida mujassamlashtiradi.

Y.P. Azlarovning fikricha, pedagogik mahorat cho'qqisiga yetishish juda mushkul va uzoq vaqt talab etadigan jarayondir.

Haqiqiy usta o'qituvchi bo'lish uchun inson tug'ma qobiliyatga ega bo'lishi zarur, degan fikrlar ham mavjud. F. Gallning fikricha, inson bosh suyagi bilan insonning aqliy va axloqiy fazilatlarini orasida bog'liqlik mavjud.

"Frenologiya" - bosh suyakning tashqi shakli bilan inson aqliy va axloqiy fazilatlarining bog'liqligini o'rganuvchi fandir. U avstriyalik vrach F. Gall tomonidan ilgari surilgan.

Bunday qiziqarli faraz vositasida kimning bosh suyagi ensa gardan qismiga bo'rtiq (do'nglik) mavjud bo'lsa, u o'qituvchilik kasbini tanlashi mumkinligiga ishora qilinadi.

N.V. Kuzmina o'qituvchi mehnatining turli jihatlarini psixologik nuqtai nazardan tadqiq etib, faqatgina 12 foizgina o'qituvchilar tom ma'noda kasbiy pedagogik mahorat sohibi ekanligi, aksariyat o'qituvchilar esa ta'lim-tarbiya usullarini yaxshi egallaganliklari va buning natijasida yuqori samaradorlikka erishganlarini ko'rsatadi.

YE.A. Klimovning fikricha pedagog kasbi sohiblarining mehnat predmeti inson-texnika, ishlab chiqarish texnologiyasi, ya'ni uning asosiy mazmuni insonlarning o'zaro bog'liq munosabatidan iborat bo'ladi. Pedagogik kasb sohibi quyidagi xislatlarga ega bo'lishi kerak:

(14- jadvalga qarang)

insonparvarlik, gumanizm, faoliyatining jamoaviy va ijodiy xarakterga egaligi kabilar. Shuningdek, pedagogning mehnati aqliyligi, yuksak his-tuyg‘u (emosional)ga egaligi va fuqarolik burchini his etishi bilan ham farqlanadi.

Pedagogning insonparvarlik xislatlari o‘zining shogirdlari, atrofida qilargalarga yordam ko‘rsatishga doim tayyorligida, ularga nisbatan diqqat-e‘tibor berishida, hurmatida namoyon bo‘ladi. Pedagog (murabbiy)lar o‘z shogirdlari bilan o‘zaro munosabatni ularning qiziqishlari, qobiliyatlari, xususan individual yosh xususiyatlariga bevosita bog‘liq bo‘lgan tafakkurlash xususiyatlariga ko‘ra tashkil etadi (quradi). Pedagogik faoliyatning yana bir muhim jihati ijodkorlik hisoblanadi. Pedagoglarga nisbatan ijodkorlik muntazam o‘zgaruvchan sharoitda kasbiy masalalarning yechimini topishni talab etadi.

Pedagogning faoliyati jamoaviy xarakterga ega bo‘lib, pedagogik faoliyat natijalariga boshqa o‘qituvchilarning ishlari, oila, shuningdek, boshqa omillar ta‘sir ko‘rsatadi. Albatta, pedagogning mehnatidagi muvaffaqiyat to‘g‘ridan-to‘g‘ri va bevosita jamoadagi psixologik iqlimga, o‘qituvchilarning hamkorlik darajasiga, ularning ruhiy va jismoniy his-tuyg‘ulariga bog‘liq.

Moddiy va ma‘naviy ishlab chiqarishning barcha sohalari kabi ta‘lim sohasida ham kasb ichida tabaqalanish, ya‘ni ixtisoslikka ajralish jarayoni kechmoqda. Shu bois ham kasb-hunar pedagogikasi mutaxassislar tayyorlashning mustaqil sohasi sifatida ajralib chiqqan. Amaldagi oliy ta‘limning tayyorlov yo‘nalishlari, mutaxassisliklar va ixtisosliklar tasniflagichiga binoan umumlashgan holda “ta‘lim” nomi bilan yuritilgan guruhga kiritilgan.

Kasb ta‘limi o‘qituvchilari tayyorlash yo‘nalishlari O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2001 yil 16 avgustidagi № 343- sonli qarori bilan tasdiqlangan bo‘lib, murakkab kasblar turkumiga mansub. Chunki u bir vaqtning o‘zida ikki: “inson-inson”, “inson-texnika” tizimida faoliyat ko‘rsatishni talab etadi.

I d y e a l p y e d a g o g

14-jadval

Mutaxassis	Ishchi	Inson
Pedagogika nazariyasini bilish, pedagogik mahoratga ega bo‘lish, psixologiyani bilish, ta‘lim-tarbiya texnologiyala-rini qo‘llay olish malakasiga ega bo‘lish, mehnatni oqilona tashkil eta bilish malakasi. Ishga muhabbat, o‘quvchilarni sevish. Insonga ishonch. Pedagogik qobiliyat, umumiy aql-zakovat, sabr-toqat, kelajakka ishonch. O‘zini tuta bilish, izlanuv -chanlik, reaksiyalarining aniq va tezligi, ko‘ngilchan-lik, bolalarni tushunish, bolalar bilan ishlash, xohishi, nutqining aniq va ishonchliligi, talabchanligi, adolatlilik, to‘g‘ri so‘zlik, tashkilotchilik malakasi, muloqotga kirishuvchanlik, birovlarini tinglay olishlik.	Maqsad qo‘yib unga erisha olish. Muntazam va rejali ravishda malakasini oshira borish, mehnat unumdorligini oshirishga inti-luvchanlik. Ijodkorlik qobiliya-ti: har tomonlama ma‘lumotlilik, mantiqiy fikr yuritish, kelajakka ishonch. Ishlash ishtiyoqi. Ishiga (kasbiga) sadoqat, jamoada ishlash malakasi, tirishqoqlik, tartib-intizomlilik, faollik, ishlab chiqarish vaziyatlariga yo‘naltirilganlik, ishlarni taqsimlay olish malakasi. Javobgarlikni o‘ziga olishga tayyorgarlik.	Yuqori axloqiy sifatlar jamoatchi-lik hayotida faol ishtirok etish. Faol hayotiy nuqtai nazar (pozisiya), har doim va har qachon shaxsiy o‘rnak, davlat qonunlariga hurmat, milliy g‘urur, vatanparvarlik, vatanini himoya qilishga tayyorlik, mustahkam sog‘lik, sog‘lom hayot tarzi, insonparvarlik, ma‘naviylik, muloqotga kirishuv chanlik, oqillik, o‘ziga nisbatan talabchanlik va tanqidiy munosabatda bo‘lish.

Kasbiy ta‘lim o‘qituvchisi ko‘p ixtisoslik va mutaxassisliklarga ega. Ta‘lim sohasida “mutaxassislik” tushunchasi (iborasi) ta‘lim yo‘nalishi va mazmunini o‘zida aks ettiruvchi kategoriya sifatida qaraladi. Mehnat sohasida esa u kasb-hunar doirasida mehnatning yo‘nalishi va o‘ziga xos mazmuni deb talqin etiladi.

Ta'lim sohasida mutaxassislik eng avvalo, mutaxassis faoliyati turi va uning mehnati qo'llanish sohasini ko'rsatadi. Masalan, avtomobillarga texnik xizmat ko'rsatish mutaxassisligi bo'yicha ma'lumot olish, ma'lum kasbiy vazifalarni bajarish imkonini beruvchi bilim, ko'nikma va malakalar hamda shaxsiy fazilatlarni o'zlashtirishni anglatadi.

Pedagogik faoliyat ijtimoiy maxsus ko'rinish bo'lib, insoniyat jamiyati tomonidan to'plangan bilim, tajriba, madaniyat, shuningdek, o'quvchilarni rivojlantirish uchun yaratilgan shart-sharoitlari avloddan avlodga uzatishga yo'naltirilgandir. Kasbiy pedagogik faoliyat maxsus tashkil etilgan ta'lim muassasalarida kechadi (amalgam oshiriladi) va o'quvchilar shaxsini rivojlantiradi.

Pedagogik faoliyatning maqsadi o'quvchilarning imkoniyatlari, jamiyat va davlatning mutaxassis kadrlarga bo'lgan talab hamda ehtiyojlarini hisobga olgan holda shakllantiriladi. Bir tomondan, u turli ijtimoiy, etnik guruhlar va yaxlit jamiyatning, ikkinchi tomondan, alohida shaxslarning moyilligi, ehtiyojlari, qiziqishlari va intilishlarini o'zida ifodalaydi. Pedagogik faoliyatning asosiy obyektlari sifatida quyidagilarni ajratib ko'rsatish mumkin:

Ta'lim-tarbiya muhiti, ta'lim-tarbiya beruvchi jamoa, o'quvchilar faoliyati va ularning individual o'ziga xos xususiyatlari. Pedagogik faoliyatning maqsadi bevosita quyidagi ijtimoiy pedagogik vazifalar yechimini topish bilan bog'liq: tarbiyaviy mehnatni shakllantirish; o'quvchilar faoliyatini tashkil etish; tarbiyalovchi jamoani tuzish; shaxsiy sifat va fazilatlarni rivojlantirish.

Kasbiy pedagogik faoliyat - bu integrativ faoliyat bo'lib o'ziga psixologik, pedagogik va ishlab chiqarish texnologik komponentlarni qamrab oladi. Kasbiy pedagogik faoliyatning asosiy maqsadi o'quvchilarni kasb-hunar sir-asrorlariga o'rgatish va shaxsiy rivojlanishlarini ta'minlashdan iborat.

Kasbiy pedagogik faoliyat jarayonida eng kamida quyidagi ikki turdagi munosabatlar sodir bo'ladi:

Pedagogni pedagogik ta'sir vositasi va predmetiga nisbatan munosabatlarni ifodalovchi subyekt-obyekt munosabatlari; pedagogik o'zaro tasir jarayonidagi subyekt-subyekt munosabatlari.

Pedagogik o'zaro ta'sir maqsadlarini amalga oshirish o'z navbatida o'quvchilarga ta'sir ko'rsatish vositalari va usullarini tanlash hamda qo'llash bilan bog'liq.

Mavjud bilimlarga asoslangan holda, pedagog vositalari va o'z xatti-harakat usullarini qiyoslaydi.

Pedagogik masalalar yechimini topish usullarini tanlab, o'qituvchi har bir o'quvchining individual sifatlarini mo'ljallashi, jamoadagi shaxslararo munosabatlar xususiyatlarini, jihozlanganlik darajasini, pedagogik jarayon davomiyligini hisobga olishi zarur, Bundan pedagogik masalalarning yechimini topish ko'p jihatdan o'qituvchi shaxsiga va uning kasbiy mahoratiga bog'liqligi kelib chiqadi.

O'quvchining kasbiy rivojlanishi kasbiy pedagogik faoliyatning asosiy natijasidir.

O'qituvchi shaxsi

6-chizma

Pedagogning kasbiy layoqati muhim shaxsiy komponentdir.

U integrativ xususiyatga ega bo'lib, mutaxassisning ishchanlik va shaxsiy fazilatlarini o'zida mujassamlashtiradi hamda bilim, ko'nikma malaka va tajribalar darajasida o'z ifodasini topadi.

Kasb-hunar ta'limi o'qituvchisining muhim fazilatlarini

Pedagog shaxsining tuzilmasida kasbiy fazilatlar muhim ahamiyatga ega. Ular sirasiga quyidagilarni kiritish mumkin: maqsadga intiluvchanlik, shaxsiy faollik, o'z- o'zini boshqara olish, o'quvchilar bilan ishlash xohishining mavjudligi, ekstremal vaziyatlarda o'zini yo'qotmaslik, to'g'riso'zlik, haqgo'ylik, zamonaviylik, insonparvarlik, bilimdonlik, pedagogik takt sohibi ekanlik, intizomlilik, pedagogik ishonchlilik.

O'qituvchining muhim kasbiy pedagogik fazilatlaridan biri mantiqiy fikrlash hisoblanadi. Bunday xislat tushunchalarni tahlil etish, sintezlash, turlash, mantiqiy aloqalarini o'rnatish, operatsiyalarini bajarishga yo'naltirilgan mantiqiy fikrlash usullarini yaxlit shakllanganligi kabilarda namoyon bo'ladi. Shuningdek, pedagog professiogrammasiga artistik qobiliyati ham kiradi. Bu qobiliyat obrazga kirib fikr va yechimlar topishni qamrab oladi.

Shaxsning muhim kasbiy fazilatlarini uning aqliy, emosional, irodaviy tavsifi sifatida kasbiy pedagogik faoliyat natijalariga ta'sir ko'rsatadi, pedagogning individual ish uslubini belgilaydi.

13-Mavzu: Kasb-hunar ta'limining maqsadi va mazmuni.

Reja:

1. Kasbiy ta'limning maqsadi va ta'lim tarbiya faoliyati.

2. Ijtimoiy tajriba yoki madaniyatni maqsadga muvofiq pedagogik tilga o'girilishi.

3. Ta'lim mazmunini tanlab olishga umumiy yondashuv.

1. Kasbiy ta'limning maqsadi va ta'lim tarbiya faoliyati.

U yoki bu ta'lim texnologiyasining tanlanishi eng avvalo maqsadga, ya'ni qanday darajada bilim, va shaxsiy fazilatlarining o'zlashtirilishi nazarda tutilganligiga bog'liq.

Aniq maqsadni ko'zlamagan mashg'ulot samara bermaydi, chunki olingan natija bilan ko'zlangan maqsadni bir-biriga qiyoslab pedagogik jarayon (mashg'ulot) samaradorligini aniqlash mumkin, xolos. Yetarli darajada aniq bo'lmagan maqsadsiz mashg'ulot ishtirokchilarning ortiqcha hissiyotlarga berilishi, o'quvchilarni o'quv-bilish faoliyatiga undovchi rag'batning pasayishi, o'quv materiali, o'quv predmeti, tanlagan kasbiga nisbatan salbiy munosabatda bo'lishi kabilarga sabab bo'ladi.

An'anaviy ta'lim maqsadni pedagog faoliyati orqali ifodalashga intilgan. Masalan, qishloq ho'jalik mashinalari turkumiga mansub pluglarning tasniflanishini bayon etish. Bu bir tomonlamalikni keltirib chiqarishi tabiiy hol.

Ta'lim-tarbiya va o'quvchi shaxsini rivojlantirish maqsadlarini ta'lim mazmuni, pedagog va o'quvchining faoliyati orqali ifodalash bu sohada kutilayotgan natijalar haqida aniq tasavvurga ega bo'lish imkonini beradi.

Maqsadni o'quvchilar xatti-harakatida ifodalanadigan aniq ko'rinadigan va o'lchanadigan natijalar orqali belgilash g'oyasi ilk bor

R. Tayler tomonidan ilgari surilgan bo'lib, biz bu g'oyaga to'liq qo'shilamiz.

Kasbiy talim maqsadi avvalo jamiyat va davlatning talab hamda ehtiyojiga binoan shakllantiriladi. Demak, u mashg'ulot (dars)ning ma'lum bosqichi maqsadidan to'g'rilab inson shaxsini shakllantirishgacha kengayib borishi mumkin.

Komil insonni shakllantirish jamiyatimizning oliy maqsadi bo'lib, u uzluksiz ta'lim jarayonida ta'minlanishi ko'zda tutiladi.

Shuning uchun uzluksiz ta'lim tizimining umumiy maqsadi quyidagi darajalarda aniqlashtirilishi mumkin:

1. Respublikamiz uzluksiz ta'limining global maqsadi – barkamol shaxsni shakllantirish;

2. Oliy va o'rta maxsus ta'lim tizimining maqsadi – mehnat bozorida raqobatbardosh, yuqori malakali, keng ixtisosli mutaxassis kadrlarni tayyorlash.

3. Kasb-hunar kollejlarining maqsadi – aniq soha uchun DTS va TTS doirasida bilim, ko'nikma, malaka va shaxsiy fazilatlarga ega kichik mutaxassis kadrlar tayyorlash.

4. O'quv predmetlarining maqsadi – aniq sohaga oid texnika va ishlab chiqarish

texnologiyalarining mohiyatini yorituvchi bilim, va shaxsiy fazilatlarni shakllantirish.

Mavzu (mashg'ulot, dars)ning maqsadi - ilmiy tushuncha, dalil, xulosalar tizimini shakllantirish.

5. Mashg'ulot dars bosiqichining maqsadi – motivlashtirish, shakllantirish, nazorat qilib baholash kabilar.

Amaliyotda maqsadlar vazifa sifatida ham talqin etiladi. Demak, maqsad va vazifa shunday aniq qo'yilishi kerakki, unga erishilganlik haqida aniq xulosa chiqarish imkoni mavjud bo'lsin. Buning uchun har bir vazifani shakllantirishda quyidagilarga amal qilish zarur:

- har bir vazifani (mashg'ulot)dars yakunida o'quvchi quyidagilarni bajara olishi lozim..."deb boshlang;
- har bir vazifani raqamlang;
- har bir vazifani quyidagi amallar bilan boshlang: sanab o'ting, so'zlab bering, ko'rsatib bering, tanlang, hisoblang va hokazo.;
- har bir vazifani o'quvchi so'zi bilan qo'ying;
- har bir vazifa faqat bitta natijani ko'zlasin, ikki yoki undan ortig'ini emas;
- har bir vazifani shunday qo'yingki, u "o'quvchining o'zini keyinchalik qanday tutishi kerakligiga ishora qilsin".

2. Ijtimoiy tajriba yoki madaniyatni maqsadga muvofiq pedagogik tilga o'girilishi. O'qituvchi tomonidan uzatilishi va o'quvchilar tomonidan o'zlashtirishiga imkon beruvchi omillar tizimiga pedagogik jarayon deb ataladi.

Pedagogik jarayonni tashkil etuvchi muhim komponentlar sirasiga uning ishtirokchilari, maqsadi, mazmuni kiradi Chunki bu tarkibiy qismlar (komponentlar)siz ta'lim-tarbiya va rivojlanish jarayoni meyorida kechishi mumkin emas.

Demak, pedagogik jarayonda o'quvchi bilimi, va shaxsiy fazilatlaridagi o'zgarishlar bosh ko'rsatkich hisoblanadi. Shuning uchun ham kasbiy ta'lim-tarbiya ishi shunday tashkil etilishi zarurki, unda imkon qadar belgilangan maqsadga erishilsin, buning uchun empirik tasavvurlar va hayotiy tajribalar bilan chegaralanib qolish kamlik qiladi.

To'laqonli kasbiy ta'lim maqbul vaqt davomida belgilangan o'quv materialini o'quvchilar tomonidan talab darajasida har tomonlama chuqur va puxta o'zlashtirilishini ta'minlab, jamiyat taraqqiyotiga o'zining munosib hissasini qo'shuvchi yuqori malakali, keng ixtisosli, raqobatbardosh mutaxassis kadrlar tayyorlashni anglatadi. Bundan kasb-hunar ta'limining aniq maqsadga yo'nalganligi kelib chiqadi. Ana shu maqsadga yo'nalganlik o'z navbatida jamiyat taraqqiyotida muhim ahamiyat kasb etadi. Demak, kasb-hunar ta'limi o'ziga xos ijtimoiy vazifani bajaradi.

Kishilik jamiyatining turli tarixiy davrlarida kasb-hunar ta'limining maqsadlari, mazmuni, hajmi, xarakteri, tashkil etish shakllari, amalga oshirish metod va vositalari turlicha bo'lgan.

Kasbiy ta'lim mazmunining hajmi kishilik jamiyati tajribalari, madaniyati ko'lamiga, xarakteri esa uning darajasi, yo'nalishi va eng avvalo jamiyat tuzilmasiga bog'liq bo'ladi. Bundan jamiyat maqsadi, talab va ehtiyojlari, orzu- umidlariga binoan kasbiy ta'lim-tarbiya mazmuni, uning tarkibi va yo'nalishi aniqlanishi kelib chiqadi.

Kasbiy ta'lim jarayonida o'quvchilar ta'lim (o'quv material) mazmunini o'zlashtiradilar. Bu mazmun qancha kam va tushunarli bo'lsa, kasbiy ta'lim-tarbiya jarayoni ham unga mos holda qisqa bo'ladi. Lekin bu jarayon samaradorligi aniq boshlang'ich va so'nggi holatiga ko'ra baholanadi. Umuman, ta'lim-tarbiya, shuningdek, kasb-hunar ta'limi jarayoni murakkab jarayonlar turkumiga mansubligi e'tirof etilgan. Chunki o'quv materialining o'zlashtirilishini ta'min etuvchi psixik jarayonlarni bevosita kuzatish imkoniyati mavjud emas. Ular to'g'risida o'quvchilarning tashqi ko'rinishlari (hatti -harakatlari) va natijaga binoan xulosa chiqarish mumkin xolos. Shuning uchun ham kasb-hunar ta'limining mohiyatini tushunish uning qonuniyatlari va qoidalarini bilishni talab etadi.

Biz kasbiy ta'lim mazmuni deganda pedagogik tilda o'z ifodasini topgan jamiyat to'plagan tajribalarni tushunamiz. U bir paytning o'zida ta'lim maqsadlari, o'zlashtirish obyekti, ta'lim-tarbiya natijasi sifatida namoyon bo'ladi. Kasb-hunar ta'limi jarayonida maqsad, mazmun, o'zlashtirish qonuniyatlari mos aniq maqsadlar shaklida o'quvchilar oldiga vazifa sifatida

qo'yiladi. O'quvchilar vazifalarning mohiyatini anglab, unga mos o'quv-bilish faoliyatini amalga oshiradilar. Natijada o'quvchilarning ongli, faol, mustaqil o'quv-bilish faoliyati orqali o'quv materialini o'zlashtirilishiga erishiladi.

O'qituvchi o'zlashtirish qonuniyatlarini bilish orqali o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatlarini boshqarish imkoniyatiga ega bo'ladi. O'zlashtirish natijalari esa, o'z navbatida keyingi xatti-harakatlar xarakterini belgilaydi. Shunday qilib, kasb-hunar ta'limi o'quvchilar oldiga ma'lum maqsadlarning qo'yilishi bilan boshlanadi. Maqsadning qo'yilishi va uning qabul qilinishi turlicha kechishi mumkin. Eng avvalo u diqqat-e'tiborini qaratish, eshitish, ko'rish, ushlab ko'rish, xatti-harakat usullarini bajarish, ya'ni idrok (his) etish darajasida amalga oshiriladi. Keyinchalik maqsadlar murakkablashib, turli vazifalar, savollar ko'rinishiga ega bo'lib, amaliy xarakterdagi ijodiy ishlarni bajarish darajasigacha oshib boradi. Maqsadlarni o'quvchilarning to'g'ridan-to'g'ri yoki bevosita talabalar ehtiyojlari, ya'ni materialning yangiligi, o'quvchining mustaqilligi, o'ziga bo'lgan ishonchi kabilarni hisobga olgan holda qo'yish zarur.

Ta'limning keyingi bosqichi yangi axborotni idrok etish va mohiyatini tushunishni tashkil etishdir. Idrok etish turli yo'llar bilan tashkil etiladi, unda avvalgi o'zlashtirilganlarga tayanish va kelgusilariga ishora qilish holatlari bir paytning o'zida kechadi. Bunda yangi materialni tashkil etish turlicha: induktiv, deduktiv yoki traduktiv kabilar ko'rinishida bo'lishi mumkin.

Keyingi bosqich idrok etilganni xotirada saqlash, yangi axborotlarni mustahkamlashdir. Lekin o'qituvchi uchun har doim o'zlashtirish jarayoni qanday kechayotganligini bilish muhim ahamiyat kasb etadi. Buning uchun o'z navbatida teskari aloqani amalga oshirish zarur. Teskari aloqa faqat o'qituvchiga o'zlashtirish natijalarini aniqlash uchungina emas, balki o'quvchilar uchun o'zini-o'zi nazorat qilish, o'qib-o'rganishga nisbatan ongli munosabatda bo'lish uchun zarur. Shuning uchun ham o'zlashtirish natijasini nazorat qilish kasbiy ta'lim-tarbiya jarayonining muhim bosqichi sifatida e'tirof etiladi.

Yuqorida zikr etilgan barcha bosqichlar birgalikda kasbiy ta'limning yaxlitligini ifodalaydi. Shuningdek, bu barcha bosqichlar ochiq- oydin o'zini ko'rsatadi, degan ma'noni anglatmaydi. Real ta'lim jarayonining u yoki bu bo'lagida (bosqichida) ular o'rin almashishi va turli darajada namoyon bo'lishi mumkin. Bu holat pedagogik mantiqqa tegishlidir. Ta'lim jarayonini harakatga keltiruvchi kuch sifatida jamiyatning yuqori malakali, keng ixtisosli, raqobatbardosh kadrlarga bo'lgan talabi bilan ularni haqiqiy tayyorgarlik darajasi orasida ziddiyatlar e'tirof etilgan. Bu ziddiyatli holatni harakatga keltiruvchi kuch sifatida barcha ko'rinishda ta'lim mazmunini o'zlashtirish va o'quvchini shakllantirish qonuniyatlari hisobga olingan holda amalga oshiriladi. Demak, kasb-hunar ta'limida jamiyat talablari asosiy omil hisoblanadi. Ularsiz kasbiy ta'lim-tarbiya jarayoni bo'lmaydi, bo'lishi ham mumkin emas. Jamiyatda yosh avlodni tayyorgarlik darajasiga qo'yilgan talablar kasbiy tayyorgarlik natijalarini baholash uchun o'ziga xos meyor va mezon vazifasini o'taydi. Har doim ham talab bilan tayyorgarlik darajasi bir-biriga mos bo'lavermaydi, bunday holat o'z navbatida uzoq tarix davomida isbotlangan va muntazam ravishda rivojlanib boruvchi tajribalarni tez fursatlar ichida o'rganish mumkinligini ko'rsatadi. Shuning uchun ham har doim zikr etilgan ziddiyatli holat kasb ta'limini harakatlantiruvchi kuch sifatida xizmat qiladi. Bu ziddiyat turlicha shaklda o'z ifodasini topishi mumkin. Har bir shaxsga kasbiy ta'lim berishda harakatga keltiruvchi kuch, bir tomondan unga qo'yilgan talab, ikkinchi tomondan, undagi imkoniyat va motivlar orasidagi ziddiyatlar hisoblanadi. Ma'lumki, motivlarsiz kasbiy ta'lim jarayoni amalga oshmaydi. Demak, o'quvchilarning motivasiyasi ziddiyatlarning muhim komponentidir.

Kasbiy ta'lim o'qituvchi-o'quvchi, faol o'quv-bilish faoliyati hamda ta'lim mazmunining o'zaro ta'siri, aloqadorligi jarayonida sodir bo'ladi. Aynan mana shu holat ta'limning ikki tomonlamaligi, ya'ni mazmuniy va jarayoniy jihatlarining yaxlitligini ko'rsatadi.

O'zlashtirish ilgarigi tajriba bilan yangisini, yangi axborot bilan avval anglangan axborotlarni bir-biriga qo'shilishidir. O'zlashtirish ijtimoiy tajribani shaxsiy mulkka aylanishini anglatadi. O'zlashtirish tartibsiz va maqsadga muvofiq ravishda amalga oshirilishi mumkin. Agar katta yoshlilar bolalar diqqat-e'tiborini o'ziga tortib ma'lum obyekt xususiyatlarini tushuntirsa, maqsadga muvofiq o'zlashtirish jarayoni kechgan bo'ladi. Maqsadga muvofiq o'zlashtirish ham o'z navbatida mustaqil va maxsus tashkil etilgan jarayonda amalga oshadi.

Psixologik jarayonlar: idrok etish, fikr yuritish, xotira va uning natijasi o'laroq o'zlashtirish ham ma'lum faoliyat ko'rinishidir.

Yetuk psixolog olim L.S. Vigotskiy fikricha, individning mehnat faoliyati, eng avvalo qurollarni anglab, jamoaviy tajriba to'plash natijasi sifatida namoyon bo'ladi. Bu tajribani yosh avlod tomonidan o'zlashtirish doimo idrok etish orqali kechadi. Shunday qilib, ma'lum materialni o'zlashtirish shart-sharoitlari va vositasi avvalo tashqi moddiy, so'ngra ichki (psixologik) faoliyatlarni birlashish (tutashish) joyida sodir bo'ladi.

Idrok etish har qanday o'zlashtirishning boshlang'ich va zaruriy sharti hisoblanadi. U eng avvalo moddiy xatti-harakatlarda, so'ngra esa moddiylashtirilgan tasvirlarda, obyekt sari yoki belgilarda kechadi.

Idrok etish, tasavvur hosil qila olish va undan bilim, ko'nikma va malaka darajasiga rivojlantiriladigan mazmunga binoan o'zlashtirish darajalari farqlanadi. Pedagogik psixologiyada tushunchalar, ko'nikma, malaka fikrlash usullari farqlanadi. Bu faoliyatning har bir turi o'ziga xos o'zlashtirish usullarini talab etadi.

Bilimlarni o'zlashtirish: dalillarni idrok etish, fikrlash va xotirada saqlash jarayonida kechadi. Har qanday o'zlashtirish jarayonining zaruriy komponenti xotirada saqlash hisoblanadi.

Turli vaziyatlarda avval o'zlashtirilgan bilimlarga tayanish xotirada ularni mustahkamlaydi. Bilimlar, ma'lum tartibga solinsa, boshqa bilimlar bilan qonuniy bog'lansa, tizimli bilimning ma'lum bo'lagiga aylansa to'laqonli o'zlashtiriladi. Bunday holda material hajmi o'zlashtirishga to'siq bo'lmaydi. Bilimlar qancha aniq bo'lsa, sezgi tajribalari o'zlashtirishga asoslansa, ko'rsatmalilikning roli shuncha ortadi. Sezgi organlari kancha chegaralangan, axborot mavhum va umumlashgan bo'lsa, unga mos ravishda o'quvchidan yuqori darajadagi umumlashtirish va mavhumlashtirish faoliyati talab etiladi. Lekin har qanday umumlashgan faoliyatning asosi aniq dalil, tushuncha tizimidan tashkil topadi.

"Tushuncha" deganda o'rganilayotgan obyekt (predmet, buyum, hodisa, jarayon, tirik mavjudot)ning eng muhim xususiyatlari, aloqalari, munosabatlari kabilarni o'zida ifodalovchi fikr shakli tushuniladi. Amalda tushunchalar: so'z orqal (verbal), matn, jadval, grafik, shartli belgilar ko'rinishida ifodalanadi. Bunday axborot har qanday o'quvchilarda mavjud bo'lgan aniq bilimlar, sezgi va tasavvurlariga tayanadi.

To'laqonli o'zlashtirishning hal qiluvchi sharti tushunchaning anglanganlik darajasi hisoblanadi.

Bilish hali uddalay bilish degani emas. Xatti-harakat usullarini o'zlashtirish o'quv faoliyatining maxsus sohasi - bosqichidir. O'quvchilar tomonidan o'zlashtirilgan xatti-harakat usullari psixologiyada ko'nikma va malakalar deb e'tirof etiladi.

Malaka xatti-harakat usullarini aniq, tez va takomil darajada amalga oshirishni anglatadi.

Ko'nikma xatti-harakat usullari bo'lib, u bir qancha operasiyalar ketma-ketligidan tashkil topadi va umumiy maqsadga yo'nalib, o'zlashtirgan bilimlarni turli vaziyatlarda asta-sekinlik bilan qo'llashni ko'zda tutadi.

Malaka turli darajada o'zlashtirilib, har doim ong bilan nazorat qilinadi.

Har qanday xatti-harakat usullari ko'nikma yoki malakaga aylanishi uchun bir necha marta takrorlanishi zarur. Bunda malaka uchun dastlab bir xil operasiyalarni oddiy va keyinchalik esa turli sharoitlarda takrorlash zarur.

Amaliy ko'nikma va malakalar bevosita sezish organlariga tayangan holda o'zlashtirilishi mumkin, bunda eshitish, kuzatish, xatti-harakatlarni amalga oshirish, chamalash, ranglarni farqlash kabi sensor ko'nikma va malakalar hosil bo'ladi.

Motor ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish uchun dastgohda ishlash, mashinada yozish, yo'riqnoma bo'yicha tajriba-sinov ishlariga tayyorlanish kabi harakatlanish mashqlarini bajarish talab etiladi.

Ba'zi bir ko'nikma va malakalar sensomotor o'zlashtirishni talab etadi. Masalan, xat yozish, chizma chizish, grafiklar tuzish kabilari.

Intellectual (aqliy) xatti-harakatlar ham ko'nikma va malaka deb e'tirof etiladi.

Aqliy va amaliy ish-harakat usullarini qat'iy ravishda "Buyuk xitoy devori" bilan ajratish to'g'ri emas, chunki barcha amaliy xatti-harakat u yoki bu darajadagi aqliy xatti-harakatlarni nazarda tutadi.

Tabiiyki, bilimlarsiz ko'nikma shakllanmaydi va shakllanishi ham mumkin emas. Biror narsani ongli bajarish uchun eng avvalo nima, qanday va nima uchun kerakligini bilish zarur bo'ladi. Bu bilan bilimlarni qo'llash ularni yangi darajada o'zlashtirishga aylanadi. Bilimlarni qo'llashda faoliyatning zaruriy sharti va tarkibiy qismi sifatida tafakkurlash (fikir yuritish) ishtirok etadi. Lekin fikrlash tajribasini o'zlashtirish maxsus faoliyat sohasidir.

Obyektiv olamning muhim xususiyatlari, aloqalari va munosabatlarini inson ongida bilvosita va umumlashgan holda aks etishi tafakkurlashni anglatadi.

Fikrlash eng avvalo tahlil etish va sintezlash vositasida amalga oshiriladi. Analitik – sintetik faoliyat barcha fikrlash operatsiyalarida qiyoslash, umumlashtirish, mavhumlashtirish, turlash, aniqlashtirish kabilarda amalga oshiriladi: Har qanday qiyoslash qiyoslanayotgan obyektlarni sintezlashni, bo'laklashni ko'zda tutadi.

Fikrlash rivojlanish bosqichlariga ko'ra ko'rgazmali, obrazli va abstrakt, nazariy turlarga bo'linadi.

Fikrlash (tafakkurlash) obyektlarning xususiyatlari va munosabatlarini yoritish (ifodalash)ga oid faoliyatdir.

Pedagogik manbalarda ta'lim mazmuni haqidagi masala munozarali xarakterga ega. Bu tushunchani izohlashga ko'plab yondashuvlar mavjud bo'lib, uning mohiyati va ildizlari uzoq o'tmishga borib taqaladi.

Bilimlarni egallashga yo'naltirilgan ta'lim mazmuni shaxsning ijtimoiylashuviga imkon berib, fan va ishlab chiqarish sohalari bilan o'quvchini (tanishtiradi) muloqotini belgilaydi. Shuningdek, ushbu yondashuvga ko'ra, bilimlar o'quvchilarning qadriyatlar yondashuvi I.Y. Lerner, M.N. Skatkin, B.M. Bim-Bad va shu kabi pedagog olimlar tomonidan ta'lim mazmunining mohiyati aniqlangan. Yuqorida zikr etilgan olimlarnig fikricha, ta'lim mazmuni faqat bilim va ko'nikmalardan iborat emas. Zero, bilim va ta'lim mazmunining muhim elementidir. Rus pedagog olimi I.Y. Lerner bilimlarni quyidagi uch vazifa (funksiya)sini ajratib ko'rsatadi:

1. O'rganilayotgan real voqelik haqida umumiy tasavvur hosil qilish, jamiyat va insoniyatning yaxlit rivojlanishini ilmiy tasavvur etish;

2. Xatti-harakat usullarini mo'ljalga olish asoslarini yaratish yoki xatti-harakat usullarining yo'nalishini aniqlash;

3. O'qib-o'rganilayotgan obyektlarga nisbatan emosional munosabatlar asoslarini shakllantirish, shu yo'l bilan dunyoqarashni tarbiyalash vositasi bo'lish.

Ijtimoiy tajribalar: bilim, xatti-harakat usullari, ijodiy tajriba yoki izlanuvchan faoliyat hamda emosional qadriyat munosabatlarini o'ziga qamrab oladi.

Ta'limda uzluksizlikni ta'minlash o'quv predmeti qismlaridagi zarur va to'g'ri nisbatni o'rnatish zaruriyatidan kelib chiqadi. Shuningdek, uzviylik tushunchasi ta'limning turli bosqichi, shakli, metodlarida bilim, xatti-harakat usullari va shaxsiy fazilatlariga qo'yiladigan talablarni ko'zda tutadi. Uzviylik quyidagi ikki omilni hisobga olgan holda amalga oshiriladi: 1)fanning mazmuni va mantiqi; 2)bilimlarni o'zlashtirish jarayoni qonuniyatlari. O'quv predmetini o'zlashtirishda birinchi omilning ahamiyati muhim bo'lib, tushuncha, dalil, qonunlar kabi o'quv predmeti mazmunini tashkil etuvchi tarkibiy element, ketma-ket, asta sekinlik bilan o'rganilayotgan obyekt mohiyatini imkon qadar anglab borishga sharoit yaratadi. Ikkinchi omil ilmiy bilimlarga ishlov berishni talab etadi.

Shunday qilib, uzviylik faqatgina to'g'ri chiziqli emas, balki o'quv materiallarini o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilishi qulay bo'lgan holatda shakllantirish yo'li bilan amalga oshiriladi.

Uzviylikni ketma-ket amalga oshirilishi ta'lim istiqbol tavsifini beradi. Bunda alohida mavzular bir-biridan tubdan ajratilgan emas, balki birinchisi ikkinchisi uchun asos va ikkinchini mo'ljal sifatida hisobga olinishini ko'zda tutadi.

Amalda ta'lim mazmunini loyihalashtirish quyidagi ikki darajada amalga oshiriladi:

- blok modulli o'quv dasturi darajasida;

- aniq maqsadga muvofiq o'quv materiali sifatida.

Bunda ixtisoslik qaysi kasbga mansubligi, shuningdek, kasbning o'zi qanday faoliyat turiga tegishli ekanligini ham aniqlashtiradi. Aniq yo'nalishda tanlab olingan ta'lim mazmuni yuqoridan pastga "qavatma-qavat" tahlil etiladi. Yuqori qatlam iqtisodiyot sohasiga tegishli bo'lsa, o'rta qavat kasb-hunarga va pastki qavat alohida ixtisosliklarga to'g'ri keladi. Bunday yondashuv zamonaviy kasb-hunar ta'limi mazmunini shakllantirish muammosi yechimi sifatida e'tirof etilmoqda. Chunki bunda kasb yoki ixtisoslik nuqtai nazaridan pastdan emas, balki aniq yo'nalish doirasidagi kasbiy ta'lim mazmuni yaxlit tizim sifatida yuqoridan pastga tomon tadqiq etiladi.

3. Ta'lim mazmunini tanlab olishga umumiy yondashuv.

I. Ta'limda uzviylik o'quv predmetining tashkiliy qismlarining to'g'ri nisbati va zaruriy bog'liqligini ta'min etadi.

O'quv materialining joylashishi va bu materialni o'zlashtirish usullarini tanlashdagi uzviylik quyidagi ikki omilni hisobga olish bilan amalga oshiriladi: Ushbu o'quv predmeti tegishli fan mazmuni va mantiqi hamda bilimlarni o'zlashtirish jarayonining qonuniyatlarini, fanning mazmuni va mantig'i o'quv predmetining uzviyligini ta'min etishda muhim ahamiyat kasb etadi: tushuncha, qonunlar va dalillar, o'quv predmeti mazmunining o'zagi hisoblanib, ketma-ket joylashadi va o'rganilayotgan sohaga oid bilimlarning kengayib borishini ta'minlaydi, oldingilari keyingilari bilan uzviy bog'liq bo'ladi.

Bilimlarni o'zlashtirish jarayonining qonuniyatlari omili ilmiy bilimlarni to'g'ridan-to'g'ri o'quv predmeti mazmuni sifatida talqin etilishiga yo'l qo'ymaydi, unga didaktik ishlov berishni talab etadi. Shunday qilib, uzviylik faqatgina to'g'ri chiziqli emas, balki o'quv materialini konsentrik joylashuvda ham amalga oshiriladi.

Tushunchalarni keng va chuqur aloqadorligini o'rganish mazmunini boyitishga uni o'zlashtirish shakllarining uzviyligini ta'min etadi.

Uzviylik alohida o'quv predmetlarinigina emas, balki turli o'quv predmetlarining o'zaro munosabatlarini ham qamrab olishi zarur. Buning uchun turli o'quv predmetlarini o'rganishda obyektlarning turli jihatlarini obyektiv aloqadorligi asos hisoblanadi.

II. Ta'lim mazmuni avval DTS (TTS), so'ngra o'quv reja va dasturi shaklida loyihalashtiriladi.

Ta'lim mazmuni ta'lim jarayonining asosiy elementi (tashkil etuvchi komponenti) ni o'zlashtirish natijasida ijtimoiy maqsadlarga erishiladi. O'zlashtirilishi zarur bo'lgan ijtimoiy madaniy tajribaning tavsifi va hajmi aniq shart-sharoit, makon, zamon, shuningdek ta'lim muassasasining turi va darajasiga bog'liq bo'ladi.

Ta'lim mazmunini tashkil etuvchi tarkibiy qismlari sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin: a) samarali amaliy faoliyat tajribasi, ya'ni mehnat, iqtisodiyot, siyosat ijtimoiy va boshqa sohalardagi vazifalarni muvaffaqiyatli bajarish.

b) bilish tajribasi atrof olam rivojlanishi qonuniyatlarini anglash metodlari va natijalari; v) umumiy maqsadlarga erishish jarayonidagi ijtimoiy o'zaro ta'sirlar tajribasi; g) axloqiy etik tajriba; d) ma'naviy- madaniy tajriba va shu kabilar.

O'qitish mazmuni muayyan ta'lim muassasalarida o'rganiladigan o'quv predmetlarini o'rganish jarayonida o'zlashtiriladi. O'qitish mazmunining tuzilmasi, ya'ni turli elementlarning o'zaro munosabatlari, ketma-ketligi, davomiyligini o'quv rejasi aniqlab beradi. Shu paytgacha o'qitish mazmunini shakllantirishga yagona yondashuv ishlab chiqilmagan. Amalda o'qitish mazmuni bajariladigan vazifalarning murakkablik darajasi va mazmuniga binoan aniqlanadi.

Masalan, umumiy ta'limning asosiy vazifasi insonni har tomonlama rivojlantirish, hayot va mehnat, kasb tanlashga va kelgusida kasb-hunar sir-sinoatlarini o'rganishga tayyorlashdan iborat.

Aniq kasb (ixtisoslik) bo'yicha ta'lim mazmunini integrativ yondashuv asosida tanlab olishda uning qaysi soha bo'yicha ishlab chiqarishga mansubligi hisobga olinadi.

Integrativ yondashuv asosida kasb-hunar ta'limi mazmunini tanlab olishda meyoriy asos tasniflagich va DTS, TTS hisoblanadi.

Demak, kasb-hunar ta'limi mazmunini tanlab olishda dastlabki asos kasb-hunar turi hisoblanadi. Ajratib olingan ta'lim mazmuni yuqoridan pastga tomon tahlil etiladi. Yuqorigi qatlam sohaga va alohida ishlab chiqarish yoki faoliyat ko'rinishlariga mos bo'ladi. O'rta qatlam tutash

kasblarga to'g'ri keladi; pastki qatlam esa alohida kasblar, ixtisosliklarga to'g'ri keladi. Tahlil borishida eng avval umumiy ta'lim mazmuni, keyin xususiy mazmun, ya'ni kasb-hunarning o'ziga tegishli mazmuni tanlab olinadi. Bunday deduktiv tahlil mazmunning unifikatsiyalashgan qismlarini ajratib olib, kasbiy ta'lim mazmunini ilmiy asosda ma'lum tizim yoki tuzilmaga keltirish imkonini beradi. Bu yondashuv o'quv dasturini ishlab chiqish (tuzish) imkonini beradi.

Bloklar mazmunini tanlab olishda har bir oldingi blok keyingisiga tayanch sifatida qarab kengaytiriladi va chuqurlashtiriladi. Bu, o'z navbatida, uzviylik va yaxlitlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Shuningdek, avvalgi faslda ko'rsatilganidek, kasb-hunar pedagogikasida kasb-hunar ta'limining xususiy prinsiplariga ham asoslaniladi. Chunki bu prinsiplar kasb-hunar ta'limining o'ziga xos jihatlarini hisobga olib, umumdidaktik prinsiplar bilan uyg'unlikda qo'llaniladi. Kasb-hunar ta'limi mazmunini tanlab olish va amalga joriy etishni umumiy holda quyidagicha chizma tarzda ifodalash mumkin:

14-Mavzu: O'rta-maxsus kasb-hunar ta'limi bitiruvchilarining ishlab chiqarishga moslashuvi.

Reja:

1. Kichik mutaxassislarning o'qishni tugatgandan so'ng korxonalarda ishlab chiqarish jarayonlariga kirishib ketish jarayonining ijtimoiy jihatlar.

2. Kichik mutaxassislarning o'qishni tugatgandan so'ng korxonalarda ishlab chiqarish jarayonlariga kirishib ketishning psixologik jihatlar.

1. Kichik mutaxassislarning o'qishni tugatgandan so'ng korxonalarda ishlab chiqarish jarayonlariga kirishib ketish jarayonining ijtimoiy jihatlar.

Hozirgi kunda jamiyatimizda ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlarning jadal amalga oshirilishi, ta'lim tizimining bosqichma-bosqich isloh qilib borilishi – mupakkab ijtimoiy hodisa sifatida umume'tibopli va ma'naviy qiziqishiga molik jarayonga aylandi. Ta'lim tizimining umumiy maqsadi teng huquqli va demokratik davlat talabiga javob beruvchi jamiyat a'zolarini tarbiyalab berishdan iboratdir. Yoshlarning **kasbiy ishlab chiqarish faoliyatiga moslashuv** jarayoni ta'lim tizimining uzviy davomi deb xisoblash mumkin. Kasbiy ishlab chiqarish faoliyatiga moslashuv yopdamida inson hayotiga, ijtimoiy munosabatlar pivojlanishiga ma'lum ta'sir ko'psatish mumkin. Ishlab chiqarishga moslashuvning ijtimoiy uyg'unlashuvi esa texnikani taraqqiy ettirishning muhim omili hisoblanadi.

Bo'lajak kichik mutaxassislarni tayyoplashdagi mupakkab muammolar qatopida ishlab chiqarish faoliyatiga moslashuv ham o'ziga xos o'pin tutadi. Ayniqsa, ta'limni modernizatsiyalash bilan bog'liq islohotlarning joriy bosqichida ishlab chiqarish faoliyatiga moslashuv muammosi yanada yopqin va aniq namoyon bo'lmoqda. Bo'lajak kichik mutaxassislarni tayyorlashning mazmuni kasbiy, amaliy, psixologik, metodik, tadqiqiy faoliyat turlari bilan bir qatorda ishlab chiqarish jarayoniga moslashuv bilan boyib bormoqda.

Darhaqiqat, O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonunida ta'lim va tarbiyaning insonparvar, demokratik xarakterda ekanligi ta'lim to'g'risidagi davlat siyosatining asosiy prinsiplaridan biriga aylandi. Bo'lajak kichik mutaxassisning ishlab chiqarish jarayoniga moslashuv muammolarini o'rganish uchun avvalombor bu tushunchaning mohiyatini va ijtimoiy-ma'naviy asoslarini aniqlash va uni takomillashtirish yo'llarini bilish zarur.

Bugungi ilmiy dunyoqapash ishlab chiqarish jarayoniga moslashuv "ijtimoiy hayotning bapcha tomonlapini qampab oluvchi ijtimoiy tizim elementi" sifatida yondashadiki, buning natijasida kasbiy moslashuv vujudga keladi. Kasbiy moslashuv deganda shunday dunyoqapash mavjudki, ijtimoiy shaxs, jamiyat ehtiyojini qondirish maqsadida hapakat qiluvchi insonning mohiyat kuchi pivojlanishi yo'llari va natijalarning tapixiy aniq tizimi tushuniladi.

"Ishlab chiqarishga moslashuv" tushunchasini oydinlashtirishda inson faoliyatining natijasi sifatidagi talqinini tushunishgina emas, balki uning tashuvchisi sifatida insonning o'ziga upg'u bepiladi, muayyan moddiy-ma'naviy qadriyatlar esa subyekt kasb-hunarni pivojlantirishning vositasi va usullari sifatida qapaladi. Shu jihatdan olganda moslashuv atamasini "individdning meyoriy pivojlanishi" sifatida tushunish mumkin. Kasbiy moslashuv ikki asosiy shaklda namoyon bo'ladi: bipinchidan, inson tomonidan yapatiladigan moddiy va ma'naviy boyliklarga ishtiroki natijasi, ikkinchidan, - inson shaxsining haqiqiy boyliklari.

Inson kuchi-qudpati mehnat faoliyati, ong, axloqiylik ijtimoiy munosabatlapning yaxlit tizimi bilan belgilanadi, jamiyatning bipinchi tahliliy kesimiga muvofiq, bip tomondan, ijtimoiy tupmush, bazis bilan va ikkinchi tomondan ijtimoiy ong va ustqurma bilan belgilanap ekan, - an'anaviy pavishda jamiyatning moddiy va ma'naviy tayyorgarligi ilgapi supiladi. Ishlab chiqarish jarayoniga moslashuv o'z navbatida sifat jihatlari faoliyat bilan bog'liqdir.

Faoliyat umuman olganda – bu jonli tizimlapning tashqi muhit bilan o'zapo hamkoplighi asosidagi adaptiv yo'naltirilgan faolligidip. Inson faoliyatiga kelganda esa, uni odamlapning ijtimoiy yo'naltirilgan faoliyati sifatida belgilash mumkin. Moslashuv esa - mana shu faoliyat usulining o'zginasidip. Haqiqatdan ham istalgan ishlab chiqarishga moslashuv u ijtimoiy faoliyat bo'ladimi, individual faoliyat bo'ladimi, qanday bo'lmasin faoliyatni taqozo etadi, bipoq hap qanday faoliyatni emas, balki jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy, ma'naviy, texnikaviy sohalapidagi ijobiy o'zgaptirishlapni nazapda tutuvchi "faoliyat usuli"nigina ishlab chiqarishga moslashuv sifatida talqin qilish maqsadga muvofiqdip. Ishlab chiqarishga moslashuvni pivojlantirish usuli sifatidagi faoliyat eng avvalo ma'naviy, kasbiy-ijodiy faoliyatni o'z ichiga oladi. Mana shu faoliyat davomida madaniy qadpiyatlap yapatiladi. Aynan ishlab chiqarish jarayoniga moslashuv insonning faol faoliyati shaklida ijtimoiy pivojlanish va inson shaxsi shakllanishining omiliga aylanadi. Chunki shaxs faqat ma'naviy faoliyat japayonida shakllanadi.

Shaxsning chinakam ishlab chiqarishga moslashuvi to'g'risida ko'plab ta'limiy sifatlar, shu jumladan qadpiyatlap bipgalikda, jamuljam namoyon bo'lgan taqdipdagina so'z yupitish mumkin. O'zligini anglash faoliyati shaxsning yuksak faollighi ko'psatkichlapidan bipi ekanligini qo'shimcha qilmoqchimiz. Busiz shaxsning mustahkam qadp-qimmatli yo'nalishlapini va yangicha tafakkupni tapbiyalash mumkin emas. O'zligini anglash faoliyatning umumiy dapajasi, qadpiyatlapni tushunishdagi muayyan biplik kishilapning o'zapo bip-biplapini tushunishlapi uchun ham shapt-shapoit yapatadi, mezonlapning umumiyliyini belgilab bepadi. Ana shu mezonlap yopdamida shaxs o'zini, o'z fazilatlapini va nuqsonlapini baholaydi, tegishlicha jamiyatdagi munosabatlap shakllanadi, o'zapo ishonch va ijodiy faoliyat uchun qulay muhit yapatiladi. Shunday qilib, o'zini anglash faoliyati – bu inson tomonidan o'z tupmush tapzini, aniq hayotiy vaziyatlapdagi hatti-hapakatlapini epkin tanlashining, u yoki bu ijtimoiy masalalapni hal etish chog'ida o'z nuqtai nazapini aniqlashning ma'naviy shapt-shapoitidip.

Shaxs faoliyati ma'naviy ishlab chiqarish sohasi bilan belgilangan holda ham ongning, ham o'z-o'zini anglashning shakllanishi va namoyon bo'lishini, shuningdek tafakkup faoliyatini qampab oladi.

Kasbiy faoliyat meyorlapi dunyoqapash bilan bog'liq ko'psatmalapning maxsus uzatuvchisi bo'lishi mumkin. Kasb-kop faoliyati va unga moslashuv meyoplapi kasb-hunar faoliyati va muomala japayonida dunyoqapash tusini kasb etib, odatiy faoliyat meyoplapi va kasb-kop tafakkupi meyoplaping o'zapo munosabati muammolapi opqali shakllanadi.

AQShda ta'lim oldiga qo'yiladigan maqsadlapdan kelib chiqib, amepikalik olimlap o'qituvchi shaxsiga qo'yiladigan bip qancha talablapni qayd etishadi. Dyuning fikricha o'quvchi o'z vazifasini "...talabaning faoliyatini xaypioxhlik bilan, majbup qilmasdan boshqapishi zapup". O'qituvchining o'quvchilap bilan to'g'pi munosabatda bo'la olishi, uning odobi va shaxsiy fazilatlapini kasbiy-ishlab chiqarish faoliyatga moslashuvning asosiy komponentlapidan bipi, deb tan oladi.

O'qituvchining ma'naviy boylighi, uning axloqiy soflighi insonparvarlikning gapovi bo'lib xizmat qiladi. Chunki o'qituvchining ziyolilighi – bu eng avvalo uning kasbiy-ishlab chiqarish faoliyatga moslashuvga bo'lgan munosabatidip. U bipinchi navbatda ta'lim dapajasi, ish tupi, kasb-hunar tayyopgaplighi bilan emas, balki shaxsning nechog'li qadpiyatlapga yo'nalganlighi bilan belgilanadi.

Kasbiy-ishlab chiqarish faoliyatga moslashuvini shakllantirishning asosiy shapti, bizning fikpimizcha, unda kasbiy-ishlab chiqarish faoliyatga moslashuvga bo'lgan ehtiyojni shakllantirishgina emas, balki uning o'z "mendan" ibopat kasbiy-ishlab chiqarish faoliyatga moslashuvini idpok etishga tayyoplighi ham hisoblanadi.

Nemis pedagoglari kasbiy-ishlab chiqarish faoliyatga moslashuvni ilmiy-ijodiy faoliyat sifatida belgilaydi. Ilmiy-ijodkorlik muammoni mustaqil hal etish malaka va ko'nikmalapini

pivojlantipadi, ilmiy mehnat uchun zapup bo'lgan shaxs sifatini pivojlantipadi, o'quvchilarda ijtimoiy hayotga tayyopgaplikni pivojlantipadi.

O'quvchi ijodiyoti muammolarini tadqiq etuvchi Dpagep kasbiy-ishlab chiqarish faoliyatga moslashuvning quyidagi ppinsiplarini ko'rsatadi:

- ijodiy tafakkur va hapakat bipligi;
- ijodiy faoliyatda individuallik va ijtimoiylikning bipligi;
- onglilik va intellektuallik bipligi .

Ijodiy fikrlash muammoni ko'pa bilishdan, vazifa bilan uni hal etishning mavjud bo'lmagan yo'li o'rtasidagi, tan olingan ijtimoiy yoki individual zapupiyat bilan uni amalga oshirishning mavjud bo'lmagan imkoniyatlari o'rtasidagi ziddiyatni anglashdan boshlanadi.

Xulosa qilib aytganda, kasbiy-ishlab chiqarish faoliyatga moslashuv haqida yuqorida keltirilgan aniqlashlarni tahlil qilish uning ijtimoiy tomonlarining asosiy belgilarini ajratib ko'rsatish imkonini beradi. Ular quyidagilardir:

- birinchidan, kasbiy-ishlab chiqarish faoliyatga moslashuv o'quvchilarning ijodiy faoliyatini ifodalaydi va o'quvchining malakasi ishlab chiqarish faoliyatining sifat ko'rsatkichi hisoblanadi;

- ikkinchidan, kasbiy-ishlab chiqarish faoliyatga moslashuv o'quvchi tafakkurining shakllanish jarayoniga ta'sir ko'rsatadi;

- uchinchidan, kasbiy-ishlab chiqarish faoliyatga moslashuv o'zida nafaqat yakunni, balki kasbiy faoliyat jarayonida o'quvchining qayta o'zgarishi jarayonini ifodalaydi.

2.Kichik mutaxassislarning o'qishni tugatgandan so'ng korxonalarda ishlab chiqarish jarayonlariga kirishib ketishning psixologik jihatlari.

V.A.Suxomlinskiy ko'p yillik amaliy tajribani, kasbiy-ishlab chiqarish faoliyatga moslashuvga oid qiziqarli fikrlarini umumlashtirib va tahlil qilib bunday deb yozadi: "Agar o'quvchi o'z ishini chuqur o'ylab tahlil qilsa, unda o'z tajribasini nazariy anglashga qiziqish, o'quvchilarning bilimi bilan o'zining kasbiy-ishlab chiqarish faoliyatga moslashuvi o'rtasidagi sabab-oqibat aloqalarini izohlashga qiziqish paydo bo'lmagligi mumkin emas". Bo'lg'usi mutaxassis - o'quvchining kasbiy tayyopgapligiga, uning yosh fiziologiyasi va psixologiyasi asoslariga oid bilimlarini egallab olishiga katta ahamiyat berib "qat'iy psixologik negizsiz kasbiy-ishlab chiqarish faoliyatga moslashuv yo'q", deb hisoblaydi.

Psixolog olimlarning fikricha xar qanday shaxsning shakllanishi asosan uch sohada amalga oshiriladi:

1) faoliyat sohasi, ya'ni umri mobaynida shaxs turli faoliyatlarga bevosita yoki bilvosita jalb etilgan bo'lib, bu jarayonda faoliyatlar jabxasi, soxasi kengayib, boyib boraveradi. Har bir faoliyat turi individdan maxsus fazilatlarni, malaka va ko'nikmalarni, bilimlarni talab etadiki, ularni qoniqtirish yo'lidagi aktivligi unda o'ziga xos ijtimoi-psixologik xususiyatlar kompleksini shakllantiradi;

2) muloqot sohasi, ayniqsa maktabgacha yosh davrdagi va o'smirlik davrlaridagi muloqot sistemalari bolada bir qancha ijtimoi-psixologik xislatlarni paydo qiladiki, buning natijasida u faol hayotiy mavqega ega bo'ladi, jamiyatda o'z o'rnini tasavvur qilishga erishadi.

3) o'z-o'zini anglash sohasi, ya'ni "Men" obrazining yil sayin o'zgarib borishi jarayoni bo'lib, avval o'zini boshqalardan farqliligini, o'zicha mustaqil harakat qilish, mustaqil fikr yuritish qobiliyatini anglash, so'ngra esa o'z-o'zini baholash, anglash, nazorat qilish- xususiyatlari rivojlanadiki, ular ham faol shaxs psixologiyasining tarkibiy qismidir.

Shaxs ijtimoiylashuvining ushbu bosqichlari mavjud.

Birinchi bosqich—mehnat faoliyatigacha bo'lgan bosqich bo'lib, unga bolaning maktabgacha yosh davri hamda o'qish yillari kiradi. Bu davrdagi ijtimoiylashuvning ahamiyati va o'ziga xosligi shundaki, bu davrda asosan tashqi ijtimoiy muhit, ijtimoiy ta'sirlar faol ravishda ongga singdiriladi, mustaqil hayotga tayyorgarlik borasida muhim bosqich o'tiladi.

Ikkinchi bosqich — mehnat faoliyati davri — bu davr odamning yetuklik yillari bilan bog'liq bo'lib, avvalgi davrlarda singdirgan ijtimoiy ta'sirlarni bevosita faol faoliyatda, shaxslararo munosabatlar sistemasida namoyon etadi. Kasbga ega bo'lib, aniq hayot yo'lini tanlagan, turmush

qurib, kelgusi avlodni tarbiyalayotgan shaxsda namoyon bo'ladigan barcha ijtimoiy fazilatlar shu davrning mahsulidir.

Uchinchi bosqich — mehnat faoliyatidan keyingi davr bo'lib, bunga asosan aktiv mehnat faoliyatidan so'ng qarilik gashtini surayotganlar kiradi. Bu davrda ham shaxs ijtimoiylashuvi davom etaveradi, chunki endi ilgarigi davrlarda orttirilgan tajriba boshqalarga uzatiladi, shunga ko'ra shaxs strukturasida ham xususiy o'zgarishlar ro'y beradi.

Kichik mutaxassislarning o'qishni tugatgandan so'ng korxonalarda ishlab chiqarish jarayonlariga kirishib ketishning psixologik jihatlar shaxs ijtimoiylashuvining ikkinchi bosqichida aniq namoyon bo'ladi.

Kichik mutaxassislarning o'qishni tugatgandan so'ng korxonalarda ishlab chiqarish jarayonlariga qay darajada kirishib ketishi ularning yuqorida ko'rib o'tilgan ijtimoiy sifatlaridan tashqari shaxsning psixologik sifatlar shaxs bo'lgan toifalar va ularning ijtimoiy psixologik xarakteristikasiga ham bog'liq.

Shaxs toifalar va ularning ijtimoiy psixologik xarakteristikasi

Psixologlarning fikricha, (G.Asmolov, P.Shixerev, V.A.Yadov, P.Nadirashvili va boshqalar) ijtimoiy ustanovkalarni o'zgartirish uchun shu ustanovkaning sababi bo'lgan vaziyat yoki faoliyatning maqsadi va motivini o'zgartirish shartdir. Shu narsa shaxsning aktiv ongli faoliyatida sodir bo'ladi.

Shunday qilib, shaxs sosializasiya jarayonida turli ustanovkalarini ro'yobga chiqarish sharoitida faollik ko'rsatadi. Shunday faollikning natijalarini biz uning ijtimoiy-psixologik sifatlarida ko'ramiz. YA'ni, aktiv birgalikdagi faoliyat, o'zaro muloqot jarayonida shaxsning ijtimoiy-psixologik fazilatlar shakllanadi. Shuning uchun ham barcha sifatlar faoliyatda namoyon bo'ladigan hamda muloqotda ko'rinadigan sifatlar guruhiga bo'linadi. Masalan, tashqi muhit bilan faol munosabat perseptiv himoya sifatlar, ya'ni o'ziga xavf soluvchi yoki solishi mumkin bo'lgan ijtimoiy ta'sirlardan himoya qiluvchi xususiyatlar shakllanadi. Bu sifatlar ba'zi mualliflar perseptiv qobiliyatlar (V.A.Labunskaya) deb atasalar, boshqalar "ijtimoiy ta'sirlarga hissiy javob berish qobiliyati" (A.Bodalev), "kuzatuvchanlik", "ziyraklik" (Y.Jukov) va hokazo deb atashgan. Boshqa sifatlar "muloqotda namoyon bo'luvchi sifatlar"dir. Ular turli ijtimoiy kutishlar sistemasi bilan bog'liq bo'lib, shaxsning turli sharoitlarda to'g'ri muloqotga kirishish imkoniyatini beradi. Bundan tashqari, har bir shaxsda o'ziga xos tarzda dunyoni, odamlarni idrok qilish va tushunish qobiliyati borki, ular muloqot jarayonida kamrok xatolarga yo'l qo'yishini ta'minlaydi. Masalan, bosiqlik, mulohazalilik o'zgalarning ichki dunyosini gaplari, hatti-harakatlariga qarab bilish qobiliyati va boshqalar shular jumlasidandnr. Shu fazilatlar qanchalik namoyon eta olishiga qarab shaxs tiplari farqlanadi.

Ekstrovert va introvert toifali shaxslar

Bu tiplar muloqotga kirisha olish qobiliyatiga ko'ra farqlanadi. Masalan, **ekstrovert** — o'ta muloqotga kirishuvchan, o'zini odamlar guruhisiz tasavvur qila olmaydigan shaxsdir. Uning uchun muloqot haqiqiy ehtiyojdir, boshqalarning uni tushunish-tushunmasliklaridan qati nazar, u doimo o'z fikr-istaklarini o'rtoqlashgisi keladi. Ekstrovert uchun konkret kim bilandir muloqotda bo'lish emas, umuman kim bilan bo'lsa ham muloqotda bo'lish xohishi muhim. Shuning uchun ham u umuman begona odam bilan gaplashib, kirishib keta oladi. Gaplashgisi kelmagan begonaning psixologiyasini tushinishi qiyin ("Qanday qilib gaplashishni xohlamaslik mumkin?", — deb uylaydi u). Ekstrovertning qiziqishlari ham tez-tez o'zgarib turadi, do'stlari, o'rtoqlarini ham almashtirib turishga intiladi. Bundan tashqari, u o'ta kirishuvchan bo'lganligi uchun ham har qanday sharoitda vaziyatdan chiqish usullari to'g'risida tez xulosaga keladi, o'ta qiziquvchan, dunyoda bo'layotgan hodisalar, "mish-mishlar"ni bilish uning uchun zarur. Ekstrovert kek saqlamaydi, bugun urushgan odami bilan ertaga hech narsa bo'lmaganday apoq-chapoq bo'lib ketishi mumkin. Shu sababli xam bu tip shaxslarning kasbiy-ishlab chiqarish faoliyatga kirishib - maslashib ketishi, xar qanday sharoitga moslashib ketishi oson.

Dominant va tobe toifali shaxslar

Dominant tip muloqot jarayonida sira ham boshqalardan past kelishni xohlamaydi, savol berilsa, xohlasa javob beradi, bo'lmasa, indamasligi ham mumkin. U doimo suhbatdoshga ta'sir ko'rsatishi, uning bo'ysunishini xohlaydi. Unda egoizm hissi kuchli, o'zi xato fikr yuritisa,

xatoligini suhbatdosh sezsa ham uni bo'yniga olmaydi. Dominant tip — qatiyatli. Suhbat davomida u sizning fikringizni yarim yo'lda tushunsa, sizni oxirigacha tinglashni istamaydi, gapni bo'lib, mayinlik bilan gapni tugatib qo'yishi mumkin. Agar ikkala suhbatdosh ham dominant bo'lishsa, unda ular o'rtasida osongina raqobat hissi yuzaga chiqishi, kelishmay qolishlari mumkin. Shuning uchun janjallashib qolmaslik uchun dominant shaxsning mustaqilligi, dadilligiga ko'nish, unga o'z nuqtai nazarini oxirigacha bayon etish imkoniyatini berish lozim.

Dominant tip — qatiyatli shaxs bo'lganligi uchun ularning **kasbiy-ishlab chiqarish faoliyatga kirishib-moslashib ketishlari** oson kechadi.

Tobe tipli shaxs esa suhbatdoshning qarashlariga moslashadi, doimo yon berishga tayyor, shuning uchun u kam janjallashadi, lekin yomon ko'rib qolgan odami bilan umuman gaplashmaydi. Suhbat sharoitidagina u asta-sekin o'zining dadilligini ko'rsatishi, ochiq gaplashishi, ba'zan e'tirozlar bildirishi mumkin. Tobe shaxsli bolalarni rag'batlantirish maqsadga muvofiqdir, shuning uchun ham ularni maqtab turish, gapirayotganda ko'zlar, yuz ifodalari bilan ularni ruhan qo'llab turish kerak. Biror qarorga kelish kerak bo'lib qolsa, bu shaxs qarorni yaxshisi siz qabul qilishingizni xohlaydi, chunki javobgarlikni bo'yniga olishni istamaydi. Tobe shaxsli bolalarni rag'batlantirish maqsadga muvofiqdir, shuning uchun ham ularni maqtab turish, gapirayotganda ko'zlar, yuz ifodalari bilan ularni ruhan qo'llab turish kerakli tufayli, ularning kasbiy-ishlab chiqarish faoliyatga kirishib-moslashib ketishi jarayonida ham moddiy va ma'naviy qo'llab - quvvatlab turishni kutadi.

15-Mavzu: Ta'lim va ishlab chiqarish o'rtasidagi aloqalarni amalga oshirish jarayonlari.

Reja:

1. Korxonalrning yangi xo'jalik yuritishga o'tishi jamiyatning yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash ijtimoiy buyurtmasini bajarish.

2. Ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar sharoitida kasbiy ta'lim tizimini isloh qilish.

3. «Ijtimoiy hamkorlik» tushunchasi. Ijtimoiy hamkorlar bilan faoliyat yuritishda ta'lim muassasalarining mustaqilligini oshirish.

4. Korxona va ta'lim muassasalarining yangi turdagi hamkorlik shakllari: ijtimoiy hamkorlar bilan ikki yoqlama, uch yoqlama shartnomalari.

5. FSMU – texnologiyasi haqida tushuncha.

1. Korxonalrning yangi xo'jalik yuritishga o'tishi jamiyatning yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash ijtimoiy buyurtmasini bajarish.

Fan-texnika taraqqiyoti davrida ishchilarning mehnat qilish sharoiti o'zgaradi, chunki ishlab-chiqarish jarayonida ishchining bajaradigan faoliyati, dunyoqarashi, o'rni o'zgaradi. Ushbu o'zgarishlar ishlab-chiqarish bosqichlarining rivojlanishi yangi mayllarning o'sishiga olib keladi. Ishchi ushbu rivojlanishdan foydalangan holda yangicha ishlashni hohlaydi. Ishchilarda yuzaga kelayotgan o'zgarishlarning kuchayishida ishlab-chiqarish omillari kuchli rol o'ynaydi. Buning asosida jismoniy mehnat, ya'ni insonning bajaruvchilik funksiyasi yotadi.

Mehnatdagi asosiy o'zgarish, avvalambor, insonlarning jipsligidan kelib chiqadi. Malumki, ishlab-chiqarish jarayonida inson asosan 4 ta asosiy funksiyani bajaradi:

- ishchi o'z jismoniy harakati bilan aylantiruvchi va harakatlantiruvchi harakatlar hosil qilish uchun mehnat qurollarini ishlatadi;
- mehnat qurollarini boshqaradi va ularga ta'sir ko'rsatadi;
- ularni to'g'rilaydi va tamirlaydi;
- ularni loyihalashtiradi va ishlab-chiqarish jarayoniga tatbiq qiladi.

Mehnatni boshqarishda zamonaviy ishchiga 1- va 2-funksiyalar doirasidagi ko'rsatkichlar ahamiyatli bo'lishi bilan bir qatorda mehnatning mazmuni va ijodiyligini oshirishda 3-4-funksiyalar ham muhimdir.

Tarixga nazar solib ko'rsak yuqori malakali ish darajasi oshib bormoqda. Masalan: 30-yillarda slesar tamirlovchi 9-10 ta stanokda ishlay olgan, hozirda esa 25-30 ta stanokda bimalol ishlay oladi va 100 dan ortiq metall va nometall materiallardan foydalanadi. Bundan tashqari u payvandlashni ham bilishi kerak. Tokarlik ishi yillar o'tgan sari sezilarli darajada o'zgaradi. 30-yillarda 3-razryadli tokar oddiy ishlarni master qo'l ostida qilardi. 40-yillarda esa stanokning

asosiy qismlarini, ya'ni zo'riqish bo'lganda sinadigan joylarni, oddiy qirquvchi va o'lchov asboblarni sovitish va moylash, moylash suyuqligini ishlatishni ham bilishi kerak bo'lgan. Yana tokar stanok markalarini va nuqsonli mahsulotni aniqlay olishi ham kerak.

60-yillarda esa tokar keng tarqalgan va universal stanoklar tuzilishini, oddiy va qirquvchi asboblarni qo'llashni ko'rsatma berishni, material o'lchovlari va yuza tozaligini bilishi talab etilar edi.

70-yillarda tokar stanokning tuzilishi, ishga yaroqliligi hamda stanoklarni boshqarish qoidalarini tekshiruvchi o'lchov asboblardan foydalanish qoidalarini bilishi kerak bo'lgan.

80-yillarda esa 3 - razryadli tokar stanokda ishlash bilan birga elektronika ishlarini ham bajara olishi talab qilingan.

90-yillarda texnikaning rivojlanishi yangi tipdagi stanok ishchilarini shakllantirdi. Keng tarmoqli universal ishchilar vujudga keldi. Hozirda bu ishchilar 14 ta ixtisosliklarni egallagan. Bu ixtisosliklardan tokarlik avtomatlarini sozlovchilar, yarim avtomat va avtomatlashtirilgan stanoklarni sozlovchi hamda boshqalar. Ishchi sozlovchilarning bu guruhi elektrotexnik bilimga ham egadirlar.

2. Ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar sharoitida kasbiy ta'lim tizimini isloh qilish.

Oxirgi yillarda turli xil stanoklarda ishlay oluvchi, uni tamirlay oluvchi, mahsulot sifatini yuqori qilish uchun lozim asboblardan orasidan qulayini tanlay olib ishlatadigan ishchilarga talab ortib bormoqda. Ushbu ishchilar mehnat qilish jarayonlari va ko'p imkoniyatdan qulayini tanlay olishi kerak.

Bunday ishchilar, ya'ni, tamirlovchilar eski tushuncha bo'yicha oliy bajaruvchi emas.

Ushbu ishchilar bajaruvchanlik bilan bir qatorda yangi texnologiyaning rivojlanishi va ishlab-chiqarishni boshqarishda muhim rol o'ynaydi.

Ularga qulay vaziyatlarni topish jarayonida quyidagi talablar qo'yiladi:

- pnevmatika, dinamika, elektrotexnikani, fizikani hech bo'lmaganda o'rta maktab ta'lim oluvchisi darajasida bilishlari kerak;

- yaxshi texnologik tayyorgarlikka ega bo'lishlari kerak;

- metall va nometall materiallarning nomlanishi va xususiyatlarini bilishlari kerak;

- kesuvchi asboblarning zo'riqishiga chidamliligini bilishlari kerak;

- avtomatik liniyada ishlovchi har xil tipdagi stanoklarda ishlagani uchun ularning ishga tayyorgarligi hamda ularning rejalashtirilganligini bilishlari kerak. Ular shunday holatlarga tushadilarki, oqibatda turli xil nosozliklarni yechishga to'g'ri keladi. Shuning uchun ular yuqori malakali bo'lishlari kerak;

- jamoa uchun sharoit yaratib berish, tamirlash ishini qisqa vaqtda tugallashlari kerak;

- ular ijtimoiy-iqtisodiy bilimlarga ega bo'lishlari kerak;

- brigadaning ish rejasini tuza olishlari kerak;

- ular jamoa bilan yaxshi muomalada bo'lishlari, ya'ni tillasha olishlari kerak;

- ular qanday o'zgarishlarga tayyor turishlari va boshqa brigadaga o'tib ishlash lozim bo'lganda ishlab keta olishlari shart;

- ishchilarning bajaruvchanlik funksiyasi kamayib, aqliy mehnati ulushlari ortishi kerak;

- ishchilar mehnatida aqliy mehnat va fizik funksiyaning organik birikmasi, ya'ni, hisoblash, to'g'rilash, analitik va nazorat funksiyalarini bajaruvchi, texnik jarayonni o'lchovchi va tekshiruvchi, avtomatlashtiruvchi asboblardan yordamida boshqara olishlari lozim;

- yuqori malakali va keng tarmoqli ishchilar funksiyalarining qo'llay olishlari kerak;

- madaniyat, texnika va fanning rivojlanishida mehnat umumdorligining oshishi;

- umumiy faoliyati va ishlab-chiqarish holatlariga moslashuvchanlik;

- o'rganish jarayonida tizimli ravishda malakasini oshirish evaziga keyingi ish faoliyati malakasining oshishini taminlab berish.

Yuqori malakali ishchilar zamonaviy ishlab-chiqarishda muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa ularning rasionalizatorlik va ijodkorlik xususiyatlari asqotadi. Bunday ishchilarning paydo bo'lishi shundan darak beradiki, insonning ishlab-chiqarish va texnik jarayondagi rivojlanishi, bilimlarining kengayishi, chuqurlashishi va malakasining oshib borishini taqozo etadi.

3. «Ijtimoiy hamkorlik» tushunchasi. Ijtimoiy hamkorlar bilan faoliyat yuritishda ta'lim muassasalarining mustaqilligini oshirish.

O'zbekiston Respublikasi "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"da maktab va KXKlarning eng amuxim vazifalaridan biri o'quvchilarning ongli ravishda kasbga yo'naltirish va ularning kasb egallashlarini ta'minlash deb belgilangan.

Mazkur ishlarni bevosita maktab, yoki maktablararo texnik markaz hamda KXKlarda maxsus ishlab chiqilgach "shartnoma"lar asosida o'z ishlarini muvofiqlashtirgan xolatida amalga oshiriladi. Mazkur shartnomalar ikki tomonlama va ko'p tomonlama xolatda qabul etiladi.

1.maktablar orasida.

2.maktab va tashxis markazlar orasida.

3.kasb-xunar kollejlari orasida.

4.maktablar va tashxis markazi orasida.

5.maktab, kasb-xunar kollejlari va tashxis markazi orasida.

6.maktablar tashkilot yoki korxonalar orasida.

7.maktab, kasb-xunar kolleji, tashkilot va korxonalar orasidagi qabul etiladigan shartnomalar.

Shartnomalar tuzishda uning xar bir bandiga didaktik talablar asosida, sosial iqtisodiy jixatdan maqsadga muvofiqligi va amaliy yo'nalishini xisobga olib huquqiy kuch berish kerak.

Birinchi banda. Namunaviy shartnomaning bu bandida asosiy e'tibor o'quvchilarning mehnat va kasbiy ta'limi, ijtimoiy-foydali, unumli mehnatini tashkil qilish masalalariga qaratiladi.

Keyingi band. Shartnomaning bu bandidagi tadbirlar o'quvchilar mehnat birlashmalarining ishini ta'minlashi kerak. O'quvchilar ishining bu turi asosan kanikul vaqtida amalga oshiriladi va shuning uchun ularning mehnat obyektlari har hil, ba'zan esa mehnat va kasbiy tayrgarlik o'quv dasturi mazmuni bilan bog'lanmagan bo'lishi mumkin.

Keyingi band. Shartnomaning bu bandida tayyorlangan mahsulotlar miqdori va sifatini xisobga olishni; o'quvchilar ijtimoiy-foydali, unumli mehnatining natijalarini o'quvchilarga tayyorlagan mahsuloti, haqiqiy ishlangan vaqti hamda bajarilgan ishi uchun belgilangan tartibda haq to'lashni ta'minlash tadbirlarini nazarda tutish lozim.

Keyingi band o'quvchilarning mehnat va professional tayyorgarligini, ijtimoiy va unumli mehnatini xavfsizlik texnikasi va ishlab chiqarish sanitariyasi, o'quvchilar mehnatini muhofaza qilish qoidalariga qat'iy rioya qilgan holda tashkil etishni ta'minlashi kerak.

Keyingi band baza korxonalarning makta, KXK va boshqa maorif muassasalariga o'quv yiliga tayyorgarlik ko'rishda yordamlashuviga qaratilgan tadbirlarni o'z ichiga oladi

Keyingi band o'quvchilar va ishlab chiqarish ta'limi ustalari to'g'risida g'amxo'rlikni aks ettiradi. Shuning uchun uni to'ldirayotganda baza korxona sanatoriyalar, pansionatlar, dam olish bazalariga yo'llanmalar ajratishda barcha rezerv va imkoniyatlardan foydalanish lozim.

4. Korxona va ta'lim muassasalarining yangi turdagi hamkorlik shakllari: ijtimoiy hamkorlar bilan ikki yoqlama, uch yoqlama shartnomalar tuzish.

Kasb-hunar ta'limi o'quv muassasalarining o'quvchilar ishlab chiqarish amaliyoti haqida namunaviy shartnoma

_____2013 y.

Toshkent milliy xunarmandchilik kasb-hunar kolleji direktori _____ bundan keyin «o'quv muassasi», bir tomondan va Qurilish tresti boshlig'i _____

Ikkinchi tomondan, bundan keyin «Korxona» quyidagi shartnomani tuzishdi:

1. «O'quv muassasi» yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash uchun dasturlar va o'quv rejasiga asoslanib, «qurilish ishlari» kasbi bo'yicha 20 o'quvchidan iborat A-21 guruhini 10 dekabr 2013 yildan 15 yanvar 2014 yilgacha ishlab chiqarish amaliyotini o'tashga yo'llaydi. O'quvchilar ro'yxati ilova qilinadi.

2. «O'quv muassasi», «Ishlab chiqarish amaliyoti Nizomi» ga binoan o'quvchilarning dastlabki kasbiy tayyorgarligini, texnika xavfsizligi qoidalariga rioya qilishni, ish sharoiti qoida tartiblarini saqlashni, uskunalarni ehtiyotgarlik bilan boshqarishlariga bo'lgan munosabatlarini ta'minlaydi. O'quvchilar ishlab chiqarish amaliyoti davrida «Korxona» ning ichki tartib qoidalariga to'liq bo'yinishadi.

«O'quv muassasi» ustoz orqali o'quvchilarning o'quv ishlarini tashkil qiladi va ularga uslubiy rahbarlikni amalga oshiradi.

3. «Korxona» bajaradi:

a) o'quvchilarga-amaliyotchilarga zarur bo'lgan jihozlar bilan jihozlangan ish joylarni, ishlab chiqarish topshiriqlari, hujjatlar va boshqalar bilan ta'minlaydi. O'quvchilarni kasbga oid bo'lmagan boshqa ishlarga jalb qilmaydi va ularning bo'sh, bekorchi bo'lishlariga yo'l qo'yiladi;

b) «Korxona» da qabul qilingan meyorlar, talablar bo'yicha o'quvchilarni maxsus kiyimlar, shaxsiy xavfsizlik vositalari bilan ta'minlaydi. Ish sharoitini sanitariya gigiyena talablari asosida ta'minlaydi.

v) o'quvchilarning bajargan ish natijalarini qat'iy hisobga olib boradi. O'quvchilarning ishlab topgan xaqdari qaydnomasi asosida har oyda «O'quv muassasa» hisob raqamiga pullarni o'tkazib turadi;

g) o'quvchilarning va ustozning yo'l xarajatlarini to'laydi.

4. Agarda shartnomada ko'rsatilgan talablar «Korxona» tomonidan bajarilmasa u holda «O'quv muassasa» o'qtuvchilarni ishlab chiqarish amaliyotidan chaqirib olishlari mumkin.

5. Agarda ishlab chiqarish amaliyoti davrida o'quvchilar «Korxona» ichki qoidalarini buzishsa u holda «Korxona» rahbariyati ularni ishlab chiqarish amaliyotidan chetlatib, «O'quv muassasa» ga qaytarib yuborishlari mumkin.

6. Tomonlarning qo'shimcha shartlari _____

7. Tomonlar tomonidan paydo bo'lgan kelishmovchiliklar qabul qilingan meyorlar asosida hal qilinadi.

8. Shartnoma muddati _____ dan _____ gacha

Korxona rahbari

O'quv muassasi rahbari

5. FSMU – texnologiyasi haqida tushuncha.

Ushbu texnologiya munozarali masalalarni hal etishda, bahs – munozaralar o'tkazishda yoki o'quv seminari yakunida (tinglovchilarning o'quv-seminari, haqida fikrlarini bilish maqsadida), yoki o'quv rejasi asosida biron bo'lim o'rganib bo'lingach qo'llanilishi mumkin, chunki bu texnologiya tinglovchilarni o'z fikrini himoya qilishga, erkin fikrlash va o'z fikrini boshqalarga o'tkazishga, ochiq holda bahslashishga, shu bilan qatorda o'quvchi-talabalarni, o'quv jarayonida egallangan bilimlarini taxlil etishga, qay darajada egallaganliklarini baholashga hamda tinglovlarni bahslashish madaniyatiga o'rgatadi.

TARQATMA MATERIALLARNING TAXMINIY NUSXASI

FSMU – TEXNOLOGIYASI

(F) – Fikringizni bayon eting.

(S) – Fikringiz bayoniga biron sabab ko'rsating

(M) – Ko'rsatilgan sababni tushuntiruvchi

(isbotlovchi) misol keltiring

(U) – Fikringizni umumlashtiring.

FSMU – TEXNOLOGIYASI			
F	S	M	U

16-Mavzu: Kasbiy pedagogikada qo'llaniladigan ilmiy tadqiqot metodlari.

Reja:

1. Ilmiy pedagogik izlanishlarni jarayoni.

2. Kasbiy pedagogikada qo'llaniladigan ilmiy tadqiqot metodlar.

1. Ilmiy pedagogik izlanishlarni jarayoni. Kasb ta'limi pedagogikasi muammolariga karatilgan ilmiy izlanishlar o'tkazishdan maqsad o'qitish va o'rgatish xususiyatlari, samarali metodlarni ishlab chiqish va amaliy qo'llash, texnik vositalarini qo'llashga doir masalalarni yechishdan iboratdir.

Shartli ravishda quyidagi bosqichlarga bo'lish mumkin:

1. O'qituvchining adabiyotlar o'rganish va amaliy ishlari asosida muammoni aniqlashi.
2. Gipoteza qurish ya'ni o'qitishni bosqichma-bosqich tashkil etish. Faktlar va ularni taqqoslash orqali izlanuvchi asoslangan taklifni beradi.

3. Izlanish natijalarini rasmiylashtirish va o'quv jarayoniga qo'llash.

Maxsus fanlarni o'qitish metodikasida ilmiy izlanishlarning umumiy va maxsus metodlari qo'llaniladi.

Umumilmiy metodlarga nazariy izlanish, kuzatish, suhbat va eksperimentlar kiradi.

2. Kasbiy pedagogikada qo'llaniladigan metodlar.

Nazariy metod - adabiyotlardan o'rganish va tahlil qilish, hamda pedagogik tajribalar asosida olib boriladigan izlanishlar kiradi. Adabiyotlar ustida ishlashda kitob va jurnallar, maqolalar va patentlar, ilmiy ishlanmalar to'plamlar va kataloglar, internet tizimidan olingan ma'lumotlardan foydalaniladi.

Kuzatish - odatda tabiiy kuzatish orqali talabalarning fanlarni o'zlashtirishlari, ularning xulq-atvori va muomalalaridagi o'zgarishlarni hisobga olish va tegishli ta'limiy-tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish yo'llarini belgilash uchun qo'llaniladi. Bu metod tadqiqotchining pedagogik tajribaning muayyan bir tomoni va hodisalarini biror maqsadni ko'zda tutib idrok etish tashkil etadi. Bunda kuzatishlar tezligi va soni, kuzatish obyekti, vaqti, pedagogik vaziyatlarni kuzatish uchun ajratiladigan xarakteristika va hokazolar hisobga olinadi.

Suhbat metodi - so'rashning bir turi bo'lgani holda tadqiqotchining jiddiy tayyorgarlik ko'rishini talab etadi, chunki u tekshirayotgan shaxs bilan bevosita aloqada bo'lish vaqtida og'zaki suhbat tarzida, suhbatdoshining javoblarini yozmasdan erkin muomala formasida qo'llaniladi.

Pedagogik so'rash metodi – tadqiqotchining boshqa kishilardan pedagogik tajribaning biror tomoni yoki hodisalari haqida axborot olish jarayoni bu metodning asosini tashkil qiladi. So'rash savollarning mantiqiy o'ylangan sistemasini, ularning aniq ifodalanishini, nisbatan kamchiligi (3-5ta) nazarda tutiladi. Shuningdek, qat'iy formadagi javobni ("ha", "yo'q") ham taqozo etishi mumkin.

Test, so'rovnomalar - bu so'rovnoma, ya'ni anketa usuli qo'llanganda yaratilgan ilmiy farazning yangiligini bilish, aniqlash, talabalarning yakka yoki guruhli fikrlarini, qarashlarini, qanday kasblarga qiziishlarini, kelajak orzu-istaklarini bilish va tegishli xulosalar chiqarish, tavsiyalar berish maqsadida o'tkaziladi.

Test savollaridan ko'zlangan maqsad oz vaqt ichida talabalarning bilimlarini yoppasiga baholashdir.

Mutaxassislarning bilimini va saviyasini aniqlash uslublaridan biri - bu test yordamidagi sinovdir.

Test sinovlar metodi - bu yozma javoblarning ommaviy ravishda yig'ib olish metodidir. Test sinovlarini (anketalarini) ishlab chiqish murakkab ilmiy jarayon. Pirovard natijada tadqiqot natijalarining ishonchiligi anketalar mazmuniga berilayotgan savollar shakliga, to'ldirilgan anketalar soniga bog'liq bo'ladi. Odatda test savollarining ma'lumotlarini kompyuterda matematik statistika metodlari bilan ishlash imkon beradigan qilib tuziladi.

Eksperiment-tajriba-sinov usuli - ushbu tajriba asosida ta'lim-tarbiya jarayoniga aloqador ilmiy faraz yoki amaliy ishlarning tadbiqu jarayonlarini tekshirish, aniqlash maqsadida o'tkaziladi.

Statistika ma'lumotlarini tahlil qilish usuli – ta'lim sohasidagi, jumladan, ajratilgan mablag'larning doimiy o'sib borishi, darslik va o'quv qo'llanmalari, ko'rgazmali qurollar, o'qituvchi kadrlar tayyorlash, ta'lim muassalarining qurilishi, xo'jalik shartnomalari va ulardan tushayotgan mablag'lar statistika usuli orqali aniqlanadi.

Matematika va kibernetika usullari - o'qitish nazariyasi, amaliyotida hisoblash matematikasi va kibernetikasi mashinalari yordamida bir tildan ikkinchi tilga tarjima, dasturli ta'lim va uni mashina orqali boshqarish, o'qitishni mustahkamlash, baholash orqali ta'lim-tarbiya samaradorligini oshirish differensial va individual ta'lim berish kabi jarayonlardir.

Sosiologiya tadqiqot metodi - anketaga savollar kiritiladi. Bundan maqsad talaba-yoshlarning kasb-hunarga bo'lgan munosabatlarini aniqlash, talabalar orasidagi do'stlik munosabatlarini o'quv yurtidagi shart-sharoitlarni bilish, yutuq va kamchiliklarni, yoshlar orasidagi munosabatlarni, dinga xususan tasavvufga bo'lgan qiziqishlarini aniqlash, talabalarning ma'naviy sifatlar darajasini, bilim olishga ishtiyoqi, adabiyotlar ta'minlanganlik darajasi, o'quv taqsimoti, uqituvchilarning o'qitish darajasi, o'quv qo'llanmalarining sifati, kompyuter bilan mashg'ulot o'tkazish turlarini o'rganish, ilmiy va kasbiy mahoratini oshirishdagi mashg'ulotlar turi, stipendiyalar miqdori, stipendiyalar talabalarning xarajatini qanchalik qoplaydi, haq to'lanadigan ishlarda talabalar qatnashishi, ota-onalarining moddiy yordami, ularning ma'lumoti, ish joyi, talabalarning ko'p shug'ullanadigan jamoat joyi, yashash joyi, ilmiy dunyoqarashining shakllanishida ta'sir etuvchi omillar, mutaxassis bo'lib yetishishida hal qiluvchi omillar, talabalarning onglik darajasi jarayoni, komil inson bo'lish uchun kerakli bo'lgan ma'naviy sifatlar, o'zlashtirganlik darajasi haqidagi savollar anketaga kiritiladi. Savol-javoblarning barchasi kompyuterda qayta ishlanadi va xulosalar chiqariladi.

17. Kasb-hunar ta'limini tashkil etish shakllari.

Dars tasnifi.

Reja:

1. Kasb-hunar ta'limini tashkil qilish shakllari.

2. Kasb-hunar ta'limini tashkil qilish vositalari.

3. Darslarning tasniflanishi.

1. Kasb-hunar ta'limini tashkil qilish shakllari.

Ta'lim jarayoni ishtirokchilari (O'qituvchi va tahsil oluvchilar)ning ma'lum belgilangan tartibda amalga oshiriladigan hamkorlikdagi faoliyatining tashqi ko'rinishi kasbiy ta'limning tashkiliy shaklini anglatadi.

Kishilik jamiyatining taraqqiyot etish davrida ta'limning tashkiliy shakllari turlicha bo'lgan.

Qadimgi paytlarda yakka tartibda o'qitish keng tarqalgan bo'lib, ma'lum ijodiy jihatlariga ega bo'lganligi bois hozirgi vaqtgacha saqlanib qolgan. O'rta asrga kelib, kasbiy ta'lim-tarbiya kichik guruhlar shaklida o'tkazila boshlagan. chunki bu davrda sanoat ishlab chiqarishi yo'lga qo'yilayotgan davr edi.

XVI asrning oxiri va XVII asrning boshlarida chex pedagogi Y.A.Komenskiy sinf-dars tizimini nazariy jihatdan isbotlab berdi.

Hozirgi paytda kasbiy ta'limning tashkiliy shakllari quyidagi xususiyatlariga binoan turlanadi:

1. Tahsil oluvchilar soniga ko'ra-ommaviy, jamoaviy, guruhli, individual.
2. O'qitish joyiga ko'ra-ta'lim-tarbiya muassasalarida va ta'lim muassasalaridan tashqarida (o'quv ustaxonalarida, mashq maydonlarda, korxonalarda, uy ishlari, sayohat va shu kabilar).
3. O'quv vaqtining davomiyligiga ko'ra-45 minutlik, juftlik (90 min), qisqartirilgan (70 minutlik), qo'ng'iroqsiz.

Amaliyotda sinf-dars tizimi keng ko'lamda qo'llanilganligi sababli dars ta'lim tarbiya ishining asosiy shakli deb yuritiladi. Sinf-dars tizimining asosiy o'ziga hos jihatlari quyidagilar hisoblanadi:

- deyarli bir xil tarkib, yosh va tayyorgarlik darajadagi tahsil oluvchilar ishtirok etadi;
- ta'lim-tarbiya jarayoni o'zaro bog'liq alohida-alohida qismlar ko'rinishiga ega bo'ladi;
- har bir dars o'quv rejasiga kirgan ma'lum bir o'quv predmetiga oid bo'ladi;

-darslar muntazam ravishda almashib turadi;

-iqtisodiy ko'rsatgichlarining nisbatan yuqoriligi. Chunki bir o'qituvchi bir vaqtni o'zida ko'p sonli tahsil oluvchilar bilan ishlaydi;

Shu bilan birga sinf-dars tizimining quyidagi kamchiliklari ham e'tirof etilgan:

-o'rtacha tahsil oluvchiga mo'ljallanganligi;

-har bir tahsil oluvchilar bilan individual ishlash imkoniyatining yo'qligi.

2. Kasb-hunar ta'limini tashkil qilish vositalari.

Hozirgi paytda ta'lim-tarbiya tizimida o'qituvchining tahsil oluvchilar bilan jonli muloqot va munosabati muhim ahamiyatga ega bo'lganligiga qaramay, u yagona axborot manbai bo'la olmasligi hayotiy haqiqat. Shuning uchun ham ta'lim-tarbiya ishini osonlashtiradigan va samaradorligini oshirish omili sifatida turli hil ta'lim vositalaridan keng foydalaniladi. Ana shunday omillardan biri o'qitishning texnikaviy vositalaridir.

O'qitishning texnik vositalari deganda ta'lim-tarbiya jarayoni ishtirokchilarining hamkorlik faoliyatini ta'minlab, uning samaradorligini oshirish, ta'minlash maqsadida foydalaniladigan qurilmalar tizimi tushuniladi.

Barcha o'qitishning texnik vositalarini shartli ravishda uch asosiy guruhga bo'lish mumkin.

1. Audiovizual vositalar (kinoproyeksiya, diaproyeksiya va epiproyektsiyalar, ovoz yozib olish, televideniye, radio);

2. Jihozlar, uskuna va asboblari;

3. Dasturli (kompyuterli) ta'lim vositalari.

O'qitishning texnik vositalaridan ta'lim-tarbiya jarayonining tashkil etuvchi komponentalari bilan uzviy bog'liqlik va munosabatlarini hisobga olgan holda foydalanish zarur. Aks holda mashg'ulot samarasini umuman yo'qqa chiqarish ham mumkin. Mashg'ulotda o'qitishning texnik vositalaridan foydalanish yordamchi xarakterga ega bo'lib, ularni tanlash, ishlatish vaqti va joyi darsning umumiy rejasida maqsadlarga muvofiq ravishda belgilanadi.

Ta'lim-tarbiya ishida texnik vositalardan foydalanish avvalo didaktik prinsiplarga amal qilishni ko'zda tutadi. Masalan, ko'rsatmalilik prinsipini real obyekt bilan mavhum tasavvurning birligini ifodalaydi.

Real obyekt yoki uning tasvirini ko'rish (idrok etish) inson uchun uni bilishning dastlabki va eng oddiy akti hisoblanadi, aniq tasavvurlar va mavhum tushunchalar hosil qilish uchun asos vazifasini o'taydi.

Ta'lim-tarbiya ishida ko'rsatmalilik tamoyiliga amal qilish zaruriyati insonning fikrlash hususiyatidan kelib chiqadi. Insonning fikrlash hususiyati ma'lumdan mavhum tomon rivojlanadi. Tushuncha va mavhum qonun-qoidalar aniq kuzatishlarga asoslansa, ularning mohiyat mazmuni ancha oson va tez shakllanadi. Inson tafakkurining rivojlanishi uning yoshiga, hayotiy tajribasi kabilarga bog'liq bo'lib, ta'lim-tarbiya jarayonida hisobga olinishi, aniq dalillar va obrazlardan ajralib qolmasligini talab etadi.

Ko'rsatmali qo'llanmalarga quyidagi talablar qo'yiladi:

-barcha talabalarga yaxshi ko'rinadigan darajada katta bo'lishi:

-o'quv xonasining istalgan joyidan bimalol o'qilishi:

-muhim detallar va yozuvlarning boshqa diqqatni o'ziga tortuvchi rang bilan alohida bo'yalishi:

-tasvirlar imkon qadar obyektning asl rangiga mos bo'lishi:

-tasvirlarning estetik did bilan rasmiylashtirilishi:

- matnning haddan tashqari ko'p bo'lmashligi:
- tasvirlangan obyektlarning tabiiy vaziyatda ko'rsatilishi:
- masshtabga rioya qilishi:
- arzon, qulay, uzoq vaqt o'z holatida saqlanishi va shu kabilar.

Shu o'rinda ko'rsatmali qo'llanmadan foydalanish maqsad bo'lmay, balki natijaga erishish vositasi ekanligini unutmaslik zarur.

Ko'rsatmali qo'llanmalardan foydalanishda o'quv materialining mazmuni va vaqtini hisobga olish zarur. Mashg'ulotda ko'rsatmali qo'llanmalardan haddan tashqari ko'p ham foydalanish yaxshi natija bermaydi. Namoyish qilinayotgan materiallarni idrok etish jarayonida tahsil oluvchilar sezgi organlarining (ko'rish, eshitish, hidlash, ta'm bilish) ko'proq jalb etish zarur. O'qituvchining so'zi bilan ko'rsatmalilikning uyg'unligi katta ahamiyatga ega. Ko'rsatmali qo'llanmadan foydalanishganda beriladigan izoh. Tahsil oluvchilar diqqat-e'tiborini asosiy materiallarga qaratilishini ko'zda tutadi.

Ushbu vositalardan foydalanishda ularni muayyan maqsad, maxsus soha va usullarga mos holda tanlash muhim o'rin tutadi. Eng muhimi shundaki, amaliyot o'qituvchisi o'quv va ko'rgazmali vositalarni ishlata olishni va ulardan maqsadga muvofiq va oqilona tarzda foydalanishni bilishi kerak. Texnik vositalardan foydalanilayotganda yuzaga keladigan texnik muammolarni hal qila oladigan bo'lishi lozim. Masalan: tikuv mashinasi ishida sodir bo'ladigan nuqsonlarni bartaraf eta bilishi, asosiy sozlanishlarni bajarishi va mashinani ishchi holatiga keltira olish kerak, ya'ni o'z kasbiy sohasining mohir ustasi bo'lishi kerak. Amaliyot o'qituvchisi o'z kasbiy sohasi uchun qanday materiallar, qanday yangiliklar borligiga, shuningdek, qaysi maxsus sohalarida uning o'zi yangiliklar qila olishi mumkinligi yuzasidan umumiy tushunchaga ega bo'lishi lozim. Ko'pincha o'qituvchilar doska tasvirlari, flipchart tasvirlari va proyektor slaydlari kabi vizual vositalarni o'zlari ishlab chiqadilar.

mumkinligini ham bilishni talab etiladi.

18 - Mavzu: Kasb-hunar ta'limini tashkil qilishda o'qituvchining asosiy vazifalari.

Reja:

- 1. O'qituvchining lavozim vazifalari.**
- 2. O'qituvchining ta'limni rejalashtirish bo'yicha vazifalar.**
- 3. Nazorat va baholash bo'yicha vazifalari.**
- 4 O'qituvchining metodik ishlari.**

1.O'qituvchining lavozim vazifalari.

O'quv jarayonida o'qituvchi raxbarlik vazifasini bajaradi. Bu umumiy qoida kasb ta'limi o'qituvchisiga xam ta'luqlidir. Kasb ta'limida vaqtning qismini o'quvchilarning mustaqil amaliy ishlari egallashi o'qituvchining rolini yanada oshiradi. Chunki xamma narsa o'qituvchi tomonidan oldindan puxta o'ylansa va yaxshi rejalashtirilsagina o'quvchilar mustaqil ishlay olishlari mumkin.

Bu borada kasbiy ta'lim o'qituvchisining metodik pedagogik va maxsus tayyorgarliklari yuqori pog'onaga ko'tarilishi lozim. Unda kasbiy ta'lim o'qituvchisi o'z fanining ilmiy asoslarini mukammal bilish bilan birga, mustaqil mehnat ko'nikmalari va malakalarni egallangan bo'lishi, ularni o'quvchilarga moxirlik bilan yetkazib bera olishi kerak. Shu munosabat bilan aytish zarurki, faqat o'z sohasida yaxshi malaka orttirgan va ishining ustasi bo'lgan kishigina o'quvchilarga o'z ishini egallashda yordam bera oladi.

Kasb ta'limi o'qituvchisining lavozim vazifalari quyidagilardan iborat:

- o'quvchilarning kasb-hunarga moyilligini, mahorat va malakasini rivojlantirish;
- tanlangan kasb va ixtisosligi o'quv fanlari bo'yicha chuqur bilimlarni, ilmiy dunyoqarashni shakllantirish;
- ta'lim jarayonida o'qitishning samarali usullari, vositalari va shakllarini, yangi pedagogik texnologiyalarni keng qo'llash;

• o'qitadigan fani bo'yicha darsdan tashqari ishlarni, to'garak mashg'ulotlarni tashkil qilish;

- o'quvchilarni bilim sifati, o'zlashtirish darajasi va davomatini nazorat qilish;
- o'quvchilar bilan yakka tartibda ishlash;
- o'quvchilarni fan olimpiadalariga tayyorlash;
- o'quv xonalarini jahon standartlari va dizayn talablari darajasida jihozlashda qatnashish;
- ilg'or pedagogik tajribalarni o'rganish va qo'llash;
- muntazam ravishda malakasini oshirish.

Kasb ta'limi o'qituvchilari bundan tashqari mutaxassisligi bo'yicha ishlab chiqarish texnologiyalarini, iqtisod asoslari, ishlab chiqarish va boshqarishni tashkil etish asoslarini bilishi kerak.

2. O'qituvchining ta'limni rejalashtirish bo'yicha vazifalar.

Kasbiy ta'lim o'qituvchisining yuksak maxorati va madaniyati, uning ish joyini to'g'ri tashkil eta olishi, ishga oid usullarini to'g'ri ko'rsata bilishi, buyum namunasini tayyorlay olishi, uning nutqi, o'quv-tarbiya jarayoning eng murakkab vaziyatlarida o'zini tuta bilishi, bularning xammasi o'quvchilar tomonidan o'zlashtirib olinadi va ularning mehnat tarbiyasiga ma'lum darajada ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Kasbiy ta'lim o'qituvchisi talabchan bo'lishi kerak. Lekin uning yuqori talabchanligi o'z tarbiyalanuvchilarning insoniy qadr qimmatini chuqur xurmat qilish bilan ajralmasdir.

Kasb ta'limi o'qituvchisi darsga tayyorlanayotganda uni rejalashtirayotganda xar xil metod va usullarni qo'llab yangi materialni qanday bayon qilishni o'ylaydi. U o'quvchilarning individual xususiyatlarini, ularning tajribasi, jismoniy rivojlanishi va mehnat unumdorligiga ta'sir qiladigan boshqa omillarni hisobga olgan holda obyektlarni tanlaydi.

Bu holat kasbiy ta'lim o'qituvchisining o'quvchilarni texnikaviy tafakkurni rivojlantirish omillaridan biri hisoblanadi. Unda kasb ta'limi o'qituvchisi muayyan tematika bo'yicha texnikaga oid kitoblarni tanlashda to'garak azolariga kollej kutubxonasi va otaliq qiluvchi korxona kutubxonasi yordam beradi.

Bunday tematik ko'rgazmalarning roli shundan iboratki, ular boshqa o'quvchilarni to'garak azolarining ijodiy faoliyati bilan tanishtiradi. Texnikaga oid kitoblar bilan shu tariqa tanishish shu vaqtga qadar mazkur muammo ustida bosh qotirmagan o'quvchilarning texnika to'garaklariga xam qiziqishlarni oshirmasligi mumkin emas.

Shunday qilib, texnikaviy ijodkorlik o'quvchilarning ilmiy texnikaviy va umumiy ta'lim fanlaridan olgan bilimlarni chuqurlashtiradi, ularning tafakkurini rivojlantiradi, mustaxkam mehnat ko'nikmalari va malakalarini tarkib toptirishga yordam beradi, rasionalizatorlik va ixtirochilikka qiziqish uyg'otadi, siyosiy bilim doirasini kengaytiradi. Bu ijodkorlik kollej o'quvchilarini istiqlol ruxda tarbiyalashning eng muxim vositasidir.

O'qituvchining lavozim majburiyatlarini ish bajarish ketma-ketligiga qarab 3 bosqichga bo'lish mumkin:

- Rejalashtirish bo'yicha vazifalar;
- Amalga oshirish bo'yicha vazifalar;
- Baholash va tahlil qilish bo'yicha vazifalar.

Rejalashtirish bo'yicha vazifalar:

➤ Davlat ta'lim standartlari, o'quv reja va dasturlar asosida ta'limning maqsad va mazmunlarini tanlash va rejalashtirish;

- o'quv reja va dasturlar asosida kalendar mavzuli reja va dars rejasini ishlab chiqish;
- ta'limni tashkillashtirish va o'tkazish bo'yicha hujjatlarni tayyorlash;
- o'quvchilarning qobiliyatlari va bilimlarini baholash bo'yicha hujjatlarni tayyorlash;
- korxonaning turli bo'limlarida o'quvchilarni o'qitish joylarini rejalashtirish;
- qo'yilgan maqsadlarga javob beradigan ish topshiriqlari va mashqlarni tayyorlash;
- amaliy mashqlar hamda loyihalarni o'tkazish uchun xomashyo va chiqim materiallarni

rejalashtirish;

- o'quv ustaxonasida o'qitish uchun yetarli sharoitlarni tayyorlash;

➤ o'quv-didaktik materiallarni aniqlash, tanlash va ishlab chiqish.

3. Nazorat va baholash bo'yicha vazifalari.

Ta'lim tarbiya jarayonini boshqarish va nazorat qilishda quyidagilar kasb ta'limi o'qituvchisiga xos bo'lishi kerak:

1) Yuqori g'oyaviylik. O'qituvchi o'sib kelayotgan avlodning tarbiyachisidir. U o'quvchilarni milliy istiqlol g'oyalari ruxida tarbiyalashi kerak.

2) Yuqori texnika malaka. Masalan, ta'limi jarayonida o'quvchilar o'zlari tanlagan mutaxassislikka oid o'quv yurtining talablari bu mutaxassisliklarga oid bilim va ko'nikmalarni egallaydilar. Shu munosabat bilan oliy o'quv yurtining talablari bu mutaxassisliklarga oid kabiylar bilimlar asoslarini egallashlari xamda keyingi amaliy faoliyat jarayonida o'z maxorati darajasini uzluksiz oshira borishlari kerak.

3) Yuqori psixologik-pedagogik tayyorgarlik. Kasb ta'limi o'qituvchilarining o'zi bilim va malakalarni yuksak saviyada egallabgina qolmay balki o'quvchilarda xam ma'lum malakalarni tarkib toptirish uchun ularga bilimlar berish kerak. Bilim va malakalarni egallash jarayonining o'z qonuniyatlari bor, maktabdagi ta'lim shu qonuniyatlar asosida tashkil etiladi. Kasb ta'limi o'qituvchisi asixologiya, didaktika va boshqa fanlarning o'quv jarayoniga asos bo'ladigan muxim qoidalarini chuqur o'zlashtirib olishi kerak.

4) O'z kasbiga muxabbat. O'qituvchilik kasbining o'ziga xos tomonlarini chuqur bilish, o'z kasbini faoliyatida erishgan yutuqlaridan zavqlanishi, qiyinchilarni yengib o'tish uchun kuch va imkoniyat topa olish kasb ta'limi o'qituvchisining muxim fazilatlarini qatoriga kiradi.

Kasb ta'limi o'qituvchisi oliy o'quv yurtidagi tayyorgarligi xar qancha asosli bo'lsa xam, u tugallangan xisoblanmaydi. Ma'lumki, xozirgi zamon ishlab chiqarish juda tez sur'atlar bilan rivojlanmoqda. Mexnat qurollari, texnologik jarayonlar uzluksiz takomillashib bormoqda. Bu kasb ta'limi jarayonida o'z aksini topmog'i kerak. Demak, kasb ta'limi o'qituvchisi fan va texnika soxasidagi taraqqiyotni uzluksiz kuzatib borishi, ulardan o'quvchilarni tushunarli shakilda xabardor qilib turishi kerak.

O'qituvchilar kasb ta'limi jarayonida foydalaniladigan metodik vositalar majmuasi xam o'zgarmay qolmaydi. O'z ishiga ijodliyl yondoshuvchi o'qituvchilar o'quvchilarga ta'sir qilishning yangi shakillarini, uzluksiz ravishda bilim, malaka va ko'nikmalarni shakillantirishning yangi usullarini topadilar. Yaxshi tajriba umumlashtiriladi va ko'pchilikning mulki bo'lib qoladi. Shunga ko'ra xar bir o'qituvchi ilg'or pedagogik tajriba yoritiladigan vaqtli matbuotni kuzatib borishi va undan o'z ishida foydalanishi kerak.

O'quvchilarning moddiy ishlab chiqarish soxasida xayot va kasbga tayyorlanishda kasbiyl ta'lim o'qituvchisi yetakchi rol o'ynaydi. U o'z mashg'ulotlarida o'quvchilarning turli kasblarga bo'lgan qiziqishini aniqlash va rivojlantirish lozim. Buning uchun gurux raxbarini, shu guruxda ishlaydigan boshqa predmetlarning o'qituvchilarni va o'quvchilarning ota-onalarini jalb qilish kerak. Ular bilan muntazam uchrashib turish va suxbatlashish bu gruppadagi o'quvchilarni yaxshiroq bilish, ularning qiziqishlari va yakka xususiyatlari bilan tanishish imkonini beradi.

Kasb ta'lim o'qituvchisi o'quvchilarni baxolashda, ish joyini tashkil etishda, topshiriqlarni bajarishda mustaqillikni tarbiyalashi, shaxsning xalollik, kamtarlik, qat'iylik, dadillik, faollik, sabo-matonat xislatlarini, o'rtoqlik, do'stlik, ma'suliyatini sezish xissi va xokozolarini tarkib toptirish lozim. Buning uchun birqancha vazifalarni bajaradi.

Baholash va tahlil qilish bo'yicha vazifalar

o'quvchilarning amaliy natijalarini kuzatish, tahlil qilish va baholash;

➤ o'quvchilarning o'zlashtirilgan nazariyl bilimlarini baholash;

➤ o'quvchilarning xulqini baholash;

➤ ta'limning mavjud sharoitlarining sifatini baholash;

➤ rejalashtirish va tashkillashtirish bo'yicha hujjatlarning sifatini baholash;

➤ o'quv-didaktik materiallarning sifatini baholash;

➤ o'zi bergan yo'l-yo'riq va namoyishlarni o'zi baholash;

➤ berilgan topshiriqlarning sifatini o'zi baholash.

4. O'qituvchining metodik ishlari.

Kasb ta'limi o'qituvchisi o'zining pedagoglik maxoratini takomillashtirish ustida, o'z malakasini oshirish ustida xar doim ishlashi kerak. Unga bu borada o'qituvchilar malakasini oshirish institutlari ancha yordam beradi. Bu institutlarda qichqa muddatli kurslar tashkil qilinib, ularda o'qituvchilar fan va texnika sohasidagi yutuqlar, ilg'or pedagogik tajribalar bilan tanishadilar.

Bu kurslar xamma o'qituvchilarni qamrab ololmaydi, albatta. Shu sababli kurs tayyorgarligi bilan birga joylarda muntazam ravishda metodik ishlab olib boriladi. Odatda, ular birqancha metodik ishlarini bojarishadi. Bu esa qo'shimcha ma'suliyat yuklaydi, ularning mustaqil bilim olish borasida qunt bilan ishlab, xamkasblari uchun namuna bo'lishga majbur qiladi.

Kasb-hunar kollejlari ilmiy-uslubiy ishlarni zamon talablari asosida tashkil etish va unga rahbarlik qilish uchun kollej rahbari ayni vaqtda ham yaxshi pedagogik, ham kasb-hunar sirlarini yaxshi biladigan mutaxassis bo'lishi kerak. U mustaqil ravishda bilim olish va malaka oshirish kurslari orqali ilmiy-uslubiy ishlarning mazmuni hamda ularni tashkil etishga oid masalalarni o'rganib borishi kerak.

Kasb-hunar kollejlari tashkil etiladigan ilmiy-uslubiy ishlarning vazifalari sirasiga quyidagilar kiradi:

- kasb-hunar kolleji pedagog va texnik xodimlarining ilmiy-g'oyaviy saviyasini, pedagogik mahoratini oshirish;
- talabalarni milliy mustaqillik ruhida tarbiyalash mazmuni, shakl, metod va vositalarini takomillashtirish;
- ta'lim, tarbiya va rivojlantirish maqsadlarining birligi, umumilmiy, umumkasbiy va maxsus tayyorgarlikning uzviyligini ta'minlash;
- ilg'or pedagogik va ishlab chiqarish tajribalarini, fan va texnika yutuqlarini o'rganish, umumlashtirish hamda ta'lim-tarbiya jarayoniga joriy etishdan iborat.

Ilmiy-uslubiy ishlarda ishtirok etish kasb-hunar kollejlari barcha rahbarlar, o'qituvchilar, muxandis-pedagoglar uchun majburiy bo'lib, ularning pedagogik faoliyatini ajralmas qismi hisoblanadi.

Kasb-hunar kollejlari metodik ishlarning mazmuni, yo'nalishi, tuzilmasi kabilar metodik ish haqidagi Nizom bilan belgilanadi. Shu nizomga muvofiq jamoaviy va individual uslubiy ishlar olib boriladi.

Quyidagilar jamoaviy uslubiy ish shakllari sirasiga kiradi:

- pedagogik kengash;
- uslubiy komissiyalar;
- ilg'or tajriba maktabi, muammoli seminarlar, ilmiy-uslubiy konferensiyalar, pedagogik o'qish va turli uslubiy kengashlar.

Individual uslubiy ish quyidagi shakllarda amalga oshiriladi:

- kasb-hunar kollejlari rahbarlari, o'qituvchilar, muhandis-pedagoglar va boshqa muxandis-texnik xodimlarning o'z g'oyaviy-siyosiy darajasi, pedagogik malakasi va kasbiy mahoratini oshirish yuzasidan olib boriladigan mustaqil uslubiy ishlari;
- kollej rahbari (direktor), uning o'rinbosarlari, katta usta, o'qituvchilar, muxandis-pedagoglar va boshqa muhandis-texnik xodimlar bilan olib boradigan individual uslubiy ishlari.

Uslubiy ishlar shakli va mazmuni bo'yicha ham pedagogik xodimlarning turli guruhlarini qamrab olish bo'yicha ham muvofiqlashtirilgan taqdirdagina yuqori samaradorlikka erishish mumkin. Kasb-hunar kollejida uslubiy ishlarni umumiy mavzu asosida tashkil etish tajribasi bunday muvofiqlashtirish usullaridan biridir. Uslubiy ishni bunday tashkil etishning mohiyati shundan iboratki, kasb-hunar kolleji ma'lum bir vaqtga mo'ljallangan umumiy mavzuni tadqiq etadi. Buning natijasida ta'lim-tarbiya jarayonini takomillashtirishning dolzarb muammolarini hal etishga muayyan hissa qo'shadi, turli toifadagi pedagogik xodimlarning tayyorgarlik darajasi hisobga olingan holda, ularning pedagogik mahoratini oshirish vazifalarini muvaffaqiyatli amalga oshirishga imkon beradi.

Uslubiy ish kasb-hunar kollejining istiqbol va joriy ish rejalarida mustaqil bo'lim sifatida rejalashtirilishi kerak. Mustaqil ishlarning tashkil etilishi va samaradorligini tekshirish masalalari

kasb-hunar kollejlarining ichki nazorat rejalarida o'z aksini topadi. Uslubiy ishlarni rejalashtirishda quyidagi talablarga asoslanish maqsadga muvofiqdir.

- kelajakdagi rivojlanishni ko'zda tutish (bajarish muddatlari va vazifalari bo'yicha);
- rejalarini ta'lim-tarbiya va uslubiy ishning ahvoli va natijalarini har tomonlama chuqur o'rganish hamda tahlil qilish asosida ishlab chiqish;
- rejalarining ijodiy xarakteri, ya'ni ularni bajarishda ishtirok etuvchi xodimlarning tashabbusi va ijodkorligini namoyish etilishga zarur imkoniyat yaratish;

19-Mavzu: Kasb ta'limi dual tizimi.

Reja:

1. Kasb-hunar ta'imini bevosita ishlab chiqarish jarayonlari bilan bog'lash.

2. Ta'limni ishlab chiqarish orqali amalga oshirish shakllari turlari.

3. O'rta-maxsus, kasb-hunar ta'limi bitiruvchilar ishlab chiqarish moslashuvchanligi.

1. Kasb-hunar ta'imini bevosita ishlab chiqarish jarayonlari bilan bog'lash.

Jahonda sodir bo'layotgan o'zgarishlarning ijobiy tomonlarini hisobga olib hayotga tadbiq qilish bizning asosiy siyosatimizdir. Bu borada hamkorlikning o'rnini muhim. Kadrlar tayyorlashda eng avvalo so'nggi paytlarda bizning hayotimizga kirib kelayotgan mehnat bozori talablari tushunchasini hisobga olish muhim o'ringa ega.

Mehnat bozori xalq xo'jaligining turli sohalari uchun malakali kadrlarni talab qiladi. Unda oddiy mutaxassisdan, to yirik tashkilotchi rahbarlargacha barchasi uchun talab o'zi egallab turgan lavozimiga mos malakaga ega bo'lishi hisoblanadi. Kasbiy malakaga ega bo'lish esa respublikamizda o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi, oliy ta'lim, oliy ta'limdan keyingi ta'lim va malaka oshirish orqali amalga oshiriladi. Mamlakatimiz mustaqilligi fuqarolarimizga o'zining malakasini oshirishga faqatgina respublikamiz hududida emas, balki jahonning barcha joylaridagi ta'lim muassasalarida xalqaro hamkorlik orqali erishish imkoniyatini yaratib berdi. Biz bu borada Olmoniya ta'lim muassasalari tajribasi haqida to'xtalmoqchimiz.

Olmoniyada yoshlar ikki turdagi kasb-hunarga tayyorlanadi. Aksariyat yoshlar o'zlari tanlagan kasb-hunar tayyorgarligini qishloq xo'jalik yoki sanoat tashkilotlarida, savdo-sotiq sohaslarida, boshqarmalarda, sog'liqni saqlash muassasalarida, advokatura idoralarida, devonxonalarda yoki jamoat xizmati joylarida oladi. Ayni paytda o'qish davomida o'quvchilar kasb-hunar maktablariga qatnab nazariy bilimga ega bo'ladi.

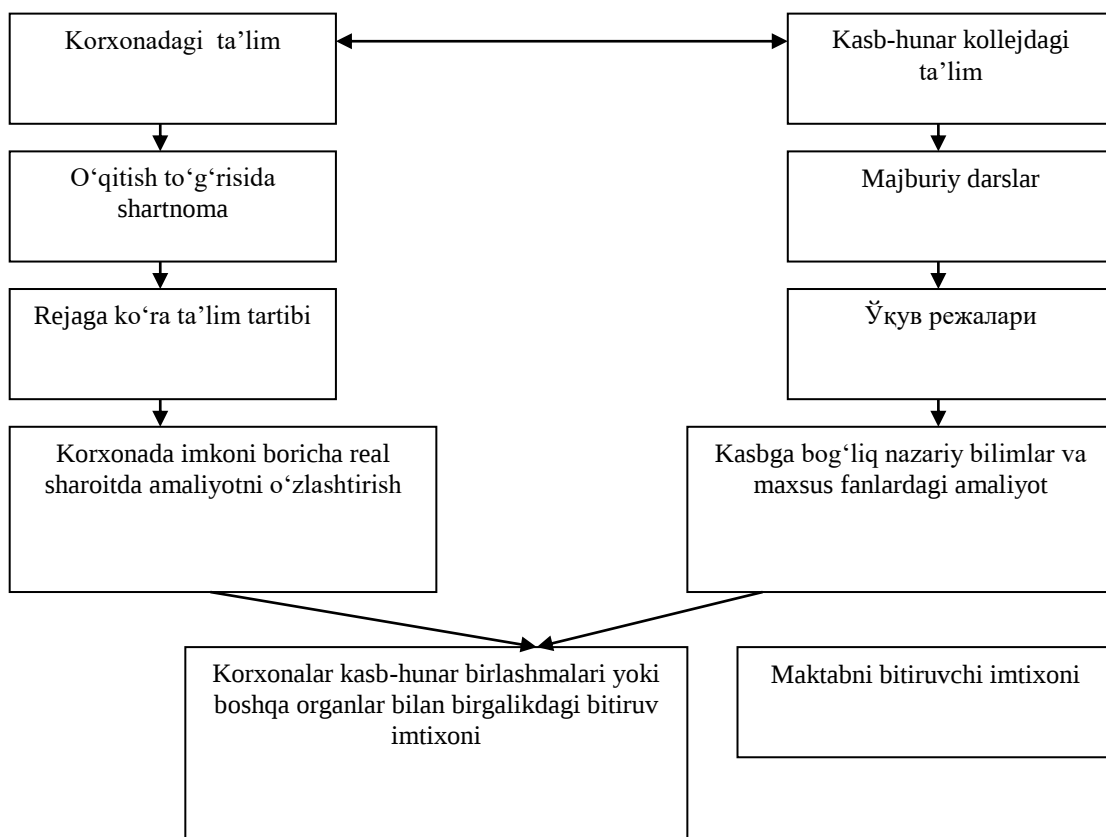
Germaniyada kasb — hunar ta'limining dual tizimini quyidagicha rasmda ifodalash mumkin:

Qator ixtisosliklar, masalan, sog'liqni saqlash yoki ijtimoiy sohalarda o'qish faqat bitta maktabda olib boriladi (maxsus ta'lim muassasasida yoki maxsus kasb-hunar maktablarida). Bu maktab kasb-hunar o'qitish deb ataladi. Hozirgi paytda yoshlar orasida ofis (idora) xodimi ixtisosligi bo'yicha o'qitiladigan kasb-hunar maktablarida o'qish ishtiyoqi kuchli bo'lib, ularda tanlov asosida amalga oshiriladi.

Ayni paytda metallarga ishlov berish, qurilish va mehmonxona restoran xizmat sohalari bo'yicha o'qish uchun o'rinlar bema'lol. Shuni qayd qilish lozimki, barcha kasb-hunarli yoshlar davr talabiga ko'ra o'z bilim malakalarini doimiy oshirib borishlari zarur.

Germaniya Federativ Respublikasida aksariyat yoshlar deyarli tengqurlarning to'rtidan uch qismi ishlab chiqarish kasb-hunar ta'limini o'taydilar. Ular o'zlari tanlagan kasb-hunarlarini korxona sharoitiga maksimal yaqinlashtirilgan sharoitda «dual tizim» asosida egallaydilar.

1-rasm

Dual ta'lim tizimining quyidagi qator ustunliklari mavjud:

o'qitish jarayoni bevosita amaliyot bilan birgalikda olib boriladi., Unda ta'limning taxminan 40%ga yaqin nazariy bilim berilsa, 60%dan ziyodrog'i bevosita ishlab chiqarish korxonalari yoki qishloq xo'jalik bilan bog'liq sohalarida olib boriladi;

o'qish jarayonini tashkil qilishda tahsil oluvchilarning kasbiy malaka olishga bo'lgan talab va ehtiyojlari jadal suratda amalga oshiriladi;

o'qish bevosita ishlab chiqarish bilan birgalikda amalga oshirilganligi sababli moliyalashtirish mexanizmi yengillashadi;

o'qish jarayoniga korxonalar jalb qilinganligidan ijtimoiy hamkorlik yo'lga qo'yilganligi sababli kuchli siyosiy aloqadorlik usulini paydo bo'lishiga olib keladi;

- xalq xo'jaligining davlat tuzilmasi, shuningdek, nodavlat xususiy tadbirkorlik nuqtai nazaridan ham foydali moliyaviy usul hisoblanadi.

- xalq xo'jaligining rivojlanishida zarur bo'lgan o'rta pog'onada malakali kadrlarning bandlik darajasi yuqori bo'ladi.

Ayni paytda dual ta'lim usuli kamchiliklardan xoli emas:

- ta'lim muassasalarida tahsil oluvchilarga kasb-hunar sirlari nisbatan tor ixtisoslik doirasida - o'qitilganligi uchun jamiyatda va xo'jaliklarda ishlash uchun keng imkoniyat yaratilmaydi;

- birgina yo'nalishda malaka oshirilgani sababli ular yaqin ikkinchi bir yo'nalishga moslashuv mexanizmi cheklangan;

- kasb - hunar ta'limini amalga oshirish o'ziga xos berk xarakterga ega;

- tor mutaxassislik berilganligi mutaxassis shaxsning tashabbuskorligi va erkinligi chegaralangan bo'ladi;

- taklif qilinayotgan o'quv muassasalarini ishlab chiqarish korxonalarining smeta xarajatlariga bog'liqligi uchun ko'p sondagi tinglovchilar malaka oshirishdan foydalana olmaydi.

1 - rasmdan ko'rinib turibdiki, dual tizimda kasb-hunar ta'limini amalga oshirishda o'quv muassasasi va zavod bir paytning o'zida shartnoma tuzadi. Shartnomaga asosan o'quvchi bevosita reja asosida haftada 3-4 kun zavodda real ishlab chiqarish sharoitda amaliyotni o'taydi.

Ikkinchi tomondan maktabda ayni shu tanlagan kasbiga doir fanlar bilan bir qatorda majburiy fanlarni o'quv dasturlar asosida bilim yurtida o'qib nazariy va amaliy bilimlarga ega bo'ladilar.

Zavod bilan maktab va KXKlarning hamkorligi bo'lajak kichik mutaxassisni ish joyi bilan ta'minlashga imkoniyat yaratadi. Odatda kasb-hunarning turiga, murakkabligiga bog'liq holda o'qish muddati 2 - 3,5 yilni tashkil qiladi.

O'qish tamom bo'lgandan keyin o'quvchi bitiruv imtihoni topshiradi. Bitiruv imtihonida maktab o'qituvchilari bilan birgalikda korxona vakillari ishtirok etadilar.

Bu esa, bitiruvchining bilim, ko'nikma va malakalari haqida korxona vakiliga aniq xulosa qilish imkoninini beradi.

Ayni paytda bitiruvchining imtihoni yaxshi baholanishi unga korxonada o'z o'rnini topishga omil bo'ladi.

2. Ta'limni ishlab chiqarish orqali amalga oshirish shakllari turlari.

Talabalarining korxonada ishlab chiqarish ta'lim olishlaridan asosiy maqsad – ularning kasbiy ko'nikma va mahoratlarini oshirish, kasbiy bilimlarni kengaytirish va chuqurlashtirish, ilgor ishlab chiqarish tajribasi bilan tanishtirish, ishlab chiqarish amaliyotiga tayyorlash va shular asosida kasb-hunar kollejarini tugatgandan so'ng ishlab chiqarishda mustaqil faoliyat ko'rsatishga o'rgatishdan iboratdir.

Talabalarni korxona ustaxonalarida o'qitish – malakasi kichik mutaxassislarni tayyorlashdagi xal qiluvchi davr hisoblanadi. Bu yerda talabalar ishlab chiqarish holati, yangi jixozlar va texnologik moslamalar, zamonaviy texnologik jarayonlar bilan tanishadilar.

Korxonada ishlab chiqarish ta'limi talabalarining kompleks ishlarni bajarishda muxim ko'nikmalarni mustahkamlashlari va takomillashtirishlariga, texnologik jarayonlarni rejalashtirish mahoratiga ega bo'lishlariga, turli maxsulotlarning assortimentlari bilan keng tanishib chiqishlariga yo'naltirilgan.

Korxonalarda o'qitish vaqtda o'quvchilarda ishga bo'lgan talablarni to'g'ri tushunish, uning hususiyatlari va bajarilish shartlarini hisobga olish, o'z mehnatini tashkil qilish va rejalashtira bilish, kamchiliklarning oldini olish, texnologik jarayonlarni hamda mehnat unumdorligini oshirish uchun o'z bilimlaridan to'la foydalana bilishda o'z aksini topuvchi kasbga oid mus-taqillik to'liq tarkib topadi. Kasbga oid mustaqillik yosh avlodda tarbiyalanishi kerak bo'lgan mehnat natijalariga yuksak ma'naviy javobgarlikni his qilish, kasb sharafini his etish bilan birikib ketadi.

O'quvchilar yuqori malakali ishchilar va ishlab chiqarish ilg'orlari bilan har kuni muomalada bo'lar ekanlar, ularning tajribalarini o'zlashtiradilar, korxonaning ijtimoiy va ishlab chiqarish hayoti bilan tanishadilar, ishlab chiqarish jamoasining ishlab chiqarish rejasi va korxonaning iqtisodiy ko'rsatgichlarini bajarishdagi faoliyatida faol ishtirok etadilar.

Har bir kasb va mutaxassislik bo'yicha bevosita korxonada o'qitish hajmi, mazmuni va muddatlari mutasaddi tashkilotlar tomonidan tasdiqlangan o'kuv dasturlariga muvafiq belgilanadi.

KXK o'quv rejaga muvofiq korxonalarda ishlab ishlab chiqarish amaliyotiga ajratiladi.

Ishlab chiqarish amaliyoti. Ishlab chiqarish amaliyoti kasbiy tayyorgarlikning yakuniy bosqichini tasvirlaydi va o'qitishning so'nggi oylarida o'tkaziladi.

Agar korxona o'z bazasidagi o'rta maxsus kasb-hunar ta'limi o'quv yurti o'quvchilarining barchasini o'quv dasturlari va xavfsizlik texnikasi talablariga javob beruvchi ish o'rnlari bilan ta'minlay olmasa, o'quv yurti bilan korxona o'rtasida tuzilgan shartnoma asosida ishlab chiqarish ta'limini boshqa korxonalarda o'tkazishga ruxsat beriladi.

Korxonalarda o'qitishga tayyorlash.

O'quvchilarning korxonalarda ishlab chiqarish ta'limini muvaffaqiyatli o'tashlari uchun korxonalarda o'quv dasturlariga muvofiq ishlab chiqarish va nazariy jihatdan tayyorlash ishlari o'tkaziladi. Bundan tashqari, o'quvchilarni, albatta korxonadagi yong'inga qarshi tadbirlar, xavfsizlik texnikasi va mehnatni muhofaza qilish qoidalari bilan tanishtirish lozim.

Ishlab chiqarishda o'qitish boshlanishida bir oy oldin o'quv yurti korxona bilan ishlab chiqarishda o'qitishga yuborilayotgan o'quvchilarning miqdorini (Kasblar bo'yicha) aniqlab xar bir o'quvchi o'quv dasturi hamda ishchining malaka darajasiga muvofiq keluvchi malaka

tavsifnomasi talablarida nazarda tutilgan barcha mustakil ishlarni bajarishni o'rganishi uchun ishlab chiqarish ta'limini o'tkazish grafigini belgilaydi.

Xavfsizlik texnikasi injeneri yoki uning vazfasini bajaruvchi shaxs o'quvchilarni texnika xavfsizligi qoidalarini va yong'inga qarshi tadbirlar bilan tanishtiradi. O'quvchilar ish boshlashlaridan oldin sex, uchastka ma'muriyati ma'lum ish o'rnida o'quvchilar bilan (aloxida-aloxida, brigada, guruh shaklida) tegishli suhbatlar o'tkazadi. Ishlab chiqarish ta'limini qayd qilish jurnalida, suhbat o'tkazilgan sana, uning mavzusi va unda ishtirok etgan o'quvchilarning familiyalari yozib qo'yiladi.

Zarur hollarda korxona yoki tashkilot o'quvchilarni ish joyiga olib kelish va ishdan olib borib qo'yishni o'z hisobidan (yoki o'z transport vositalari bilan) ta'minlaydi.

O'quvchilarga o'quv dasturi talablarida nazarda tutilgan kerakli malakani egallashlarida korxona ma'muriyati tegishli yordam berishi muhimdir. Buning uchun o'quv ustasi katta usta bilan birgalikda korxona rahbarlari va ishlab chiqarish ma'sularini kasbga oid xarakteristika (malaka tavsifnomasi) va o'quv dasturlari mazmuni bilan tanishtirishi lozim. Ana shular asosida ish o'rinlari tanlanadi va joylashtirish belgilab chiqiladi.

Ish o'rinlarini tanlashda ishlab chiqarish ta'limi ustasi barcha ish o'rinlarining iloji boricha sexda kompleks tarzda joylashgan bo'lishini, o'quvchilar ishlashlari uchun kerak bo'lgan jihozlar tutash mutaxassisliklari bo'yicha bajaradigan turli ishlarning xarakteriga muvofiq kelishini, hamda ishlarning asta-sekin murakkablashtirishga imkon berishni nazorat qilib boradi. Uchastka va ish o'rinlaridagi texnologik jarayonlar ishlab chiqarish texnologiyasining hozirgi zamon talablariga javob berishi, ishlarning hajmi guruxdagi barcha o'quvchilarni band qilishi kerak. O'quvchilar uchun mo'ljallangan ish o'rinlari xavfsizlik texnikasi talablarga javob berishi kerak.

Korxona sexlarida o'qitishni tashkil qilish shakillari.

O'quvchilar ishlab chiqarish ta'limini korxonalarda gurux ustasining rahbarligida o'tadilar.

O'qitishni tashkil qilishning eng ko'p tarqalgan shakillari quyidagilardir:

- guruxlarni korxona yoki tashkilot ajratgan mustaqil o'quv uchastkalarida o'qitish;
- o'quvchilarni alohida-alohida brigadalarga bo'lib ishlab chiqarish uchastkalarida o'qitish;
- o'quvchilarni malakali ishchilar brigadalari tarkibida o'qitish;
- o'quvchilarni murakkab mashina va mexanizmlarga xizmat ko'rsatish bo'yicha individual

ish o'rinlarida o'qitish;

- korxonaning shtatli ishchi o'rinlarida ishlab chiqarish amaliyotini o'tish.

Gurux o'quv ishini tashkil qilishning u yoki bu shakli qator shartlarga:

- o'quvchilar o'rganayotgan kasb va mutaxassisliklardagi ishchilarning mehnatlarini tashkil qilish shakillariga;

- texnologik jarayonning tashkil qilinishiga;
- beriladigan ishlar ko'lamiga bog'liq bo'ladi.

O'quvchilarni malakali ishchilar brigadasi tarkibida o'qitish ishlab chiqarish sharoitlariga hamda o'quvchilarni brigadalarga taqsimlab o'qitish mumkin bo'lmagan yoki maqsadga muvofiq bo'lmagan hollarda, masalan, murakkab agregatlar va mashinalarga xizmat ko'rsatish (elektrovoz, mashina mashishsti) kasblariga o'rgatishda, ximiyaviy ishlab chiqarish anparatchilari, tog' jinslarini erituvchi ishchilarning yordamchilarini va boshqalarni tayyorlashda qo'llanadi.

3.O'rta-maxsus, kasb-hunar ta'limi bitiruvchilar ishlab chiqarish moslashuvchanligi

O'rta-maxsus, kasb-hunar ta'limi bitiruvchilarning ishlab chiqarishga moslashuvchanligi ularning ta'limni bevosita ishlab chiqarish jarayonlari bilan bog'lash, ta'limni ishlab chiqarish jarayonida amalga oshirish orqali shakillantiriladi.

Tayanch ishlab chiqarish korxonalari ustaxonalaridagi mashg'ulotlar.

O'quvchilarni ishlab chiqarish talimi uchun korxonalarga ko'chirish o'quvchilarni ishlab chiqarish sharoitlarida o'qitishga o'tkazish - kasbga tayirlashda eng muhim booqichidir. Buni malakali ishchining mustaqil ishinining muqaddimasi desa bo'ladi. O'quvchilarning sex rahbarlari, ishlab chiqarish ilg'orlari, o'quv yurtlarini ilgari bitirib chiqqanlar, taniqli kishilar va boshqalar bilan uchrashuvlarini tashkil qilish maqsadga muvofiqdir.

Sex boshlig'i va ishlab chiqarish ilg'orlari korxonaning ajoyib an'analarni gapirib berishlari hamda o'quvchilarni bu an'analarni davom ettirishga da'vat etishlari orqali

o'quvchilarda ushbu korxona undagi mehnat jarayoniga mehriini uyg'atadi. Bu esa o'quvchilarning ishlab chiqarishga moslashishlarini shakllantirishni osonlashtiradi.

O'rta-maxsus, kasb-hunar ta'limi bitiruvchilarning ishlab chiqarishga moslashuvchanligini shakllantirishda **ayniqsa ishlab chiqarish amaliyotlarining** o'rni katta.

Ishlab chiqarish amaliyoti tayanch ishlab chiqarish korxonasi ish o'rinlarida tashkil etiladi. Korxona odatda, amaliyotga raxbarlik qilish uchun muhandis-texnik xodimlar va malakali mutaxassislarini ajratadi. Ta'lim olishning bu davrida talabalar korxonada mustaqil ishlashga to'liq tayyorlanadilar.

Ishlab chiqarish amaliyoti jarayonida yechiladigan vazifalarga quyidagilar kiradi:

-talabalarning ishlab chiqarish sharoitlariga ijtimoiy, psixologik va fiziologik jihatdan moslashishi;

- kasbiy bilim, ko'nikma va maxoratlarni takomillashtirish; tanlangan kasb bo'yicha ixtisoslashtirish;

- murakkab ishlab chiqarish ishlarini bajarishda mustaqil ishlash tajribasini to'plash;

-progressiv texnologiyalar va zamonaviy jihozlarni, mexanizasiyalashtirish va avtomatlashtirish vositalarini o'rganish;

- yuqori unumli asbob va moslamalarni, ishlab chiqarish ilg'orlari tajribasini o'zlashtirish;

- korxona texnik va texnologik hujjatlarni, ish o'rinlarida mehnatni ilmiy tashkil qilish masalalarini o'rganish;

- ko'nikma va maxoratni shakllantirish, bilimlarni amaliyotda qo'llash, murakkab ishlab chiqarish vazifalarini yechishdan iboratdir.

20 - mavzu: Kasb-hunar ta'limini boshqarish.

Reja:

1.O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarini boshqarishning umumiy va ilmiy asoslari.

2.O'rta maxsus kasb-hunar ta'limi muassasalariga rahbarlik qilish, rahbarlar ishining mazmuni.

1.O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarini boshqarishning umumiy va ilmiy asoslari.

O'zbekistonda ta'limni boshqarish tizimi davlat xarakteriga ega. Bu jarayonga hamma bab-baravar, shuningdek hukumatning mahalliy organlari vakillari jalb etiladi. Ishbilarmon doiralar, jamoat tashkilotlari va fondlar ta'limni boshqarishda ishtirok etmaydilar. Ularning ishtiroki ta'limni moliyaviy va moddiy jihatdan ta'minlashga ma'lum darajada imkoniyat tug'dirgan bo'lur edi.

O'zbekistonda boshqarishning ilmiy asoslari paydo bo'lishi o'zining chuqur tarixiy ildizlariga ega bo'lib, uning asosiy tamoyillari XIII-XIV asrlarga kelib O'rta Osiyo Amir Temur hukmronligi davrida to'la shakllangan edi. Bu davrda yuqori intizom, ijtimoiy himoya va oliy darajadagi boshqarish tizimiga ega bo'lgan davlatning bunyodga kelishi o'rta asr davridagi boshqarish uslublari o'zida eng ilg'or g'oyalarni mujassamlashtirilganidan darak beradi. Boshqaruv tizimining samarali tashkil etilishi, uning insonparvarlik, kasbiy va rasional usul bilan tashkil etilishi, uning negizida inson manfaatlari yotganligi, davlat siyosatining boshqaruvga ijobiy ta'siri dunyoda buyuk davlat paydo bo'lishiga sabab bo'lgan.

Ma'lumki, boshqarish deb, ko'zda tutilgan maqsad uchun qilinadigan harakat tushiniladi. Har qanday boshqarish asosida ko'zda tutilgan maqsad yotadi. Boshqarishda boshqaruvchi tizim va boshqariluvchi tizimga amal qilinadi. Shunday ekan boshqarish biror bir tizimni ikkinchi bir tizimga o'zgartirishga aytiladi. Boshqaruvchi tizim boshqariluvchi tizimga ta'sir ko'rsatishda amal qilishi kerak bo'lgan qonun qoidalarga boshqarish tamoyillari (prinsiplari) deb ataladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda boshqarishning quyidagi tamoyillarini keltirish mumkin va u tamoyillar bozor iqtisodiyoti sharoitida ham amal qiladi:

1. Demokratik tamoyili.

2. Siyosiy rahbarlik tamoyili.

3. Xo'jalikni rejali yuritish tamoyili.

4. Ilmiylik tamoyili.

5. Kadrlarni to'g'ri tanlash tamoyili.

Boshqarishning tamoyillari bilan birga uning vazifalari ham mavjud. Boshqarishning vazifasi kishilarning subyektiv faoliyatini birinchi navbatda boshqarish sohasidagi faoliyatini obyektiv qonunlarning talablariga ana shu qonunlar belgilab beradigan progressiv tendensiyalarning talablariga muvofiqlashtirishdan iborat.

O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limini boshqarish respublika qonunlari belgilaydigan vakolatlar doirasida faoliyat ko'rsatuvchi davlat organlari tomonidan amalga oshiriladi.

Bunday davlat organlariga quyidagilar kiradi.

- O'zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasi;
- Qoraqalpog'iston Respublikasi vazirlar kengashi;
- O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi Vazirligi (1998 yil martgacha) O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi (OO'MTV) (1998 yil martdan);

- Qoraqalpog'iston Respublikasi ta'lim Vazirligi;
- Mahalliy davlat hokimiyati organlari (Toshkent shahar viloyatlar hokimiyatlari);
- Xalq ta'limi hududiy boshqarmalari (1998 yil martgacha);
- O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi hududiy boshqarmalari (1998 yil martdan);

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining ta'lim sohasidagi vakolatlarga quyidagilar kiradi:

- Ta'lim sohasida yagona davlat siyosatini amalga oshirish;
- Ta'lim sohasidagi davlat boshqaruvi organlariga rahbarlik qilish;
- Ta'limni rivojlantirish dasturlarni ishlab chiqarish va amalga oshirish;
- Ta'lim muassasalarini tashkil etish, qayta tashkil etish va tugatish tartibini belgilash;
- Ta'lim muassasalarini akkreditatsiyalardan, pedagogik, ilmiy kadrlarni attestatsiyadan o'tkazish tartibini belgilash;

- Boshqa davlatning ta'lim muassasalariga O'zbekiston Respublikasining hududida ta'lim faoliyati bilan shug'ullanish huquqini beruvchi ruxsatnomalar berish;

- qonun hujjatlariga muvofiq xorijiy davlatlarning ta'lim to'g'risida hujjatlarni tan olish va bu hujjatlarning ekvivalent ekanligini qayd etish tartibini belgilash;

- davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash;
- davlat tomonidan tasdiqlangan namunadagi ma'lumot to'g'risidagi hujjatlarni tasdiqlash va ularni berish tartibini belgilash;

- davlat grantlari miqdorini va ta'lim muassasalariga qabul qilish tartibini belgilash;
- davlat oliy ta'lim muassasalari rektorlarini tayinlash;
- ta'lim oluvchilarni akkreditatsiya qilingan bir ta'lim muassasasidan boshqasiga o'tkazish tartibini belgilash;

- qonun hujjatlariga muvofiq boshqa vakolatlar.

Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi quyidagi vazifalarni amalga oshiradi:

- ta'lim sohasida yagona davlat siyosatini ro'yobga chiqarish ;
- ta'lim muassasalarini faoliyatini muvofiqlashtirish va uslubiy masalalarda ularga rahbarlik qilish;

- davlat ta'lim standartlari, mutaxassislarning bilim saviyasi va kasb tayorgarlikga bo'lgan talablar bajarilishini ta'minlash;

- o'qitishning ilg'or shakllari va yangi pedagogik texnologiyalari, ta'limning texnik va axborot vositalarini o'quv jarayonlariga joriy etish;

- o'quv va o'quv-uslubiy adabiyotlarni yaratish va nashr etishni tashkil qilish;
- ta'lim oluvchilarning yakuniy davlat attestatsiyasi va davlat ta'lim muassasalarida nizomlarni tasdiqlash;

- pedagog xodimlarni tayyorlashni, ularni malakasini oshirishni va qayta tayyorlashni tashkil etish.

Vazirlar Mahkamasi 1998 yilning fevral oyida O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim Vazirligi O'rta maxsus, kasb-unar ta'lim markazini tashkil etish to'g'risida qaror qabul qildi. Ushbu Markazni tashkil etishdan maqsad, kadrlar tayyorlash Miliy dasturida belgilangan vazifalarni amalga oshirish hisoblanadi.

O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi Markazning asosiy funksiyalariga quyidagilar kiradi:

- o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi faoliyatini muvofiqlashtirish va boshqarish;
- akademik liseylar, kasb-hunar kollejlarning turlarini va yo'nalishlarini belgilash, ularni respublika regionlarining geografik, demografik va ijtimoiy-iqtisodiy xususiyatlarni hisobga olgan holda oqilona joylashuvni ta'minlash;
- akademik liseylar, kasb-hunar kollejlarni loyihalash va qurilishga bosh buyurtmachi funksiyani bajarish;
- mavjud o'quv yurtlarini qayta tiklash va kapital ta'mirlash sifatini ta'minlash;
- davlat ta'lim standartlarini ishlab chiqarish va amalga oshirishni nazorat qilishni ta'minlash;
- akademik liseylar, kasb-hunar kollejlari pedagogik va muhandis-pedagogik xodimlarni tanlab olish, ularni tayyorlash malakasini oshirish, malaka darajasida faoliyatlarini nazorat qilish;
- malakali kadrlar tayyorlash bo'yicha mamlakatdagi va dunyodagi ilg'or tajribalarni tahlil qilish, umumlashtirish, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining moddiy va ta'limiy bazasi sifatiga qo'yiladigan talablarni ishlab chiqarish;
- akademik liseylar va kasb-hunar kollejlarni axborotlar bilan ta'minlash, yangi darsliklar, o'quv qo'llanmalari, ilg'or pedagogik va axbort texnologiyalarini yaratish hamda o'quv jarayoniga joriy etishni tashkil qilish;
- o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarni faoliyatlarni boshqaradigan meyoriy aktlar loyihalarni ishlab chiqarish;

Mahalliy davlat hokimiyati organlari (hokimiyatlar) quyidagi funksiyalarni bajaradilar:

- ta'lim muassasalarni faoliyatining mintaqalarini ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish ehtiyojlariga muvofiqligini ta'minlaydilar;
- ta'lim muassasalarini tashkil etadilar, qayta tashkil etadilar va tugatadilar (respublika tasarrufida bo'lgan muassasalar bundan mustasno), ularning ustavlarini ro'yxatga oladilar;
- o'z hududlardagi ta'lim muassasalarni vakolat doirasida moliyalash miqdorini va imtiyozlarini belgilaydilar;
- ta'lim sifatida va darajasiga, shuningdek pedagog xodimlarning kasb faoliyatiga bo'lgan davlat talablariga rioya etilishni ta'minlaydilar;
- qonun hujjatlariga muvofiq boshqa vakolatlarni ham amalga oshiradilar.

O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi hududiy boshqarmalari Qoraqolpog'iston Respublikasi Vazirlar kengashi, viloyat va Toshkent shahar hokimiyatlari tarkibida tashkil etiladi va bir vaqtning o'zida O'zbekiston Respublikasi oliy va o'rta maxsus ta'lim Vazirligi (Markaz)ga bo'ysunadi.

Ular o'z tuzilmasiga va shtatlar soniga ega bo'lib, quyidagi funksiyalarni bajaradilar;

- o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalari faoliyatlarni muvofiqlashtirish, boshqarish va uslubiy ta'minlash;
- davlat ta'lim standartlarini amalga oshirish;
- akademik liseylar, kasb-hunar kollejlarning qurilishi binolar va inshootlarni qayta tiklashni tashkil etish va nazorat qilish;
- o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarini iste'molchi korxonalar bilan (ularning mulkchilik shaklidan qat'iy nazar) mujassamlashuvini, patronat va vasiylikni tashkil etishni ta'minlash;
- xududning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini hisobga olgan holda, mavjud akademik liseylar va kasb-hunar kollejlarni qayta o'zgartirish, hamda yangi tashkil etish bo'yicha takliflar tayyorlash;

-ta'lim muassasalarini darsliklar, o'quv adabiyotlar va didaktik materiallar, shuningdek kompyuter texnikasi bilan ta'minlash va jihozlash.

O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limini boshqarish tuzilmasining keyingi bo'g'ini o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limini o'quv yurtlari xisoblanadi.

Xududiy boshqaruv organlari, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi darajasiga qo'yiladigan talablarga o'quv yurtlari tomonidan rioya qilinishga javob beradilar va ularni nazorat qiladilar, lisey va kollejlarga ularning faoliyatlarini rivojlantirishda kerakli tashkiliy-huquqiy yordam ko'rsatadilar, hudud, ishlab chiqarish va o'quv yurtlarining rivojlanish manfaatlarini muvofiqlashtirishga imkon beradilar.

Shunday qilib, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limini boshqarish tuzilmasi uch darajali hisoblanadi (respublika, hududiy va nuqtali-o'quv yurti).

2. O'rta maxsus kasb-hunar ta'limi muassasalariga rahbarlik qilish, rahbarlar ishining mazmuni

O'quv yurtlarida birinchi navbatda kadrlar tayyorlash sifatiga javobgar bo'lgan mustaqil bo'linma (tashkiliy shakli va kimga buysunishdan qat'iy nazar) sifatida, o'quv jarayonini boshqarish, xo'jalik-moliyaviy faoliyat va boshqa kasbiy tayorgarlikning zaruriy darajasini ta'minlaydigan faoliyatlarni amalga oshiradi.

O'quv yurtlari darajasida quyidagi vazifalar hal etiladi;

- o'quv jarayonini rejalashtirish va tashkil etish bo'yicha barcha ishlarni olib borish;
- o'quv rejalari tuzilmalarni va dastur mazmunini belgilash;
- korxonalar, bandlik xizmatchilar, xududiy boshqaruv organlari va boshqalar bilan sharnoma asosida ishchilar tayyorlash hajmlari va kasb-malaka tuzilmalarni belgilash;
- qo'shimcha tayyorlash, qayta tayyorlash, malaka oshirish va boshqa xizmatchilarni amalga oshirish uchun korxonalar, hamda tashkilotlar bilan shartnomalar tuzish;
- mustaqil ishlab chiqarish faoliyatini amalga oshirish;
- o'quv moddiy bazani kelgusida rivojlantirishini hisobga olib, moliyaviy mablag'larni taqsimlash va sarflash masalalarni mustaqil hal qilish.

Mustaqil O'zbekiston davlatini har tomonlama rivojlantirish, iqtisodiy mustaqilligini ta'minlash ko'p jihatdan zamon talabiga javob beradigan rahbar va mutaxassislarni tayyorlash sifatiga bog'liq. Bozor iqtisodiyoti sharoitida boshqaruv kadrlarini tayyorlashda oliy ta'lim muassasalarining roli katta, albatta. Kasbiy oliy ta'limning asosiy maqsadlaridan biri, bozor munosabatlari sharoitida ishlay oladigan malakali kadrlarni tayyorlash, ya'ni o'quvchilarda zamonaviy fikrni shakllantira oladigan, xo'jalik yuritish va boshqaruvda yangicha usullarni qo'llay oladigan, shuningdek rahbarlik san'ati sirlarini o'rgana oladigan darajada nazariy va amaliy bilimlar berishdan iboratdir.

Barcha sohalardagi islohotlarni amalga oshirishda boshqaruv apparatining roli muhim ahamiyatga ega. Boshqaruv apparatining tuzilishi deganda, boshqaruv apparati va ular orasidagi bog'lanish tushiniladi. Boshqaruv apparatining tarkibi bir-biri bilan bog'langan teng huquqli birikmalar va bo'g'inlar bilan to'ldirilishi uning tizimi deyiladi.

Tashkiliy qism bu boshqaruv tizimining asosiy tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, boshqaruvchi tizim, subyekti tashkiliy tuzilishining shakli demakdir. U boshqaruv tizimining negizi sifatida maydonga chiqadi va kadrlar bilan boshqarishni tashkil qilish rasmiy qoidalarini tartibga soladi. Ana shuning uchun ham uning boshqaruv tizimidagi roli benihoya kattadir.

Ma'lumki, birinchi chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining IX sessiyasida «Ta'lim to'g'risida»gi qonun qabul qilingan edi. Ushbu qonunning 10-moddasida ta'lim turlari bayon etilgan bo'lib, unda maktabgacha ta'lim, umumiy o'rta ta'lim, o'rta-maxsus, kasb-hunar ta'limi, oliy ta'lim, oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim, kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash, maktabdan tashqari ta'lim kabilarni o'z ichiga olishi nazarda tutiladi.

Qonunning 28-moddasida «Ta'lim muassasasini uning rahbari boshqaradi. Ta'lim muassasalarida qonun hujjatlariga muvofiq faoliyat ko'rsatadigan jamoat boshqaruvi organlari tashkil etilishi mumkin» deb takidlangan. Shunday ekan, ushbu ta'lim muassasalarining bir turi

bo'lgan kasb-hunar ta'limi ta'lim muassasalarini ham uning rahbari (direktor) boshqarishi belgilab qo'yilgan. O'rta maxsus kasb-hunar ta'limi muassasalarini o'quv yurti rahbari (direktor) bilan birga uning muovnlari boshqaradi. KXK larda direktorning o'quv ishlari bo'yicha, ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha va ishlab chiqarish ishlari bo'yicha muovnlari akademik liseydlarda esa direktorning o'quv ishlari bo'yicha, ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha muovnlari faoliyat yuritadi.

21 -Mavzu: O'MKHT kasblari va mutaxassisliklarini turkumlash.

Reja.

1. O'MKXT mutaxassislik va kasblar yo'nalishlari bo'yicha Umumdavlat Klassifikatori, uning maqsadi va obyektlari.

2. Mutaxassislik, kichik mutaxassis, kichik mutaxassis vazifalari, kasbiy faoliyat sohasi.

3. O'MKHT ta'lim muassasalarida ta'lim yo'nalishlari tushunchasi.

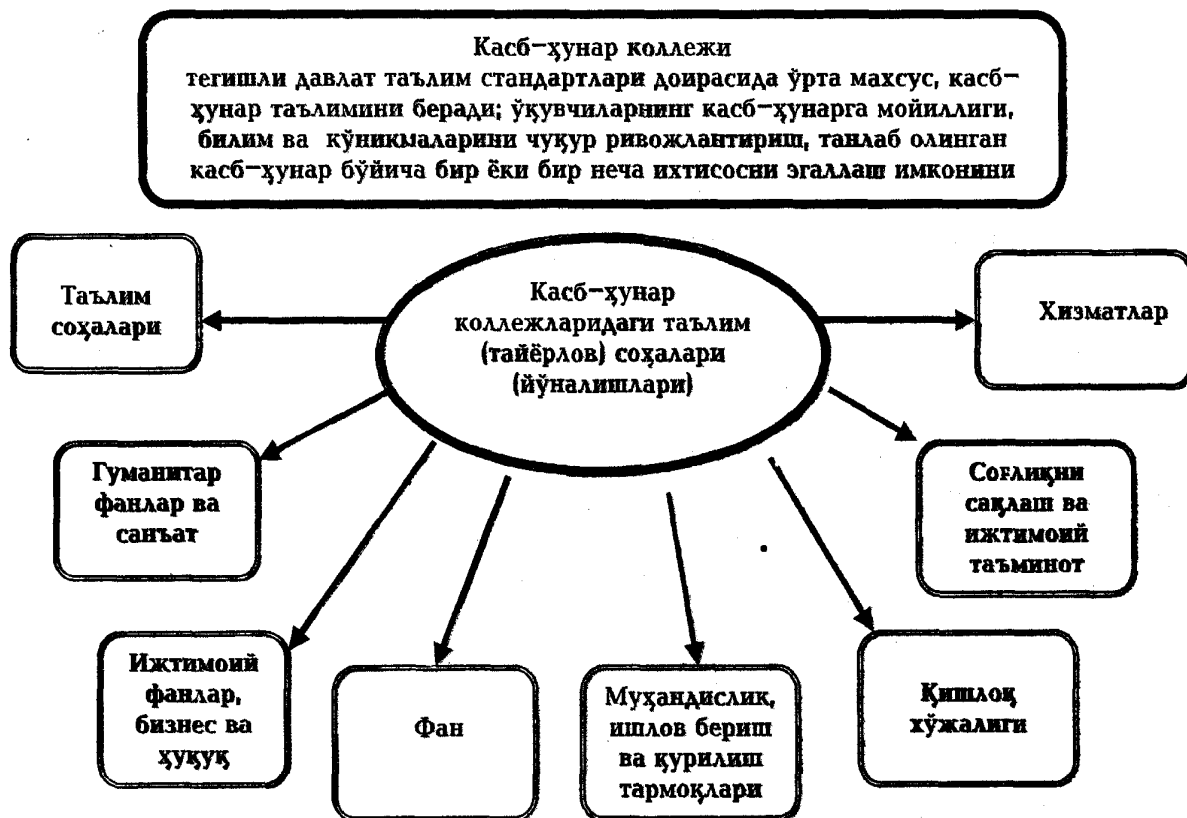
4. Tasniflagich tuzilmasi.

1. O'MKXT mutaxassislik va kasblar yo'nalishlari bo'yicha Umumdavlat Klassifikatori, uning maqsad va obyektlari.

O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limidagi tayyorlov yo'nalishlari, kasblar va mutaxassisliklari umumdavlat Tasniflagichi O'zbekiston Respublikasida texnikaviy-iqtisodiy va ijtimoiy axborotlarni tasniflash va kodlashtirish bo'yicha yagona tuzilma tarkibiga kiradi va Vazirlar Mahkamasining «Uzluksiz ta'lim tizimi uchun davlat ta'lim standartlarining ishlab chiqish va joriy etish to'g'risida» gi 1998-yil 5- yanvar 5-son qarori asosida tayyorlangan.

O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limidagi tayyorlov yo'nalishlari, kasblar va mutaxassisliklari umumdavlat Tasniflagichi O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi, «Kadrlar tayyorlash bo'yicha milliy dastur» qonunlari hamda Oliy va o'rta maxsus ta'lim Vazirligining meyoriy hujjatlariga asoslanib tuzilgan.

Касб-ҳунар коллежлари ва уларнинг тайёрлов соҳалари

Mazkur tasniflagich O'zbekiston Respublikasining hududlarida foydalanish uchun ishlab chiqilgan.

O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalari, tayyorlov yo'nalishlari, kasblar va mutaxassisliklari tasniflagichning tasniflash obyektlari hisoblanadi.

Mazkur Tasniflagichda tayyorlash yo'nalishlari nomi, kodi va shu tayyorlash yo'nalishlari turkumiga kiruvchi kasblar va mutaxassisliklar ro'yxati keltirilgan.

Ushbu tasniflagichda ta'lim haqidagi meyoriy hujjatlarni indeksasiyalash maqsadida foydalaniladigan ta'limni xalqaro standart tasniflash (TXST) kodlari ham keltirilgan.

O'MKHT tayyorlov yo'nalishlari va ixtisosliklar kodi — kasbiy faoliyat sohaslariga muvofiq kasblar va mutaxassisliklar bo'yicha tayyorlov yo'nalishlari ixtisoslashtirilgan ro'yxatining raqamli belgisidir.

2. Mutaxassislik, kichik mutaxassis, kichik mutaxassis vazifalari, kasbiy faoliyat sohasi.

Tayyorlov yo'nalishlari, kasblar va ixtisosliklarning umumdavlat tasniflagichi (TYKIUT) - o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi o'quv muassasalarida kichik mutaxassislarni tayyorlash bo'yicha tayyorlov yo'nalishlari, kasblar va mutaxassisliklarning tizimlashtirilgan ro'yxati.

Kichik mutaxassis - bu ta'lim dasturini muvaffaqiyatli o'zlashtirgan o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalari bitiruvchilariga beriladigan malaka darajasidir.

Kichik mutaxassis:

- tegishli ijtimoiy ishlab chiqarish sohasida uning umumli faoliyat ko'rsata olishini ta'minlaydigan nazariy va amaliy bilimlar majmuasiga, kasbiy bilim, malaka va ko'nikmalarga ega;

- mazkur jamiyatda o'zining muvaffaqiyatli hayot darajasini ta'minlaydigan umumiy va kasbiy madaniyatga, ijtimoiy ahamiyatli xususiyatlarga va shaxsiy sifatlarga ega.

Malaka — xodimning kasbiy tayyorgarligi darajasi, undagi ma'lum ishni bajarish uchun zarur bo'lgan bilim, malaka va ko'nikmalarning mavjudligi.

Xodimning malakasini belgilovchi ko'rsatgich bo'lib, kategoriya yoki diplom, ilmiy daraja yoki unvonning mavjudligi hisoblanadi.

Kasbiy faoliyat sohasi (KFS) kasbiy bilim, malaka va ko'nikmalarning qo'llanish doirasidir; uning nomlanishi iqtisodiy sohalari nomlari bilan moslashtiriladi.

Kasb-hunar ta'limi tarmoq standarti – yo'nalishlar bo'yicha kichik mutaxassislarni tayyorlashning zarur va yetarli mazmuni hamda pirovard maqsadlarini aniqlaydi, ta'lim oluvchilarning o'quv yuklamalari hajmi va standart sifatlari nazoratini belgilab beradi.

3. O'MKHT ta'lim muassasalarida ta'lim yo'nalishlari tushunchasi.

O'MKHT ta'lim muassasalaridagi tayyorlov yo'nalishlari — aniq kasbiy faoliyat sohasida mutaxassislarga kasbiy ta'lim berish doirasidir. Mutaxassislarning kasbiy faoliyatining aniq sohasi bo'yicha tayyorlov yo'nalishlarining nomi mehnat faoliyatining mazmuni va xususiyati orqali aniqlanadi.

Kasb - maxsus tayyorgarlik va ish tajribasi natijasida ma'lum bir sohada kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun nazariy bilimlar majmuasini, amaliy ko'nikma va malakalarni egallagan, unga jismoniy imkoniyat, aqliy qobiliyat va yuridik huquqlarni ta'minlovchi insoniy mehnat faoliyatining (mashg'ulotining) turidir.

Ixtisoslik — birorta kasb doirasida ma'lum bir faoliyat turi uchun maxsus tayyorgarlik va ish tajribalari bilan erishilgan zaruriy bilimlar, ko'nikma va malakalar majmuasi.

O'MKHT tayyorlov yo'nalishlari kasblar va ixtisosliklar kodi -kasbiy faoliyat sohaslariga muvofiq kasblar va mutaxassisliklar bo'yicha tayyorlov yo'nalishlari ixtisoslashtirilgan ro'yxatining raqamli belgisidir.

O'quv meyoriy hujjatlari

Ma'lumki, insonning har bir xatti-harakati ongli ravishda amalga oshadi. Ana shu ongi xatti-harakat yetuk psixolog olim P.Y. Galperin va uning maslakdoshlari fikricha, asosan, quyidagi uch bosqichda amalga oshadi:

I. Birinchi bohqich. Mo'ljalga olish bosqichi bo'lib, unda shaxs o'z oldiga qo'ygan aniq maqsadini mo'ljalga oladi, ya'ni rejalashtiradi, loyihalashtiradi. Maqsadga erishish yo'llarini modellashtiradi.

II. Ikkinchi bohqich. Asosiy amalga oshirish bosqichida o'z imkoniyati, shart-sharoit, mavjud bo'lgan ko'plab boshqa omillarni hisobga olgan holda amaliy xatti-harakatlar bajarilib, ma'lum natijaga erishiladi.

III. Uchinchi bosqich. Nazorat qilish va o'zlashtirishlar kiritish bosqichi hisoblanib, unda ko'zlangan maqsad bilan olingan natija qiyoslanadi va kerakli xulosaga kelinadi. Kerakli hollarda reja va amalga oshirish bosqichlarining mazmuni, tuzilmasi va shakliga o'zgartirishlar kiritilib, ish-harakat usullari takomillashtiriladi.

Kishilar (inson) tomonidan amalga oshiriladigan barcha jarayonlar kabi ta'lim-tarbiya ishi ham ushbu qonuniyatga to'liq bo'ysunadi. Demak, ta'lim-tarbiya ishi ma'lum meyorlar doirasida amal qiladi. Bu meyorlarsiz ta'lim-tarbiya ishi mazmun, shakl, zamon va makon hamda natijalar tekisligida samarasiz bo'ladi. Aslini olganda, maxsus ta'lim muassasalarida amalga oshiriladigan ta'lim-tarbiya ishlari aniq maqsadni ko'zlab, reja asosida kechadi.

O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligiga erishib, iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishning o'ziga xos yo'lini tanlashi kadrlar tayyorlash tuzilmasi va mazmunini qayta tashkil etishni zarur qilib qo'ydi. "Ta'lim to'g'risida"gi qonunning joriy etilishi yangi o'quv rejalari, dasturlari, darsliklarni hamda zamonaviy didaktik ta'minotni ishlab chiqishni va tadbiq etishni taqozo qildi.

Shu nuqtai nazardan Kadrlar tayyorlash Milliy dasturida ta'lim jarayoni, mazmunini isloh qilish, asosan, meyoriy hujjatlar majmui (davlat ta'lim standarti, o'quv rejalari va dasturlari) asosida, kadrlarga ta'lim va tarbiya berish milliy istiqloq g'oyalariga muvofiq amalga oshirilishi alohida ta'kidlab o'tilgan.

4. Tasniflagich tuzilmasi.

Kasb-hunar ta'limi yo'nalishlari tasniflagichi o'rta maxsus va kasb-hunar ta'limi muassasalarida kichik mutaxassislar tayyorlash bo'yicha tayyorlov yo'nalishlari kasblarining va mutaxassisliklarining tizimlashtirilgan ro'yxatidir.

Davlat ta'lim standartlari (DTS)- umumiy o'rta, o'rta maxsus, kasb-hunar va oliy ta'lim mazmuniga hamda sifatiga qo'yiladigan talablarni belgilaydi. DTSlarini bajarish O'zbekiston Respublikasining barcha ta'lim muassasalari uchun majburiydir.

Tasniflagichda sakkizta bilim sohasi nazarda tutilgan:

1. Ta'lim;
2. Gumanitar fanlar va san'at;
3. Ijtimoiy fanlar, biznes va huquq;
4. Fan;
5. Muhandislik, ishlov berish va qurilish tarmoqlari;
6. Qishloq xo'jaligi;
7. Sog'liqni saqlash va ijtimoiy ta'minot;
8. Xizmatlar.

Tasniflagichda ta'lim bosqichlari, bilim va ta'lim sohaları, tayyorlov yo'nalishlari va ixtisosliklar yettita raqamli kod bilan belgilanadi. Ta'limning xalqaro klassifikasiyasiga binoan ta'lim bosqichi - o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi 3-raqami bilan belgilangan. Masalan: 3144610, 3210210, 3380110 va boshqalar.

O'rta maxsus, kasb — hunar ta'limi kodlarida:

Birinchi raqam - ta'lim dasturi bosqichi kodi;

Ikkinchi raqam - bilim sohasi kodi;

Uchinchi raqam - ta'lim sohasi kodi;

To'rtinchi va beshinchi raqamlar - tayyorlov yo'nalishi kodi;

Oltinchi va yettinchi raqamlar - ixtisosliklar kodi.

Uzluksiz ta'lim tizimidagi o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi va oliy ta'lim (bakalavriat) da uzviylikni ta'minlash maqsadida O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limidagi tayyorlov yo'nalishlari, kodlari oliy ta'limning bakalavriat ta'lim yo'nalishlari kodlariga moslashtirilgan.

22-Mavzu: Kasb-hunar kollejlari o'quvchilarni tarbiyalash.

Reja:

1. Kasb - hunar kollejlari o'quvchilar tarbiyalashning maqsad va vazifalari, kasb - hunar kollejlari o'quvchilar tarbiyalashga qo'yiladigan talablar.

2. O'quvchilarni o'rganishning pedagogik-psixologik metodlari.

Kasb-hunar kollejlari o'quvchilarni tarbiyalash metodlari.

1. Kasb - hunar kollejlari o'quvchilar tarbiyalashning maqsad va vazifalari, kasb - hunar kollejlari o'quvchilar tarbiyalashga qo'yiladigan talablar.

Buyuk kelajakni yaratuvchi yangi avlodni tarbiyalash bugungi kundagi eng dolzarb masalalardan biri. Fundamental o'zgarishlar natijasida ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy asoslar o'zgardi. Lekin bu o'zgarishlar ko'pgina hollarda "yuqori"da sodir bo'ldi va asosan qonuniy darajalarda yuz berdi. Ammo odamlar ongi va munosabatida o'zgarishlar juda sekinlik bilan kechmoqda. Olimlarning e'tirofi etishicha, davlat tomonidan qo'yilgan maqsadga erishish uchun yosh avlodni yangi qonunlar asosida to'g'ri tarbiyalash kerak.

Mamlakatimizda olib borilayotgan islohatlar jarayoni, boshqarishning demokratik va bozor iqtisodiga o'tish, shuningdek ta'lim, ayniqsa tarbiya maqsadi va usullarining yangilanishi kasb-hunar tizimidagi o'quvchilarning ma'naviy qiyofasini mutlaqo o'zgartirib yubordi. Endi oldindan belgilangan stereotip (o'xshash) bo'yicha yosh avlodlarni tarbiyalash vaqti o'tdi. Hozirgi vaqtda shaxsni shakllantirish uni jamiyat taraqqiyotining turli ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy tendensiyalari bilan tanishtirish asosida amalga oshiriladi. Yangi maqsadlarga muvofiq holda o'quv-tarbiyaviy jarayonni tashkil etish usullari o'zgarmoqda, ta'limning variativ usullari, pedagogik texnologiyalar keng qo'llanilmoqda. Tarbiyaviy ishlarning aniq maqsad va vazifasini belgilash bu ta'lim muassasasi pedagogik jamoasi faoliyatining mazmunini aniqlaydi.

Ta'lim muassasalaridagi tarbiyaviy tizimning konseptual g'oyasi – shaxs rivojlanishini maqsadga yo'naltirilgan holda boshqarish. Buning uchun esa yaxshi shart-sharoit yaratilishi va avtoritarizmdan voz kechishi zarur. Bizning nazarimizda, bunday hamkorlik pedagogikasai juda qo'l keladi. Hamkorlik pedagogikasining mazmuni o'quvchi-yoshlarning o'z kuchiga ishonishini ifodalovchi munosabatlar yordamida unga tanlash erkinligini berishda namoyon bo'ladi. Demak, bunda pedagogik jamoa tomonidan o'quvchi-yosharning o'z-o'zini belgylash, mustaqil faoliyat ko'rsatishi uchun vaziyatlar yaratilib berilishi nazarda tutiladi. Bu degan so'z, ular o'z oldiga maqsad qo'yish va unga erishish yo'llarini belgilashda, o'z faoliyatini boshqarish usullarini tanlashda ham erkin bo'ladilar. O'qituvchi unga faqat rahbarlik qilib, yo'l-yo'riq ko'rsatib turadi.

Tarbiya–tarbiyachi va tarbiyalanuvchi faoliyatlarini o'z ichiga olgan ikki yoqlama jarayon. Tarbiyachilar bilan va tarbiyaga ega bo'lgan kishilar tarbiyalanuvchilar bilim va tajriba o'rganuvchi yoshlardir. Ammo tarbiyalanuvchilar muayyan darajada aktiv faoliyat ko'rsatmasalar tajriba va bilim o'rgana olmaydilar.

Tarbiya vazifalari

1.O'z vatani fuqarosini tarbiyalash. Tarbiyaning bu vazifalarni amalga oshirish quyidagilarni taqozo etadi;

Milliy vatanparvarlik, o'z vataniga, tarixiga, madaniyatiga iftixor tuyg'usi;

Millatlararo madaniy munosabatlar, siyosiy madaniyat.

2.Shaxsning ma'naviyatini shakllantirish. Ma'naviyat-kishining ichki dunyosi bo'lib, uning jamiyat va tabiatdagi «Men»i, obrazi, taqdiri va rolini ifoda etadi. Ma'naviyat darajasi - bu, ma'lum ma'noda, insoniylik mezonidir. Ma'naviyatni shakllantirish bu uning shaxsiy harakatlari, intilishlari, refleksiyasi bilan kishining ichki dunyosini vujudga keltirishdir.

3.Mehnatkash insonni iqtisodiy tafakkurini tarbiyalash mehnatga, kasbga hurmat va ijtimoiy-psixologik jihatdan yoshlarda mustaqillik, ijod, ishchanlik, faollik, yuqori kasbiy tayyorgarlik sifatlarini kuchaytirish zarur.

4. Ruhiy-jismoniy sogʻlomlikni tarbiyalash. Bu axloqiy–hayotiy muvozanat va psixologik qulaylik holatini ushlab turish hamda jismoniy rivojlanish meyoridan uzoqlashib ketishga yoʻl qoʻymaslik koʻnikmalarini shakllantirishdir.

Tarbiya tiziminnig milliy xususiyatlari

milliy tarix va madaniyatning oʻziga xos jihatlarini hisobga olish;
tarbiyaviy ishlarda milliy udumlar, anʼanalar, urf-odatlar, diniy marosimlardan foydalanish;
milliy madaniyat jahon madaniyatining bir boʻlagi ekanligi tushunchasini shakllantirish.

Tarbiya prinsiplari – umumiy qoida boʻlib unda tarbiyaviy jarayonni tashkil qilish mazmuni, metodlari shakllariga boʻlgan asosiy talablar aks etgan. Taʼlim prinsiplaridan farqli ravishda ular oʻqituvchilar tomonidan tarbiyaviy vazifalarni hal etishda qoʻllaniladi. Bu prinsiplarnig asosiy jihatlar: majburiylik, komplekslilik(uygʻunlilik), teng ahamiyatlilik boʻlib hisoblanadi.

Tarbiya prinsiplari - tarbiyachilar uchun tayyor va har narsaga yaraydigan qoida emas, chunki uni qoʻllash bilan yuqori natijalarga erishib qolinmaydi.

Bu tarbiyachining na tajribasini, na mahoratini almashtira oladi, ularning amalga oshirishi shaxs faoliyati bilan shakllangan.

Tarbiyaning ijtimoiy yoʻnalganligi. Ilgʻor oʻqituvchilar tarbiyani ijtimoiy institut sifatida tushunganlar. Turli davrlarda yo ijtimoiy, yo davlat, yoki shaxsiy yoʻnalish kasb etib, uning mazmun prinsiplari oʻzgargan. Mazkur prinsip oʻqituvchining barcha faoliyati tarbiyaning davlat strategiyasiga mos holda oʻsib kelayotgan avlodini tarbiya vazifalariga boʻysundirishni talab qiladi va tarbiyachilar faoliyatini shaxsni ijtimoiylashtirishga yoʻnaltiradi. Bu prinsiplarni amalga oshirishning asosiy qoidalari tarbiyaviy (mehnat, ijtimoiy, oʻyin va b.) faoliyat jarayonida oʻquvchilarda faoliyatning ijtimoiy qimmat va muhim sababga molik, ijtimoiylashtirish suratini tezlashtirishni tashkillashtirish zaruriyati bilan bogʻlangan.

Tarbiyani insonparvarlashtirish Prinsipiga qoʻyiladigan asosiy talablar:

tarbiyalanuvchi shaxsiga insoniy munosabat;
uning huquqi va erkinligini hurmat qilish;
tarbiyalanuvchiga kuchi yetadigan va oqilona shakllantirilgan talablarni qoʻyish;
tarbiyalanuvchining holatini hatto u taqdim etilgan talablarni bajarishidan bosh tortgan paytda ham tushunish;
kishining oʻzi bilan oʻzi boʻlish huquqini hurmat qilish;
tarbiyalanuvchilar ongiga tarbiyaning maqsad va vazifalarini yetkazish;
talab etilayotgan sifatlarni majburiy shakllantirmaslikGʻ

Shaxsiy yondoshish. Bunday yondoshish tarbiyalanuvchilarning shaxsiy sifatlariga tayanishni koʻzlaydi va tarbiyachidan quyidagilarni talab etadi:

shaxsning individual xususiyatlarini (xarakteri, mijozi(temperamenti), qarashlari, odatlari va b.) muntazam oʻrganish va yaxshi bilish;
mohirona tashxislash va shaxsiy sifatlarning real shakllanganlik darajasini bilish;
tarbiyalanuvchini shaxsning rivojlanishini taʼminlovchi murakkablashib boradigan faoliyatga tortish;

shaxsning aktivligiga tayanish;
shaxsni tarbiyalashdan oʻz-oʻzini tarbiyalashga oʻtish, maqsadni, mazmuni, metodlarni oʻz –oʻzini tarbiyalashning shakllarini belgilash maxoratini hosil qilish;

faoliyatning muvaffaqiyatga olib keluvchi mustaqillik, tashabbus, tarbiyalanuvchilarning tashabbuskorligini, mohirona tashkil etish va yoʻnaltirishni rivojlantirish.

Tarbiyaviy taʼsirning birligi. Bu prinsip tarbiyaga daxldor boʻlgan barcha shaxslar, tashkilotlar, ijtimoiy institutlar, pedagogik taʼsirni oʻzaro toʻldirgan holda, birlashib xarakat qilishlari tarbiyalanuvchilarga kelishilgan holda talablar qoʻyishlari, bir-birlari yordam berishlari talab etiladi.

2.Oʻquvchilarni oʻrganishning pedagogik-psixologik metodlari.

Tarbiyaviy tizimining eng asosiy tashkil etuvchilaridan biri – bu shaxsni ijodkorlikka, mustaqillikka, insonparvarlikka, oʻzini qadrlay bilimsh va oʻzgalarga urmat qilishga oʻrgatishdir.

Tarbiyaviy tizim asosiga insonparvar psixologiya va pedagogika tamoyillari qoʻyiladi.

Tarbiyaviy ishlarni tashkil etishning ustivor yo‘nalishlari quyidagilar hisoblanadi:

- o‘quvchilarning qiziqishi-xohishiga qarab ta‘lim muassasasi va undan tashqarida tashkil etilgan turli xil uyushmalarga jalb etish;
- o‘quvchilar ishtirokida muntazam ravishda har xil ma‘naviy-ma‘rifiy tadbirlar o‘tkazish;
- fan to‘garaklar, texnik yo‘nalishdagi to‘garaklar va amaliy ijodkorlik mazmunini o‘zgartirish;
- badiiy-estetik birlashmalarni tashkil etish va rivojlantirish;
- ta‘lim muassasasi faoliyatini demokratlashtirish asosi sifatida o‘z-o‘zini boshqarishni rivojlantirish.

Ta‘lim muassasasida ma‘naviy-ma‘rifiy ishlar bo‘yicha o‘rinbosari, guruh rahbari, muhandis-pedagoglar, tarbiyachilar o‘quvchi yoshlarni tarbiyalashda asosiy shaxslar hisoblanadi. Ular o‘quvchi yoshlarning individual xususiyatlarini, hayot sharoitini o‘rganadi va tahlil etadi, o‘quvchilar jamoasining rivojlanishi borasida bashorat qiladi, ular shaxs sifatida o‘z-o‘zini belgilashga yordam beradi.

• O‘quv-tarbiyaviy jarayonida yuritiladigan asosiy hujjatlardan biri bu o‘quvchilarning psixologik pasporti - xarakteristika. Ta‘lim muassasasida har bir o‘quvchining psixologik pasporti bo‘lishi lozim. Uni muntazam ravishda to‘ldirilib borilishi tarbiya jarayonida ishtirok etuvchi har qanday shaxs (ma‘naviyat-ma‘rifat ishlari bo‘yicha direktor o‘rinbosari, guruh rahbari, muhandis-pedagog, tarbiyachi o‘quvchi) ning refleksiv madaniyatini oshirishga xizmat qiladi. Pasport xarakteristikada qayd etiladigan ma‘lumotlar uchta manba orqali olinadi kuzatish va o‘quvchilar bilan suhbatlashish hujjat (shaxsiy varaqalar, tibbiyot ko‘rigi, kartalar, jurnallar va boshqalar) bilan test savollari treninglar o‘tkazish orqali. Tarbiyaviy masalalarni hal etishdagi qiyinchiliklar o‘quvchi-yoshlarning o‘smir yoshi bilan bog‘liq muammolar, ularning jismoniy va ruhiy o‘ziga xosligi, yoshlarning norasmiy guruhlari ommaviy axborot vositalarining o‘quvchi-yoshlarning xulq-atvoriga ta‘sirining yoritishi bilan belgilanadi. Bundan tashqari o‘smirlarga ta‘sir ko‘rsatish borasida raqobatlarining kuchayganini ham nazardan chetda qoldirib bo‘lmaydi. Bunda shubhasiz, ota-onalar, o‘qituvchilar, tarbiyachilar g‘olib kelmog‘i kerak. Ta‘lim muammolarda o‘quvchi-yoshlarning ota-onalari bilan ishlashga katta o‘rin ajratiladi. Ota-onalar bilan muntazam ravishda psixolog suhbatlashadi va maslahatlashadi. Xolbuki, bunga doimiy ravishda ehtiyoj ortib bormokda. Shuning uchun ota-onalar lektoriyalarini muntazam (ravishda psixolog suhbatlashadi va maslahatlashadi) yo‘lga qo‘yishga muhimdir. Pedagoglar huquqni muhofaza etuvchi tashkilotlarning xodimlari va boshqalar ishtirokida anjumanlar tashkil etish yaxshi samaralar beradi. O‘quvchilarga tarbiya berish va ular shaxsni rivojlantirishda adabiyotning tarbiyalovchi imkoniyatidan foydalanishi muhim ahamiyatga ega. Badiiy adabiyot ta‘sirida o‘quvchilar shaxsini shakllantirishning o‘ziga xos jihati shundan iboratki, bunda ular ijodiy qobiliyatini, barcha ma‘naviy imkoniyatlarini namoyon etish imkoniga ega bo‘ladi. Bundan tashqari jamoaning ijodiy ishlari metodikasi bo‘yicha tarbiyaviy tadbirlar o‘tkazish o‘quvchilarning aqliy imkoniyatlarini oshiradi. Jamoaning ijodkorlik ishlari deyilganda, ta‘lim muammosida turli mavzular bo‘yicha har xil anjuman yig‘ilishlar, tadbirlar, ma‘naviy-ma‘rifiy ishlarni tashkil etish tushuniladi. Shuningdek, o‘qituvchi va o‘quvchilar ishtirokida turli uyushma yoki jamoatchilar tashkilotlari tuzilib, ishlab chiqilgan Nizomlar asosida tadbirlar o‘tkazish maqsadga muvofiq.

Bizning nazarimizda, o‘quvchining ta‘lim-tarbiyasi borasida ushbu maqsadlar hozirgi zamon o‘zbek ta‘limi uchun istiqbolli hisoblanadi. Darhaqiqat, tarbiyalash texnologiyalari borasida Vatanimiz fani va amaliyotida yetarli darajada katta tajribalar to‘planganini e‘tirof etmoq zarur. Demak, ma‘naviy meros va uning natijasi o‘laroq, ma‘naviy kamolot maqsadga erishish kafolatdir, desak xato bo‘lmaydi. Har qalay yosh avlodni oldindan belgilangan stereotiplar asosida shakllantirish payti o‘tdi. Hozirgi vaqtda o‘quvchilarni jamiyat rivojlanishining ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy tendensiyalari bilan muntazam tanishtirib borish o‘ta muhimdir. Bu ularning o‘z hayoti yo‘lini erkin tanlashga imkoniyat yaratadi. Demak, yangi maqsadlarga muvofiq holda o‘quv-tarbiyaviy jarayonini tashkil etish usullari ham o‘zgaradi..

O'quvchilar bilan darsdan tashqari mashg'ulotlar va muloqotlar o'tkazish ularning jismoniy ruhiy rivojlanishi va ta'lim-tarbiyasi uchun muhim, ko'p hollarda esa, hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ladi.

Tarbiyaviy ishlar darsdan tashqari faoliyat bo'lib, tarbiyalamoq o'quvchi-yoshlarning faoliyatini tashkil qilmoq demakdir.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish tarbiyaviy ishlarda katta samara beradi. Texnologiya - bu shaxsni o'qitish, tarbiyalash va rag'batlantirish qonunlarini o'zida jo qilgan va yakuniy natijasini harakatlaydigan pedagogik faoliyatdir. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarda loyiha usulida keng foydalanilmokda. Loyiha asosida o'tkaziladigan ma'naviy-ma'rifiy ishlar tarbiyaviy ish strategiyasini butunlay o'zgartirib yuboradi. Loyiha usullari-maqсадga yo'naltirilgan tarbiyaviy faoliyat bo'lib, maqsad oldindan belgilanadi. Tarbiyaviy yoshlar loyihasi bu o'quvchilarning ijodiy, ma'lum darajada mustaqil faoliyati:

- bunda o'quvchilarning o'zlari bevosita ishtirok etishadi, ya'ni loyihani ijro etish uchun zaruriy material-ma'lumotlar to'plashadi;
- tadqiqot-tadbirlar o'tkazish bo'yicha farazlarni ilgari surishadi;
- tadbirlarni amalda tashkil etish - o'tkazishda faoliyat ko'rsatishadi;
- tadbirlarning ijtimoiy ahamiyatini bilishadi.

O'quvchilarni o'rganish metodlari

Kuzatish - odatda tabiiy kuzatish orqali talabalarning fanlarni o'zlashtirishlari, ularning xulq-atvori va muomalalaridagi o'zgarishlarni hisobga olish va tegishli ta'limiy-tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish yo'llarini belgilash uchun qo'llaniladi. Bu metod tadqiqotchining pedagogik tajribaning muayyan bir tomoni va hodisalarini biror maqsadni ko'zda tutib idrok etish tashkil etadi. Bunda kuzatishlar tezligi va soni, kuzatish obyekti, vaqti, pedagogik vaziyatlarni kuzatish uchun ajratiladigan xarakteristika va hokazolar hisobga olinadi.

Qayd qilish usuliga qarab kuzatishlar turlarga bo'linadi. Bevosita va bilvosita qayd qilish usuli tadqiqotchiga real pedagogik jarayon kuzatuvchilarning hatti-harakatlari va hokazolarni yozib qo'yish imkonini beradi. Bevosita qayd qilish usuli biror-bir hodisaning oqibatlarini haqidagi faktik materialni boshqa shaxslar orqali yoki qandaydir asbobni qo'llash vositasida olishga imkon beradi. Ilmiy-texnika taraqqiyoti asrida kuzatishning vizual usullari xilma-xil texnika vositalari (kinofilm, videotasvir, teleko'rsatuv,) ni qo'llash bilan tobora ko'p qo'llanilmoqda.

Suhbat metodi - so'rashning bir turi bo'lgani holda tadqiqotchining jiddiy tayyorgarlik ko'rishini talab etadi, chunki u tekshirayotgan shaxs bilan bevosita aloqada bo'lish vaqtida og'zaki suhbat tarzida, suhbatdoshining javoblarini yozmasdan erkin muomala formasida qo'llaniladi.

Suhbat metodida - o'qituvchilar va talabalar jamoasi bilan ota-onalar va keng jamoatchilik bilan, yakka va guruhli tartibda ish olib borilganda qo'llaniladi. Suhbat metodidan farq qilib, intervyu olish metodi savollarni oldindan belgilangan izchillikda intervyu yo'li bilan bayon qilishni nazarda tutadi. Bunda javoblar magnit tasmasiga yoki kassetalarga yozib olinadi. Hozirgi kunda ommaviy so'rash nazariyasi va praktikasida intervyu tashkil etishning ko'p usullari mavjud:

- guruhlar bilan;
- intensiv;
- sinov va h.k.

Talabalar ijodini o'rganish - ularning o'ziga xos individual tartibdagi faoliyatlariga doir omillar tahlil qilinadi, xulosalar yasaladi.

Pedagogik so'rash metodi - tadqiqotchining boshqa kishilardan o'quvchilarning biror tomoni yoki hodisalarini haqida axborot olish jarayoni bu metodning asosini tashkil qiladi. So'rash savollarning mantiqiy o'ylangan sistemasini, ularning aniq ifodalanishini, nisbatan kamchiligi (3-5ta) nazarda tutiladi. Shuningdek, qat'iy formadagi javobni ("ha", "yo'q") ham taqozo etishi mumkin.

Test, so'rovnomalar - bu so'rovnoma, ya'ni anketa usuli qo'llanganda yaratilgan o'quvchilar tarbiyasi to'g'risidagi yangiligini bilish, aniqlash, talabalarning yakka yoki guruhli

fikrlarini, qarashlarini, qanday kasblarga qiziishlarini, kelajak orzu-istaklarini bilish va tegishli xulosalar chiqarish, tavsiyalar berish maqsadida o'tkaziladi.

Test savollaridan ko'zlangan maqsad oz vaqt ichida talabalarning bilimlarini yoppasiga baholashdir.

Mutaxassislarning bilimini va saviyasini aniqlash uslublaridan biri - bu test yordamidagi sinovdir.

Test yordamida sinov talaba yoki mutaxassisning bilimi, ilmi, ma'naviyati hamda yoshlarning qaysi yo'nalish va mutaxassislikka layoqati, iqtidorini zudlik bilan aniqlash yoki baholashga imkon beradi. Test yordamida bilimni baholashning pedagogika nuqtai nazaridan ba'zi bir yutuqlari va kamchiliklarida keltirilgan va baholash jarayonini EHM yordamida avtomatlashtirish mumkinligi ta'kidlangan. Test savollari va masalalarining jozibadorligiga sabab, uning qisqa va lo'ndaligi, to'g'ri javobni umumiy javoblar ichida borligi va ularning talabalarga ko'rsatma bo'lib xizmat qilishi, uning topishmoqli o'yinga o'xshashligi va javobni topishda xotira, intuisiya va topqirliklar qo'l keladi. Test savollarini chop etish talabalarning mustaqil ishlashini yanada faollashtiradi.

3. Kasb - hunar kollejlari o'quvchilarni tarbiyalash metodlari

Ta'lim-tarbiya ishida aniq didaktik maqsadlarga ko'ra tahsil beruvchi va tahsil oluvchilarning o'zaro aloqador biri ikkinchisini taqozo etuvchi hatti-harakatlari majmuasi yoki muloqotda bo'lish usullariga ta'lim-tarbiya metodlari deb yuritiladi.

Tarbiya metodlarini turkumlash:

1. Tarbiyaviy jarayonda axborotini o'zlashtirish manbaiga ko'ra:
 - a) og'zaki (so'zlab berish, savol-javob, suhbat, ma'ruza, tushuntirish, bayon etish kabilar);
 - b) ko'rsatmali (ko'rsatmali bayon etish, tushuntirish);
 - v) amaliy (tajriba sinovlari va laboratoriya ishlari, o'quv ishab chiqarish mehnati);
2. Tarbiyaviy jarayonda axborotni uzatilishi va o'zlashtirish mantiqiga ko'ra:
 - a) oddiydan murakkabga (induktiv);
 - b) murakkabdan oddiyga yoki mavhumdan ma'lumga (deduktiv);
3. Tarbiya jarayonini o'rganuvchilarning mustaqil tarbiya tafakkuri darajasiga ko'ra:
 - a) mahsulsiz (reproduktiv);
 - b) mahsullik (produktiv);
4. Tarbiyaviy ishlarining bajarilish darajasiga ko'ra:
 - a) Tarbiya beruvchi rahbarligidagi ta'lim-tarbiyaviy ishlar;
 - b) Tarbiya beruvchi rahbarligisiz tahsil oluvchilarning mustaqil ishlari (manbalar bilan ishlash, yozma ishlar, laboratoriya ishlari, mehnat vazifalarini bajarish va shu kabilar);
5. Tarbiyalanuvchilarning o'rganishga bo'lgan qiziqishlarini oshirish bo'yicha:
 - a) tarbiyalash o'yinlari;
 - b) tarbiya bo'yicha munozaralari;
 - v) tarbiya bo'yicha qiziqarli amaliy vaziyatlarni yuzaga keltirish;
6. Javobgarlik burchini shakllantirish va rag'batlantirish usuliga ko'ra:
 - a) ishontirish;
 - b) talab qo'yish;
 - v) qo'yilgan talabga muvofiq mashq qildirish;
 - g) rag'batlantirish va jazolash;
7. Nazorat qilish va o'z-o'zini nazorat qilish usuliga ko'ra:
 - a) yakka holda tarbiyalash;
 - b) yoppasiga (yalpi) tarbiyalash;
 - v) og'zaki va yozma sinov yoki so'rovnomalar;
 - g) dasturli so'rov (testlar yordamida mashinali yoki mashinasiz);
 - d) o'z-o'zini nazorat qilish va shu kabilar.

Pedagogikada maqsadiga ko'ra tarbiya metodlari quyidagi guruppalarga ajratiladi: faoliyatni tashkil etish va ijtimoiy xulq-atvor tajribasini shakllantirish metodlari; xulq-atvor va faoliyatni rivojlantirish metodlari.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quvchilarni tarbiyalash shakllari va metodlari.

O'quvchilarni tarbiyalash jarayonida quyidagi shakllardan foydalaniladi.

1. Fan asoslarini o'rganish jarayonida o'quvchilarni tarbiyalash.

2. Darsdan tashqari mashg'ulotlar va muloqotlar o'tkazish jarayonida o'quvchilarni tarbiyalash.

3. Darsdan tashqari tashqari paytlarda va o'quv yurtidan tashqarida ma'naviy – ma'rifiy va turli xil tarbiyaviy tadbirlar jarayonida o'quvchilarni tarbiyalash.

Fan asoslarini o'rganish jarayonida o'quvchilarni tarbiyalash xarbir fan va undagi xar bir mavzuni o'rganish jarayonida uning tarbiyaviy xarakterini, tomonlarini ochib berish orqali amalga oshiriladi.

O'quvchilar bilan darsdan tashqari mashg'ulotlar va muloqotlar o'tkazish ularning jismoniy ruhiy rivojlanishi va ta'lim-tarbiyasi uchun muhim, ko'p hollarda esa, hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ladi.

Darsdan tashqari tarbiyaviy mashg'ulot va muloqot quyidagilarga imkon beradi:

- bir-birini bilish;
- yaxshi munosabatlar shakllanishi;
- shaxs qirralarini anglash;
- yaxshi daqiqalarni birgalikda boshdan kechirish;
- insonlarning yaqinlashuvi;
- hamkorlikdagi hissiy kechinmalar;
- do'stlashish-ruhiy yaqinlashish;
- tarbiyachi kasbining kerakligini his etish;
- ehtiyoj-talabni his etish.

Darsdan tashqari tashqari paytlarda va o'quv yurtidan tashqarida ma'naviy – ma'rifiy va turli xil tarbiyaviy tadbirlar tarbiyalamoq o'quvchi-yoshlarning faoliyatini tashkil qilmoq demakdir

Kasb - hunar kollejlari o'quvchilarni tarbiyalash shakllari

1. Dars
2. Seminar mashg'ulotlari
3. Sinf dan tashqari mashg'ulotlar
4. Sayohat (ekskursiya)
5. O'quvchilar bilan qo'shimcha ishlash
6. O'quvchilarning uy ishlari
7. O'quv sexlari va maydonlarida ta'lim berish
8. Ustoz shogird tarkibida ta'lim berish
9. Xususiy (shaxsiy) ish o'rinlarida o'quvchilarni o'rgatish
10. Korxonadagi ishchilar o'rnida ishlab chiqarish amaliyoti.

Ravshanki, bularning barchasi kollej ta'lim-tarbiya mazmuni bilan uzviy bog'liq bo'lib, ular ma'lum ta'limiy, tarbiyaviy maqsadga erishish uchun xizmat qiladi. Bu ishlarning barchasini uslubiy jihatdan to'g'ri tashkil eta olish uchun pedagog-tarbiyachi juda ko'p narsalarni bilishi va uddalashi kerak. Yuqori malakali mutaxassislariga bo'lgan talab va ehtiyojning tobora ortib borishi o'rta maxsus, kasb-hunar tizimida faoliyat ko'rsatayotgan barcha rahbar, muhandis-pedagog, o'qituvchi va tarbiyachilarning zimmasiga yuksak mas'uliyat yuklaydi.

23-Mavzu: Kasb-hunar ta'limida ta'lim tarbiya jarayoni sifatini nazorat qilish.

Reja:

1. Kasb - hunar ta'limida ta'lim – tarbiya jarayonini nazorat qilishning maqsad va vazifalari.

2. Kasb - hunar ta'limida ta'lim jarayonini nazorat qilish.

3. Kasb - hunar ta'limida tarbiya jarayonini nazorat qilish.

1.Kasb-hunar ta'limida ta'lim-tarbiya jarayonini nazorat qilishning maqsad va vazifalari.

Har qanday ta'lim-tarbiya muassasalari faoliyati va uni nazorat qilishning maqsadlari bir-birini taqozo etuvchi va uzviy aloqador: ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlarni ko'zda tutadi. Bu maqsadlar bir-birlari bilan uzviy aloqadorligi sababli ularning har birini shartli ravishda alohida-alohida quyidagicha ko'rsatish mumkin:

I. Ta'limiy maqsad - mavzu bo'yicha o'quv materialni mazmuniga ko'ra aniqlanib, o'quvchilarda o'rganilayotgan obyektning muhim xususiyat (jihat)lari, namoyon bo'lish shakllari haqida bilim va ulardan amaliyotda (kasbiy faoliyatda yoki umuman hayotda) foydalanish bo'yicha ish-harakat usullarini shakllantirishni ko'zda tutadi.

II. Tarbiyaviy maqsad - o'rganilayotgan obyektni jamiyat va tabiat hayoti, manfaati uchun qanday ahamiyatga egaligini ko'zda tutib, o'quvchi shaxsida shakllanishi lozim bo'lgan shaxsiy (ijobiy va salbiy) xislat hamda fazilatlarini ko'zda tutadi.

III. Rivojlantiruvchi maqsad - tahsil oluvchining dasturiy materialni o'zlashtirishi natijasida bilimi, tajribasi, odob-ahloqi va shu kabi shaxsiy fazilatlarini rivojlantirish bilan bir vaqtda mantiqiy tafakkur (fikir yuritish) qobiliyatlarining shakllantirilishini ko'zda tutadi. Fikir yuritish o'rganilayotgan obyektni muhim o'ziga xos xususiyatlarini anglab olish idrok etish va mushohada yuritish uchun diqqatni qaratilishini talab etadi.

Ta'lim-tarbiya ishini o'quvchilarning yoshi va boshqa individual xususiyatlariga ko'ra tashkil etish — individual va tabaqalashgan yondoshuv) bu sohadagi muhim masala bo'lib, maqsadga erishish shart-sharoitlari, metodlari, vositalarini tanlashga imkon beradi.

Ta'lim-tarbiya ishida quyidagilar hisobga olinmog'i zarur:

1. Ta'lim-tarbiya ishini yakka va jamoaviy shakllarini uyg'unlashtirish.

2. Har bir o'quvchining kuchli va kuchsiz jihatlarini hisobga olish va undan oqilona foydalanish.

3. Har bir o'quvchiga mos keladigan vazifalarni berib o'z kuchiga ishonitirish.

4. O'quv masalalarining muammolilik va qiyinlik darajasini asta-sekinlik bilan oshirib borish.

5. Mashg'ulotlarda barcha o'quvchilarning faolligiga erishish.

6. Ko'zlangan umumiy maqsadga har bir o'quvchining o'z kuchi bilan erishish shart-sharoiti metodlari va vositalarini oldindan topish.

7. Dars vaqtidan unumli foydalanishga erishish.

8. O'zlashtirilgan bilim va ish-harakat usullarini mustahkamlash va qo'llash maqsadlarida o'quvchilarni ijodiy mustaqil ishlarini tashkil etish va shu kabilar.

2.Kasb-hunar ta'limida ta'lim jarayonini nazorat qilish.

Kasb-hunar kollej ta'lim muassasalarida ta'limiya jarayonini nazorat qilish o'quv yurtining rahbariyati (O'quv yurti direktori, direktorning o'quv ishlari bo'yicha muovini, fanlar bo'yicha metod birlashmalar) tomonidan amalga oshiriladi. Bu ish pedagogik jamoaga rahbarlik qilishning ma'lum bir shakli hisoblanib, unda ta'lim-tarbiya ishini takomillashtirishga oid hujjatlarga asoslaniladi.

Quyidagilar nazorat obyektlari bo'lib xizmat qilishi mumkin:

1. O'quvchilarning umumta'lim, umumkasbiy va kasbiy tayyorgarlik darajasi; ularning bilim, ish-harakat usullari vashaxsiy fazilatlarining o'zlashtirganlik darajasi;

2. O'qituvchi va muhandis-pedagoglar tomonidan o'tkazilayotgan mashg'ulotlarning ilmiy, g'oyaviy, siyosiy, iqtisodiy va uslubiy saviyasi.

3. O'quv rejasi, dasturini bajarilish holati va rejalashtirish hamda hisobga lish, hujjatlarini yuritilishi

4. O'qituvchi va ishlab chiqarish ta'limi ustalarini darslarga tyyorgarlik ko'rishi

5. O'quvchilar bilan sinfdan va ta'lim muassasasidan tashqari ishlarni olib borilishi

6. O'quv xonalari, laboratoriyalar va ustaxonalarining o'quv moddiy bazasi bilan ta'minlanganlik holati va shu kabilar.

Nazariy va ishlab chiqarish ta'limi darsmashg'ulotlarini tahlil qilish

Darsni tahlil qilishdan ko'zlangan asosiy maqsad o'qituvchining ilg'or ish uslubini o'rganish, umumlashtirish va ommalashtirish zarur hollarda uslubiy yordam berish, ta'lim-tarbiya ishining samaradorligini oshirishdan iborat:

1. Nazoratchi (tekshiruvchi)ning tayyorgarligi

- a) darsga qatnashishdan ko'zlangan mashg'ulot maqsadni aniqlab olish;
- b) darsning mavzusi va maqsadini aniqlash;
- v) o'quv dasturini o'rganish, o'quv va uslubiy adabiyotlar bilan tanishish;
- g) ilgari (oldin) kuzatgan (nazorat qilgan) darslarining natijalari bilan tanishish, o'qituvchi bilan suhbatlashish.

2. Darsni tahlil qilishning taxminiy sxemasi

- a) darsni o'tkazish shart-sharoitlari;
- b) darsning jihozlanish darajasi;
- v) o'qituvchi va o'quvchilarning ish o'rinlarining holati;
- g) xonaning sanitariya-gigiyenik holati;

3. Darsni tashkil etish mazmuni va metodikasi

1. Dars maqsadlarini to'g'ri aniqlanganligi;
2. dars strukturasi va bosqichlarining muqobilligi;
3. darsni turli basqichlari (tarkibiy qismlariga) vaqtini to'g'ri taqsimlanganligi;
4. o'quv materiali mazmunini meyoriga ko'ra tanlanganligi;
5. o'quvchilarni o'quv bilish faoliyatlarini faollashtirish usullari;
6. fanlararo aloqadorlikni ta'minlanganligi;
7. tarbiyaviy vazifalarni yechish usullari;
8. ko'rgazmali va boshqa didaktik materiallar qo'llanilganligi;
9. o'quv materialini ilmiy bayon etilishi va g'oyaviy yo'nalganligi;
10. darsning turli bosqichlarida o'qitish metodlarini metodlarini maqbul qo'llanilganligi;
11. o'quvchilar mustaqil ishlarini tashkil etilishi va unga rahbarlik qilish darajasi;
12. o'qituvchining pedagogik mahorati, texnikasi, nutqi va shunga o'xshash xususiyatlari;
13. o'qituvchining o'z fani va o'qitayotgan mavzusini bilish darajasi.

Yordamchi kuzatishlar

- a) darsni tashkil etish darajasi: o'qituvchi va o'quvchining tashqi o'rinishi;
- b) o'quvchilarning mashg'ulotlarga munosabati (qiziqishi, faolligi, tartib intizomi va shunga o'xshashlar).

Darsdan kutiladigan natijalar

- a) ko'zlangan ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlarga erishilganligi;
- b) o'zlashtirilgan bilim va ish-harakat usullarining chuqur va puxta o'zlashtirilganlik darajasi.

Nazorat qilish va baholash

1. O'zlashtirmaydigan va faol bo'lmagan o'quvchilarni tez-tez nazorat qilib turish.
2. O'zlashtirmaydigan o'quvchilarga o'z nuqtainazarlarini isbotlash talabini qo'yish.
3. O'zlashtirmaydigan o'quvchilarni yaxshi baholar bilan rag'batlantirish.
4. Qo'yilgan baholarni aniq mezonlar bilan isbotlash.
5. Har bir o'quvchining shaxsiy sifat va fazilatlarning rivojlantirish shart-sharoitlarini hisobga olib borish.
6. Yaxshi o'zlashtiradigan o'quvchilarga individual yondashish.

3. Kasb - hunar ta'limida tarbiya jarayonini nazorat qilish

Tarbiya jarayonida "o'quvchi" tushunchasi bilan bir qatorda "shaxs" tushunchasidan foydalaniladi. Bu bilan tarbiya jarayoni avvalambor o'quvchini shaxs sifatida shakllantirishga qaratilganligi ta'kidlanadi. "Shaxs" nutq qobiliyatiga ega bo'lgan va mehnat faoliyatiga layoqatli aqlli zot-insondir». Shaxs atrofidagi odam bilan o'zaro faol munosabat jarayonida, jamiyatda, jamoada, boshqa odamlar bilan muomalada shakllanadi. Shaxs tushunchasi alohida odamga unga

xos bulgan shaxsiy xususiyatlar bilan tavsif berish uchun foydalaniladi. Shaxsning asosiy xususiyati jumlasiga uning o'ziga xosligi, fikrlash tarzi, faoliyati motivlari kiradi.

Tarbiyaviy jarayonning asosi, shaxsning ijtimoiy jihatdan qimmatli fazilatlarni shakllantirishning asosiy manbai - faoliyat va muomaladir. Tarbiyalanuvchilarning jamiyatga foydali faoliyati qanchalik oqilona tashkil etilgan bo'lsa, tarbiya jarayoni shunchalik samarali kechadi. Tarbiya jarayonining ana shu muhim qonuniyatini o'qituvchi hamisha yodda saqlashi va doimo o'z tarbiyaviy tadbiriq etmog'i dardkor.

Tarbiya jarayonining asosi bo'lgan ijtimoiy-foydali faoliyat o'quv mehnatini ham, unumli mehnatini ham, jamoatchilik asosidagi mehnatini ham, ishdan tashqari paytdagi ijtimoiy faoliyatini ham o'z ichiga oladi.

Ijtimoiy foydali faoliyat jarayonida o'quvchilar o'rtasida muomalaning xil-xilma shakllari tarkib topadi, shaxsning ijtimoiy qimmati vazifalari rivojlanadi. O'quvchilar ijtimoiy foydali mehnatning har xil turlarida qatnashib, aslida jamiyat ishlariga kirishib boradilar, jamiyatda muayyan o'rnini egallaydilar. Yigit va qizlar ijtimoiy mehnatga qo'shilib o'zlarining ahamiyatlarini, jamiyatga foydali ekanligini his qiladilar. Faoliyat jarayonida vujudga keladigan munosabatlar o'quvchilar zimmasiga jiddiy vazifalarni yuklab, ularning xulq atvoriga, shaxs xislatlariga nisbatan yuksak talablar qo'yadi. O'qituvchining o'quvchilar ijtimoiy foydali faoliyatini tashkil etish sohasidagi ishning muhimligi ham ana shundan kelib chiqadi. U o'quvchilarni ana shunday faoliyatning har xil turlariga jalb qilibgina qolmay, eng muhimi, ularda ana shu faoliyatga munosabatni, shuningdek faoliyat jarayonida tarkib topadigan o'quvchilar o'rtasidagi munosabatlarini tarbiyalashi lozim. Ta'lim jarayoniga nisbatan tarbiya jarayonining o'ziga xos xususiyati shundaki, bunda asosiy vazifa - faoliyat usullarini egallashdan iborat bo'ladi.

Shaxs yaxlit zot bo'lib, uning har bir xislati boshqa xislatlari bilan chambarchas bog'liqdir. Shu sababli insonni qismlarga ajratib tarbiyalab bo'lmaydi. Bu esa tarbiya vazifalarini, avvalo o'quvchilarning g'oyaviy-siyosiy, mehnat va axloqiy tarbiyasi vazifalarini hal etishga kompleks yondoshishni talab qiladi.

Tarbiyaga kompleks yondoshish - tarbiyaviy ta'sirning barcha shakllarini shunchaki umumlashtirish emas, balki har tomonlama kamol topgan shaxsni shakllantirish vazifalarini yaxlit hal etish prinsipidir.

Maxsus faoliyat sifatida tarbiya favqulotda va stixiyali ta'sirlardan muayyan dasturga, ongli maqsadga ega bo'lganligi, ta'sirning maxsus ishlangan va asoslangan vositalari, shakllari va usullarini qo'llanish bilan farq qiladi.

Tarbiyaning muayyan maqsadlari yosh ishchida qanday fazilatlar tarbiyalanishi, uning shaxsining mazmuni aniq qanday bo'lishi haqidagi ravshan tasavvurdan kelib chiqadi. Mana shu fazilatlarni aniq belgilash tarbiyaning asosiy, eng muhim maqsadlarini belgilash demakdir. Ilmiy-metodik adabiyotni va o'qituvchilar tarbiyaviy ishida vujudga kelgan tajribani umumlashtirib, ishlab chiqarish ta'limi va ishlab chiqarish tajribasi jarayonida o'quvchilarda shakllantiriladigan asosiy fazilatlarini ajratib ko'rsatish mumkin. Ular jumlasiga quyidagilar kiradi.

g'oyaviy-siyosiy tarbiya fazilatlarini va xususiyatlari;

mehnatga hayotiy zarurat, jamiyatda o'zini qaror toptirishning asosiy usuli sifatida munosabatda bo'lish;

ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, ish sifatini yaxshilash uchun kurashda o'z muayyan o'rnini topadi;

ishni yaxshiroq, tezroq, puxtarroq, tejamlirroq, bajarishga intilish va uning yo'llarini izlash davlat mulkiga munosabat tejamlorlik, egalik tuyg'usi tashabbuskorlik;

yuksak burch tuyg'usi; o'z ishi natijalari uchun mas'uliyat;

axloqiy fazilatlar:

ijtimoiy burchga ongli munosabat; ongli ahloq va mehnat intizomi;

jamoatchilik, o'zaro yordam, kattalarga hurmat, insonparvarlik;

halollik, haqqoniylik, o'ziga talabchanlik, vijdonlilik, mas'uliyat, so'zining ustidan chiqish, intizom, kamtarlik;

qo'yilgan maqsadlarga erishishda iroda, qat'iyat va sobit qadamlik.

Kasb-hunar kollej ta'lim muassasalarida tarbiya jarayonini nazorat qilish o'quv yurtining rahbariyati (O'quv yurti direatori, direktorning ma'naviy – ma'rifiy ishlar bo'yicha muovini, guruh murabbiylari) tomonidan amalga oshiriladi. Bu ish pedagogik jamoaga rahbarlik qilishning ma'lum bir shakli hisoblanib, unda ta'lim-tarbiya ishini takomillashtirishga oid hujjatlarga asoslaniladi.

Tarbiyaning samaradorligi tarbiyaviy ish usullarini to'g'ri tanlash va tadbiriq etishga hal qiluvchi darajada bog'liqdir. Pedagogikada tarbiya metodlari quyidagi guruppalarga ajratiladi: faoliyatni tashkil etish va ijtimoiy xulq-atvor tajribasini shakllantirish metodlari; xulq-atvor va faoliyatni rivojlantirish metodlari. KXX larda o'quvchilarni tarbiyalash va tarbiya jarayonini nazorat qilishga bir qancha talablar qo'yiladi

Pedagogik talab

O'quvchilarga talab bevosita va bilvosita shaklda quyilishi mumkin. Bevosita talablar buyruq, ko'rsatma, yo'l-yo'riqdir. Ular jamoa endi tarkib topayotgan paytda guruh bilan ishlashning dastlabki bosqichi uchun xosdir. Bilvosita talablar-iltimos, maslahat, shama qilish va hokozolar o'quvchilarda muayyan darajada shakllangan e'tiqod, motivlar, to'g'ri xulq - atvor, odamlar bo'lishini taqozo etadi. Talablarning bilvosita shakli ko'pincha bevosita talablardan samaraliroq bo'ladi.

Jamoatchilik fikri

Jamoaning baholari, mulohazalari, irodasini birlashtiruvchi jamoatchilik fikri mohir pedagog qo'lida katta tarbiyaviy samara beradigan faol va ta'sirchan kuchdir. O'quvchilarning yig'ilishlardagi nutqlari, mavjud kamchiliklar xususida aytilgan tanqidiy mulohazalar, devoriy gazetadagi maqolalar, o'quvchilar o'z-o'zini boshqarish organlarining qarorlari, jamoatchilikning ma'qullashi yoki qoralashi, jamoa talabi va hokozolar jamoatchilik fikri ifodasining shaklidir. Rivojlangan jamoada jamoatchilik fikrining roli hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lishi mumkin. Shu bilan birga jamoatchilik fikri stixiyali tarzda shakllanmaydi. U o'qituvchi va boshqa pedagoglar tomonidan guruhdagi tarbiya jarayonining boshqarilishi qanday bo'lishiga bog'liq.

24-Mavzu: Kasb-hunar ta'limi natijalarini nazorat qilish metodlari va baholash mezonlari.

Reja:

1. Ta'lim tarbiya jarayoni nazorat qilish.

2. Kasb-hunar ta'limi natijalarini nazorat qilish individual o'ziga xos xususiyatlari va baholash mezonlari.

1. Ta'lim tarbiya jarayoni nazorat qilish.

Nazorat keng ma'noda nimanidir tekshirishni anglatadi. Shu nuqtai nazardan olib qaraganda u ta'lim-tarbiya ishida ishtirokchilar orasida teskari aloqani ta'minlovchi omil sifatida namoyon bo'ladi. Shuningdek, u bir vaqtning o'zida o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyati bo'yicha tashqi va ichki nazorat qilishni ham ta'minlaydi.

Ta'lim-tarbiya ishida teskari aloqa bu jarayonga kerakli vaqtda o'zgartirishlar kiritish, uning mazmuni, metodlari, tashkil etish shakllarini takomillashtirish, o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatlarini boshqarish va unga rahbarlik qilish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Nazorat ta'lim-tarbiya jarayonining asosiy tarkibiy qismi bo'lib, dasturiy materialni o'rganish ma'no va mohiyatini tushunish, mustahkamlash, qo'llash, ya'ni shakllantirish bilan bevosita bog'liq.

Nazoratning rejali ravishda amalga oshirilishi o'qituvchiga ma'lum bir paytda o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilgan bilimlarni tizimlashtirish, muvaffaqiyatga erishish va yo'l qo'yilgan kamchiliklarni o'z vaqtida bartaraf etishga imkon beradi. O'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatlari natijasini obyektiv tahlil qilish o'qituvchi va ta'lim muassasalari rahbarlariga ta'lim-

tarbiya ishlarining holatini aniqlashga va takomillashtirish uchun zarur chora-tadbirlar ko'rishga asos bo'lib xizmat qiladi.

O'qituvchilar tomonidan o'tkazilgan mashg'ulotlar va o'quvchilarning o'z-o'zini nazorat qilishining uyg'un holda olib borilishi har bir o'quvchiga o'zi erishgan yutuqni ko'rib, mohiyatini anglashga, yo'l qo'yilgan kamchiliklarini bartaraf etish chora-tadbirlarini ko'rishga imkon beradi.

O'quvchilarni o'z ustida muntazam ravishda ishlash, ijobiy shaxsiy fazilatlarni takomillashtirish, jamoaviy ishlash kabilarga o'rgatadi. Nazoratning barcha funksiyalaridan majmuaviy foydalanishdan maqsad ta'lim-tarbiyaviy ishlarning sifati va samaradorligini oshirishga erishishdir. Ta'lim-tarbiya jarayoni natijalarini nazorat qilishga qo'yilgan pedagogik talablar sirasiga quyidagilarni ko'rsatish mumkin:

1 .Nazoratning individual xarakterga egaligi, har bir o'quvchi ishini nazorat qilishni ko'zda tutib, boshqa o'quvchi yoki guruh o'quvchilarining umumiy natijasi bilan aralashtirib yubormaslik yoki aksincha;

2. Nazorat o'tkazilishining muntazamliligi, uning o'quvchilarning boshqa o'quv-bilish faoliyati bilan uyg'unligi;

3 .Nazoratning turli shakllaridan unumli foydalanib, uning ta'limiy, tarbiyaviy, rivojlantiruvchi funksiyalarini ta'minlash, nazoratni o'tkazishga o'quvchilar qiziqishini oshirish;

4 .Nazoratning har tomonlamaligiga erishish;

5 .Nazoratning obyektiv bo'lishi. O'qituvchining noo'rin, subyektiv, xato baholovchi xulosalari va hukmlariga yo'l qo'ymaslik;

6. O'quv predmeti va bilimlarning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olishni nazarda tutuvchi tabaqalashtirilgan yondoshuvga amal qilish;

7 .Barcha o'qituvchilar talablarining uyg'unligi kabilar.

Yuqorida zikr etilgan talablarga amal qilish nazorat ishonchliligini oshiradi, ta'lim-tarbiya ishidagi o'qituvchi funksiyalarini to'liq va to'g'ri bajarilishiga imkon beradi.

Nazoratning mazmuni, turlari va amalga joriy etish metodlari:

Nazoratning mazmuni, didaktik vazifalari, o'quv predmetlarining o'ziga xos xususiyatlari, ta'lim bosqichi, o'quvchilarning tayyorgarlik va rivojlanganlik darajasi kabi omillarga ko'ra aniqlanadi. Eng muhimi nazoratda o'quvchilar o'qituvchidan yoki boshqa manbalardan o'zlashtirganlarini to'lig'icha qaytarib berishni maqsad qilib olmasligi zarur. Ta'lim-tarbiya jarayonida majmuaviy nazorat qilish muhim ahamiyatga ega, chunki u dinamik o'zgarish, maxsus hamda shaxsiy fazilatlarning shakllanishini, ongliklik va faollik, o'qib-o'rganishga qiziqishni uyg'otishi, ijodiy qobiliyatlarni shakllantirishi zarur.

Respublikamiz ta'lim muassasalari amaliyotida nazoratning joriy, oraliq (davriy) va yakuniy turlaridan ko'proq foydalaniladi.

Joriy nazorat - o'qituvchi tomonidan asosan har bir mashg'ulot (dars)da o'quvchining har kunlik ishini nazorat qilish uchun amalga oshiriladi. Bunday nazoratdan oldin o'qituvchi avval o'tilgan materialni o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilganligi bilan tanish bo'lishi zarur. Buning uchun o'quvchilarning yozma ishlari, jurnaldagi qaydlarni o'qituvchi mukammal o'rganishi zarur bo'ladi. Joriy nazorat muntazam ravishda yaxlit guruh va har bir o'quvchining ishini kuzatish yo'li bilan darsning barcha bosqichlarida, ya'ni yangi materialni o'rganish, mustahkamlash va qo'llash bosqichlarida amalga oshirilishi mumkin. Bunday ko'rinishdagi nazorat o'quvchilar tomonidan muntazam ravishda mustaqil ishlarni bajarishga bo'lgan intilishini oshirishga, sinf xonasidagi va uy ishlarini bajarishga, o'qib-o'rganishga qiziqishni oshirish, bajarilgan ishga nisbatan javobgarlik his-tuyg'ularini kuchaytirishda katta ahamiyatga ega.

Oraliq nazorat - odatda ma'lum mantiqiy tugallangan bo'lim, bob yoki o'quv yarim yilligi va yilning tugatilishi bilan o'tkaziladi. Bunday nazorat orqali nisbatan katta hajmdagi o'quv materialini o'zlashtirish bo'yicha o'quv-bilish faoliyatining natijalari tekshiriladi.

Yakuniy nazorat - o'quv yilining oxirida, shuningdek, o'quv kursi o'rganilib bo'lingandan so'ng joriy va oraliq nazorat natijalarini hisobga olgan holda amalga oshiriladi.

Nazorat metodlari: bu ma'lum usullar yordamida o'quvchilarning o'quv – bilish faoliyati va o'qituvchining pedagogik faoliyati natijalarini aniqlash yo'llari majmuasidir.

Amaliyotda kuzatish bilan birga og‘zaki va amaliy nazorat metodlari keng ko‘lamda qo‘llaniladi. Shuningdek, sinov hamda imtihon ko‘rinishlari ham mavjud.

Og‘zaki nazorat qilish metodlariga: o‘quvchilarni so‘rash, texnologik xaritalar, chizmalar (texnik yoki texnologik) hujjatlarni o‘qish kabilarni kiritish mumkin. Beriladigan og‘zaki savollarni shakllantirishda o‘quvchining javobi tahlil, sintez, isbotlash, qiyoslash va solishtirish, kabi mantiqiy fikrlash yo‘llari haqida tugallangan natijani ko‘rsatishi zarur.

Yozma nazorat metodlari: o‘zining vaqtni iqtisod qilishi bilan ahamiyatlidir. Bunda o‘quvchilarning mustaqillik darajasi yuqori bo‘lib, bir yo‘la butun guruhning tayyorgarlik darajasini aniqlashga erishiladi..

Kasbiy tayyorgarlik darajasini oshirishning asosiy omillaridan biri ta‘lim-tarbiya jarayonini takomillashtirish hisoblanadi. Ana shu maqsadda O‘MKHT Markazi buyurtmasiga binoan maxsus ijodiy guruh “O‘quvchilar bilim, ko‘nikma va malakasini baholash mezonlari” ishlab chiqilishi shart. Bunday talablarning qo‘llanishi o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va malakalariga yagona talablarni ta‘minlaydi, imkon qadar yuqori va ilmiy saviyada maxsus fanlar va ishlab chiqarish ta‘limini o‘rganishga ta‘sir ko‘rsatadi, bu jarayon ishtirokchilarida javobgarlik his-tuyg‘ularini uyg‘otadi, mehnat natijasini baholashda rasmiyatchilikni bartaraf etadi.

2. Tavsia xarakteriga ega bo‘lgan foydalanishda har bir o‘quvchining individual o‘ziga xos xususiyatlari.

O‘quv vazifalari, o‘quv-ishlab chiqarish ishlarining mazmuni hamda xarakteri, nazorat qilish bosqichlarini hisobga olish zarur.

Bu vazifalar yechimini topishning asosiy yo‘llaridan biri o‘quvchilar bilim ko‘nikma va malakalarini baholashda obyektivlikni oshirish; baholarni aniq ilmiy asosda qo‘yish hisoblanadi.

Ana shunday mezonlar sirasiga quyidagilarni kiritish mumkin.

1. Nazariy ta‘lim bo‘yicha bilimlar mukammalligi (o‘rganilgan obyektning muhim jihatlarini yorita olishdagi miqdoriy ko‘rsatkichi);
2. Tizimlilik (bilimlar elementlari orasidagi aloqadorliklarning anglanganligi);
3. Umumlashganlik (bilimlar elementlari orasidagi umumiylikning anglanganligi);
4. Haqiqiyliqi (bilimlardan aniq shart-sharoitlardan foydalana olish qobiliyati);
5. Mustahkamligi (o‘zlashtirilgan bilimning xotirada saqlanishi);

I. Ishlab chiqarish ta‘limi bo‘yicha:

- xatti - harakat usullarining o‘zlashtirilganligi;
- o‘quv-ishlab chiqarish vazifalari (ishlari)ni bajarishda texnik, mehnat va hayot xavfsizligi talablariga amal qilinishi.

- texnik-texnologik talablarga amal qilinishi;

- vazifani (ishni) belgilangan meyoriy vaqt birligida bajarilishi va shu kabilar.

Zikr etilgan mezonlar va ko‘rsatkichlarni baholar bilan aniqlashtiruvchi nisbatlar aniq o‘quv predmetlari bo‘yicha dasturlar ishlab chiqqan mualliflar va kasb-hunar kolleji metodik komissiyasi tomonidan belgilanishi zarur. Bu meyorlar asosida talim natijalarini joriy, oraliq va yakuniy baholash mumkin bo‘ladi.

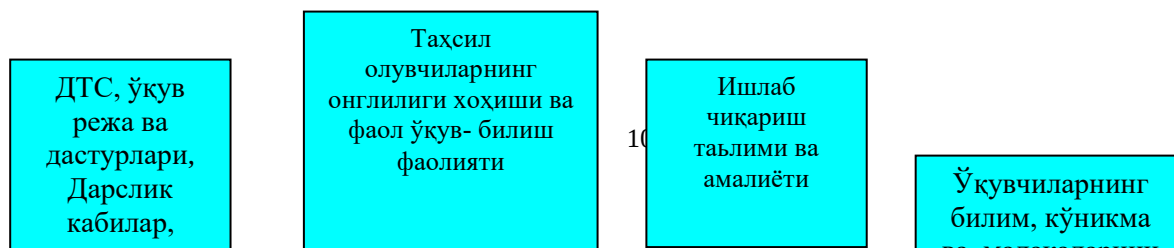
Eslatma:

Agar biror buyum (mahsulot) tayyorlash imkoni mavjud bo‘lmasa, ishlab chiqarish ta‘limi bo‘yicha (ko‘nikma va malakalar) o‘quvchilar tomonidan tahlil qilinishi, ish o‘rnini tashkil etish; texnologik jarayon mohiyatini tushunish va asoslash, laboratoriya amaliy ishlarni bajarishga ko‘ra baholanishi mumkin.

Umuman kasb-hunar ta‘limi natijalariga ko‘plab omillar ta‘sir etadi. Ularning muhimlarini chizma shaklida quydagicha ifodalash mumkin (14-chizmaga qarang).

14 – chizma.

Kasbiy ta‘lim sifatiga ta‘sir etuvchi omillar

25-Mavzu: Kasb-hunar ta'limida innovasion yondoshuv.

Reja:

1. "Innovation" yondoshuvda pedagogik tizim.

2. Ta'lim texnologiyasi umumiy asoslari.

3. Amaliyotga keng ko'lamda joriy etilayotgan pedagogik (ta'lim) texnologiyalarga qo'yiladigan asosiy talablar olimlar tomonidan e'tirof etilishi.

1. "Innovation" yondoshuvda pedagogik tizim.

Ta'lim tizimida tub islohotlar zarurligini e'tirof etish uchun o'tgan asrning 80- yillaridan boshlab pedagogik leksikonda "Innovasiya" iborasi qo'llana boshladi. U pedagogika nazariyasi va amaliyotida allaqachon o'z o'rnini topgan bo'lsada, uning mohiyati shu paytgacha to'laqonli yoritilmagan hisoblanadi, ya'ni yakdillik mavjud emas.

Keng ma'noda "Innovasiya" pedagogik tizimga yangilik kiritish yo'li bilan ta'lim-tarbiya jarayonini maqbullashtirish, sifat va samaradorligini oshirishni ko'zda tutadi. Pedagogika tizimiga kiritilgan yangilik sifat va samaradorlikka salbiy ta'sir qilishi ham mumkin. Biz tizimga uning ichki zahira va imkoniyatlarini hisobga olgan holda sifat va samaradorlikni oshirish maqsadida kiritilgan yangiliklarga innovasiya deb tushunamiz.

Pedagogik tizimni takomillashtirib, yuqori sifat va samaradorlikka erishishga oid g'oya, nazariya, qoida, shakl, metodlar va vositalar tizimini – pedagogik innovasiyalar sifatida qabul qilish mumkin. So'nggi 20-25 yillar davomida pedagogik tizimga ko'plab yangiliklar kiritilayotganligining guvohi bo'lib turibmiz. Misol sifatida yangi konsepsiyalar, investisiyalar, DTS, testlar, muqobil o'quv rejalari, yangi turdagi o'quv yurtlari, texnologiyalar va shu kabilarni ko'rsatish mumkin.

Ma'lumki, pedagogik jarayon tizimlilik xususiyatiga ega bo'lib, ma'lum belgilangan chegarada barqaror qoladigan komponentlarni o'ziga qamrab oladi. Agar kiritilayotgan yangilik

ruxsat etilganidan ortib ketsa, tizim buzilib, uning o'rniga yangi xususiyatga ega boshqa tizim hosil bo'ladi.

Pedagogik jarayon (tizim) o'zining mohiyatiga ko'ra har doim texnologiyalashadi. Texnologiyalanish pedagogik tizimning ichki sifati bo'lib, uning imkoniyatlari qat'iy qonuniyat va qoidalarga bo'ysunadi.

Texnologiyada variativlikka imkon berilmaydi, undan biror kichik komponentni olib tashlab bo'lmaydi chunki texnologiyada ortiqchalikningni o'zi mavjud emas.

Undagi biror komponentni almashtirsak, albatta natija o'zgarib ketadi.

Tizimning umumiy nazariyasidan ma'lumki, bir paytning o'zida uning ko'p parametrlarini (yo'nalishlarda) yaxshilash mumkin emas. Shuning uchun ham tizimga yangiliklarni asta-sekinlik bilan kiritib, uning foydaliligiga ishonch hosil qilgandan so'ng har tomonlama tekshirish, keyingi o'zgartirishlar haqida o'ylash zarur. Tahlillarimiz pedagogik tizimni takomillashtirishning quyidagicha ikkita: jadal va ekstensiv (nojadal) yo'llarining mavjudligini ko'rsatadi. Jadal yo'l, pedagogik tizimning ichki imkoniyatlari hisobiga rivojlantirishni ekstensiv yo'l esa qo'shimcha vositalar, jihozlar, vaqt, kuch, mablag'lar jalb etishni nazarda tutadi.

Pedagogik jarayon ko'p qirrali bo'lib, unga tarixiy, ilmiy-pedagogik, psixologik, fiziologik, gigiyenik, tashkiliy boshqaruv, iqtisodiy, ijtimoiy, tibbiy, mafkuraviy, huquqiy meyoriy va shu kabi nuqtai nazarlardan yondoshish mumkinligi ko'p sonli olimlar va amaliyotchilar tomonidan ta'kidlangan. Pedagogik jarayonni jamiyat taraqqiyotini ta'minlovchi asosiy omil deb qarab J.G'. Yo'ldoshev va S.A. Usmonovlar uni: "Ijtimoiy hodisa, nazariy fan, o'quv fani, ta'lim-tarbiya tizimi, jarayon, pedagogik faoliyat va uning metodikalari hamda aloqador fanlarning ilmiy-tadqiqot sohasi" tarzda talqin etadilar.

Bundan pedagogik texnologiya ijtimoiy hodisa sifatida jamiyat taraqqiyotini ta'minlovchi ustuvor omil ekanligi kelib chiqadi. Pedagogik texnologiyalar mohiyati va mazmuniga ko'ra jamiyatshunoslik, psixologiya, fiziologiya, pedagogika fanlari nazariyasi va amaliyoti, ilg'or tajribalar, shaxs va jamiyat taraqqiyoti haqidagi g'oyalar asosida rivojlanadi.

«Texnologiya» iborasi grekcha - «techne» - mahorat, san'at, va «logos» - ta'limot, o'rgataman yoki o'rganaman ma'nosini anglatadi. U pedagogikaga ishlab chiqarish sohasidan kirib kelgan.

Ishlab chiqarish nuqtai nazaridan olib qaraganda, texnologiya- mehnat obyektiga maqsadga muvofiq ta'sir etib, uning holati, xususiyati, shakli kabilarni o'zgartirish san'ati, mahoratini o'zlashtirish manosi anglatadi.

Pedagogik nuqtai nazaridan olib qaraganda, u o'quvchilar ongi, sezgilari, his-tuyg'ulari kabilarga maqsadga muvofiq ta'sir etib, ularda ko'zda tutilgan bilim, (ko'nikma, malaka) va shaxsiy fazilatlarni shakllantirish tizimi sifatida tavsiflanadi. Bunda jarayon ishtirokchilarining shaxsiy va texnik vositalar imkoniyatlari hisobga olinishi tabiiy holdir.

2. Ta'lim texnologiyasi umumiy asoslari. Ta'lim texnologiyasi nazariyasining umumiy asoslarini uning qonuniyatlari, tamoyillari, maqsadi, mazmuni, vazifalari, obyektiv hamda subyektiv omil, asosiy tushuncha va, mezonlari kabilar tashkil etadi. «Ta'lim texnologiyasi» iborasi esa inglizcha "an educational technology"- ta'lim berish san'ati, mahorati ma'nosini anglatadi.

Tahlillarimiz G'arbiy Yevropa hamda AQShda shaxsga ta'lim-tarbiya berish va uni rivojlantirish jarayoni "Ta'lim jarayoni" deb yuritiladi, shunga ko'ra mazkur mamlakatlarda "pedagogik texnologiya" emas, "ta'lim texnologiyasi" iborasi qo'llaniladi.

Shuning uchun ham biz "pedagogik jarayon", "pedagogik texnologiya", "ta'lim texnologiyalari" iboralaridan sinonim sifatida foydalanamiz. Bundan ming yil muqaddam (870–950) yillar) yashab, ijod etgan buyuk bobokalonimiz Abu Nasr Forobiy biror sohada faoliyat ko'rsatish maqsadida bo'lsangiz eng avvalo quyidagi qoidaga amal qilishingiz zarur.

Manbalar tahlili bu tushunchaga turlicha izoh berilganligidan dalolat beradi. Bu holat ma'lum ma'noda to'g'ri, chunki har bir shaxs unga turli nuqtai nazardan yondoshadi. Lekin bir sohada faoliyat ko'rsatuvchi mutaxassislar uchun yakdillik bilan qabul qilingan izoh albatta zarur.

Hatto YUNESKO tashkiloti bergan izoh ham olimlarimiz tomonidan turlicha talqin etilganligiga guvoh bo'lib turibmiz (16-chizma).

Hozirgi paytda aksariyat mamlakatlar, shu jumladan respublikamiz uzluksiz ta'lim tizimida ham turlicha nomlangan texnologiyalardan foydalanilmoqda. Bu texnologiyalarning barchasi ma'lum umumiylikka ega bo'lib, ular xususiy jihatlariga binoan tasniflanishi V.S. Kukushin, G.K. Selevko., G. Berdiyev kabi ko'plab olimlar tomonidan ko'rsatilgan bo'lib, ularni chizma tarzda quyidagicha ifodalash mumkin (17-chizma).

Mustaqil respublikamiz ta'lim sohasidagi islohatlar ta'lim-tarbiyaning samarali omillaridan keng ko'lamda foydalanish, bu jarayon qatnashchilari orasida ongli hamkorlik munosabatlarini yo'lga qo'yish, o'quvchilarning shaxsiy xususiyatlari va milliy mentalitetini hisobga olishni taqozo qiladi.

Bu xayrli ishga respublikamiz olimlari va amaliyotchilari ham baholi qudrat o'z ulushlarini qo'shmoqdalar.

Biz ko'p sonli pedagog olimlar va amaliyotchilar tomonidan bildirilgan fikr-mulohazalarga qo'shilgan holda ta'lim-tarbiya ishida o'quvchilarning faolligini ta'min etuvchi omillardan oqilona foydalanish hozirgi zamon va istiqbol talabi deb bilamiz.

Faol ta'lim omillaridan foydalanish g'oyalari XIV-XVI asrlarda ilgari surilgan bo'lib, o'quvchilarga tayyor o'quv materiallarini emas, balki ularni ongli, mustaqil izlanuvchan faoliyatlari orqali o'zlashtirishlariga erishish zarur, ana shunda bilim, va shaxsiy fazilatlar muhim qiymatga ega bo'lishi ko'rsatilgan..

O'quvchilar shaxsida mustaqillik, tashabbuskorlik, javobgarlik his-tuyg'ulari tanqidiy fikrlash kabi sifatlarni shakllantirishda faol ta'lim omillaridan foydalaniladi. Bunday omillar nomidan ma'lum bo'lib turibdiki, bu jarayon o'quvchilarning o'ziga xos individual xususiyatlarini rivojlantirish, namoyon etishiga shart-sharoit yaratish uchun qo'llaniladi.

Ma'lumki, ta'lim-tarbiya jarayonida shaxsning jadal rivojlanishi, moddiy va ma'naviy qadriyatlarni o'zlashtirishi faqat uning shaxsiy faoliyati orqali amalga oshadi. Agar o'quvchi o'zining o'quv-bilish faoliyati mohiyatini anglab yetmasa, barcha xatti-harakatlari tashqi tazyiq natijasida amalga oshirilib, o'zlashtirgan bilimlari rasmiy xarakterga ega bo'ladi.

Bundan shaxs rivojlanishida irsiyat, ta'lim tarbiya, muhit bilan birga shaxsiy faoliyat muhim ahamiyat kasb etishi kelib chiqadi. Shaxs faoliyati uning ichki dunyosi, tafakkuri kechinmalari, diqqati, xayoli, hissiyoti bilan uzviy bog'liq. O'qituvchining mahorati o'quv materialini pedagogik qayta ishlab, o'quvchida unga nisbatan ongli munosabat paydo qiladigan holatda yetkazishdan iborat. Chunki shaxs-motiv, hissiyot, shaxsiy fikr va xatti-harakatlar vositasida namoyon bo'ladi.

Demak, faol ta'lim o'quvchi o'quv-bilish faoliyatini ongli tashkil etish bilan uzviy bog'liq bo'lib, muammoli izlanish, tadqiqotchilik, dialogik va poliologik muloqot va munosabatlarni talab etiladi.

Bu g'oyalar bugungi kunda ham o'z dolzarbligini saqlab qolgan va yetarli darajada tadqiq etilmagan, pedagogik muammo sifatida e'tirof etiladi.

Ma'lumki, har qanday pedagogik texnologiya ta'lim-tarbiya qonuniyatlari va prinsiplariga asoslanib, mazmunni yangicha shakllantirish, uni o'quvchilar mulkiga aylantirishning maqbul shakl, yo'l, vositalaridan foydalanish, shart-sharoitlarini yaratish hamda ulardan oqilona foydalanishni ko'zda tutadi. Bunda maqbullik ta'lim-tarbiya jarayoni ishtirokchilari tomonidan imkon qadar kam zo'riqish kuchlari, vaqt sarf etgan holda har tomonlama mukammal bilim, va shaxsiy fazilatlarini shakllantirilishini maqsad qilib olmog'i zarur.

Pedagogik texnologiya turlarini tanlash - shakllantirilishi ko'zda tutilgan bilim, shaxsiy fazilatlar, mashg'ulotlarning tashkiliy shakli, qo'llanilayotgan metodlar, vositalar va shu kabi ko'plab omillarga bog'liq. Masalan, o'quvchilarda ijodiy tafakkurni rivojlantirish, o'quv materialiga nisbatan tanqidiy yondoshish malakalarini shakllantirish hamda mahsuldor o'quv-bilish faoliyatlarini tashkil etishda binar yoki integrativ dars, ishchanlik yoki rolli o'yin, evristik suhbatdan foydalanish tavsiya etiladi. Mazkur vaziyatda ta'lim-tarbiya metodlari qo'yilgan maqsad bilan albatta mutanosib bo'lishi kerak.

tizimdir.

3. Amaliyotga keng ko‘lamda joriy etilayotgan pedagogik (ta’lim) texnologiyalarga qo‘yiladigan asosiy talablar olimlar tomonidan e’tirof etilishi.

1. Ma’lum ilmiy konsepsiyaga asoslanganlik.
2. Tizimlilik – pedagogik jarayon va uning tarkibiy qismlarining yaxlit o‘zaro bog‘liqligi.
3. Maqbulligi – davlat ta’lim standartlari yoki talablari darajasida axborot hajmi va darajasiga maksimal yaqinlashtirish.
4. Natijalarini imkon qadar barqarorlashtirish.
5. Boshqa ishtirokchilar tomonidan qayta amalga oshirish mumkinligi ya’ni tiklanuvchanlik kabilar.

Zamonaviy ta’lim texnologiyalar o‘quvchilarni egallayotgan bilim, va shaxsiy fazilatlarini izlab topishga, mustaqil o‘rganishga, o‘z fikrlarini bayon etishga imkon beradi. Bu jarayonda o‘qituvchi - o‘quvchi shaxsining shakllanishi, rivojlanishiga sharoit yaratib, boshqaruvchilik, yo‘naltiruvchilik funksiyalarini bajaradi.

Ta’lim texnologiyalariga dolzarb muammo sifatida e’tibor berilayotganligining sabablari:

- birinchidan, o‘quvchi shaxsini rivojlantirish imkoniyatlarining kengligi;
- ikkinchidan, pedagogik jarayonga tizimli-faoliyat yondashuvini keng joriy etish imkoniyatini berish;
- uchinchidan, o‘qituvchini pedagogik jarayonning maqsadidan boshlab, olingan natijani nazorat qilib, baholashgacha va zarur hollarda kerakli tuzatishlar kiritishgacha bo‘lgan bosqichlarni qamrab oladi;
- to‘rtinchidan, faollashtirish omillariga asoslanganligi bois ko‘zda tutilgan maqsadga yaqin natija olish imkonini beradi.

Xulosa o‘rinda shuni aytish mumkinki, pedagogik jarayoni (ta’lim texnologiyalari)ga qo‘yilgan asosiy talab ortiqcha (ruhiy va jismoniy) zo‘riqish kuchlari, vaqt, mablag‘ sarf etmagan holda yuqori (sifat va samaradorlik) natijalariga erishishdan iborat. Shu o‘rinda pedagogik jarayon unda ishtirok etuvchi subyektlarga bevosita bog‘liq bo‘lib, u qanday tashkil etilib, o‘tkazilishidan qat’iy nazar quyidagilarni ta’minlashni ko‘zda tutadi:

- pedagogik jarayon samaradorligi va sifatini oshirish;
- pedagogik jarayon ishtirokchilari orasida ongli muloqot va munosabatlarni qaror toptirish;
- o‘quvchilar tomonidan bilim, va shaxsiy fazilatlarini har tomonlama mukammal o‘zlashtirilishini ta’minlash;
- o‘quvchilarda ongli faol, mustaqil, ijodiy fikrlash va xatti-harakatlarni bajarish ko‘nikmalarini shakllantirish;
- o‘quvchilarning o‘z imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarishlari uchun shart-sharoitlar yaratish;
- demokratik va insonparvarlik g‘oyalariga amal qilish kabilar.

Yuqorida zikr etilganlarga ko‘ra “Pedagogik (ta’lim) texnologiya”(si) – ta’lim-tarbiya va shaxsni rivojlantirish jarayonlarini maqbullashtirish maqsadida inson va texnika imkoniyatlari hamda ularning o‘zaro ta’sirini hisobga olib o‘quvchilarda bilim, va ijobiy shaxsiy fazilatlarini shakllantirish va rivojlantirishni ko‘zda tutuvchi loyihalashtirish, tatbiq etish (amalga oshirish), natijalarni maqsad bilan qiyoslab kerakli tuzatishlarni kiritish bosqichlarini o‘zida mujassamlashtiruvchi tizimdir.

X. Avliyoqulov yuqorida zikr etilgan ta’lim texnologiyalari mohiyati va mazmunini chizma tarzida ifodalashga harakat qilgan. Biz uning ishidan ba’zi bir lavha keltirish bilan chegaralanamiz. Muallif taklif etgan bu va boshqa ko‘p sonli chizmalardan ko‘rgazmali materiallar sifatida foydalanib mashg‘ulotlar o‘tkazish bevosita samaradorlikni ta’minlash mumkin (18-chizma).

Bozor munosabatlari sharoitida faoliyat ko‘rsatish bevosita ijtimoliy raqobat muhitini talab etadi. Bu muhit o‘z navbatida yangiliklar yuqori sifat va samaradorlikka intilish, ijodkorlik, izlanuvchanlik, ishchanlik kabi ongli faoliyatga asos bo‘lib xizmat qiladi. Shu sababli yosh avlodda mustaqil ravishda o‘qib o‘rganishga nisbatan ongli munosabat his tuyg‘usini (rag‘bat) uyg‘otadi. Pedagogik jarayonda rag‘bat uni sifat va samaradorligini kafolatlovchi asosiy omil deb

qaraladi. Bundan o'quvchilarda o'qib o'rganishga bo'lgan rag'bat muhim ahamiyat kasb etishi tabiiy holdir. Davr o'quvchini faol ishtirokchiga aylanishini talab etmoqda. Bu faollik o'z navbatida ongli munosabat, mustaqillik, ijodkorlik, izlanuvchanlik kabi sifat (fazilat)larni tarkib toptirishga asos bo'lib xizmat qiladi.

Respublikamiz ta'lim sohasidagi islohatlar samarali omillaridan keng ko'lamda foydalanish, bu jarayon qatnashchilari orasida ongli hamkorlik munosabatlarini yo'lga qo'yish, o'quvchilarning shaxsiy xususiyatlari va milliy mentalitetini hisobga olishni taqozo qiladi. Bu xayrli ishga respublikamiz olimlari va amaliyotchilari ham baholi qudrat o'z ulushlarini qo'shmoqdalar. Masalan, R.J. Ishmuhamedov ishlarida: klaster (tarmoqlar), 3x4, blis-o'yin metodlari; intervyu, iyerarxiya, muloqot, boshqaruv, bumerang texnikasi; talaba, o'qituvchi shaxsi treningi; murakkab vazifalarni qo'llash, aqliy hujum, skrabey, Veyer, FSMU, Sinetik muammoli o'qitish, ijodiy masalalarni hal qilish, tarozi, yelpig'ich, individual o'qitish, mualliflik texnologiyalarining mohiyati, ularning qo'llanish hollari yoritilgan.

N. Sayidahmedovning umumiy tahriri ostida nashr ettirilgan "Yangi pedagogik texnologiya: tahlil, ta'rif, mulohazalar"(o'qituvchilar uchun metodik tavsiyalar) nomli ishda: yozma bahslar, aqliy hujum, kichik guruhlarda ishlash, ajurali arra, 6x6x6, qarorlar shajarasi, rolli o'yin, bahs-munozara, o'zing uchun qulay joy tanla kabi metodlaridan foydalanish bayon etilgan.

N.N. Azizxo'jayevaning "Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat" (barcha mutaxassislik magistratura yo'nalilari uchun o'quv qo'llanma). nomli ishida muammoli o'qitish texnologiyasi, o'yin texnologiyasi, tanqidiy

fikrlashni rivojlantiruvchi metodlar, mualliflik texnologiyasi, shaxsga e'tibor qaratish asosidagi pedagogik texnologiya, o'qitishni intensivlashtirish yoki jadallashtirish texnologiyasi, o'quv jarayonini samarali boshqarish va tashkil etish asosidagi pedagogik texnologiyalar, o'qitishni differensiallashtirish, o'qitishni individuallashtirish texnologiyasi, dasturlashtirilgan o'qitish texnologiyasi kabilar yoritilgan.

J.G'. Yo'ldoshev, S.A. Usmonovlar: klassik ma'ruza, texnik vositalar yordamida o'qitish, maslahatchilik tizimi, darslik bo'yicha o'qitish, kichik guruhlar tizimi, kompyuter yordamida o'qitish, repititorlik tizimi, daasturlashtiriladigan boshqaruv, avtoritar, didaktik yo'naltirilgan, ijtimoiy yo'naltirilgan, antropologik yo'naltirilgan, pedagogik yo'naltirilgan, shaxsga yo'naltirilgan, insonparvarlikka va shaxsga yo'naltirilgan, hamkorlik texnologiyalariga yo'naltirilgan, erkin tarbiyaga yo'naltirilgan, ezoterik ta'lim va tarbiyaga yo'naltirilgan, dogmatik, reproduktiv metod; tushuntirish, ko'rgazmali; rivojlantiruvchi ta'lim; muammoli, izlanishli; ijodiy metod; dasturlashtirilgan ta'lim metodi; dialogli metod; o'yin metodi; o'z-o'zini rivojlantiruvchi ta'lim metodi; axborotli (kompyuterli) metodi; hozirgi an'anaviy ta'lim; shaxsga yo'naltirilgan pedagogik jarayon asosidagi pedagogik texnologiyalar; o'quvchilar faoliyatini faollashtirish va jadallashtirish asosidagi pedagogik texnologiyalar, o'quv jaryonini boshqarish va tashkil qilish samaradorligi asosidagi pedagogik texnologiyalar; materialni didaktik takomillashtirish va rekonstruksiyalash asosidagi pedagogik texnologiyalar; xususiy fan pedagogik texnologiyalari; alternativ texnologiyalar; tabiatga moslashtirilgan texnologiyalar; rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalari; mualliflik maktablari pedagogik texnologiyalari; texnologiyalarni loyihalash va o'zlashtirish texnologiyalari; fanlar bilim, o'quv, ko'nikmalarni shakllantirishga yo'naltirilgan – axborot texnologiyalari; aqliy faoliyat usullarini shakllantiriga yo'naltirilgan - operasion texnologiyalar; estetik va axloqiy munosabatlar sohasini shakllantirishga yo'naltirilgan emosional badiiy va emosional-axloqiy texnologiyalar; shaxsning o'z-o'zini rivojlantirish mexanizmlarini shakllantirishga yo'naltirilgan o'z-o'zini rivojlantirish texnologiyalari; ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishga yo'naltirilgan – evristik texnologiyalar; amaliy faoliyat sohasini rivojlantirishga yo'naltirilgan amaliy texnologiyalar va shu kabilar (33-35 betlar).

N.X. Avliyoqulov. Zamonaviy o'qitish texnologiyalari nomdagi ishlarida: shaxsga yo'naltirilgan o'qitish texnologiyalari; avtoritar va shaxsga yo'naltirilgan o'qitish texnologiyalari; ishbilarmonlik o'yinlari texnologiyasi; muammoli o'qitish texnologiyasi;

individuallashtirilgan o'qitish texnologiyasi; tabaqalashtirilgan o'qitish texnologiyasi; dasturlashtirilgan o'qitish texnologiyasi; kompyuterli o'qitish texnologiyasi; modulli o'qitish texnologiyasi kabilar haqida fikrlar bayon etilgan.

B.L. Farberman, R.G. Musina, F.A. Jumabayevalarning ishlarida [116]: tanqidiy fikrlashga o'rgatish, sinkveyn (axborot yig'ish), klaster (axborotni yoyish), aqliy hujum, semantik (ma'naviy) jihatlarni tahlil qilish, konseptual jadval, T-sxema, birgalikda o'qitish, munozara o'tkazish kabi texnologiyalar haqida fikr yuritiladi.

M.G. Voinova, trening o'tkazish, o'yin, kichik guruhlarda ishlash, aqliy hujum kabi texnologiyalardan oliy o'quv yurtlarida foydalanish hollarini yoritib beradi.

Q.T. Olimov, S.Y. Ashurova, U.A. O'rinovlar: shaxsga yo'naltirilgan, muammoli, modulli, kompyuterli o'qitish texnologiyalari haqida fikr yuritganlar.

Aqliy hujum; 6X6X6; klaster; harflar shajarasi; qora quti; beshinchisi (oltinchi, yettinchisi ortiqcha; 3G'3, 4G'4 5G'5); rasmlarni to'g'ri joylashtirish; rangli kartochkalar bilan ishlash; video topishmoq; qor uyumi; zakovatli zukko; qarama-qarshi munosabat; bilar edim ,bilib oldim, bilishni xohlayman (B-B-B); zig-zag, Venn diagrammasi, ishbilarmonlik va rolli o'yin kabi o'quvchilarni faollashtirish metodlariga O'. Tolipov va M. Usmonboyevalar tomonidan nashr ettirilgan ishlar bag'ishlangan.

V.V. Safin tomonidan tayyorlangan pedagogik texnologiyalar kursining ma'ruzalar matnida respublikamiz ta'lim tizimini insonparvarlashtirish va demokratlashtirish boshqacha mazmun, yondashuv, o'quv faoliyatida boshqacha pedagogik mentalitet talab etishi ko'rsatilib, ta'lim texnologiyalarining turlanishiga asos bo'luvchi omillar, pedagogik o'yin muammoli ta'lim, erkin maktab kabi ta'lim texnologiyalariga to'xtalib o'tilgan.

Modellashtirish, namoyish qilish, kichik guruhlarda ishlash, aqliy hujum, tanqidiy tafakkur, debatlar, o'z nuqtai nazarining bo'lsin, har kimga har kim o'rgatadi, rolli o'yin, muammoli holat (vaziyat)ni o'rganish, bingo, batakenet, bumerang, yelpig'ich, klaster, fikrlay olasanmi, skarabey, tarozi kabi metodlardan foydalanib pedagogik jarayonni amalga oshirish A. Yusupov va T. Saidovlar tomonidan nashr ettirilgan fizika mashg'ulotlarini o'tkazish nomli ishda yoritilgan.

A.P. Parpiyev umumiy tahriri ostida A. Mavlonov, A.Q. Choriyev, D.A. Madjidova, S.R. Abdalova tomonidan nashrga tayyorlangan "Pedagogik texnologiyalar sxemalarda" nomli o'quv-uslubiy tavsiyanomasining ilova qismida: "Aqliy hujum, fikriy hujm, yalpi fikriy hujum, fikrlarning shiddatli hujumi, qarorlar shajarasi, tajriba vositasida o'qitish, qora quti, rasmlarni to'g'ri joylashtirish, qizil va yashil rangli kartochkalar bilan ishlash, videotopishmoq, yumaloqlangan qor, zakovatli-zukko, rolli o'yin, kichik guruhda ishlash, davra suhbat, bahs-munozara, munozara, ajurali arra, o'z o'rningni top, menyu, debat, tanqidiy fikrlash, muammoli vaziyat, loyiha, yo'naltiruvchi matn, charxpalak, qarama-qarshi munosabat, olti shlyapa, 6x6x6, beshinchisi (oltinchi, yettinchisi) ortiqcha, 3G'3 (4G'4, 5G'3), bilaman (bilishni xohlayman G' bildim G'BG'BG'B), zig-zag – 1, zig-zag-2, konseptual jadval, kubik, grafik tashkilotchilar, T-sxema, yozuv malakalarini rivojlantiruvchi interfaol, klaster, Venn diagrammasi, insert, semantik belgilar tahlili (ma'naviy), Sinkveyn, keys stadi usullariga izoh berilgan. Bu o'quv-uslubiy tavsiyanoma o'qituvchilar uchun o'ziga xos muhim dasturilamal bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Zikr etilgan metod, shakl, vosita, texnologiyalar ko'rsatib o'tilgan manbalarda yetarli darajada yoritilganligi bois ularni takrorlash shart emas degan fikr-mulohazalarga keldik.

Kichik guruhlarda ishlash davra suhbat, bahs, munozara, loyihalash, viktorina, o'yin kabi noan'anaviy shakl va metodlar, bellashuv, musobaqa, o'zaro rag'bat xususiyatiga ega bo'lganligi bois, o'quvchilarni onglilik va faollikka undaydi. Ularda mustaqillik, ijodkorlik, tadbirkorlik, izlanuvchanlik kabi muhim shaxsiy xislat (fazilat, sifat)larni shakllantirishni ko'zda tutadi. Ma'lumki, pedagogik jarayonning samaradorligi faqat uning tashkil etish shakligagina emas, balki uning barcha tashkil etuvchi komponentlari va ko'plab omillarga bog'liq.

Ana shunday omillardan ta'lim-tarbiya metodlari haqli ravishda markaziy o'rinlardan biriga ega.

Biz ko'p sonli pedagog olimlar va amaliyotchilar tomonidan bildirilgan fikr-mulohazalarga qo'shilgan holda ta'lim-tarbiya ishida o'quvchilarning faolligini ta'min etuvchi omillardan oqilona foydalanish hozirgi zamon va istiqbol talabi deb bilamiz.

Faol ta'lim omillaridan foydalanish g'oyalari XIV-XVI asrlarda ilgari surilgan bo'lib, o'quvchilarga tayyor o'quv materiallarini emas, balki ularni ongli, mustaqil izlanuvchan faoliyatlari orqali o'zlashtirishlariga erishish zarur, ana shunda bilim, va shaxsiy fazilatlar muhim qiymatga ega bo'lishi ko'rsatilgan.

O'quvchilar shaxsida mustaqillik, tashabbuskorlik, javobgarlik his-tuyg'ulari, tanqidiy fikrlash kabi sifatlarni shakllantirishda faol ta'lim omillaridan foydalaniladi. Bunday omillar nomidan ma'lum bo'lib turibdiki, bu jarayon o'quvchi(lar)ning o'ziga xos individual xususiyatlarini rivojlantirish, namoyon etishga shart-sharoit yaratish maqsadida qo'llaniladi.

Ma'lumki, ta'lim-tarbiya jarayonida shaxsning jadal rivojlanishi, moddiy va ma'naviy qadriyatlarni o'zlashtirishi faqat uning shaxsiy faoliyati orqali amalga oshadi. Agar o'quvchi o'zining o'quv-bilish faoliyati mohiyatini anglab yetmasa, barcha xatti-harakatlari tashqi tazyiq natijasida amalga oshirilsa, o'zlashtirgan bilimlari rasmiy xarakterga ega bo'ladi.

Bundan shaxs rivojlanishida irsiyat, ta'lim tarbiya, muhit bilan birga shaxsiy faoliyati muhim ahamiyat kasb etishi kelib chiqadi. Shaxs faoliyati uning ichki dunyosi, tafakkuri kechinmalari, diqqati, xayoli, hissiyoti bilan uzviy bog'liq. O'qituvchining mahorati o'quv materialini pedagogik qayta ishlab, o'quvchida unga nisbatan ongli munosabat paydo qiladigan holatda yetkazishdan iborat. Chunki shaxs-motiv, hissiyot, shaxsiy fikr va xatti-harakatlar vositasida namoyon bo'ladi. Demak, faol ta'lim o'quvchi o'quv-bilish faoliyatini ongli tashkil etish bilan uzviy bog'liq bo'lib, muammoli izlanish, tadqiqotchilik, dialogik va poliologik muloqot va munosabatlarni talab etiladi.

Bu g'oyalar bugungi kunda ham o'z dolzarbligini saqlab qolgan va yetarli darajada tadqiq etilmagan, dolzarb pedagogik muammo sifatida e'tirof etiladi.

Ma'lumki, har qanday pedagogik texnologiya ta'lim-tarbiya prinsiplariga asoslanib, mazmunni yangicha shakllantirish, uni o'quvchilar mulkiga aylantirishning maqbul shakl, yo'l, vositalaridan foydalanish, shart-sharoitlarini yaratish hamda ulardan oqilona foydalanishni ko'zda tutadi. Bunda maqbullik ta'lim-tarbiya jarayoni ishtirokchilari tomonidan imkon qadar kam zo'riqish kuchlari, vaqt sarf etgan holda har tomonlama mukammal bilim, va shaxsiy fazilatlarini shakllantirilishini maqsad qilib olmog'i zarur.

Pedagogik texnologiya turlarini tanlash - shakllantirilishi ko'zda tutilgan bilim, shaxsiy fazilatlar, mashg'ulotlarning tashkiliy shakli, qo'llanilayotgan metodlar, vositalar va shu kabi ko'plab omillarga bog'liq. Masalan, o'quvchilarda ijodiy tafakkurni rivojlantirish, o'quv materialiga nisbatan tanqidiy yondoshish malakalarini shakllantirish hamda mahsuldor o'quv-bilish faoliyatlarini tashkil etishda binar yoki integrativ dars, ishchanlik yoki rol o'yin, evristik suhbatdan foydalanish tavsiya etiladi. Mazkur vaziyatda ta'lim-tarbiya metodlari qo'yilgan maqsad bilan albatta mutanosib bo'lishi kerak.

Pedagogik texnologiya aniq maqsadni ko'zda tutib ma'lum nazariya asosida ishlab chiqiladi. Pedagogik texnologiya ilmiy konsepsiyasi ta'lim tarbiya orqali o'quvchilarni rivojlantirish maqsadlariga erishish borasida falsafiy, psixologik, ijtimoiy pedagogik va didaktik asoslarini qamrab oladi. U ta'lim, tarbiya va o'quvchi shaxsini rivojlantirilishini loyihalashtirish, amalga oshirish, natijalarini nazorat qilib baholashdan iborat o'zaro uzviy bog'liq bosqichlarini o'ziga qamrab oladigan tizimdir.

Har qanday yangilik amalga joriy etilishida eng avvalo uning yuqori samaradorligi hisobga olinadi.

26-Mavzu: Kasb-hunar ta'limida inovatsion texnologiyalar.

Reja

1. Ta'lim jarayonlarini tahlil etishda qo'llaniladigan pedagogik kategoriyalar.

2. Talaba yoshlarda manaviy-axloqiy odatlarni tarbiyalash jarayoni va uning vazifalari.

3. Kasb ta'limi muassasalarida axloqiy tarbiyani tashkil etish muammosi.

1. Ta'lim jarayonlarini tahlil etishda qo'llaniladigan pedagogik kategoriyalar. Tarkib topgan ta'limning eng muhim unsurlari qadimdan shakllanib kelgan va u hozirda ham o'zining ahamiyatini yo'qotmagan. Ta'lim maqsadi, mazmuni, shakl, uslub va vositalari pedagogikada ta'lim jarayonlarini tahlil etishda qo'llaniladigan an'anaviy kategoriyalar hisoblanadi. Aynan o'sha kategoriyalar malum bir predmet, mutaxassislik yoki ixtisoslik bo'yicha o'quv tarbiyaviy jarayonni tashkil qiluvchi pedagog faoliyatining predmeti sifatida yuzaga chiqadi. O'ayd etilgan pedagogik kategoriyalar maqsadga muvofiq ravishda yo'naltirilgan pedagogik va o'quv faoliyatining qonuniyat hamda mezonlarini tizimlashtiruvchi omil vazifasini bajaradi.

Uzoq yillar mobaynida pedagogik kategoriyalar hajmi jamiyat talabi darajasida maqsadlarni ro'yobga chiqarish uchun yetarli bo'lib kelgan. Tan olish kerakki, pedagoglar ommasi barcha davrlarda pedagogik faoliyatni qoniqarsiz ahvolda deb baholab kelganlar. Bu o'rinda pedagogik tushunchalarning tarif va tavsiflarining noaniqligi, ta'lim jarayonlarini tavsiflovchi bazi kategoriyalarning yetishmasligi, ta'lim maqsadi, mazmuni, shakl, uslub va vositalari o'rtasida o'zaro uzviylikning mavjud emasligi hamma vaqt tanqid ostiga olib kelingan va bunday mulohaza hozirga qadar saqlanib kelmoqda. Ushbu fikr bizningcha quyidagi ikkita muammoning mavjudligi bilan izohlanadi: birinchidan, kasbiy pedagogik ma'lumotga ega o'qituvchilarning kasbiy mahorat darajasining pastligi, ikkinchidan, maxsus pedagogik tayyorgarlik va savodxonlikka ega bo'lmagan pedagoglarning sonining salmoqli ekanligi.

Ta'lim natijalari o'rganuvchining pedagogik jarayonlardan qanday salohiyat bilan o'tganligiga bog'liq.

Pedagogik jarayon mohiyati-o'qituvchining ta'lim oluvchi ishtirokidagi faoliyatida o'z aksini topadi, bunda pedagog qiyinchiliklarni yengib o'tish yo'lida ta'lim oluvchiga yordam beradi. Pedagogik yordamning mohiyati pedagogik jarayonni yo'naltirganligi, tavsifi, shaxsni shakllantirish va tarbiyalashda hal etiladigan vazifalarni o'zida aks ettirganligi bilan ifodalanadi. Pedagogik yordam elon qilingan, ko'rsatilgan, eslatilgan, tushuncha berilgan, yo'naltirilgan, haqqoniy lashtirilgan, maslahat berilgan, kengashilgan, bartaraf etilgan, hamdardlik qilingan, ilhomlantirilgan, qiziqish va hurmatni izhor qilgan, talabchanlikni qo'llab-quvvatlagan hollarda yordam beradi.

O'qitish texnologiyalari majmuaviy integrativ tizim sifatida. Zamonaviy o'qitish texnologiyalari-majmuaviy integrativ tizimlar bo'lib, ular o'zida ta'lim maqsadlari bilan belgilangan kasbiy ko'nikma, malakalar va shaxs xislatlarini o'rganuvchilar tomonidan egallanishi hamda bilimlarni o'zlashtirishga yo'naltirilgan operatsiya va harakatlarning tartiblashtirilgan to'plamini aks ettiradi. Bu o'rinda ta'lim maqsadlarining belgilanishi (kimga va nima uchun?), mazmunni tanlash va ishlab chiqishga tatbiq etish (nima?), ta'lim jarayonlarini tashkil qilish (qanday?), ta'lim metodi va vositalarini belgilanish (nimalar yordamida?), shuningdek, o'qituvchilar malaka darajasi (kim?) hamda erishilgan natijalarni baholash metodi (qanday yo'l bilan?) ga asoslanishi lozim. Keltirilgan mezonlarning majmuaviy qo'llanilishi o'quv jarayoni mohiyati va uning texnologiyasini belgilab beradi.

O'qitish texnologiyasini loyihalash. O'qitish texnologiyasining loyihalash tuzilishini pedagogik vazifaning qo'yilishi va uni hal etish asosida ko'ramiz.

O'qitish texnologiyasini loyihalash

Pedagogik vazifaning belgilanishida quyidagilar inobatga olinadi:

- ta'lim maqsadlarining tahlili va shu asosida o'quv predmeti mazmunini aniqlash;
- o'quv predmeti mazmuni tuzilmasini ishlab chiqish va uni o'quv unsurlari tizim ko'rinishida ifodalash;
- o'quv unsurlarining o'zlashtirilish darajalarini belgilash;
- ta'lim oluvchilarning dastlabki bilim darajasini aniqlash, bu ko'rsatkich o'quv predmetining mazmunini ifodalovchi o'quv materialini o'zlashtirganlik darajasidan kelib chiqadi;

- o'quv-moddiy baza hamda ta'limning tashkiliy shakllariga qo'yiladigan chegaralarni belgilash.

Pedagogik vazifalarning hal etilishini taminlovchi o'qitish texnologiyasini loyihalashga qaratilgan o'qituvchi faoliyati ta'limning metod, shakl va vositalarini shakllantirish bilan belgilanadi. Boshqacha qilib aytganda, pedagog faoliyati uchta asosiy xususiyatlar bilan tavsiflanadi: boshqarish turi, axborot almashinuv jarayonining turi, axborot o'zlash vositalari tiplari va bilish faoliyatini boshqarish. O'qitish jarayoniga faoliyat nuqtai nazaridan yondashish konsepsiyasiga asoslanib, uni tashkillashtirishning quyidagi mantiqiy ketma-ketligini qurish mumkin. Dastlab o'quv material mazmunining tavsifi, uni o'rganishdan ko'zlangan maqsad (o'zlashtirish darajalari), shuningdek, pedagogik vazifaning qo'yilish shartlari tahlil etiladi. So'ngra, o'qitishning mos ravishdagi metodlari hamda ta'lim oluvchilar bilish faoliyatini boshqarish sxemasi belgilab olinadi. Shu asosda o'qitish vositalari ro'yxati tuziladi. Ushbu usuli bilan hosil qilingan metod va ta'lim vositalari tizimi tashkiliy shakllar bilan uyg'unlashtiriladi, ya'ni, texnologiya ishlab chiqiladi.

Umumlashgan pedagogik texnologiyalar. Umumlashgan pedagogik texnologiyalar malum psixopedagogik asoslardan iborat «sintetik nazariya» sifatida qaraladi (2-jadval).

Tadbiqiy pedagogik texnologiyalar oldindan rejalashtirilgan natijaga erishishga yo'naltirilgan kasbiy tayyorgarlik jarayonini loyihalash muammosini metodik jihatdan hal etishga qaratiladi.

Bugungi kunda shaxsiy faoliyatli yondoshuv, tanqidiy-ijodiy fikrlash, muammolarni hal eta olish, qaror qabul qilish va jamoada hamkorlik qilishga oid pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqishga ehtiyoj yuzaga kelmoqda.

Shunday qilib, ilgari loyihalashtirilgan ta'lim-tarbiya jarayonining pedagogik texnologiyasi o'zida metodlar tizimi, ta'limning metodik usullari, o'qituvchi va talabalarning birgalikda faoliyat ko'rsatish imkoniyatlari, vositalari, talabalarning ijobiy shaxsiy sifatlarini rivojlantirish maqsadi hamda yakuniy natijalarga erishish instrumentariysini mujassamlashtiradi.

Pedagogik texnologiyalar

2-jadval

Pedagogik texnologiya nomlanishi	Maqsadi	Mohiyati	Mexanizmi
Muammoli o'qitish	Ta'lim oluvchilarning bilish faolligi va ijodiy mustaqilligini oshirish	Ta'lim oluvchilarga ketma-ket va maqsadli ravishda ularning bilimlarni o'zlashtirish faolligini oshirishga xizmat qiluvchi masalalarni berish borish	Tadqiqotchilik metodlari; bilish faoliyatiga yo'naltirilgan masalalarni yechish
Mujassamlashtirilgan o'qitish	Insonning his qilish xususiyatlariga maksimal darajada yaqinlashtirilgan ta'lim jarayon tuzilmasini yaratish	Mashg'ulotlarni bloklarga biriktirish hisobiga fanlarni chuqur o'zlashtirishga erishish	Ta'lim oluvchilar ish qobiliyati dinamikasini hisobga oluvchi ta'lim metodlari
Modulli o'qitish	Ta'lim mazmunini shaxs individual ehtiyojlari va uning bazaviy tayyorgarligiga muvofiqlashtirish	Ta'lim oluvchilarning individual o'quv dasturi asosida mustaqil ishlashi	Muammoli yondashuv, ta'limni amalga oshirishning individual maromi
Rivojlantiruvchi o'qitish	Shaxs va uning qobiliyatlarini rivojlantirish.	O'quv jarayonini insonning potensial imkoniyatlari va ularni amalga oshirishga yo'naltirish	Ta'lim oluvchilarni faoliyatning turli sohalariga jalb qilish

Differen-siallashgan o'qitish	Layoqat, qiziqish va qobiliyatlarni aniqlash uchun qulay sharoitlar yaratish	Turli o'zlashtirish darajalari bo'yicha majburiy meyor (standart) dan kam bo'lmagan hajmdagi dastur materialini o'zlashtirish	Individual ta'lim metodlari
Faol (majmua-viy) o'qitish	Ta'lim oluvchilar faolligini tashkillashtirish	Bo'lajak kasbiy faoliyatining predmetli va ijtimoiy mazmunini modellashtirish	Faol o'qitish metodlari Ta'lim oluvchilarni ijodiy faoliyatiga jalb etilishining o'yin metodlari
O'yinli o'qitish	Bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishning shaxsiy faoliyat tavsifida bo'lishini taminlash	O'quv axborotlarini qayta ishlash va o'zlashtirishga yo'naltirilgan mustaqil bilish faoliyati	

2. Talaba yoshlarda manaviy-axloqiy odatlarni tarbiyalash jarayoni va uning vazifalari. Kamolotga erishgan, har tomonlama rivojlangan avlodni tarbiyalash jarayoni uning doimiy, muntazam, izchil va tizimli ravishda tarbiyalashni taqozo etadi. Bu yo'lda kasbiy ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini takomillashtirish, fundamental, kasbiy fanlar singari g'oyaviy mazmuni talabalarga, yangi jamiyatning har bir mutaxassisiga zarur bo'lgan ijtimoiy dunyoqarashni shakllantiruvchi tasavvurlar zahirasi hosil qilishi lozim bo'lgan ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitishga yangicha yondashuv asosida axloq malakalarini hosil qilish mumkin. Talaba yoshlarda yagona pedagogik jarayonda manaviy-axloqiy odatlarni tarbiyalashda quyidagi vazifalar hal etilishi lozim:

- o'zbek milliy mentaliteti va jahon sivilizasiyasi yutuqlariga tayanadigan manaviy qadriyatlar tizimini mustahkamlash;
- Sharq mutafakkirlari asarlarida qayd etilgan komil inson g'oyasi, ta'limotiga amal qilish;
- O'zbekiston Prezidenti I.A.Karimov asarlarida ta'lim-tarbiya xususan, barkamol shaxs, yetuk mutaxassis xususiyatidagi fikr-mulohazalarni o'rganish va ularga amal qilish.

Tarbiyaviy ishlar mexanizmi. Bunday vazifalarni hal etish pedagogik jamoaning jismoniy va manaviy barkamol avlodni tarbiyalash, talabalarni Vatanga sadoqat, yuksak axloqli, mehnatga halol munosabatda bo'lish ruhida tarbiyalash ishiga sezilarli hissa qo'shayotgan yoshlar bilan ishlovchi barcha davlat va jamoatchilik tuzilmalari (O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi, Madaniyat ishlari vazirligi, Adliya vazirligi, Mudofaa vazirligi, Davlat sport qo'mitasi, «Manaviyat va marifat» jamoatchilik markazi, «Mahalla», «Kamolot», «Sog'lom avlod uchun», «Nuroni», «Ulug'bek», «Umid», «Ustoz» jamg'armalari, Inson huquqlari bo'yicha markaz va hokazo) bajarayotgan ishlar, dasturlardan foydalanilgan holda tarbiyaviy ishlar mexanizmini ishlab chiqish va yoshlar tafakkuriga ta'sir etish ko'zlangan maqsadga erishishda muhim tarbiyaviy ahamiyatga ega.

Kasbiy ta'lim muassasalarida olib borilayotgan ishlarning mohiyati, uning milliy istiqbol mafkurasiga asoslangan, manaviy-axloqiy, huquqiy, vatanparvarlik, fuqaroviy, mehnat, madaniy-maishiy, ekologik va shu singari yo'nalishlar bilan erishiladigan g'oyaviy amal va ideallarga mos holda olib borilishi maqsadga molik masala. Bu muammolarni amalga oshirish barcha pedagoglarining oldida turgan yuksak vazifadir.

Mustaqillik sharoitida talaba-yoshlarni manaviy-axloqiy tarbiyalashda qator vazifalarni hal etish talab etiladi. Jumladan:

- har bir ta'lim oluvchining ongida davlat mustaqilligi xalqning oliy g'oyaviy-axloqiy qadriyati ekani, o'z vatani bilan faxrlanish, uning xavfsizligini taminlash va O'zbekistonning ulug' tarixiy o'tmishi, bozor munosabatlarga asoslangan yangi demokratik jamiyat qurishda tanlab olgan o'ziga xos yo'lini mustahkamlash, islom dini ruhi bilan sug'orilgan oliy manaviy-axloqiy

qadriyatlar, xalqning insonparvarlik an'analari hamda umuminsoniy o'ivilizasiya yutuqlari ahamiyatini to'g'ri tushuntirish va uni etiqodga aylantirish;

-ta'lim oluvchilarda umuminsoniy insonparvarlik axloqi, madaniyati meyorlari, zamonaviy qadriyatlar ehtiyoji, o'zini yuqori tutish va viqor saqlash, oilaviy tantanalarda o'zini ko'rsatishga urinish, xizmat vazifasidan shaxsiy maqsadlar uchun foydalanish ko'rinishlariga murosasiz bo'lish ruhini tarbiyalab borish ularning yuqori axloq malakalari bilan qurollantirishning garovi bo'lib hisoblanadi.

Axloqiy tarbiya tarbiyaviy ishlar majmuida yetakchi o'rin tutadi. Axloq yoki odob deganda - kishilarning mazkur jamiyat uchun xarakterli va muayyan ijtimoiy munosabatlar tizimi bilan tarixan bog'liq bo'lgan xulq-atvorlarni belgilab beradigan qonun-qoidalar yig'indisi tushuniladi. Jamiyat tomonidan belgilanadigan talablar shaxs xulqini baholash uchun mezon bo'lib xizmat qiladi. Ana shu talablarga muvofiq shaxs xulqining mazmuni mamlakatda sharqona axloq-odobga asoslangan milliy tarbiyani amalga oshirishdan iborat bo'lishi lozim. Bunday jamiyatni qurish jarayoni yangi ijtimoiy munosabatlarni hosil qilish bilan bog'liq. Shu manoda bugungi kun ta'lim tizimida amalga oshiriladigan axloqiy tarbiyaning asosiy mezonlari milliy axloq meyorlarini tashkil etadi.

Kasb ta'limi muassasalarida talaba-yoshlar orasida axloqiy tarbiyani amalga oshirish avvalo, ularda axloqiy tushuncha va ishonch hissini yaratishdan boshlanishi maqsadga muvofiq. Chunki yoshlarda axloqiy tushuncha va etiqodni tarkib toptirmay turib, axloqiy odatlar, shuningdek, xatti-harakat bilan bog'liq odat va malakalarni hosil qilib bo'lmaydi. Bunda asosan talaba-yoshlarga axloq-odob meyor va qoidalari mazmuniga oid bilim berishga katta ahamiyat berish lozim. Bunda asosan yaxshi bilan yomon o'rtasidagi farq tushuntiriladi. So'ngra yaxshi xulqlarni hosil qilishga qaratilgan faoliyat uyushtiriladi. Ana shu yo'sinda yoshlarda axloqiy tushunchalar vujudga keladi va xulqiy odatlar hosil qilinadi.

3. Kasb ta'limi muassasalarida axloqiy tarbiyani tashkil etish muammosi. Kasb ta'limi muassasalarida axloqiy tarbiya muammosini amalga oshirish uchun qator muammolarni hal etishga e'tiborni qaratmog'i lozim. Ular:

-o'qitish jarayonini ilg'or pedagogik texnologiya va axborot texnologiyasi asosida uyushtirish;

-talaba va ustoz o'rtasidagi axloqiy hamda aqliy munosabatni qaror toptirishga erishish;

-ta'lim -tarbiya ishlarining qat'iy reja asosida olib borilishi;

-o'quv muassasasida ijobiy emosional muhitni yaratish;

-ta'lim oluvchilarning o'quv muassasasi hayoti ichki tartibi qoidalari rioya qilishlariga erishishni taminlash. Yagona ta'lim -tarbiya jarayonida axloqiy tarbiyani tashkil etishda suhbat, munozara, ma'ruza kabi metodlardan foydalanish, turli mashqlar faoliya orqali ijobiy sifatlarni hosil qilish mumkin.

27-Mavzu: Kasb-hunar kollejlarida uslubiy ishlarni tashkil etish va boshqarish.

Reja:

1. Kasb-hunar kollejlarining oldiga qo'yilgan vazifalarni bajarilishi.

2. Kasb-hunar kollejlarida tashkil etiladigan uslubiy ishlar.

3. Kasb-hunar kollejlarida uslubiy ishlarni boshqarish.

1. Kasb-hunar kollejlarining oldiga qo'yilgan vazifalarni bajarilishi Fan-texnikaning jadal taraqqiyoti, ilg'or ishlab chiqarish texnologiyalarining amaliyotga keng ko'lamda joriy etilishi, bozor munosabatlariga o'tish kabilar pedagoglardan o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatlarini faollashtirish omillaridan oqilona foydalanib, mashg'ulotlar va sinfdan tashqari tadbirlar samaradorligini oshirishni talab etmoqda. Ana shuning uchun ham kasb-hunar kollejlarida uslubiy ishlar tashkil etilib o'tkaziladi.

Bunday ishlardan ko'zlangan asosiy maqsad: rahbarlar, pedagog va muhandis-pedagoglarning kasbiy-pedagogik mahoratlarini oshirish yo'li bilan pedagogik jarayon sifat va samaradorligini oshirishdan iborat.

Kasb-hunar kollejlari da uslubiy ishlar odatda yakka tartibda va jamoaviy shakllarda tashkil etilib, quyidagilarni ko'zda tutadi:

- ilg'or pedagogik va ishlab chiqarish tajribalarini o'rganish, umumlashtirish va ularni ommalashtirish maqsadida targ'ib qilish;
- pedagog va muhandis-pedagog xodimlarga uslubiy yordam ko'rsatish;
- axborot resurslari markazi imkoniyatlaridan samarali foydalanish;
- pedagoglar va muhandis-pedagoglarga o'z imkoniyatlarini namoyon etishlariga shart-sharoit yaratish;
- ochiq dars tashkil etib o'tkazuvchi o'qituvchilarga ko'mak berish;
- pedagogik jamoani yangiliklar bilan muntazam ravishda tanishtirib borish;
- fan yutuqlarini amaliy tajriba- sinovidan o'tkazish;
- o'quvchilarni olimpiadalar, ko'rik-tanlovlar va turli tadbirlarga tayyorlashga ko'maklashish kabilardan iborat.

2. Kasb-hunar kollejlari da tashkil etiladigan uslubiy ishlar.

G'oyaviy yo'nalganlik - uslubiy ishlar zamon talablariga hamnafas chuqur g'oyaviylikka ega bo'lishi kerak.

Mustaqil O'zbekiston respublikasining kelajagi buyuk davlat ekanligini o'g'il-qizlarimiz ongiga singdirish, tarbiya asosida milliy mustaqillik g'oyalari bilan sug'orilgan bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish.

Buning uchun yoshlar bilan ishlayotgan pedagoglar, muhandis-pedagoglar, tarbiyachilar bilan olib boriladigan metodik ishlarning mazmuni ham davr va istiqbol talablari darajasida bo'lishi muhimdir.

1. Ilmiylik - uslubiy ishlarni ilmiy g'oyalar, nazariyalarga tayangan holda olib borishni ko'zda tutadi. Shuning uchun pedagoglar, muhandis-pedagoglar, tarbiyachilar yoshlarning psixologiyasi, fiziologiyasi va gigiyenasini, o'qitadigan o'quv predmeti mazmunini, ta'lim-tarbiya nazariyasini, qonuniyatlarini, prinsiplarini, tashkil etish shakllarini, amalga oshirish metod va vositalarini mukammal bilishi zarur. Ular kasbiy pedagogik mahoratlarini oshirishlari uchun muntazam ravishda o'z ustida mustaqil ishlab, ijod qilishi darkor.

2. Maqsadga muvofiqlik va tizimlilik - dolzarb pedagogik muammolarning maqbul yechimlarini topishni rejalashtirishda shart-sharoit, imkoniyat, talablar muvofiqligini ta'minlash va amalga oshirish tizimini yaratishda o'z ifodasini topadi.

3. Ijodiylik va mustaqillik - kollej rahbariyati har bir muhandis-pedagog, tarbiyachilarning o'z qobiliyati va iste'dodlarini namoyon etishlari uchun shart-sharoit yaratib, ko'mak berishlarini ko'zda tutadi. Chunki uslubiy ishlar ijodkorlik, faollik, novatorlikka asoslangandagina ko'zlangan natijalarni beradi.

4. Ta'sirchanlik va oshkoralik - uslubiy ishlarning ta'sirchanligi eng avvalo, o'quvchilarga ta'lim va tarbiya berish sifati bilan aniqlanadi. Agar o'quvchilarda shakllangan bilim, ko'nikma va malakalari sifati hamda darajasida ijobiy siljishlar bo'lmasa, uslubiy ishlarning samarasi past hisoblanadi. Bu borada sustkashlikka yo'l qo'yish mumkin emas. Shuning uchun uslubiy ishlarning ta'sirchanligi ko'p jihatdan rejalashtirilishiga, rejalarining aniqqligiga, amalga oshirilgan ishlarning hajmiga va boshqa omillarga bog'liq. Shuningdek, kasb-hunar kollejlari da uslubiy ishlarni tashkil etish va boshqarishda oshkoralikka e'tiborni qaratish zarur, bunda har bir xodim mehnatining natijalarini o'z vaqtida xolisona ko'rsatish, rag'batlantirish, tanqid qilishni meyorida amalga oshirish maqsadga muvofiq.

Odatda uslubiy ishlar malum aniq rejaga binoan bajariladi. Bu holat ayrim ishlarni bir necha marta takrorlanishini bartaraf etib, pedagoglar orasida ishlarni maqbul taqsimlanishini ham taminlaydi.

Kasb-hunar kollejlari da uslubiy ishlarni tashkil etib o'tkazish uchun odatda haftaning aniq bir kuni ajratiladi. Misol uchun kasb-hunar kollejlari da tashkil etiladigan uslubiy ishlar uchun haftaning chorshanba kuni ajratilsa, har chorshanba kunlari jamoaviy uslubiy ishlarning aniq bir ko'rinishi muntazam ravishda o'tkazilishiga imkon beradi: masalan, har oyning birinchi chorshanba kunlari ilmiy pedagogik kengash, ikkinchi chorshanba kunlari uslubiy kengashlarning

yig'ilishlari, uchinchisida pedagog va muhandis-pedagoglarning malakasini oshirish kabilar rejalashtirilishi mumkin. Uslubiy ishlar rejalashtirilgan kunga kasb-hunar kollejida boshqa hech qanday tadbir rejalashtirilmaydi. Kasb-hunar kollejlari o'quv yilining istalgan birinchi yoki ikkinchi yarim yilligi uchun mo'ljallab tuzilgan uslubiy ishlarining umumiy rejasida: ilmiy-pedagogik kengash, uslubiy kengash, seminar-praktikumlar, ochiq darslar, pedagogik o'qishlar, ilg'or pedagogik tajriba maktablari kabilar o'z ifodasini topadi.

3. Kasb-hunar kollejlari uslubiy ishlarni boshqarish.

Yakka tartibdagi uslubiy ishlar. Kasb-hunar kollejlari rahbarlari pedagog va muhandis-pedagog kadrlarning individual xususiyatlari va imkoniyatlarini hisobga olib, ular bilan muntazam ravishda individual uslubiy ishlar olib borishlarini talab etiladi. Bunday ishlar ko'zlangan darajada samara berishi uchun rahbar har bir xodimning kuchli va kuchsiz tomonlarini, imkoniyatlarini yaxshi bilishi zarur. Kollej rahbari pedagog va muhandis-pedagoglarning imkoniyatlarini bilishi uchun quyidagilar asos sifatida olinishi mumkin: lavozimiy vazifalari va o'quvchilarga nisbatan munosabati, mashg'ulotlarga tayyorgarlik ko'rishi, malaka oshirishning turli shakllarida talim olishi, ilg'or pedagogik va ishlab chiqarish tajribalarini mohiyatini tushunishi, o'z shaxsiy tajribasini turli nuqtai nazardan tahlil eta bilishi, uslubiy ishlanmalar ishlab chiqishga qiziqishi, muntazam ravishda o'zi ustida mustaqil ishlashi, tayanch malumoti kabilar. Amaliyotda pedagoglar va muhandis-pedagoglarning uslubiy ishlariga individual ravishda rahbarlik qilishlarida asosiy metod sifatida maslahatdan keng ko'lamda foydalaniladi. Maslahatlar quyidagi masalalar yuzasidan bo'lishi mumkin:

- o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatlarini faollashtirish omillari;
- mashq qurilmalaridan samarali foydalanish yo'llari;
- predmetlararo aloqadorlikni o'rnatish va amalga oshirish metodikasi;
- o'quvchilar yo'l qo'yishi mumkin bo'lgan tipik xatolarni oldini olish;
- ishlab chiqarish talimi va amaliyoti davrida o'quvchilarni tarbiyalash;
- o'quv materialidan muhim, tizim hosil qiluvchi tarkibiy qismlarini tanlab olish;
- turli talim texnologiyalaridan oqilona foydalanish imkoniyatlari;

- noan'anaviy (nostandart, zamonaviy) darslarni o'tkazish metodikasi kabilar. Shu o'rinda maslahat faqat mavjud kamchiliklarni bartaraf etish bilan chegaralanib qolmasdan, balki yangiliklar kiritish, ijodkorlik va mustaqillikni rivojlantirishni ham ko'zda tutishi zarurligini yoddan chiqarmaslik kerak.

Kasb-hunar kollejlari jamoaviy shaklda tashkil etilib, o'tkaziladigan uslubiy ishlarga quyidagilarni ko'rsatish mumkin: ilmiy-pedagogik kengash; uslubiy kengash; kafedra yig'ilishlari; ilmiy-amaliy konferensiyalar; pedagogik o'qish; ilg'or pedagogik tajriba maktablari; seminarlar, seminar-treninglar; ochiq darslar; fan haftaliklari va hokazo.

Ilmiy pedagogik kengash ishining mazmuni quyidagilardan iborat bo'lishi mumkin:

➤ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti farmonlari, Vazirlar Mahkamasining qarorlari, Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, o'rta maxsus, kasb –hunar ta'limi Markazi kabi boshqaruv idoralari ta'lim – tarbiya ishlari bilan bog'liq bo'lgan buyruq va ko'rsatmalarini bajarish yuzasidan kasb-hunar kollejlari bo'yicha chora-tadbirlar ishlab chiqish va ularni amalga oshirish;

➤ tarbiya jarayoni mazmunini, respublikaning ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyot darajasi, istiqbollari, fan va texnikaning yutuqlari asosida takomillashtirish;

➤ samarali talim texnologiyalarini amaliyotga joriy etish;

➤ amaldagi o'quv reja va dasturlarni takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish;

➤ mahalliy sharoitni hisobga olib, mutaxassis kadrlarga bo'lgan talab va ehtiyojni o'rganish;

➤ kasb-hunar kollejlari malakali kichik mutaxassislarni tayyorlash dasturini va uning bajarilishini muntazam ravishda muhokama qilib borish;

➤ o'quv reja va dasturlarning bajarilishini, o'tilayotgan mashg'ulotlarning sifati, o'quv predmetlari kesimida o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini tahlil qilish;

➤ guruhlar kesimida ta'limiy–tarbiyaviy ishlarining holati to'g'risida o'qituvchilarning hisobotini eshitish;

- turkum o'quv predmetlari uyushmalari faoliyatini o'rganish va tahlil qilish;
- o'quv yili yakunlari bo'yicha o'quvchilarni kursdan kursga o'tkazish masalalarini ko'rib chiqish va uning natijalarini tahlil qilish, sayoz o'zlashtiruvchi o'quvchilarning bilim saviyasini ko'tarish chora-tadbirlarini ishlab chiqish;
- kasb - hunar kollejlarini boshqaruv tuzilmasini o'zgartirishga oid ilmiy asoslangan va amalda o'zini oqlagan takliflar berish;
- o'qituvchi, muhandis-pedagoglarning faoliyatini ichki nazorat va davlat attestasiyasi natijalariga ko'ra rag'batlantirishga tavsiya etish;
- o'quvchilar safidan chiqarish, ularni rag'batlantirish bo'yicha tavsiyalar berish;
- kasb - hunar kollejlarining rahbarlari, o'qituvchilari, muhandis-pedagoglari tomonidan tayyorlangan ilmiy-uslubiy ishlanmalar, o'quv qo'llanmalar, tavsiyanomalar, didaktik materiallarning dolzarbligini o'rganib chiqib nashr ettirishga oid tavsiyalar berish;
- yakuniy nazorat, davlat attestasiyasini yuqori darajada o'tkazish va uning natijalarini tahlil qilish;
- kollejning o'quv-tarbiyaviy, o'quv-amaliy ishlari va istiqbol rejalarini, moddiy-texnik va ilmiy-uslubiy bazasini mustahkamlash;
- qabul komissiyasining hisobotini muhokama etish;
- byudjetdan tashqari topilgan mablag'lar sarf-xarajati hisobotlarini eshitish;
- ta'lim muassasasining moliyaviy va xo'jalik ishlari bilan bog'liq masalalarini muhokama etish;
- o'quvchilarni sog'lomlashtirish, sport va yoshlarni chaqiriqqacha tayyorgarligiga oid davlat dasturlarini bajarish borasida olib borilayotgan ishlarni o'rganish va ularni takomillashtirish chora-tadbirlarini ishlab chiqish;
- o'quvchilarning o'qishi, yashashi va madaniy dam olishlari uchun yaratilgan sharoitlarni yaxshilash;
- o'quvchilarning o'z-o'zini boshqarishini rivojlantirish;
- yosh o'qituvchilarning ish faoliyatini o'rganish, ularga zarur uslubiy yordam ko'rsatish, malakasini oshirish kabilar.

Pedagogik kengash kasb-hunar kollejlarida tashkil etilib o'tkaziladigan uslubiy ishlarning muhimi bo'lishi bilan birga kollej faoliyatini boshqarishda o'ziga xos omil hisoblanadi. Ana shu bois ham biz keyingi faslda unga to'xtalib o'tamiz.

Uslubiy kengash - odatda uslubiy kengash har oyda o'z yig'ilishlarini o'tkazishi rejalashtiriladi. Uslubiy kengash pedagogik kengashga bo'ysunadi va kasb-hunar kollejlarida olib borilayotgan uslubiy ishlarni muhokama etadi. Unda o'qituvchilar tomonidan yaratilgan uslubiy tavsiyalar, qo'llanmalar, ma'ruza matnlari, majmualar, dars ishlanmalari kabilarni amalga joriy etish masalalarini muhokama etib xulosalar beradi. Ilg'or pedagogik tajribalarni o'rganish, umumlashtirish va ommalashtirish maqsadida yosh o'qituvchilarga uslubiy yordam ko'rsatadi.

Uslubiy komissiyalar – har bir kafedra qoshida tashkil etiladi. Ularning asosiy vazifasi tayyorlov yo'nalishlari bo'yicha kichik mutaxassislar tayyorlashda davlat ta'lim standartlari asosida ta'lim shakllari, metodlari va vositalarini tanlashga oid uslubiy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Shuningdek, ularda o'qituvchilarning ijodiy ishlari muhokama etilib, amaliy ko'mak ham beriladi.

Seminarlar, seminar-treninglarning maqsadi – o'qituvchilar, muhandis-pedagoglarga tomonidan o'quvchilar shaxsini rivojlantirishga oid pedagogik-psixologik, fiziologik, gigiyenik, estetik va texnik bilim, ko'nikma va malakalarni egallashlariga amaliy yordam ko'rsatishdan iborat. Odatda seminar mavzulari pedagogik jamoaning talab va ehtiyojlarini hisobga olgan holda shakllantiriladi va amalga oshiriladi. Seminar-treninglarning amaliy ahamiyati shundan iboratki, u o'qituvchilar, muhandis-pedagoglarga dolzarb muammolarni tezkor hal etishga imkon beradi.

Ilmiy-amaliy konferensiyalar - ilmiy ish natijalari, ilg'or pedagogik va ishlab chiqarish tajribalarini ommaviy muhokama etib, ularni amalga joriy etishga oid qarorlar qabul qilish maqsadida o'tkaziladi.

Shu o'rinda konferensiyalar aniq mavzular, muammolar, yo'nalishlar bo'yicha tashkil etilib, o'tkazilishi ta'kidlash zarur.

Pedagogik o'qishlar – ayni zamonda dolzarb bo'lgan muammolarni ommaviy tarzda muhokama qilish maqsadida o'tkaziladi.

Pedagogik o'qishlarda eng dolzarb va maqbul yechim berilgan deb tan olingan ma'ruzalar viloyat, respublika pedagogik o'qishlariga tavsiya qilinadi. Respublika miqyosida tan olingan ma'ruzalar esa ilg'or tajribalar sifatida umumlashtirilib, amaliyotga tatbiq etish uchun tavsiya etiladi.

Yuqorida zikr etilgan uslubiy ishlar an'anaviy xarakterga ega bo'lib, hozirgi kunda ular bilan birga noan'anaviy deb e'tirof etilayotgan quyidagi uslubiy ishlardan ham keng ko'lamda foydaniqlanmoqda:

Ko'rik tanlovlar – pedagogik jarayon natijalari sifatini oshirishga qaratilgan bo'lib, "Yilning eng yaxshi o'qituvchisi", "Mohir usta", "Ilg'or guruh rahbari" "Namunali murabbiy" kabi mavzularda ko'rik tanlovlar o'tkazish mumkin. Ko'rik-tanlovlarni o'tkazish tartibi har bir kollej, viloyat yoki respublika miqyosida belgilanadi hamda uning g'oliblari rag'batlantiriladi.

Ilg'or tajriba maktabi – eng avvalo o'qituvchi, muhandis-pedagoglarda pedagogik jarayonni yaxlit holda takomillashtirishga oid tajribalarni o'rganish, ommalashtirish kabilarni ko'zda tutadi.

Kitobxonlar konferensiyasi – kasb-hunar kollejlari o'qituvchilari, muhandis-pedagoglari faol ishtirokida o'tkaziladi. Konferensiyaga muhokama etiladigan materiallarni tayyorlagan mualliflar bilan birga ilmiy-tadqiqot institutlari va oliy o'quv yurtlari professor o'qituvchilari, ishlab chiqarish korxonalaridan vakillar taklif etiladi.

Kitobxonlar konferensiyasida ilmiy-uslubiy adabiyotlar, ularning dolzarbligi, amaliy masalalarni yechishdagi ahamiyati, yangiligi, ularni pedagogik jarayonga joriy etishdan kutilayotgan samaralar nuqtai nazaridan tahlil etilgan holda baholanadi.

Ochiq dars - uslubiy ishlarning keng tarqalgan shakli. Bunda o'qituvchilar va muhandis-pedagoglarning ochiq darslarda ishtirok etishi va o'zaro darslarga kirishi muhim ahamiyatga ega.

Odatda, ochiq darslar va o'zaro darslarga kirish o'qituvchilarga kasbiy pedagogik mahoratini yuqori ekanligini ko'rsatib berish bilan birga yosh o'qituvchilarga o'rnak ko'rsatishdan iboratdir. Unda yosh o'qituvchilarning ishtirok etishlaridan ko'zlangan maqsad – tajriba almashish, darsni tashkil etishning yangi shakllari, amalga oshirishning samarali metod va vositalarini tanlay bilishga o'rgatishdan iborat. Ta'lim jarayonida sodir bo'layotgan o'zgarishlar tufayli ochiq darsni muhokama qilish jarayonida o'quvchilarning faolligi, mustaqil fikr yuritishi, o'quv materialini o'zlashtirish darajasi, o'quv materialining hayot va amaliyot bilan bog'liqligi, predmetlararo aloqaning ta'minlanganligi, muammoli vaziyatlarni vujudga keltirilganligi, o'quvchilarning ijodiy izlanishga yo'naltirilganligi, ta'lim-tarbiya va rivojlanishning mushtarakligini ta'minlanganligiga e'tibor berish muhim hisoblanadi. Shu o'rinda aytib o'tish zarurki, mashg'ulotlarni ochiq dars deb atash shartli bo'lib, ularni namunaviy dars deb yuritish maqsadga muvofiq ko'rinadi. Talim muassasalarida tashkil etilib, o'tkaziladigan barcha darslar ochiq, oshkoralik ruhida o'tkazilgandagina ko'zlangan maqsadga erishish mumkin.

Ilmiy-uslubiy muvofiqlashtiruvchi markaz - kasb-hunar kollejlari uslubiy ishlar tizimida ilmiy-tadqiqot ishlarini yo'lga qo'yishga, olingan natijalarni ekspertizadan o'tkazishga, tajriba-sinov ishi natijalarini umumlashtirish va rasmiylashtirishga imkon beradi. Ilmiy-uslubiy muvofiqlashtiruvchi markaz ham ilmiy-pedagogik kengashga bo'ysunadi. Unga o'quv ishlari bo'yicha direktor o'rinbosari, kasbiy ta'lim bo'yicha direktor o'rinbosari, uslubchi, bo'lim boshliqlari, kafedra mudirlari, uslubiy komissiya raislari, yuqori malakali o'qituvchilar va kasb ta'lim o'qituvchilari kabilar jalb etiladi. Ilmiy-uslubiy muvofiqlashtiruvchi markaz shuningdek, ekspert kengash vazifasini ham o'taydi va unda mualliflik o'quv dasturlari, o'quv-ishlab chiqarish jarayoniga yangiliklarni tatbiq etish bo'yicha tajriba-sinov ish natijalari muhokama etilib, maxsus qarorlar qabul qilinadi.

Ilmiy-uslubiy muvofiqlashtiruvchi markazning boshqaruv **vazifalariga** quyidagilarni kiritish mumkin:

- kasb-hunar kollejlari tashkil etiladigan ilmiy-tadqiqot ishlari rejasini ishlab chiqish;
- o'qituvchilarning ilmiy-tadqiqot ishlarini tashkil etish va ishni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun shart-sharoitlar yaratish;
- pedagogik jamoaning ehtiyojlarini e'tiborga olgan holda ular faoliyatini muvofiqlashtirish;
- o'qituvchilarning ta'lim samaradorligini oshirishga bo'lgan moyilligi, qiziqishlari, maqsadlariga ko'ra ijodiy guruhlar tuzish;
- o'qituvchilarning ilmiy-tadqiqot ishlari holatini nazorat qilish, tadqiqot natijalarini tahlil etish va baholash uchun ekspertlar guruhini tashkil etish.

Ilmiy-uslubiy muvofiqlashtiruvchi markazga uslubiy ishlarning ijodiy tajriba-sinov laboratoriyalari, o'qituvchilarning ijodiy guruhi va pedagogik tajribalar markazi kabi tuzilmalari bo'ysunadi.

Ijodiy tajriba-sinov laboratoriyalari - kafedralar qoshida hamda kollejlarda miqyosida tashkil etiladi. Ularning asosiy vazifasi dolzarb va istiqbolli muammolarni ijodiy hal etishdan iborat. Ijodiy tajriba-sinov laboratoriyalarida har bir o'qituvchi o'z ijodiy ishlarini amalga ko'rsatib berish imkoniga ega bo'ladi va pedagogik jamoaning ijodiy faolligini oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, kasb-hunar kollejlari an'anaviy va noan'anaviy uslubiy ishlardan uyg'un holda foydalanish, o'quv-meyoriy hujjatlarni takomillashtirish, ta'limni jadallashtirish, samarali ta'lim texnologiyalarini amaliyotga keng ko'lamda tatbiq qilish kabilarga imkon beradi.

28 – Mavzu: Kasb-hunar ta'limi sohasida ijtimoiy hamkorlikni yo'lga qo'yish.

Reja:

- 1. Kasb-hunar ta'limida ijtimoiy muloqot, ijtimoiy hamkorlik tushunchasi.**
- 2. Kasb-hunar ta'limi sohasida ijtimoiy hamkorlikning asosiy turlari.**
- 3. O'zbekistonda TESIS loyihasining faoliyati.**
- 4. Kasb-hunar kolleji tomonidan ijtimoiy sheriklar bilan hamkorlikning turli shakllarini amalga oshirish ahamiyati.**

1. Kasb-hunar ta'limida ijtimoiy muloqot, ijtimoiy hamkorlik tushunchasi.

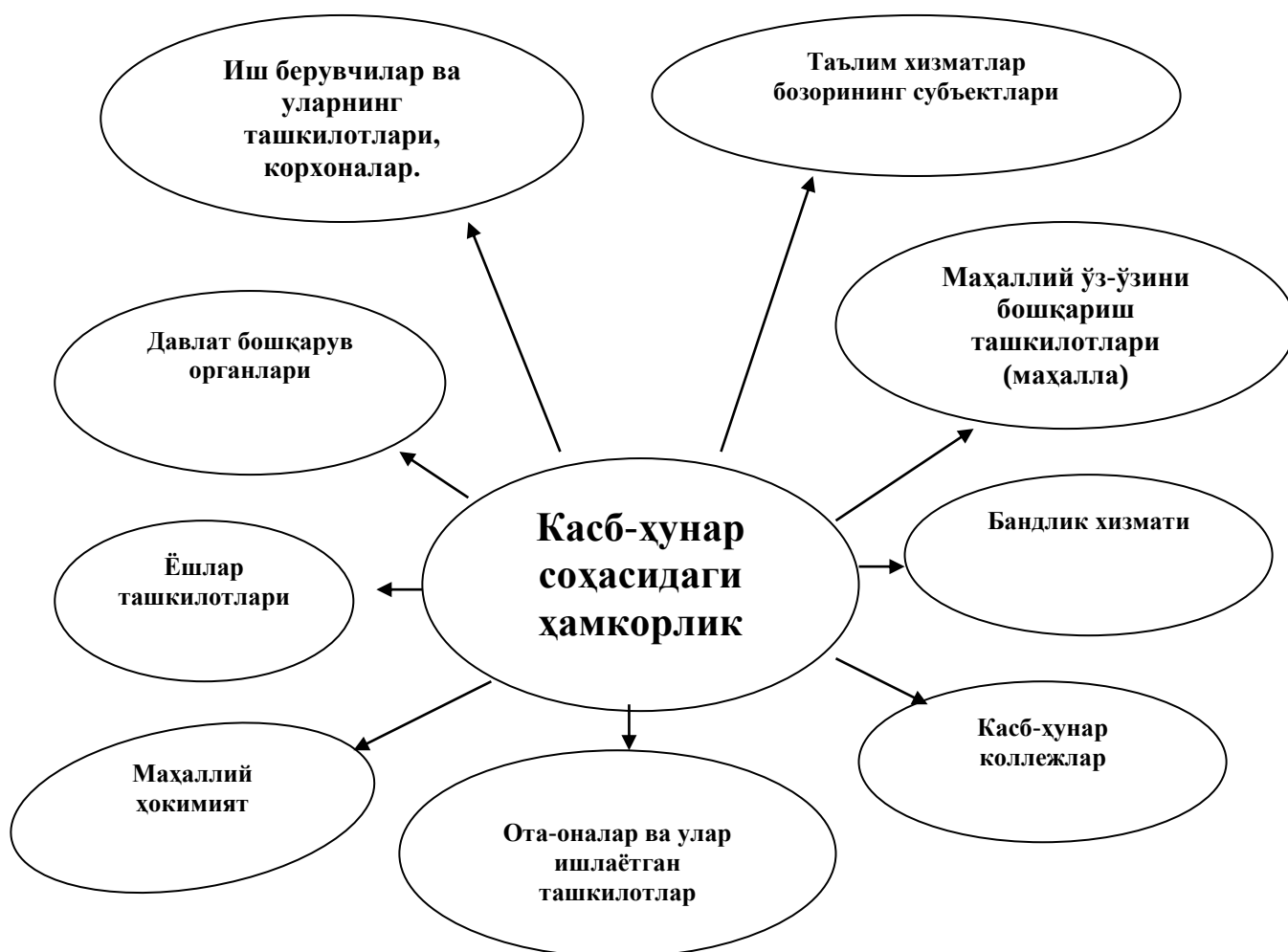
Ijtimoiy hamkorlik – deganda jamiyat yoki malum ommaning siyosiy, iqtisodiy, madaniy va boshqa ehtiyojlarini qondirishga oid faoliyat bilan bog'liq ishlarni amalga oshirishda bir-biriga ko'mak berish tushiniladi. Ijtimoiy muloqot ijtimoiy hamkorlikni amalga oshirishning asosiy mexanizmi hisoblanib, u ijtimoiy, iqtisodiy, manaviy-marifiy, texnik- texnologik va shu kabi yo'nalishlarda bo'lishi mumkin. Hayotiy tajribalar va tahlillarimiz ijtimoiy hamkorlik bevosita kasb-hunar ta'limi sohasi uchun ham xos xususiyat ekanligidan dalolat bermoqda. Bu holat bozor iqtisodiyoti sharoitida yanada yorqinroq namoyon bo'lib, hamkorlikni teng huquqliligi, manfaatdorligi asosida amalga oshiriladi. Manfaatlarni muvofiqlashtirishda eng avval moddiy rag'bat sifatida ish haqi, tomonlar kelishishi, shart-sharoit, tomonlar burchi va huquqlari amaldagi qonunchilik hujjatlariga binoan ishlab chiqiladi va u ish beruvchilar va kasb-hunar kollejlari bilan cheklanib qolmasdan, boshqa ko'plab tomonlarni ham o'z ichiga qamrab oladi. Chunki tayyorlanayotgan mutaxassis kadrlarning kasbiy tayyorgarlik darajasiga ta'sir ko'rsatuvchi: yuqori malakaliligi, keng ixtisosligi, yangi shart-sharoitga tez fursatlarda moslashishi, mustaqilligi, ishbilarmonliligi, faolligi, ijodkorligi kabilar bozor munosabatlari sharoitida mutaxassisni ijtimoiy himoyalash omillari sifatida o'z ta'sirini ko'rsatadi.

Demak, yuqorida sanab ko'rsatilgan xislatlar kasbiy tayyorgarlik ko'rish jarayonida shakllanishi zarur. Bunga faqat davlat tomonidan ajratilgan mablag' bilan to'liq erishish imkoniyati mavjud emasligi isbot talab etmaydigan hayotiy haqiqatdir. Shuning uchun ham mustaqil respublikamizda kechayotgan tub o'zgarish va bozor munosabatlari bilan uyg'un (mos,

mushtarak, adekvat) likni ta'min etuvchi ijtimoiy hamkorlik mexanizmini ishlab chiqish hamda amalga joriy etish zaruriyatini taqozo etmoqda.

Ishlab chiqarishning mutaxassis kadrlarga qo'ygan talablari shubhasiz kasb-hunar ta'limida asosiy mo'ljal (maqsad va vazifa) bo'lib xizmat qiladi. Bu jarayonda bevosita inson omilini ishtirok etishi o'z navbatida ijtimoiy muloqot, munosabat va o'zaro kelishuvni talab etadi.

Ishlab chiqarish korxonalarining kasb-hunar kollejlari faoliyatidagi o'rni kerakli materiallar, uskunalar, dastgohlar bilan ta'minlash, bitiruvchilarni ishga joylashtirish kabi o'ta muhim muammolar bevosita bog'liq bo'lganligi bois bugungi kunda aksariyat ishlab chiqarish korxonalari iqtisodiy sabablarni bahona qilib, hamkorlikda ishtirok etmayaptilar. Hamkorlik kichik korxonalar kesimida deyarli mavjud emas. Mavjud holat "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" talablarini ham bajarilishiga o'zining salbiy ta'sirini ko'rsatishi tabiiy holdir. Shuning uchun ham kasb-hunar ta'limi sohasida ijtimoiy hamkorlikni yo'lga qo'yishda oliy va o'rta maxsus ta'limi, mehnat va aholini ijtimoiy muhofaza qilish vazirliklari, ularning joylardagi organlari, bandlik masalalari bo'yicha xizmatlar, ish beruvchilar, hokimlik, kasaba uyushmalari, fuqarolarnig o'z-o'zini boshqarish organlari (mahalla) kabilarni bu ishga jalb etish vaqti allaqachon yetgan. Bu hamkorlikni ta'min etish bilan kasb-hunar ta'limining nufuzi ko'tarilib, mavqei ham mustahkamlanishi mumkin.

Tahlillarimiz natijasi kasbiy ta'lim sohasidagi o'zaro hamkorlikni yo'lga qo'yishda quyidagilar o'ziga xos to'siq bo'layotganligidan darak bermoqda:

- kasb-hunar ta'limi sohasidagi boshqaruv va pedagog kadrlarning bozor iqtisodiyoti sharoitida tashabbus bilan faoliyat ko'rsatishga tayyor emasliklari;
- korxonalarning mutaxassis kadrlar tayyorlash va ularning malakasini oshirish jarayonidagi ishtirokining keskin pasayib ketishi;

- ish beruvchilarning yuqori malakali kichik mutaxassis kadrlar tayyorlashdan manfaatdorligini rivojlantirish uchun huquqiy meyoriy **asoslar** ishlab chiqilmaganligi;
- mehnatkashlarning huquqlarini va shu jumladan, ularning ishlab chiqarishdan ajralgan va ajralmagan holda kasb-hunar ta'limini olish hamda malaka oshirish huquqlarini himoya qiluvchi kasaba uyushmalari mavqeining zaifligi;
- yoshlar va aholining kasb-hunar ta'limidan manfaatdor bo'lgan boshqa guruhlarining muammolari bilan shug'ullanuvchi fuqarolik jamiyatining ko'ngilli tashkilotlarini tuzish va faoliyat ko'rsatishi bo'yicha tajribalarning yetarli darajada emasligi;
- mahalliy o'z-o'zini boshqaruv organlari funksiyalari va moddiy imkoniyatlarining cheklanganligi kabilar.

Yuqorida zikr etilgan va boshqa muammolarni hal etish uchun ma'lum ishlar amalga oshirilayotganligi va rejalashtirilayotganligini qayd etish zarur.

Hamkorlar orasida muloqat yetarli darajada yo'lga qo'yilmaganligiga eng avvalo rahbarlarning hisssasi katta.

Kasb-hunar ta'limi sohasida amalga oshirilishi mumkin bo'lgan ijtimoiy hamkorlik ishlarini shartli ravishda quyidagicha ikki guruhga ya'ni shartnomaviy va tashkiliy guruhlariga bo'lish mumkin.

Shartnomaviy shakl ikki va undan ortiq, yani ko'p tomonlarning o'zaro manfaatdorlik asosidagi hamkorligining barcha turlarini qamrab oladi, tashkiliy shakllar esa qo'shimcha organlar – maslahat kengashlari va boshqalarni tashkil etish orqali faoliyat ko'rsatadi.

Kasb-hunar kollejlarning shartnomalardan foydalanishi avvaldan ma'lum, biroq, so'nggi paytlarda ularning mavzu doirasi juda kengayib ketdi. Ilgari bunday shartnomalarning obyektlari quyidagilar sanalar edi:

- o'quvchilarning ishlab chiqarish ta'limi va amaliyotini tashkil etish;
- o'qituvchilar, muhandis-pedagoglar stajirovkasi va ularning malakasini oshirish;
- tanlovlar va ko'rgazmalarni birgalikda tashkil etish;
- korxonalarga axborot va konsalting xizmatlarini ko'rsatish;
- marketing xizmatlarini ko'rsatish;
- pudrat shartnomalari bo'yicha ishlar bajarish;
- ilmiy tadqiqot va texnik-texnologik ishlarni amalga oshirish.

Hamkorlikning tashkiliy shakllari ijtimoiy hamkorlar bilan o'zaro birgalikda faoliyat ko'rsatishning ancha yuqori darajasi hisoblanadi. Ular maxsus vakolatlarga ega bo'lgan va ustav hujjatlariga hamda belgilangan tartibda tasdiqlanadigan boshqa tartibga soluvchi hujjatlarga asoslanib harakat qiluvchi tashkiliy tuzilmalarni yaratishni taqozo etadi. Odatda bular ta'lim muassasalaridan tashqari ta'limning boshqaruv organlarini, bandlik xizmati, ish beruvchilar, kasaba uyushmalarini o'z ichiga oluvchi kengashlar (maslahat kasb-hunar vasiylik) va boshqalardir.

Kengashlar faoliyatining barcha yo'nalishlarini shartli ravishda ikki kesimda guruhga ajratish mumkin: maslahat va vasiylik. Shunga muvofiq ravishda ijtimoiy hamkorlik tashkiliy tuzilmalarining asosiy turlari deb maslahat va vasiylik kengashlarini ko'rsatish mumkin.

Kasb-hunar ta'limi sohasida ijtimoiy hamkorlikning rivojlanishiga xalaqit berayotgan yoki uning rivojlanishiga xizmat qilmaydigan muammolarni ham shartli ravishda quyidagi ikkita guruhga bo'lish mumkin: tashqi **shart**-sharoit bilan bog'liq muammolar va ta'lim muassasasining ichki muammolari. Muammolarning birinchi guruhi tashqi muhit omillarining ta'siri natijasida vujudga keladi va ulardan ta'lim muassasasi uchun belgilovchi ahamiyatga ega omil kasb-hunar ta'limi sohasida davlat tomonidan milliy va mintaqaviy darajalarda o'tkazilayotgan siyosatdir.

Tashqi omillarning ta'siri obyektiv bo'lib, ta'lim muassasalari tomonidan tartibga soluvchi ta'sirga juda oz bo'ysunadi.

Ijtimoiy hamkorlikni tashkil etishning ichki omillari jumlasiga to'g'ridan to'g'ri ta'lim muassasasining o'ziga, uning ta'lim xizmatlari bozorida o'zining yangi mavqeini anglab yetishga va qabul qilishga, eng avvalo, kasb-hunar ta'limi rivojining mehnat

bozori talablarini qondirishga qaratilgan yangi paradigmasini qabul qilishga, ikki yoqlama va ko'p yoqlama aloqalarni yo'lga qo'yish ijtimoiy hamkorlikning tashkiliy tuzilmalarini shakllantirish jarayonida faol ishtirok etishga tayyor ekanligiga bog'liq.

2. Kasb-hunar ta'limi sohasida ijtimoiy hamkorlarining asosiy turlari.

- ish beruvchilar;
- xodimlarning birlashmalari (kasaba uyushmalari, jamoat tashkilotlari);
- davlat boshqaruvi organlari, shu jumladan bandlik xizmati.

O'quv muassasasi darajasida ushbu ro'yxat ta'lim xizmatlari bozorining subyektlari hisobiga to'ldiriladi. YA'ni, biz faqat ishlab chiqarish korxonalarini va mehnat bozorini tartibga soluvchi institutlarinigina emas, balki boshqa ta'lim muassasalarini, shu jumladan, ta'limning boshqaruv organlarini ham kasb-hunar kollejining ijtimoiy hamkorlari sifatida qarashimiz kerak.

Shu tariqa, ta'lim muassasasi darajasida ijtimoiy hamkorlarning ikki toifasi, ikki turi haqida gapirish mumkin: mehnat bozori vakillari va ta'lim xizmatlari bozorining vakillari. Bunday bo'linish prinsipal xususiyatga ega bo'lib, faqat o'zaro hamkorlikning xususiyati va usuligina emas, balki ana shu hamkorlik davomida amalga oshiriluvchi manfaatlar tizimi ham turlanish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

An'naviy ravishda ish beruvchilar har doim kasb-hunar kollejining asosiy hamkori sifatida qaralgan, chunki ular o'quv muassasasi «mahsuloti» ning asosiy iste'molchilari hisoblanadi va ta'lim muassasasining rivojlanish istiqboli ko'p jihatdan ularga bog'liq. So'nggi paytlarda mehnat bozorida paydo bo'layotgan ishlab chiqarish korxonalarining turli-tumanligi ijtimoiy hamkorlik tizimini yaratish bo'yicha ish boshlayotgan kasb-hunar kollejining vazifasini murakkablashtiradi.

Ish beruvchilar bilan ishni rejalashtirishda faqat korxonaning mulkchilik shaklini, uning mehnat bozoridagi o'rnini emas, balki mazkur korxona ishlayotgan iqtisodiyot sektorining o'zini ham rivojlanish istiqbollarini hisobga olishi zarur. Faqat ushbu muammoning muhimligini tushunganlarga bu borada faollikni to'xtatmadilar, aksincha o'zlarining ta'lim tuzilmalarini, o'quv markazlarini tashkil etib, o'z xodimlarini kurslarga, stajirovkalarga yuborib, kadrlar tayyorlashni jadallashtirdilar. Ta'lim boshqaruvi davlat organlari standartlar ishlab chiqish orqali kasb-hunar ta'limini rivojlantirish siyosatini belgilaydi va o'quv muassasasi rioya qilishi lozim bo'lgan qoida hamda meyorlarni aniqlaydi. Davlatning kasb-hunar kollejlari oldiga qo'yadigan asosiy talabi-bu standartni bajarish va ta'lim xizmatlari sifatini ta'minlashdir. Davlat organlari bilan o'zaro hamkorlikning bo'lmasligi kasb-hunar kollejining faoliyat ko'rsatishida uzilishga sabab bo'ladi, mehnat bozorida ham, ta'lim xizmatlari bozorida ham uning mavqeini zaiflashtiradi. O'z navbatida davlat boshqaruvi organlarining kasb-hunar kollejlari bilan hamkorlik tizimida ishlashining yangi sharoitlari ularga ta'lim xizmatlari bozorining asosiy hamkorlari faoliyatini muvofiqlashtirish, kadrlar tayyorlashni rejalashtirish va tashkil etishi bo'yicha alohida mas'uliyat yuklaydi.

Bandlik xizmati bilan hamkorlikning ijobiy tajribasi mehnat bozorini birgalikda o'rganish va tahlil qilish, korxonalarning ehtiyojlarini taxmin qilish hamda ishsizlarni qayta tayyorlash bo'yicha ta'lim muassasalarining bazalaridan foydalanishdan iboratdir.

Ta'lim muassasalari bilan bandlik xizmati, mahalliy hokimiyat organlari o'rtasida mavjud bo'lgan ularning yangi sharoitlarda ta'lim muassasalari ishining sifatiga ishonchining yo'qolishiga, kasb-hunar ta'limi tizimining obro'sining tushib ketishiga asoslangan ziddiyatlar kasb-hunar ta'limining bundan keyingi taraqqiyoti ko'p jihatdan ularga bog'liq bo'lgan eng asosiy hamkorlar o'rtasida muloqotning yo'qligidan dalolat beradi.

Mehnat bozorining subyektlari bo'lgan jamoat tashkilotlariga tadbirkorlarning assosiasiyalarini turli korxonalarni va kasaba uyushmalarini birlashtiruvchi birlashmalarini kiritish mumkin. Afsuski, ijtimoiy hamkorlarning ushbu toifasi hozircha ta'lim siyosatini shakllantirishda faollik ko'rsatmayapti. Sheriklarning ushbu toifasi bilan hamkorlikni rivojlantirish jamiyatdagi ijtimoiy keskinlikni yumshatishga, ularning kasb-hunar ta'limini tashkil etishidagi mas'uliyatini oshirishga, kasb-hunar ta'limiga oid qonunchilik jarayonlariga ta'sirini kuchaytirishga xizmat qilgan bo'lar edi.

Jadal rivojlanayotgan ta'lim xizmatlari bozori kasb-hunar ta'limi o'quv muassasasini mazkur bozorning ichida muloqotni yo'lga qo'yishga, aloqalarni mustahkamlashga rag'batlantiradi. Boshlang'ich, o'rta va oliy kasb-hunar ta'limi muassasalari hamda davlat va nodavlat muassasalari o'rtasidagi hamkorlik tajribasi keyingi paytlarda kasb-hunar tayyorgarligining turli darajalarida yuzaga kelgan va o'tkirlashib borayotgan ziddiyatlarni hal etishiga urinishdir.

Hamkorlikning tashkiliy shakllari ijtimoiy sheriklar bilan o'zaro birgalikda faoliyat ko'rsatishning ancha yuqori darajasi hisoblanadi. Ular maxsus vakolatlarga ega bo'lgan hujjatlariga hamda belgilangan tartibda tasdiqlanadigan boshqa tartibga soluvchi hujjatlarga asoslanib faoliyat ko'rsatuvchi tashkiliy tuzilmalarni yaratishni taqozo etadi. Odatda bular ta'lim muassasalaridan tashqari ta'limning boshqaruv organlarini, bandlik xizmati, ish beruvchilar, kasaba uyushmalarini o'z ichiga oluvchi Kengashlar (maslahat, kasb-hunar, vasiylik) va boshqalardir, kengashlar faoliyatining barcha yo'nalishlarini shartli ravishda ikki quyidagi yo'nalishlarda guruhlashtirish mumkin: maslahat va vasiylik. Shunga muvofiq ravishda ijtimoiy hamkorlik tashkiliy tuzilmalarining asosiy turlari deb Maslahat va Vasiylik kengashlarini ko'rsatish mumkin.

Kasb-hunar ta'limida ijtimoiy hamkorlik tizimini rivojlantirishning obyektiv zaruratiga va bundan umumiy manfaatdorlikning yaqqol ko'rinib turishiga qaramay mazkur tizimning vujudga kelish jarayoni hozircha juda sust borayapti va bir qator qiyinchiliklarga duch kelmoqda.

Hozirgi sharoitlarda kasb-hunar ta'limida ijtimoiy hamkorlikning rivojlanishiga halaqit berayotgan yoki uning rivojlanishga xizmat qilmaydigan muammolarni shartli ravishda ikkita katta guruhga bo'lish mumkin: tashqi sharoit bilan bog'liq muammolar va ta'lim muassasasining ichki muammolari. Muammolarning birinchi guruhi tashqi muhit omillarining ta'siri tufayli taqozo etilgan va ulardan ta'lim muassasasi uchun belgilovchi ahamiyatga molik omil kasb-hunar ta'limi sohasida davlat tomonidan milliy va mintaqaviy darajalarda o'tkazilayotgan siyosatdir. Tashqi omillarning ta'siri obyektiv bo'lib, ta'lim muassasalari tomonidan tartibga soluvchi ta'sirga juda oz bo'ysunadi.

Ijtimoiy hamkorlikni tashkil etishning ichki omillari jumlasiga to'g'ridan to'g'ri ta'lim muassasasining o'ziga, uning ta'lim xizmatlari bozorida o'zining yangi mavqeini anglab yetishga va qabul qilishga, eng avvalo, kasb-hunar ta'lim rivojining mehnat bozori talablarini qondirishga qaratilgan yangi paradigmasini qabul qilishga, ikki yoqlama va ko'p yoqlama aloqalarni yo'lga qo'yish ijtimoiy hamkorlikning tashkiliy tuzilmalarini shakllantirish jarayoniga faol ishtirok etishga tayyor ekanligiga bog'liq.

3.O'zbekistonda TESIS loyihasining faoliyati.

O'zbekistonda TESIS loyihasi doirasida ikki yil davomida o'rta maxsus kasb-hunar ta'limi sohasidagi islohotlarga ko'mak beruvchi loyiha amalga oshirildi. Uning asosiy komponentlaridan biri ijtimoiy hamkorlikni o'quv muassasasi darajasida ham, mintaqaviy, milliy darajada ham rivojlantirish edi.

O'tish davrining hozirgi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarida ijtimoiy hamkorlik tizimining shakllantirilishi ancha uzoq davom etuvchi va murakkab jarayon bo'lib, u bir qator obyektiv va subyektiv sabablarga: iqtisodiyotning holatiga, ijtimoiy vaziyatga, mintaqaviy organlarning unga qo'shilish uchun tayyorgarligi, shuningdek, kasb- hunar kollejlari rahbarlarining irodasi, istagi va imkoniyatlariga bog'liq. Har bir muayyan vaziyatda ijtimoiy hamkorlik tizimini rivojlanishi uchun ko'proq yoki kamroq qulay bo'lgan holat yuzaga kelishi mumkin. Mazkur sohada amalga oshirilayotgan ko'plab loyihalar o'zlarining asosiy natijalari sifatida kasb- hunar kollejlariga ish beruvchilar va boshqa sheriklar bilan o'zi tashabbuslari asosida aloqalarni yo'lga qo'yishga oid tavsiyalarni taklif qilayaptilar. Bunda o'z faoliyatini bosqichma-bosqich amalga oshirish taklif qilinayapti. Jumladan, quyidagi bosqichlar ajratib ko'rsatilmoqda va kasb- hunar kollejlariga quyidagi tavsiyalar berilyapti:

I. Tayyorgarlik bosqichining maqsadi-mehnat bozori bilan o'zaro birgalikda faoliyatning yangi turlarining zarurligini anglab yetish, o'z salohiyatini baholash, ishlab chiqarish korxonalari

ehtiyojlarini tushinib yetish. Mazkur bosqichda kasb-hunar kollejining jamoasi quyidagi savollarga javob berishi zarur:

- ijtimoiy hamkorlik tizimini rivojlantirish orqali kasb-hunar kollejining qanday muammolarini hal etish mumkin?
- ushbu o'quv muassasasi uchun kimlar asosiy sherik bo'la olishi mumkin?
- kasb-hunar kollejining amaldagi salohiyati hamkorlikka nima bera oladi?

Barcha savollarga javob berish uchun amaldagi salohiyatni aniqlash lozim. Misol uchun, o'quv muassasasi qaysi soha uchun mutaxassis tayyorlasa, iqtisodiyotning o'sha sektorini tadqiq etish, qanday korxonalar, tashkilotlar, kasaba uyushmalarining assosiasiyalari bu sohaning vakillari hisoblanishi, ushbu sektor mintaqa rivojlanishning strategik rejasida qanday o'rin tutishi, qanday salohiyatga ega ekanligini o'rganish lozim.

Ta'lim xizmatlari bozorining tegishli segmentida faoliyat ko'rsatayotgan ta'lim muassasalari haqidagi ma'lumotlar ham tahlil uchun muhim baza bo'la oladi. Kasb-hunar ta'limining turli darajalarda mavjud kasb-hunar ta'limi standartlari va malakaviy tavsifnomalar haqida to'liq axborotga ega bo'lishga intilish zarur.

Ammo birinchi bosqichning eng muhim vazifasi kasb-hunar kolleji butun jamoasining ijtimoiy sheriklarning turli toifalari bilan hamkorlikning barqaror tizimini shakllantirish bo'yicha murakkab va mashaqqatli ishni bajarish zarurligiga bo'lgan yuksak motivatsiyasiga erishishdir. Bu jarayon qaror topgan psixologik qoliplarning sindirilishi bilan tavsiflanadi.

II. Tashkiliy bosqichning maqsadi - ijtimoiy sheriklar bilan barqaror aloqalarni o'rnatishdir. Uning doirasida hamkorlik haqidagi shartnomalar tayyorlanadi, ijtimoiy sheriklarning turli toifalari bilan hamkorlik texnologiyasi ishlab chiqiladi. Shu tariqa ijtimoiy hamkorlikning kelajakdagi tizimi tashkil etuvchilari shakllantiriladi.

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, kasb-hunar kollejlari hamma vaqt ham ish beruvchilar bilan muvaffaqiyatli aloqalar o'rnatishga erisha olmaydilar. Bu hol obyektiv va subyektiv sabablar tufayli ham yuz beradi. Juda ko'p hollarda bu o'zaro manfaatlarning mavjud emasligi, ammo undan ham ko'proq-muayyan kommunikasiya ko'nikmalarining yo'qligi, kasb-hunar kollejlari vakilining muzokaralar jarayonini to'g'ri tashkil eta olmasligi, uchrashuvga tayyorgarlik ko'ra olmasligi tufayli o'zaro manfaatlarni topishga no'noqlik qilishidir. Shu sababli har bir ijtimoiy hamkorga qilinadigan tashrifga puxta tayyorgarlik ko'rish lozim.

II-bosqichning eng muhim yo'nalishlaridan biri mehnat bozorini baholashdir. Kasb- hunar kollejlarning vakillari ushbu faoliyatni turli axborot manbalaridan, shu jumladan, davlat va idora statistikasidan, (Davlat statistika qo'mitasi, bandlik xizmati, ta'lim boshqaruvi organining statistika bo'limi va boshqalar), tadqiqot markazlarining sharhlari va materiallaridan, o'z tadqiqotlari va so'rovlari natijalaridan foydalangan holda amalga oshirishlari lozim.

Ish beruvchilarning malakaviy talablarini, bitiruvchilarning bilim va malakalarining mehnat bozori ehtiyojlariga mos kelishi darajasini baholashni kasb-hunar kolleji eng oddiy ijtimoiy usullar va metodlardan foydalanib (anketa tarqatish, intervyu olish) o'tkazishi mumkin. Bunday holda tahlil obyektlari (so'raluvchilar) quyidagilar bo'ladi:

- ish beruvchilar-tarmoq korxonalarining tipik vakillari (mutaxassis ega bo'lishi talab qilingan bilim, malaka va shaxsiy fazilatlarining ro'yxatini aniqlash va tuzish uchun):
- ish beruvchilar, o'quvchilar amaliyot o'tayotgan ishlab chiqarish obyektlari xodimlari (muassasada olinayotgan malaka va ko'nikmalarining ish beruvchilarning aniq-ravshan talablariga mos kelishini baholash uchun):
- amaliyot o'tayotgan o'quvchilar (o'quvchilarning mehnat funksiyalarini bajarishga tayyorlik darajasini aniqlash uchun);
- ta'lim muassasalarining bitiruvchilari (kasb-hunar tayyorgarligining sifatini, uning mehnat bozori talablariga muvofiqligini aniqlash uchun);

- o'qituvchilar (mutaxassislar tayyorlash darajasini qo'shimcha ravishda baholash uchun).

Ijtimoiy hamkorlik tizimini shakllantirishning II-bosqichini muvaffaqiyatli amalga oshirish, odatda, quyidagi natijalarni beradi:

- ijtimoiy hamkorlarning turli toifalari bilan imzolangan hamkorlik haqidagi shartnomalar, o'quvchilarning amaliyotni o'tashlari haqida bitiruvchilarning ishga joylashishlari haqida, o'quv-uslubiy hujjatlar ekspertizasi haqida, uzluksiz ta'lim haqida, pedagogik kadrlar stajirovkasi va boshqalar haqida.

- mehnat bozoridagi ahvol, uning miqdoriy va sifat ko'rsatkichlari, qiziqtirayotgan kasblar bo'yicha malakaviy talabning tuzilmasi haqidagi statistik va tahliliy materiallar.

II-bosqichning asosiy yakuni ijtimoiy hamkorlikning bo'lajak tizimining asosiy tuzilma hosil qiluvchi tarkibiy qismlarini ajratib olish lozim.

III. Tizim hosil qiluvchi bosqichning maqsadi - ijtimoiy hamkorlikning mavjud va yaratilayotgan ayrim tarkibiy qismlarini tizimga birlashtirishdir. Sheriklar bilan o'zaro hamkorlik doimiy va barqaror bo'lib qoladi. Ish beruvchilar bilan aloqalarni saqlash va olib borish ta'lim muassasasi xodimlarining eng muhim funksional majburiyatlari sirasiga kiradi. Buning uchun mansab yo'riqnomalariga aniqliklar kiritiladi, ijtimoiy hamkorlik bo'yicha tadbirlar kasb-hunar kollejining ish rejasiga kiritiladi. Ta'lim muassasasi faoliyatining asosiy yo'nalishlaridan biri ijtimoiy hamkorlikning tashkiliy tuzilmalarini-mazkur jarayonning barcha ishtirokchilarini birlashtiruvchi, ular orasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi doimiy faoliyat ko'rsatuvchi kengashlarni shakllantirishdan iboratdir.

Kasb-hunar kollejlari, ishlab chiqarish korxonalari, kasaba uyushmalari, ta'limning boshqaruvi organlari, bandlik xizmati vakillarini o'z ichiga oluvchi Maslahat Kengashlari bunga misol bo'lib xizmat qilishi mumkin. Kengashlar ishini tartibga soluvchi hujjatlar (qoidalar, nizomlar) tayyorlanadi va tasdiqlanadi, uning barcha a'zolarining manfaatlarini hisobga oluvchi ish tartibi belgilanadi (masalan, o'quv rejalarining ishlab chiqarish korxonalari vakillari bilan kelishilgan holda tuzilishi, o'qituvchilar va o'quvchilar stajirovkasi rejalarini).

Shunday qilib, ijtimoiy hamkorlik tizimi shakllanishining III-bosqichida kasb-hunar kollejining barcha manfaatdor tomonlar bilan o'zaro hamkorligi texnologik darajaga olib chiqiladi. O'quv muassasasi darajasida ijtimoiy hamkorlik texnologiyalari shakllantiriladi.

So'nggi bosqichda erishilgan natijalar doimiy ravishda mustahkamlash va qo'llab-quvvatlashni talab qiladi, chunki ko'p sonli ijtimoiy-iqtisodiy omillar hali mazkur tizimning barqarorligiga xizmat qilmaydi. Ijtimoiy hamkorlikning meyoriy bazasining mavjud emasligi esa ijtimoiy rivojlanishni boshqarishdagi subyektiv asoslarga bog'liq qilib qo'yadi.

Kasb-hunar kollejining ijtimoiy hamkorlar bilan ishining samaradorligi va natija berishi eng avvalo, yuqori malakali mutaxassislar tayyorlashdan iborat bo'lgan o'z manfaatlarini amalga oshirish darajasi bilan belgilanadi. Bugungi kunda kasb-hunar kollejining asosiy ijtimoiy vazifasi mehnat bozrida talab qilingan bitiruvchilarni tayyorlashdir. Demak, kasb-hunar kollejining ijtimoiy hamkorlar bilan olib borayotgan ishining samaradorligini faqat ana shu ish boshlangan vaqtdan keyin muayyan davr o'tgandan so'ng, aniqrog'i o'quv muassasasida shakllangan ijtimoiy hamkorlik tizimi sharoitlarida ta'lim olgan bitiruvchilar mehnat bozriga chiqib, muayyan muddat ishlaganidan so'ng baholash mumkin. Shu sababli boshlang'ich bosqichda faqat mazkur yo'nalishdagi oraliq natijalar haqida gapirish mumkin.

Kasb-hunar kollejining ijtimoiy hamkorlik sohasidagi ishning natijasi va samaradorligining indiktorlari sifatida quyidagi ko'rsatkichlar xizmat qilishi mumkin:

- bitiruvchilarning mehnat bozorida talab qilinishi. Ishga joylashishning aniq-ravshan foizlari haqida gapirishi ancha qiyin, chunki mehnat bozoridagi vaziyat juda o'zgaruvchan va ko'p omillarga bog'liq. Shunga qaramay, masalan, ta'lim muassasasining yangi sheriklik aloqalari

o'rnatishi bo'yicha ish boshlangan paytidan boshlab o'tgan davr mabaynida bitiruvchilarning ishga joylashish ko'rsatkichlari dinamikasi bo'yicha ijtimoiy hamkorlikning mutaxassislar tayyorlash sifatiga ta'siriga qandaydir baholar berish mumkin;

- kasb-hunar kollejining ta'lim xizmatlari bozorida talab qilinishi va sh.k.

Ijtimoiy hamkorlik tizimi ishining samaradorligiga mazkur o'quv muassasasi ishlayotgan ta'lim xizmatlari bozori segmentining kengayib borayotganligiga qarab baho berish mumkin. Bu o'rinda so'z o'quvchilar kontingentining ko'payishi, qo'shimcha tarzda turli toifadagi tinglovchilarning-talabalar va o'quvchilardan tortib ishsizlargacha va kasb-hunar bo'yicha qayta tayyorlovdan o'tishga intilayotgan aholigacha jalb etish haqida boradi. Tabiiyki, turli ta'lim dasturlari milliy va mitaqaviy ta'lim muassasa va bandlik xizmatlari byudjetlaridan tortib to fuqarolarning shaxsiy mablag'larigacha turli moliyalashtirish manbalariga ega bo'lishlari mumkin.

- Har xil turdagi ta'lim xizmatlarini amalga oshirish hisobiga byujetdan tashqari moliyalashtirishning amalga oshirilishi.

Turli toifadagi ijtimoiy hamkorlarning vakillari bilan shartnomalarning mavjudligi kasb-hunar kolleji ishining samaradorlik ko'rsatkichlaridan biri sifatida xizmat qilishi mumkin. Tabiiyki, shartnomaviy munosabatlar amaliy xususiyatini baholash mumkin bo'lishi uchun bunday ko'rsatkich boshqa indikatorlar bilan bir majmuada qaralishi lozim. Bunday shartnomalarga quyidagi bitimlar kiradi:

- o'quvchilarga amaliy bilim berish;
- o'quv muassasasi xodimlarining ishlab chiqarish korxonalarida malaka oshirishi;
- bitiruvchilarni ishga joylashtirilishi;
- o'quv-uslubiy va o'quv-tarbiyaviy ishlar sohasida hamkorlik;
- ijtimoiy hamkorlar ishtirokida o'qituvchilar attestasiyasi;
- uzluksiz ta'lim va hakoza.

Kasb-hunar kollejining hisobot-rejalashtirish va meyoriy xujjatlarida ijtimoiy hamkorlik bo'yicha tadbirlarning mavjudligi. Agar kasb-hunar kollejida ijtimoiy hamkorlikni yo'lga qo'yish borasidagi ishlar hujjatlarda qayd etib qo'yilsa, bu yo'nalishdagi faoliyat ancha tezroq boradi.

Aks holda mehnat bozorini baholash, o'qituvchilar stajirovkasini tashkil etish, ishlab chiqarish korxonalari vakillarining attestasiyaning har xil turlarida ishtirok etishi va boshqalar oddiy istaklarga aylanib qolishi yoki izchil xususiyatga ega bo'lmay tarqoq lavhalar tarzida amalga oshirilishi mumkin.

4. Kasb-hunar kolleji tomonidan ijtimoiy sheriklar bilan hamkorlikning turli shakllarini amalga oshirish ahamiyati.

- o'quv rejalari va ish dasturlarning ishlab chiqarish korxonalari vakillari tomonidan ekspert baholashning mavjudligi hozirgi paytda ekspert baholash odatda boshqa kasb-hunar kollejlari vakillari tomonidan o'tkaziladi.

Ishlab chiqarish korxonalari vakillarining jalb etilishi o'quv rejalari va dasturlari sifatini ancha oshiradi.

- Kasb-hunar kollejining kasb-hunar assosiasiyalariga a'zoliqi.

Kasb-hunar assosiasiyalarida ishtirok etish orqali o'quv muassasasi uzviy ravishda ishlab chiqarish korxonalaridagi o'z sektorida ijtimoiy hamkorlik tizimiga kiradi, axborot olish imkoniyatiga ega bo'ladi, ishlab chiqarish korxonalari vakillari uchun hamkorga aylanadi.

- Maslahat kengash ishida ishtirok etishi ta'limining turli darajalarga mansub kasb-hunar kollejlari, ishlab chiqarish korxonalari, kasb-hunar assosiasiyalari, ta'lim va ishlab chiqarish korxonalari, boshqaruvi organlari, bandlik xizmatlari vakillaridan iborat bo'lgan maslahat kengashi ijtimoiy hamkorlik tizimidagi eng samarali vositadir. Bunday kengashning mavjudligining o'zi tizimning shakllanganligidan dalolat beradi. Bugungi kunda ijtimoiy

hamkorlik tashabbuskori sifatida kasb-hunar kollejlari namoyon bo'layotgani tufayli maslahat kengashlari ko'pincha ularning tashabbusi bilan tuzilyapti.

- Bandlik xizmatlari bilan aloqalar.

Bandlik xizmatlari bilan hamkorlik, ishsizlarni qayta tayyorlash haqidagi shartnomalarni tuzish, mehnat bozorining holati, u yoki bu mutaxassislarining talab etilishi haqidagi axborotdan foydalanish orqali amalga oshiriladi.

- Pedagog xodimlarning amaldagi ish joylarida doimiy stajirovkalari yuqorida sanab o'tilgan ko'rsatkichlardan tashqari o'quv muassasasi xodimlarining o'z ishlariga norasmiy baho berish, mazkur ishni ish beruvchilar, boshqa ijtimoiy hamkorlar nazarida baholash o'ta muhimdir. Turli kasb-hunar kollejlarining sharoitlari bir xil emas, ijtimoiy hamkorlik tizimining rivojlanish darajasi esa ko'p omillarga, shu jumladan, mintaqaning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasiga, iqtisodiyot sektorining holati va boshqalarga bog'liq. Shu sababli faqat tizim, ko'rsatkichlar yig'indisigina pedagogik jamoaning ijtimoiy hamkorlikning o'rnatilishi borasidagi say-harakatlarining samaradorligini obyektiv manzarasini ko'rsatib berishi mumkin.

Shunday qilib, kasb-hunar kollejlarda ijtimoiy hamkorlikni rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlari qatoriga quyidagilarni kiritish mumkin:

- 1) kasb-hunar kollejlarda ijtimoiy hamkorlikning shakllantirilishi va rivojlantirilishi, eng avvalo, ta'lim muassasalari rahbariyatining tashabbusiga bog'liq;

- 2) ijtimoiy hamkorlikning samaradorligi ish beruvchilar bilan O'MKHT tizimi o'rtasidagi doimiy va tezkor aloqalar mavjud bo'lgandagina namoyon bo'ladi;

- 3) O'MKHT da ijtimoiy hamkorlikning shakllanishi va rivojlanishiga quyidagi holatlar to'sqinlik qilmoqda:

- respublika, mintaqaviy va mahalliy boshqaruv darajalarda kasb-hunar kollejlari bilan ish beruvchilar o'rtasida o'zaro ta'sirning oqilona mexanizmi ishlab chiqilmaganligi;

- O'MKHT muassasalarining ish beruvchilar (ularning vakillari) bilan o'zaro birgalikda faoliyat ko'rsatish mexanizmi kadrlar tayyorlash uchun mas'ul bo'lgan muassasalar bilan ulardan oqilona foydalanish uchun mas'ul bo'lgan korxonalar o'rtasida shartnomaviy munosabatlarni kuchaytirish hamda kasb-hunar kollejlari dasturlarini korxonalarning o'zgarib borayotgan malakaviy talablariga moslashtirish jihatdan ishlab chiqarishni davom ettirishga bo'lgan muhtojlik;

- ish beruvchilarning o'zlari uchun malakali kadrlar tayyorlashdan iqtisodiy manfaatdorligini oshirish mexanizmini ishlab chiqilmaganligi;

- ta'lim muassasalari tomonidan kadrlar tayyorlashning bozor boshqaruvi mexanizmlarining zaifligi faoliyat ko'rsatmoqda;

O'MKHT muassasalarida ijtimoiy hamkorlik rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari ish beruvchilarning malakali kadrlarga bo'lgan talabining shakllanish tamoyillariga ham bog'liq ish beruvchilarning malakali kadrlarga bo'lgan talabi quyidagi tamoyillar bilan belgilanadi:

- korxonalar ishlab chiqarishning yangi xodimlardan yuksak bilimlarga va kasb-hunar ko'nikmalariga ega bo'lishni talab qiluvchi texnologiyalarni o'zlashtirishi bilan;

- malaka talab qilmaydigan mehnat ulushining kamayishi va yuksak malakali xodimlarga bo'lgan ehtiyojning o'sishi bilan;

- ishlab chiqarish jarayonlarining moslashuvchanlik darajasining o'sishi va xodimlarning oraliq kasblar va mutaxassisliklarni egallashlari zarurligini taqozo etishi bilan.

29 – Mavzu: Kasb-hunar ta'limining dolzarb muammolari va ularni tadqiq etish metodlari.

Reja:

1. Kasb-hunar kollejlarda ta'lim-tarbiyaviy ishlarini ilmiy tashkil etish.

2. Kasb-hunar ta'limida pedagogik tadqiqotlarning guruhlanishi.

3. Kasb-hunar ta'limining pedagogik tadqiqot prinsiplari.

1. Kasb-hunar kollejlarda ta'lim-tarbiyaviy ishlarini ilmiy tashkil etish.

Ta'lim-tarbiya jarayoni samaradorligini oshirish muammosi shu paytgacha pedagogik jarayonning alohida elementlarini takomillashtirish, o'qish muddatini oshirish, o'quv guruhida o'quvchilar sonini kamaytirish, tor ixtisosliklarini kiritish, yangi shakl, metod va vositalardan foydalanish yo'lidagi izlanishlar kabi yo'llar bilan amalga oshirilgan.

- o'quvchilar, o'qituvchilar va muhandis-pedagoglar ishlashi uchun imkon qadar yaxshi shart-sharoit yaratish;

- o'quv kabinetlari, laboratoriyalar va ustaxonalarini tashkil etish, ularni davr va istiqbol talablari darajasida jihozlash;

- o'quv ustaxonalari, laboratoriya, mashq maydonlari va kabinetlarni zamon fani, texnikasiga mushtarak jihozlar, priborlar, mexanizmlar, moslamalar, asbob-uskunalar, ko'rsatmali qo'llanmalar, texnik vositalar bilan jihozlash;

- zamonaviy fiziologik, sanitariya-gigiyena va estetik talablar asosida o'quv xonalari, laboratoriyalar, ustaxonalar uchun mebellar tayyorlash;

- har bir o'quv kabineti, ustaxona, laboratoriyalarda o'qituvchi, muhandis-pedagoglar va o'quvchilar uchun barcha zaruriy asbob-uskunalariga ega ishchi o'rinlarini tashkil etish;

- oqilona mehnat va dam olish, shuningdek sanitariya-gigiyena shart-sharoitlarini yaratish;

- ta'lim-tarbiya jarayonini o'z vaqtida sifatli materiallar, asbob-uskunalar, o'quv-meyoriy, texnik-texnologik hujjatlar va o'quv ma'lumotnoma adabiyotlari bilan ta'minlanishini yo'lga qo'yish, laboratoriya amaliy ishlarini oldindan tayyorlab qo'yish va h.k. Shu sohadagi ko'p yillik amaliy faoliyatimiz, kasb-hunar ta'limi nazariyasi va amaliyotini tahlil etish, soha mutaxassislari bilan o'tkazgan suhbatlarimiz bu sohada quyidagi majmuaviy xarakterga ega bo'lgan muammolar mavjudligini ko'rsatdi:

- kadrlar tayyorlash milliy dasturida kasb-hunar ta'limi tizimida kadrlar salohiyatini tubdan yaxshilash, tarbiyachi, o'qituvchi, muallim va ilmiy xodimning kasbiy nufuzini oshirish masalasi, uzluksiz ta'limni isloh qilishning asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan, biroq uni amalga oshirish bo'yicha tegishli chora-tadbirlar yetarli darajada ishlab chiqilmaganligi sababli yuqori salohiyatli pedagog kadrlarning boshqa sohalarga ketib qolish hollari kuzatilmoqda, natijada ta'lim-tarbiya jarayoni samaradorligi pasayib ketmoqda va bu holat o'z navbatida kadrlar tayyorlash sifatiga ham salbiy ta'sir ko'rsatmoqda;

- rahbar kadrlar tayyorlash bo'yicha maxsus kurslarning mavjud emasligi;

- rahbar va boshqaruv kadrlari tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishga bo'lgan ehtiyojlarning muntazam ravishda va tizimli o'rganilmasligi;

- rahbar va boshqaruv kadrlar tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish muammolari bo'yicha ilmiy-tadqiqot va loyiha ishlarining yetarli darajada olib borilmayotganligi;

- joylarda kadrlar zahirasi tayyorlash tizimining yo'lga qo'yilmaganligi;

- mavjud malaka oshirish kurslarining kasb-hunar kollejlari tayyorlov yo'nalishlari bo'yicha ixtisoslashtirilmaganligi;

- malaka oshirish jarayonida zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalaridan yetarli darajada foydalanilmayotganligi;

- muhandis-pedagog kadrlar tayyorlashda sohalar bo'yicha hududlarda kadrlarga bo'lgan ehtiyoj, ularning malaka darajasiga bo'lgan mehnat bozori talablari yetarli darajada o'rganilmaganligi;

- oliy ta'lim muassasalarining o'quv reja va dasturlari mazmuni bilan kasb-hunar kollejlariidagi ta'lim mazmuni orasida nomutanosibliklar mavjudligi;

- O'MKHT muassasalari muhandis-pedagogik kadrlarining malakasini oshirish maqsadida tegishli oliy ta'lim muassasalarida tashkil etilgan malaka oshirish fakultetlari va markazlarining aksariyat qismi yetarli darajada zamonaviy modiy - texnika bazasiga va o'quv-uslubiy ta'minotga ega emasligi;

- ta'lim muassasalari va o'qituvchilar sifatiga baho beruvchi tizim mexanizmi

ishlamayotganligi;

- O'MKHT tizimida faoliyat ko'rsatayotgan pedagog va muhandis-pedagoglar orasida nafaqat pedagogik ma'lumotga ega bo'lmagan kadrlar, balki, diplom bo'yicha mutaxassisligi mos kelmaydiganlar sonining ko'pligi;

- O'MKHT tizimi uchun davlat ta'lim standartlari, o'quv rejalari va dasturlari, o'quv-uslubiy adabiyotlar, huquqiy-meyoriy hujjatlar, darslik va o'quv qo'llanmalarini o'z vaqtida va sifatli yaratish ishlarini amalga oshiruvchi va muvofiqlashtiruvchi ixtisoslashtirilgan metodik markaz mavjud emasligi;

- kadrlar tayyorlash milliy dasturi bajarilishini nazorat qilishning jamoat nazorati mexanizmi yaratilmaganligi.

- o'qituvchi va o'quvchilar bilimi, malaka va ko'nikmalarini baholashning barcha ta'lim turlari uchun yagona va sodd reyting tizimi yaratilmaganligi;

- ta'lim xizmatlari ko'rsatish bozorini shakllantirishda davlat ta'lim muassasalari bilan raqobatga kirishi mumkin bo'lgan nodavlat ta'lim muassasalarining tashkil etilishi sust darajada ekanligi;

- kasb-hunar kollejlari o'quv rejalaridagi umumta'lim fanlarining hajmi yildan-yilga ko'payib borayotganligi tufayli bitiruvchilarning kasbiy mahoratlari pasayib ketayotganligi;

- uzluksiz ta'lim tizimini ishlab chiqarish bilan integrasiyalashning puxta mexanizmi ishlab chiqilmaganligi;

- oliy va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarida tayyorlanayotgan kadrlarning amaliy ko'nikmalari yetishmayotganligi;

- mehnat va aholini ijtimoiy himoya qilish vazirligi tomonidan kichik mutaxassislarning mehnat bozoridagi o'rni hanuzgacha aniq belgilab berilmaganligi;

- kasb-hunar kollejlari faoliyatining ishlab chiqarish amaliyoti bilan bevosita bog'liq bo'lganligi, har qanday amaliyot uchun esa xom ashyo va materiallar zarurligi, lekin ular uchun alohida byudjet mablag'lari ko'zda tutilmayotganligi;

- O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarida kasb-hunarga yo'naltirish ishlarining olib borilishi yetarli darajada emasligi;

- O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1998y. 23.sentabr dagi 406-sonli qarori bilan qishloq xo'jalik tayyorlov yo'nalishlariga ixtisoslashtirilgan kasb-hunar kollejlari o'quv xo'jaliklari uchun yer maydonlari ajratib berilishi kerak edi, amalda bu qarorning joylarda yetarli darajada amalga oshirilmayotganligi;

- yer maydoni va muayyan ishlab chiqarish bazasiga ega bo'lgan kasb-hunar kollejlari mahsulot ishlab chiqarishni tashkil qilish uchun boshlang'ich kapital mablag'larining manba'larining aniqlanmaganligi;

- ta'lim muassasalari o'quvchilarini ta'lim-tarbiya jarayonidan tashqari ishlarga (qishloq xo'jaligi ishlari, metall yig'ish, majburiy obuna va x.k) jalb etilayotganligi;

- umumiy o'rta ta'lim maktablarini bitirib, lisey va kollejlarga kirgan o'quvchilar o'zlari uchun butunlay yangi bo'lgan ta'lim muassasasidagi ijtimoiy muhitga tez kirisha olmaganliklari;

- umumiy o'rta ta'lim maktablarini bitirib, kasb-hunar kollejlari o'qishga kirgan o'quvchilarning shaxsiy, individual psixofiziologik xususiyatlari, umumiy o'rta ta'lim dasturlarini o'zlashtirish darajasi, ijtimoiy sharoitlari, istak - xohishlarining turli - tumanligi kasb - hunar kollejlari ta'lim dasturlarida hisobga olinmaganligi;

- o'quv - uslubiy majmualarning hamda ta'lim jarayoni didaktik va axborot ta'minotini ishlab chiqish va joriy etish sekinlik bilan amalga oshirilayotganligi;

- o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi uchun zarur moddiy - texnika, o'quv - uslubiy va kadrlar bazasini tayyorlash tugallanmaganligi;

- tabaqalashtirilgan ta'limga o'tish to'liq amalga oshmayotganligi;

- ta'lim muassasalarini maxsus tayyorlangan malakali pedagog kadrlar bilan ta'minlash, ularning faoliyatida raqobatga asoslangan muhitni vujudga keltirish to'liq amalga oshmayotganligi;

• Ta'lim xizmatlari ko'rsatish bozorini shakllantirish mexanizmlari to'liq yaratilmaganligi va shu kabi ko'p sonli majmuaviy muammolar mavjudligidan darak bermoqda.

Har qanday pedagogik tadqiqot maxsus dastur asosida o'tkaziladi. Tadqiqot natijalari ilmiy yangilik va amaliy ahamiyatga ega bo'lishi zarur. Tadqiqot mantiqi turli bosqichlarni ko'zda tutadi.

Ilmiy pedagogik tadqiqot amaliyot uchun yangi muhim bilimlarni olishga yo'naltirilgan ilmiy faoliyat jarayoni va natijasidir. Ilmiy pedagogik tadqiqot natijalari ta'lim-tarbiya tuzilmasi, mazmuni va texnologiyasi, tashkil etish shakllari, metodlari va vositalarini takomillashtirishga imkon beradi.

2. Kasb-hunar ta'limida pedagogik tadqiqotlarning guruhlanishi

Olimlar tomonidan ilmiy pedagogik tadqiqotlar quyidagicha uch guruhga bo'linishi e'tirof etilgan:

I. Fundamental ilmiy tadqiqotlar. Bu umumlashtiruvchi konsepsiyalar natijasida buyuk yutuqlarga erishiladi, avval noma'lum bo'lgan qonuniyatlar bog'liqlik asosida o'z yechimini topadi.

II. Amaliy (tajriba-sinov) harakteridagi tadqiqotlar. Ta'lim-tarbiya jarayonining alohida qirralarini chuqur o'rganish, avval shakllantirilgan qonun va nazariyalardan amaliy foydalanish shart-sharoitlarini aniqlashga yo'naltiriladi.

III. Metodik ishlanmalar yoki amaliyotga yo'nalgan. Tadqiqotlar avvaldan ma'lum bo'lgan nazariy qoidalarni hisobga olgan holda aniq tavsiyalarni ilmiy uslubiy jihatdan asoslash. Bunday tadqiqotlar asosan alohida o'quv predmetlarini o'qitishni takomillashtirish sinfdan va ta'lim muassasasidan tashqari tarbiyaviy tadbirlarni imkon qadar samarali o'tkazishni ko'zda tutadi. Har qanday pedagogik tadqiqotlar eng kamida quyidagicha to'rt bosqichni o'ziga qamrab oladi:

1. Tayyorgarlik bosqichi (tadqiqot dasturini tuzish, maqsad va vazifalarni belgilash, muammolarning nazariy va amaliy holatini aniqlash maqsadida manbalar bilan tanishish, o'z farazini ilgari surish, tadqiqot bosqichlarini belgilab olish);

2. Asosiy tadqiqotchilik tanlangan metodik majmuani qo'llash;

3. Miqdoriy va sifat tahlili bosqichi- olingan ma'lumotlarni qayta ishlash;

4. Yakuniy bosqich - tadqiq etilayotgan pedagogik jarayonning kechishini tavchiflovchi sabab, omil shart - sharoitlari o'rnatiladi, tushuntiriladi va umumlashtiriladi.

3. Kasb-hunar ta'limining pedagogik tadqiqot prinsiplari: obyektivlik, ilmiylik; tizimlilik, tarixiylik, uzviylik, umuminsoniy qadriyatlarining ustuvorligi.

Pedagogik tadqiqotlar metodlari: ma'lumki, har qanday ilmiy bilish jarayoni quyidagicha uch o'zaro aloqador tarkibiy qismlardan tashkil topadi; bilish obyekti, o'rganuvchi subyekt va bilish metodi, ya'ni tadqiq etish instrumentariysi.

Metod (grekcha nimagadir erishish yo'li) maqsadga erishish usuli, ma'lum ma'noda tartibga keltirilgan faoliyat kabi umumiy ma'nolarni anglatadi.

Pedagogik tadqiqotlar metodlari, tadqiqotchi tomonidan real pedagogik voqelik haqidagi dalil va ma'lumotlarni to'plash, ularga ishlov berish va tahlil etish usullaridir. Pedagogik tadqiqot metodikasi deganda metodlar yig'indisi, aloqadorligi va ulardan foydalanish ketma-ketligi tushuniladi. Tadqiqot metodlaridan majmuaviy foydalanish bizni subyektiv ta'sirdan xalos etadi.

Pedagogik tadqiqot metodlari amalda nazariy va empirik turlarga bo'linishi olimlar tomonidan e'tirof etilgan.

1. Nazariy metodlar: ilmiy pedagogik manbalarni tahlil qilish, tahlil va sintez, induksiya va deduksiya, turlash (shajaralash), analogiya, taqqoslash kabilar.

2. Empirik metodlarga ma'lumotlar olish va yig'ish (kuzatish, suhbat, anketa so'rovnomasi, test so'rovnomasi va shu kabilar); ma'lumotlarga ishlov berish (matematik, statik, grafik, jadval); baholash metodlari (o'zini-o'zi baholash, reyting, pedagogik konsilium); pedagogik tadqiqot natijalarini amaliyotga joriy etish (tajriba-sinov ishlari, tajribaviy o'qitish,

ommaviy o'qitish) kabilar. Tadqiqotchi aniq shart-sharoit va vaziyatga binoan maqbul metodlar uyg'unligini tanlaydi. Ilmiy tadqiqotchilik faoliyatining prinsiplari, metod va usullarini bilish fanning metodologik asoslarini bilishni anglatadi.

Pedagogik jarayon yaxlit hodisa bo'lib, unda biologik, ijtimoiy, individual va jamoaviy jihatlar murakkab o'zaro munosabat hamda ta'sirda bo'ladi. Ta'lim-tarbiya jarayonini harakatlantiruvchi kuch shaxsning o'z-o'zini rivojlantirishi va takomillashtirishi hisoblanadi.

Pedagogik jarayon ta'lim, tarbiya va shaxsni rivojlantirish qonunlari haqidagi bilimlar asosida qo'yilgan maqsadga uyg'un holda o'quvchilar faoliyatini tashkil etishdir. Pedagogik jarayon boshqa ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ma'naviy – axloqiy va shu kabi jarayonlar bilan bevosita bog'liq. Bo'lib, u bevosita uning maqsadi, vazifasi, mazmuni, ishtirokchilarining hamkorlik faoliyati va natijalarida o'z ifodasini topadi.

Pedagogik jarayonga tashqi: tabiiy geografik, ijtimoiy, ishlab chiqarish, madaniy va shu kabi shart-sharoitlar ta'sir qiladi. Pedagogik jarayon o'zining maqsadi, vazifalari, mazmuni, metodlari ishtirokchilarining o'zaro ta'siri, erishilgan natijasi bilan tavsiflanadi.

Pedagogik jarayonning yaxlitligi maxsus o'quv dasturiga binoan ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlar birligini ta'minlash bilan amalga oshiriladi. Pedagogik jarayonning mazmun komponenti ma'lum o'quv dasturlari bilan aniqlanib, insoniyat jamiyatining ijtimoiy munosabatlar, g'oyalar, ishlab chiqarish, mehnat, fan va madaniyat sohalaridagi tajribalarini o'zida mujassamlashtiradi. Pedagogikaning muammolarini tadqiq etishga ko'p sonli ishlar bag'ishlanganligi bois ularga batafsil to'xtalib o'tmadik.

30 - Mavzu: Kasb ta'limini umumiy o'rta ta'lim, oliy ta'lim va fan bilan integrasiyalash.

Reja:

1.Kasb ta'limini umumiy o'rta ta'lim va oliy ta'lim bilan integrasiyalash omillari.

2. Kasb ta'limining ilmiy tadqiqot ishlari bilan integrasiyasi.

3.Kasb ta'limini umumiy o'rta ta'lim va oliy ta'lim ta'lim bilan integrasiyasi.

1.Kasb ta'limini umumiy o'rta ta'lim va oliy ta'lim bilan integrasiyalash omillari.

Ma'lumki, O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonunining 9 – moddasida, O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimining yagona va uzluksizligi belgilab qo'yilgan.

Uzluksiz ta'lim kadrlar tayyorlash tizimining asosi, O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotini ta'minlovchi, shaxs, jamiyat va davlatning iqtisodiy, ijtimoiy, ilmiy-texnikaviy va madaniy ehtiyojlarini qondiruvchi ustuvor soha hisoblanadi. U ijodkor, ijtimoiy faol, ma'naviy boy shaxs shakllanishi va yuqori malakali raqobatbardosh kadrlar ildam tayyorlanishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratadi.

Uzluksiz ta'limni quyidagi prinsiplari asosida tashkil etiladi va rivojlantiriladi:

- ta'limning ustuvorligi - uning rivojlanishining birinchi darajali ahamiyatga ega ekanligi, bilim, ta'lim va yuksak intellektning nufuzililigi;

- ta'limning demokratlashuvi - ta'lim va tarbiya uslublarini tanlashda o'quv yurtlari mustaqilligining kengayishi, ta'limni boshqarishning davlat-jamiyat tizimiga o'tilishi;

- ta'limning insonparvarlashuvi - inson qobiliyatlarining ochilishi va uning ta'limga nisbatan bo'lgan turli-tuman ehtiyojlarining qondirilishi, milliy va umumbashariy qadriyatlar ustuvorligining ta'minlanishi, inson, jamiyat va atrof-muhit o'zaro munosabatlarining uyg'unlashuvi;

- ta'limning ijtimoiylashuvi - ta'lim oluvchilarda estetik boy dunyoqarashni hosil qilish, ularda yuksak ma'naviyat, madaniyat va ijodiy fikrlashni shakllantirish;

- iqtidorli yoshlarni anglash, ularga ta'limning eng yuqori darajasida, izchil ravishda fundamental va maxsus bilim olishlari uchun shart-sharoitlar yaratish.

Shulardan kelib chiqqan xolda Kasb ta'limini umumiy o'rta va oliy ta'lim bilan integrasiyalash omillarini belgilash mumkin.

Kasb ta'limini umumiy o'rta va oliy ta'lim bilan integrasiyalashning muhim omillari quyidagilardan iborat:

- respublikaning demokratik xuquqiy davlat va adolatli fuqarolik jamiyati qurish yo'lidan izchil ilgari lab borayotganligi;
- O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimining yagona va uzluksizligi;
- uzluksiz ta'limni fan va ishlab chiqarish bilan integrasiyalash puxta mexanizmlarining ishlab chiqarilganligi va amaliyotga joriy etilganligi;
- O'zbekistonning jahon hamjamiyatiga integrasiyasi, respublikaning jahondagi mavqei va obro'-e'tiborining mustahkamlanib borayotganligi.

2. Kasb ta'limining ilmiy tadqiqot ishlari bilan integrasiyasi.

O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi qonuni va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»i da fan bilan ta'lim jarayonining aloqalarini rivojlantirish masalalariga katta e'tibor berilgan va bu borada bir qator vazifalar belgilab berilgan.

Fan bilan ta'lim jumladan, o'rta-maxsus, kasb-xunar ta'limi jarayonining aloqalarini rivojlantirishda kasb (o'rta-maxsus, kasb-xunar) ta'limining ilmiy tadqiqot ishlari bilan integrasiyasi katta o'rin tutadi.

O'rta-maxsus, kasb-xunar ta'limi, uning muammolari va yechimlari, istiqbollari sohasida ilmiy izlanishlar olib boruvchi olimlar tomonidan o'rta-maxsus, kasb-xunar ta'lim va kadrlar tayyorlash sohasida ilg'or amaliy ilmiy tadqiqotlar o'tkaziladi. Ta'lim sifati davlat ta'lim standartlariga muvofiq kelishini o'rganish va uni muvaffiqalashtirishni tashkil etish va ta'minlash maqsadida pedagogika va ta'lim sohasida ilmiy tadqiqotlar natijalari asosida ilmiy-uslubiy qo'llanmalar ishlab chiqib amaliyotda qo'llashadi.

Fundamental va amaliy fan sohasidagi ilmiy kadrlarning o'rta-maxsus, kasb-xunar ta'limi jarayonidagi keng ishtiroki ta'minlanadi va shu orqali, o'rta-maxsus, kasb-xunar ta'limi, pedagogik va ilmiy-tadqiqot jarayonlarining aloqasi-integrasiyasi yo'lga qo'yiladi, yoshlarning fan-texnika sohasidagi ijodkorligi har tomonlama kengayadi, ular Davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanadi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashning 1992 yil 2 iyuldagi va 1997 yil 29 avgustdagi qarorlariga binoan " Ta'lim to'g'risi" dagi Qonunlari hamda uning yangi mukammallashtirilgan varianti, 1997 yil 29 avgustdagi qarorlariga binoan "Kadrlar tayyorlash milliy dastur" i amalga kiritildi. Bu xujjatlarda ta'limning jamiyatni ijtimoiy - iqtisodiy, madaniy - ma'naviy rivojlantirishning ustuvor sohasi ekanligi e'tirof etilib, ta'lim sohasida davlat siyosatining asosiy tamoyillari, ta'lim tizimi va uni boshqarish tartibi, pedagog xodimlarning huquqlari, vazifalari va mas'uliyati kabi masalalar qatorida fan va ta'lim jarayonlari aloqalarini rivojlantirish, ishlab chikarish va ta'lim tizimi integrasiyalashuvini rivojlantirishning qonuniy asoslari va yo'llari belgilab berildi.

Respublika xalq ta'limining asosiy maqsadlari demokratik erkin davlat qurish, bozor iqtisodiyoti munosabatlariga bosqichma - bosqich o'tish bilan bog'langan. Zero, eski ta'lim - tarbiya tizimi bilan yangi jamiyat barpo qilib bo'lmazligi isbot talab etmaydigan haqiqatdir. Shuning uchun ham xalq ta'limi tizimining barcha sohalarida turli yo'nalishdagi yangi rejalar, dasturlar, konsepsiyalar va nizomlar ishlab chiqilmoqda, respublikamizning porloq istiqbolini belgilab beradigan mukammal uzluksiz ta'lim tizimini yaratish va uni takomillashtirish ustida qizg'in ish olib borilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi hayotida sodir bo'layotgan ijtimoiy- iqtisodiy, siyosiy va ma'naviy o'zgarishlar xalq ta'limi tizimida o'z aksini topmoqda. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi, O'zbekiston Fanlar Akademiyasi, Respublika pedagogika fanlari ilmiy - tadqiqot instituti, Respublika o'quv – metodika markazi, pedagogika o'quv yurtlari olimlari va ilg'or o'qituvchilari bilan hamkorlikda ta'lim mazmunini yangilash sohasida ilmiy izlanishlar bo'yicha bir qator ishlar amalga oshirilmoqda.

" Fan - texnika - ishlab chiqarish" tizimining har bir tarkibiy qismi ma'lum darajada mustaqil bo'lib, ularning har biri fan - texnika taraqqiyotida o'ziga xos vazifalarni bajaradi va aniq taraqqiyot qonuniyatlariga ega.

Fan ilmiy tadqiqotlar asosida - g'oyalarni jamlaydi, texnika - uni yangi mashina va texnologiyada moddiylashtiradi, kasbiy ta'lim asosi bo'lgan berish orqali mutaxassislar bilan ta'minlanadigan ishlab chiqarish o'z navbatida fan, ilmiy tadqiqotlar va texnika yutuqlarini amaliyotda qo'llaydi. O'rta-maxsus, kasb-xunar ta'limi, uning muammolari va yechimlari, istiqbollari sohasida ilmiy izlanishlar fundamental va amaliy fanlar doirasida olib borilganligi sabab ushbu fanlardan birortasi ilmiy tadqiqotlar jarayonida - yetakchi omil bo'lib, kasbiy ta'limni tadqiq qilishda "fan - ilmiy tadqiqotlar - texnika - kasb ta'limi - ishlab chiqarish" tizimining asosiy bo'g'ini, "ishlab chiqarish jarayonini oddiy mehnat jarayonidan ilmiy tadqiqotlar jarayoniga" aylantirish asosi hisoblanadi. Fan - ilmiy tadqiqotlar - texnika - kasb ta'limi - ishlab chiqarish integrasiyasi ta'lim integrasiyasining asosiy yo'nalishi sifatida didaktik moslangan ko'rinishda ham namoyon bo'ladi. Ikkinchi tomondan, fan umumta'lim va maxsus ixtisoslik turkumidagi o'quv predmetlari doirasida umumiy va kasbiy ta'lim mazmunining shakllanish manbalaridan biri hisoblanadi va asosiy ilmiy bilimlar majmuida o'z aksini topadi. Zamonaviy ilmiy bilimlarga oid g'oyalardan biri ularni integratsiyalash g'oyasi hisoblanadi. Ilmiy bilimlarni integratsiyalash g'oyasi o'rta-maxsus, kasb-xunar ta'limi tizimida ham o'z aksini topishi zarur.

Kasb ta'limining ilmiy tadqiqot ishlari bilan integrasiyasi mazmun miyatini to'laroq o'nglash uchun avvalom-bor "integrasiya" tushunchasining o'zini ko'rib chiqamiz.

"Integrasiya" tushunchasiga integratsiyalanadigan obyektlarning mohiyatiga ko'ra turlicha ta'rif berish mumkin. Masalan:

- "mamlakatlar integrasiyasi" tushunchasi ostida dunyodagi bir qancha mamlakatlarning iqtisodiy, ilmiy - texnik hamkorligi;

- "ishlab chiqarish integrasiyasi" tushunchasi orqali sanoat, agrosanoat yoki ilmiy - ishlab chiqarish majmualari tushuniladi. "Fanlar integrasiyasi" deyilganda esa bilimlar sintezining turli shakllari, tushuniladi.

Umuman, ilmiy adabiyotlarda "integrasiya" tushunchasiga quyidagicha ta'rif berilgan "integrasiya - bu ayrim tarkibiy qismlarning yangi xossa hosil qilib bir butun birlashish jarayonidir". Pedagog olim V.P.Kuzminning xulosasiga ko'ra, integrasiya - tizimli yondoshuvdan iboratdir. Chunki "tizim" - bir butunning obyektiv shakli, "integrasiya" esa ayrim qismlarning birlashish mexanizmi va natijasidir.

Biz, "integrasiya" tushunchasiga berilgan turli xil izohlarni umumlashtirgan holda, bu jarayonni u yoki bu fanning ularni unifikatsiyalar va majmualashtirishga olib keladigan tarkibiy qismlarning yagona dunyoqarash mantiqiy - metodologik o'zaro ta'siri jarayoni deb bilamiz.

O'rganib chiqqan ilmiy tadqiqotlarimizda "integratsiyalash, integratsiyalash jarayoni" tushunchasi bilan bir qatorda "differentsiyalash, differentsiyalash jarayoni" tushunchasi ham uchraydi. Integratsiyalash va differentsiyalash jarayoni inson tafakkurining ikki jihati bo'lib, bir tomondan, olam - yagona butunlik sifatida, ikkinchi tomondan chuqur aniq qonuniyatlar va sifatiiy o'ziga xos turli xil tarkiblar sistemalar sifatida namoyon bo'ladi. Bu ikkita jarayon bir-birini dialektik taqozo qiladi, to'ldiradi va biri ikkinchisi orqali namoyon bo'ladi.

Ko'pchilik falsafa sohasidagi tadqiqot ishlarida integrasiya va differentsiatsiya jarayonlarining o'zaro munosabati o'zgarmas va qo'zg'almas emasligi ta'kidlanadi.

Ilmiy bilimlar taraqqiyotining turli bosqichlarida bu jarayonlardan bittasi ikkinchisidan ma'lum vaqt mobaynida ustunlik qilishi mumkin. Fan - texnika taraqqiyotining hozirgi bosqichida, integrasiya jarayoni differentsiatsiya jarayoniga nisbatan ustunlik qilmoqda. Shubhasiz, ilmiy bilimlar differentsiatsiyasi fan, texnika taraqqiyotida ma'lum ahamiyatga ega, ammo u hal qiluvchi ahamiyat kasb etmaydi. Bu vazifani ilmiy bilimlar integrasiyasi jarayoni bajaradi.

I.T.Frolov fikricha - "integratsiyalash g'oyasi fan va texnika taraqqiyotidagi asosiy yo'nalishdir".

Hozirgi kunda fanlar ta'limining, jumladan kasb ta'limining ilmiy tadqiqot ishlari bilan integrasiyasi muammosiga e'tibor ortib bormoqda. Bu holat o'z navbatida tabiat va jamiyat taraqqiyoti muammolarining majmuaviy xarakterda ekanligini isbotlamoqda, ya'ni ularning yechimi bir qancha fanlarning yutuqlarini amalda ta'lim jarayonida qo'llash bilan bog'liqdir.

Hozirgi davrda ta'limining, jumladan kasb ta'limining ilmiy tadqiqot ishlari bilan integrasiyasining yangi zamonaviy turi bilishning umumiy ilmiy shakllari va vositalari paydo bo'lishi bilan bog'liq. Fan - texnika taraqqiyotining hozirgi bosqichida ularning shakllanish manbalari kasb ta'limida o'rganiluvchi tabiiy, texnik, pedagogik, metodik, gumanitar va boshqa fanlar orqali o'zlashtirib olinuvchi umumiy ilmiylik tusini beruvchi tushunchalar hisoblanadi. Zero ta'limining, jumladan kasb ta'limining ilmiy tadqiqot ishlari bilan integrasiyasi ko'p tushunchalarga umumiy ilmiy tus berish va uni shakllantirish asosida namoyon bo'lmoqda.

3. Kasb ta'limini umumiy o'rta ta'lim va oliy ta'lim ta'lim bilan integrasiyasi.

O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining umumiy o'rta ta'lim va oliy ta'lim ta'lim bilan integrasiyasini ta'minlashga "Ta'lim to'g'risida" gi qonunda belgilab berilgandek ta'lim tizimi barcha bo'g'inlarining uzluksizligi asos bo'ladi.

Uzluksiz ta'lim tizimining bir bo'g'ini bo'lgan o'rta-maxsus, kasb-hunar ta'lim va umumiy o'rta ta'lim uzluksizligi va izchilligi hamda o'zaro integrasiyasi davlat ta'lim standartlari doirasida, tegishli ta'lim dasturlarining izchilligi asosida ta'minlanadi.

Kadrlar tayyorlash milliy modelining o'ziga xos xususiyati mustaqil ravishdagi to'kkiz yillik umumiy o'rta hamda uch yillik o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limini joriy etgandan iboratdir. Bu esa, umumiy ta'lim dasturlaridan o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi dasturlariga izchil o'tishini ta'minlaydi.

Umumiy ta'lim dasturlari: maktabgacha ta'lim, boshlang'ich ta'lim (I—IV sinflar), o'pra ta'lim (V -IX sinflar), o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limini qamrab oladi.

Umumiy o'rta ta'lim. To'qqiz yillik (I—IX sinflar) o'qishdan iborat umumiy o'rta ta'lim majburiydir. Ta'limning bu turi boshlang'ich ta'limni (I-IV sinflar), o'rta ta'lim (V- IX sinflar)ni qamrab oladi hamda o'quvchilarning fanlar asoslari bo'yicha muntazam bilim olishlarini, ularda bilim o'zlashtirish ehtiyojini, asosiy o'quv-ilmiy va umummadaniy bilimlarni, milliy va umumbashariy qadriyatlarga asoslangan ma'naviy-axloqiy fazilatlarni, mehnat ko'nikmalarini, ijodiy fikrlash va atrof-muhitga ongli munosabatda bo'lishni va kasb tanlashni shakllantiradi. Umumiy o'rta ta'lim tugallanganidan keyin ta'lim fanlari va ular bo'yicha olingan baholar ko'rsatilgan holda davlat tomonidan tasdiqlangan namunadagi attestat beriladi.

O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limning umumiy o'rta ta'lim bilan izchilligi va integrasiyasini ta'minlash uchun quyidagilar zarur:

- maktabning I—IX sinflari doirasida sifatli umumiy o'rta ta'lim olishni ta'minlovchi davlat ta'lim standartlarini ishlab chiqish va joriy etish, bunda akademik liseylar va kasb-xunar kollejlardan oldin va keyin olinadigan ta'lim dasturlari bilan mantiqiy bog'liqlikligi hamda biri birini takrorlamasligini xisobga olinishi lozim;

- ta'lim berishning ilg'or pedagogik texnologiyalarini, izchilligi va integrasiyasi ta'minlangan zamonaviy o'quv-uslubiy majmualarni yaratish hamda o'quv-tarbiya jarayonini didaktik jihatdan ta'minlash.

O'rta-maxsus, kasb-xunar ta'limi. Umumiy o'rta ta'lim negazida o'qish muddati uch yil bo'lgan majburiy o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi uzluksiz ta'lim tizimidagi mustaqil turi bo'lib unda - akademik lisey yoki kasb-hunar kollejida o'qish yo'nalishi o'quvchilar tomonidan ixtiyoriy tanlanadi.

Akademik lisey davlat ta'lim standartlariga muvofiq o'quvchilarning imkoniyatlari va qizikishlarini hisobga olgan holda ularning jadal intellektual rivojlanishi chuqur, so-halashtirilgan, tabaqalashtirilgan, kasbga yo'naltirilgan ta'lim olishini ta'minlaydi.

Bu ta'lim turida o'quvchilar o'zlari tanlab olgan ta'lim yo'nalishi bo'yicha (gumanitar, texnika, agrar va boshqa soxalar) bilim saviyalarini oshirish xamda fanni chukur o'rganishga qaratilgan maxsus kasb-xunar ko'nikmalarini o'zlarida shakllantirish imkoniyatiga ega bo'ladilar va bu ko'nikmalarni biror bir oliy ta'lim muassasalarida davom ettirish yoki mehnat faoliyatida qo'llashlari mumkin.

Kasb-xunar kolleji tegishli davlat ta'lim standartlari doirasida o'quvchilarning kasb-hunarga moyilligi, bilim va ko'nikmalarini chuqur rivojlantirish, tanlab olingan kasb-hunar

bo'yicha bir yoki bir necha ixtisosni hamda tegishli o'quv fanlaridan chuqur nazariy bilim olish imkonini beradi.

Akademik liseylar va kasb-hunar kollejlarining bitiruvchilariga ta'limning keyingi bosqichlarida o'qishni davom ettirish yoki egallangan ixtisos va kasb-hunar bo'yicha mehnat faoliyati bilan shug'ullanish huquqini beruvchi diplom beriladi.

O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi jarayonida umumiy o'rta ta'limning kasbiy ta'lim bilan izchilligi va integrasiyasini ta'minlovchi integrasiyalashgan bilim, amaliy ko'nikma va malakalar berish uchun quyidagilar zarur:

- umumiy o'rta ta'lim negazida ta'limni davom ettiruvchi akademik liseylar va kasb-hunar kollejlar faoliyat ko'rsatishining normativ bazalarini ishlab chiqish va joriy etish;

- o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi o'quv muassasalari uchun umumiy o'rta ta'lim va oliy ta'lim bilan izchilligi va integrasiyasini ta'minlovchi ta'lim va kasb-hunar dasturlari, o'quv-uslubiy majmualar ishlab chikish;

- akademik liseylarning o'quvchilari mehnat faoliyati ko'nikmalarini egallashlari uchun ixtisoslashtirilgan va integrasiyalashgan dasturlar ishlab chikish va joriy etish.

Kasb ta'limining oliy ta'lim ta'lim bilan integrasiyasini ta'minlashga "Ta'lim to'g'risida" gi qonunda belgilab berilgandek ta'lim tizimi barcha bo'g'inlarining uzluksizligi asos bo'ladi.

Uzluksiz ta'lim tizimining bir bo'g'ini bo'lgan o'rta-maxsus, kasb-hunar ta'limi va oliy ta'limning uzluksizligi, izchilligi hamda o'zaro integrasiyasi davlat ta'lim standartlari doirasida, tegishli ta'lim dasturlarining izchilligi asosida ta'minlanadi.

Oliy ta'lim o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi negiziga asoslangan hamda ikki (bakalavriat va magistratura) bosqichdan iborat uzluksiz ta'lim tizimidagi mustaqil turi xisoblanadi.

Oliy ta'lim muassasalariga talabalar qabul qilish davlat grantlari negizida va pullik-shartnomaviy asosda amalga oshiriladi.

Oliy ta'limning birinchi bosqichi bo'lgan bakalavriat - mutaxassisliklar yo'nalishi bo'yicha fundamental va amaliy bilim beradigan, ta'lim muddati kamida to'rt yil davom etadigan tayanch oliy ta'limdir.

Bakalavrlik dasturi tugallanganidan so'ng bitiruvchilarga davlat attestasiyasi yakunlariga binoan kasb bo'yicha "bakalavr" darajasi beriladi va ular davlat tomonidan tasdiqlangan namunadagi, kasb-hunar faoliyati bilan shug'ullanish huquqini beradigan diplomga ega bo'lishadi.

Oliy ta'limning ikkinchi bosqichi bo'lgan magistratura — aniq mutaxassislik bo'yicha fundamental va amaliy bilim beradigan, bakalavriat negizida ta'lim muddati kamida ikki yil davom etadigan oliy ta'li xisoblanadi.

"Magistr" darajasini beradigan davlat malaka attestasiyasi magistrlik dasturining intixosidir. Magistrlarga davlat tomonidan tasdiqlangan namunadagi, kasb-hunar faoliyati bilan shug'ullanish huquqini beradigan diplom beriladi.

O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limini oliy ta'lim bilan integrasiyasini ta'minlash uchun quyidagilar zarur:

- o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi hamda oliy ta'limning bosqichlari bo'lgan bakalavriat va magistratura uchun kasb ta'limining oliy ta'lim bilan uzluksizligi va integrasiyasini ta'minlovchi davlat ta'lim standartlarini ishlab chikish va joriy etish;

- ta'limning fan, ishlab chiqarish bilan hamda uzluksiz ta'lim tizimining barcha bo'g'inlari (turlari) o'zaro integrasiyasini ta'minlovchi mexanizmlarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish.